

DEMOGRÁFIA

2004. XLVII. ÉVF. 3–4.

DEMOGRÁFIA

47. ÉVF. 3-4. SZÁM

BUDAPEST
2004

AZ MTA DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGA
ÉS A KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET
FOLYÓIRATA

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI:

CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ, HABLICSEK LÁSZLÓ,
HOÓZ ISTVÁN, JÓZAN PÉTER, KAMARÁS FERENC, KLINGER ANDRÁS
MILTÉNYI KÁROLY, PONGRÁCZ TIBORNÉ
SCHULER DEZSŐ, VUKOVICH GYÖRGY

SZERKESZTŐSÉG:

KLINGER ANDRÁS főszerkesztő
KAMARÁS FERENC felelős szerkesztő
HABLICSEK LÁSZLÓ szerkesztő

BOARD OF EDITORS:

ANDRÁS KLINGER managing editor
FERENC KAMARÁS responsible editor
LÁSZLÓ HABLICSEK editor

OLVASÓSZERKESZTŐ:

TÁRKÁNYI ÁKOS

TECHNIKAI SZERKESZTŐK:

KARDULESZ FERENCNÉ, VÁRNAINÉ ANEK ÁGNES

FELELŐS KIADÓ:

SPÉDER ZSOLT igazgató

ISSN 0011-8249

DEMOGRÁFIA

A population Quarterly of the Committee for Demography
of the Hungarian Academy of Sciences
and the Hungarian Central Statistical Office
Demographic Research Institute

Editor-in-Chief: *Dr. András Klinger*

Editorial Office: H-1149 Budapest, Angol u. 77.

Orders may be placed with KULTURA: Hungarian Trading Company for Books
and Newspapers (Budapest, 62. P.O.B. 149)

or with any greater bookseller or distributor of periodicals

Subscription for a year: US \$ 40,00

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

<i>Vasile Ghetau</i> : A romániai románok, a romániai magyar etnikai kisebbség és Magyarország demográfiai helyzetének összehasonlítása (1992–2002)	209
<i>Tóth Pál Péter</i> : A környező országokból Magyarországra vándorlók szocio-demográfiai összetétele és szocio-kulturális háttere	231
<i>Gödri Irén</i> : A környező országokból érkező bevándorlók beilleszkedése Magyarországon	265
<i>Hablicsek László</i> : A nemzetközi vándorlás hatása Magyarország népességének változására	300

KÖZLEMÉNYEK

<i>Császár Melinda</i> : A kedvezménytörvény romániai gyakorlatáról – Magyar igazolvány iránti kérelmek számának alakulása	321
<i>Kemény István</i> : A magyarországi cigány népesség demográfiája	335

FIGYELŐ

<i>Kevin McQuillan</i> (2004): When Does Religion Influence Fertility? (Mikor befolyásolja a vallás a termékenységet?) In: Population and Development Review 30 (1): 25–56. (<i>Kovács László</i>)	346
Két konferencia Szegeden (<i>Illés Sándor</i>)	349

IRODALOM

FOLYÓIRATCIKKEK

<i>Caldwell, J. C. – Schindlmayr, T.</i> : Historical population estimates: Unraveling the consensus. (A népesség hosszú távú idősorainak becslése: Az egyetértés vizsgálata.) Population and Development Review, 2002/2. 183–204. p. (Sz. K.)	354
<i>Hindess, G.</i> : Population review of England and Wales, 2001. (Anglia és Wales népessége 2001-ben.) Population Trends, 2003/2. 7–14. p. (Sz. K.)	355
<i>Kreyenfeld, M.</i> : Parity specific birth rates for West Germany: An attempt to combine survey data and vital statistics. (Paritás szerinti születési arány Nyugat-Németországra: kísérlet a megfigyelési adatok és a népmozgalmi statisztika összekapcsolására.) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2002/3. 327–357. p. (Sz. K.)	356

- Kreyenfeld, M.*: Crisis or adaptation – reconsidered: A comparison of East and West German fertility patterns in the first six years after the „Wende”. (Válság vagy alkalmazkodás – a kérdés újragondolása: A kelet- és nyugatnémet termékenység összehasonlítása a „fordulatot” követő első hat évben.) *European Journal of Population*, 2003/3. 303–329. p. (Sz. K.) 357
- Martin, J. L. – Wiley, J. – Osmond, D.*: Social networks and unobserved heterogeneity in risk for AIDS. (Társadalmi hálózatok és az AIDS kockázatának nem megfigyelt különbségei.) *Population Research and Policy Review*, 2003/1. 65–90. p. (Sz. K.) 358
- Luy, M.*: Warum Frauen länger leben – wird ein Vergleich der Sterblichkeit von Kloster- und Allgemeinbevölkerung durch Bildungsgrad und Missionstätigkeit der Ordnungsmitglieder beeinflusst? (Miért élnek a nők tovább – befolyásolja-e a képzettség és a missziós tevékenység a várható élettartamot a rendtagok között és mi következik ebből az általános népességre nézve?) *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 2003/1. 5–35. p. (Sz. G. S.) 359
- Schulz, R. – Swiaczny, F.*: Globale Verstädterung – Entwicklung, Ursachen, Folgen. (Globális elvárosiasodás – fejlődés, okok, következmények.) *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 2003/1. 37–66. p. (Sz. G. S.) 360
- Demeny, P.*: Die Bevölkerungspolitischen Dilemmata in Europa zu Beginn des 21. Jahrhunderts. (Népességpolitikai dilemmák Európában a 21. század kezdetén.) *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 2003/1. 91–117. p. (Sz. G. S.) 361
- Wendt, H.*: Asylwanderung nach Deutschland. Dimensionen, Flüchtlingskategorien, rechtliche Grundlagen, Verlauf, Herkunftsregionen und europäischer Vergleich. (Menekültvándorlás Németországba. Dimenziók, menekültkategoriók, jogi alapok, lefolyás, származási régiók és európai összehasonlítás.) *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 2003/1. 67–90. p. (Sz. G. S.) 363
- Bauer, A.*: Volkszählung 2001: Berufliche und wirtschaftliche Struktur der Erwerbstätigen. (A 2001-es népszámlálás: a keresők foglalkozási és gazdasági szerkezet.) *Statistische Nachrichten*, 2004/5. 382–390. p. (Sz. G. S.) 364
- Baunac, D. M. – Barnes, S. L.*: Competition, race, and the measurement of female labor activity. (Verseny, rassz és a nők gazdasági aktivitásának becslése.) *Sociological Inquiry*, 2003/3. 413–439. p. (M. Á.) 365
- Felson, R. B. – Ackerman, J. – Yeon, S.-J.*: The infrequency of family violence. (A nem gyakori családi erőszak.) *Journal of Marriage and Family*, 2003/3. 622–634. p. (M. Á.) 366
- Vanwey, L. K.*: Land ownership as a determinant of temporary migration in Nang Rong, Thailand. (Földtulajdon mint az ideiglenes vándorlás meghatározója Nang Rong-ban, Thaiföldön.) *European Journal of Population*, 2003/2. 121–145. p. (M. Á.) 367
- Kroska, A.*: Investigating gender differences in the meaning of household chores and child cares. (Nemi különbségek vizsgálata a háztartási munkák és a gyermekgondozás értékelésében.) *Journal of Marriage and Family*, 2003/2. 456–473. p. (M. Á.) 369

<i>Murphy, M. – Grundy, E.</i> : Mothers with living children and children with living mothers: the role of fertility and mortality in the period 1911–2050. (Anyák életben lévő gyermekekkel és gyermekek életben lévő anyákkal: a termékenység és halandóság szerepe az 1911–2050 közötti időszakban.) <i>Population Trends</i> , 2003/112. 36–43. p. (<i>M. Á.</i>)	370
<i>Kiecolt, K. J.</i> : Satisfaction with work and family life: no evidence of a cultural reversal. (Elégedettség a munkával és a családi élettel: nincs bizonyíték a kulturális fordulatra.) <i>Journal of Marriage and Family</i> , 2003/1. 23–35. p. (<i>F. E.</i>)	371
<i>Twenge, J. M. – Campbell, W. K. – Foster, C. A.</i> : Parenthood and marital satisfaction: a meta-analytic review. (Gyermekvállalás és elégedettség a házassággal: meta-elemzés.) <i>Journal of Marriage and Family</i> , 2003, 3. 574–583. p. (<i>F. E.</i>)	372
<i>Amato, P. R. – Johnson, D. R. – Booth, A. – Rogers, S. J.</i> : Continuity and change in marital quality between 1980 and 2000. (Állandóság és változás a házasságok minőségében 1980 és 2000 között.) <i>Journal of Marriage and Family</i> , 2003/1. 1–22. p. (<i>F. E.</i>)	374
<i>Nomaguchi, K. M. – Milke, M. A.</i> : Costs and rewards of children: the effects of becoming a parent on adults' lives. (A gyermekekkel járó költségek és hasznok: a szülővé válás hatásai a felnőttek életére.) <i>Journal of Marriage and Family</i> , 2003/2. 356–374. p. (<i>F. E.</i>)	375
<i>Raymo, J. M.</i> : Premarital living arrangements and the transition to first marriage in Japan. (Életkörülmények a házasságkötés előtt és az első házasságkötés Japánban.) <i>Journal of Marriage and Family</i> , 2003/2. 302–315. p. (<i>F. E.</i>)	377
<i>Baizán, P. – Aassve, A. – Billari, F.</i> : Cohabitation, marriage, and first birth: the interrelationship of family formation events in Spain. (Élettársi kapcsolat, házasság és az első gyermek: a családformáló események kölcsönös kapcsolatai Spanyolországban.) <i>European Journal of Population</i> , 2003/2. 147–169. p. (<i>F. E.</i>).....	378

DEMOGRÁFIAI FOLYÓIRATSZEMLE

Demografie	380
Demography	380
European Journal of Population	381
Journal of Marriage and the Family	381
Population	382
Population and Development Review	382
Population Research and Policy Review	383
Population Studies	384
Population Trends	385

*Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.*

CONTENTS

STUDIES

<i>Vasile Ghetau</i> : Comparison of the demographic situation of Romanians, ethnic Hungarians in Romania and Hungary (1992–2002)	209
<i>Pál Péter Tóth</i> : Socio-demographic composition and socio-cultural background of the immigrants coming to Hungary from the neighbouring countries	231
<i>Irén Gödri</i> : Integration of the immigrants from neighbouring countries into Hungary	265
<i>László Hablicsek</i> : Impact of international migration on Hungarian population changes	300

ARTICLES

<i>Melinda Császár</i> : The Hungarian Status Law in the Romanian practice – Changes in the number of applications for Hungarian certificate	321
<i>István Kemény</i> : Demography of roma population in Hungary	335

CHRONICLE

<i>Kevin McQuillan</i> (2004): When Does Religion Influence Fertility? In: Population and Development Review 30 (1): 25–56. (<i>László Kovács</i>)	346
Two conferences in Szeged (<i>Sándor Illés</i>)	349

REVIEW

ARTICLES

<i>Caldwell, J. C. – Schindlmayr, T.</i> : Historical population estimates: Unravelling the consensus. Population and Development Review, 2002/2. 183–204. p. (<i>K. Sz.</i>)	354
<i>Hindess, G.</i> : Population review of England and Wales, 2001. Population Trends, 2003/2. 7–14. p. (<i>K. Sz.</i>)	355
<i>Kreyenfeld, M.</i> : Parity specific birth rates for West Germany: An attempt to combine survey data and vital statistics. Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2002/3. 327–357. p. (<i>K. Sz.</i>)	356
<i>Kreyenfeld, M.</i> : Crisis or adaptation – reconsidered: A comparison of East and West German fertility patterns in the first six years after the „Wende”. European Journal of Population, 2003/3. 303–329. p. (<i>K. Sz.</i>)	357
<i>Martin, J. L. – Wiley, J. – Osmond, D.</i> : Social networks and unobserved heterogeneity in risk for AIDS. Population Research and Policy Review, 2003/1. 65–90. p. (<i>K. Sz.</i>)	358

- Luy, M.*: Warum Frauen länger leben – wird ein Vergleich der Sterblichkeit von Kloster- und Allgemeinbevölkerung durch Bildungsgrad und Missionstätigkeit der Ordnungsmitglieder beeinflusst? (Why do females live longer? – Do the educational status and the missionary work influence the life expectancy of the members of monastic orders and that of the total population?) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2003/1. 5–35. p. (*S. G. Sz.*) 359
- Schulz, R. – Swiaczny, F.*: Globale Verstädterung – Entwicklung, Ursachen, Folgen. (Global urbanisation – development, causes, consequences.) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2003/1. 37–66. p. (*S. G. Sz.*) 360
- Demeny, P.*: Die bevölkerungspolitischen Dilemmata in Europa zu Beginn des 21. Jahrhunderts. (Population policy dilemmas in Europe at dawn of the 21st century.) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2003/1. 91–117. p. (*S. G. Sz.*) 361
- Wendt, H.*: Asylwanderung nach Deutschland. Dimensionen, Flüchtlingskategorien, rechtliche Grundlagen, Verlauf, Herkunftsregionen und europäischer Vergleich. (Immigration of refugees into Germany. Dimensions, categories of refugees, legal principles, processes, regions of origin, European comparison.) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2003/1. 67–90. p. (*S. G. Sz.*) 363
- Bauer, A.*: Volkszählung 2001: Berufliche und wirtschaftliche Struktur der Erwerbstätigen. (Population census in 2001: occupational and economic structure of working population.) Statistische Nachrichten, 2004/5. 382–390. p. (*S. G. Sz.*) 364
- Baunac, D. M. – Barnes, S. L.*: Competition, race, and the measurement of female labor activity. *Sociological Inquiry*, 2003/3. 413–439. p. (*Á. M.*) 365
- Felson, R. B. – Ackerman, J. – Yeon, S.-J.*: The infrequency of family violence. *Journal of Marriage and Family*, 2003/3. 622–634. p. (*Á. M.*) 366
- Vanwey, L. K.*: Land ownership as a determinant of temporary migration in Nang Rong, Thailand. *European Journal of Population*, 2003/2. 121–145. p. (*Á. M.*) 367
- Kroska, A.*: Investigating gender differences in the meaning of household chores and child cares. *Journal of Marriage and Family*, 2003/2. 456–473. p. (*Á. M.*) 369
- Murphy, M. – Grundy, E.*: Mothers with living children and children with living mothers: the role of fertility and mortality in the period 1911–2050. *Population Trends*, 2003/112. 36–43. p. (*Á. M.*) 370
- Kiecolt, K. J.*: Satisfaction with work and family life: no evidence of a cultural reversal. *Journal of Marriage and Family*, 2003/1. 23–35. p. (*E. F.*) 371

<i>Twenge, J. M. – Campbell, W. K. – Foster, C. A.</i> : Parenthood and marital satisfaction: a meta-analytic review. (Journal of Marriage and Family, 2003, 3. 574–583. p. (E. F.)	372
<i>Amato, P. R. – Johnson, D. R. – Booth, A. – Rogers, S. J.</i> : Continuity and change in marital quality between 1980 and 2000. (Journal of Marriage and Family, 2003/1. 1–22. p. (E. F.)	374
<i>Nomaguchi, K. M. – Milke, M. A.</i> : Costs and rewards of children: the effects of becoming a parent on adults' lives. (Journal of Marriage and Family, 2003/2. 356–374. p. (E. F.)	375
<i>Raymo, J. M.</i> : Premarital living arrangements and the transition to first marriage in Japan. Journal of Marriage and Family, 2003/2. 302–315. p. (E. F.)	377
<i>Baizán, P. – Aassve, A. – Billari, F.</i> : Cohabitation, marriage, and first birth: the interrelationship of family formation events in Spain. European Journal of Population, 2003/2. 147–169. p. (E. F.)	378

REVIEW OF DEMOGRAPHIC JOURNALS

Demographie	380
Demography	380
European Journal of Population	381
Journal of Marriage and the Family	381
Population	382
Population and Development Review	382
Population Research and Policy Review	383
Population Studies	384
Population Trends	385

*Reproduction permitted only with indication of source.
Manuscripts are not kept or sent back.*

A ROMÁNIAI ROMÁNOK, A ROMÁNIAI MAGYAR ETNIKAI KISEBBSÉG ÉS MAGYARORSZÁG DEMOGRÁFIAI HELYZETÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA (1992–2002)¹

VASILE GHETAU

I. Bevezetés

A romániai magyar kisebbség 1,4 millió lakost jelent, ami az ország népességének 6,6%-át teszi ki és jól meghatározható népességet képvisel, mivel világosan látható szocio-ökonómiai és kulturális jellemzőkkel rendelkezik és földrajzilag is jól körülhatárolható. A román többséggel való közös történelmük bizonyos fokig összhangba hozta a demográfiai magatartásukat és a főbb demográfiai paraméterek nem elhanyagolható konvergenciát mutatnak. Magyarország jelentős előnnyel rendelkezett és rendelkezik Romániával szemben a gazdasági, szociális és kulturális fejlettséget illetően. A jelenlegi különbségek nemcsak a különböző történelmi fejlődés eredményei, hanem az eltérő kulturális örökségnek is köszönhetőek. A kommunista rezsim idején a közös politikai, társadalmi és gazdasági fejlődés mintegy 50 éve bizonyos közeledést eredményezett a két ország demográfiai helyzete között. Ezen kívül az 1990 után bekövetkezett gazdasági és társadalmi változás – bár Magyarországon gyorsabban és nem olyan kemény szociális következményekkel ment végbe – számos hasonló vonással rendelkezik e két országban (mint ahogy Közép- és Kelet-Európa minden országában a változás idején), és bizonyos mértékben hasonló módon fejlődött a demográfiai helyzet, mivel ugyanolyan nyomot hagyott maga után.

E dolgozat keretében meg kívánjuk vizsgálni, milyen mértékű a konvergencia a románok, a romániai magyar etnikai kisebbség és Magyarország demográfiai helyzete között. (A 2001-es népszámlálás eredménye szerint Magyarországon magyar etnikumú a népesség 95%-a – Központi Statisztikai Hivatal, Magyarország, 2002.)

¹ Az előadás elhangzott a francia nyelvű demográfusok nemzetközi szövetsége (AIDELF) éves konferenciáján, melyet 2004. szeptember 20–24. rendeztek Budapesten „Nemzetközi migráció” címmel.

II. Számok és dinamika

Mind Románia, mind Magyarország népessége csökken. E csökkenés régi folyamat Magyarországon (1982 óta), míg Romániában csak 1990-ben kezdődött. Vannak bizonyos jellegzetességek egyrészt a csökkenés intenzitását illetően, másrészt a két összetevő – a természetes szaporodás és a nettó migráció – hatásának köszönhetően (1. táblázat).

1. Románia és Magyarország. A népességszám változása, 1992–2002, és a változás összetevői
Romania and Hungary. Changes in population size, 1992–2002, and the components of the changes

	Románia				Magyarország
	együtt	románok	magyarok	egyéb	együtt
<i>A népesség száma</i>					
1992. január 7. (népszámlálás)					1992. január 1.
– ezer fő	22810,0	20408,5	1625,0	776,5	10373,6
– százalék	100,0	89,5	7,1	3,4	–
2002. március 18. (népszámlálás)					2002. január 1.
– ezer fő	21681,0	19399,6	1431,8	849,6	10174,9
– százalék	100,0	89,5	6,6	3,9	–
<i>Változás 1992–2002-ig</i>					
– ezer fő	-1129,0	-1008,9	-193,2	+73,0	-198,7
– százalék	-4,9	-4,9	-11,9	+9,4	-1,9
<i>A változás összetevői, ezer fő</i>					
– természetes szaporodás	-303,7	-220,5	-99,7	+16,5	-367,2
– nettó migráció	-825,4	-788,4	-93,4	+56,5	+168,4
<i>Százalék</i>					
– természetes szaporodás	26,9	21,9	51,6	22,6	–
– nettó migráció	73,1	78,1	48,4	77,4	–
<i>Az összetevők alakulása 1992–2002-ig, százalékban</i>					
– természetes szaporodás	-1,3	-1,1	-6,1	+2,1	-3,5
– nettó migráció	-3,6	-3,9	-5,8	+7,3	+1,6

... - nincs adat; - tárgyaltan

Forrás (elsődleges adatok): Románia – Institutul National de Statistica (INS), 1993–2003; 1995; 2004c; Magyarország – Európa Tanács, 2003.

1992 és 2002 között a veszteség Romániában 4,9%, Magyarországon azonban csak 1,9% (I.a és I.b ábra). Romániában kettős forrása van a csökkenésnek, míg Magyarországon csupán a természetes tényező okozza. Valójában a természetes fogyás sokkal jelentősebb Magyarországon –3,5% a romániai –1,3%-hoz

képest. Ezt azonban jól ellensúlyozza az 1,6%-os pozitív nettó migráció, és ez magyarázza, hogy Magyarországon kevesebb az összes fogyás.

Románia népességének 90%-a román etnikumú és az ő fogyásuk gyakorlatilag ugyanolyan mértékű, mint a nemzeti átlag (-4,9%). E változásnak majd háromnegyede a migrációból ered. A romániai magyar kisebbség érezhetően nagyobb fogyást élt át, 12%-ot, amelyben a két összetevő egyenlő mértékű.

Összefoglalva: mindhárom népesség fogyóban van, de eltérő mértékben: 2%-os a fogyás Magyarországon, 5% a romániai románok körében és 12% a romániai magyarok körében. Ugyanakkor különbözőségek mutatkoznak a halandóság, a születésszám és a nemzetközi migráció terén.

III. Korstruktúra

A 2003. január 1-jei korfát mind Magyarországon, mind Romániában nagymértékben meghatározzák a múlt század második felében a születésszámok terén lezajlott nagy változások és az 1990-es évek valóságos zuhanása (II.a és II.b ábra). A két országban az 1950-es és 1960-as években rendkívül súlyos csökkenés volt tapasztalható, és e két ország 1966-os szintje (14 ezrelék) Európában a legalacsonyabb volt. Az 1960-as évek második felében és az 1970-es években az e két országban tapasztalt emelkedés eltérő jellegű: Magyarországon gazdasági intézkedések hatására bekövetkezett szabályos növekedés, Romániában viszont hirtelen robbanás az 1966 végén bevezetett kényszer jellegű pro-natalista intézkedéseket követően. Magyarországon az 1990-es évek csökkenése elnyújtott és egy korábbi tendencia folytatódása, mely az 1970-es évek közepe táján indult. Romániában valóságos törés következett be 1990–91-ben, mikor a korlátozó intézkedéseket eltörölték. A korfa alapja végül is 1995 után mutat stabilitást a születésszámban.

A romániai románok és a romániai magyar etnikai kisebbség korfái nem mutatnak lényeges különbségeket, mégis rá lehet mutatni néhány jellegzetesésre. Az 1967–68-as születésszám-növekedés a románok körében erőteljesebb volt. Bizonyára más szinten voltak a kétféle népesség ismeretei a születéskorlátozás terén. Ugyanez a magyarázat érvényes az 1983 után született generációk eltérő méretével kapcsolatban is, mikor az abortusszal és a születéskorlátozással kapcsolatos korlátozó rendelkezéseket szigorúbb módon alkalmazták.

A demográfiai előregedés erőteljesebb a magyar kisebbség körében, mint a románok és a magyarországi népesség körében. (III.a és III.b ábra).

Összességében véve kimondható, hogy a korstruktúra hasonló torzulásokat mutat Magyarországon és Romániában és főként a romániai két etnikum körében.

IV. Termékenység

A Romániában élő etnikumok eltérő termékenységéről rendelkezésre álló információk az anyakönyvi statisztikai adatokból származnak – születések az anya etnikai hovatartozása és életkora szerint –, valamint a népszámlálási adatokból – nők etnikum szerint, az élveszületett gyermekek kora és átlagos száma.

Szükséges néhány pontosítás, mivel az etnikai hovatartozásra vonatkozó adatok minősége fontos ahhoz, hogy meg lehessen becsülni a természetes mozgás paramétereit. Az etnikai hovatartozást a népszámláláskor a felnőtt személy szabad döntése alapján jegyzik be, kiskorú gyermekek esetében pedig a szülők nyilatkozata alapján. Az anyakönyvben a születés bejegyzésekor az anya etnikai hovatartozását az a személy határozza meg², aki az anyakönyvi hivatalban bemutatja a születéssel kapcsolatos okiratokat (a kórház vagy orvos igazolását a születésről és az anya személyazonosságát igazoló papírokat). Az elhunytak esetében az az etnikai hovatartozás, amit az anyakönyvi hivatalban a halotti igazolást és az elhunyt személyi azonosságát igazoló papírokat bemutató személy kijelent.

Általában az etnikai hovatartozásra vonatkozó nyilatkozatok megfelelnek a valóságnak. Mégis van egy kivétel, amely az etnikum szerint bontott termékenységi (és halálozási) mutatók szempontjából jelentős lehet. Nagy számban fordul elő, hogy a cigány etnikumúak nem jelentik be a valódi hovatartozásukat. A 2002-es népszámláláskor csak 535 ezren vallották magukat ezen etnikumhoz tartozónak. Pedig a valódi számuk bizonyos közvetett becslések alapján 1 és 1,5 millió között lehet. Más szóval a népszámláláskor Erdélyben (az ország közép-nyugati területén) a cigányok jelentős számban más nemzetiségűnek vallották magukat, főleg romának és magyarnak. Ugyanez történik a nemzetiség megvallásával születéskor és halálozáskor. A 2002-es évre vonatkozó 10 ezrelékes nyers születési arányszám és mindössze 2,4 ezrelékes nyers halálozási arányszám nem elfogadható és rámutat a torzulás mértékére, valamint arra a tényre, hogy erősebbnek tűnik a más nemzetiséghez való tartozás megvallására való hajlam az anyakönyvi hivatalban (születés és halálozás esetén), mint a népszámláláskor (a megvallás körülményei mások). E tények potenciálisan befolyásolhatják a termékenységi és halálozási mutatókat, amit nem szabad figyelmen kívül hagyni, különösen a romániai magyar kisebbség esetében, annak mérete miatt.

E pontosítások és az ebből következő óvatosság mellett vizsgáljuk meg az eredményeket. A rendelkezésre álló adatok lehetővé tették, hogy megbecsüljük a nyers születési arányszámot, a kor szerinti termékenységi arányszámot és a teljes termékenységi arányszámot 2002-re vonatkozóan.

² Ez a személy lehet az anya, de leggyakrabban vagy az apa az, vagy a gyermek egyéb közeli rokonai.

Tudtuk már, hogy a romániai magyarok termékenysége kissé alacsonyabb, mint a többségi románoké. E megállapítást alátámasztotta az egy nőre jutó átlagos gyermekszám a népszámlálási adatokban, valamint saját becsléseink is, melyeket az 1992-es népszámlálásra és az anyakönyvi adatokra alapoztunk. *Courbage* 1992-re vonatkozó becslései (1998) gyakorlatilag megegyeztek a mieinkkel:

	Románok	Magyarok
Nyers születési arányszám (ezrelék)	11,8	9,2
Teljes termékenységi arányszám (egy nőre)	1,55	1,31

A románokra (az ország népességének 90%-a) vonatkozó értékek teljesen megfelelnek az országos szinten mért értékeknek – 11,4 ezrelék és 1,5 gyermek/nő.

Milyen irányba fejlődhetnek a két etnikum közötti különbségek 1992 után, az erős termékenységsökkenés kontextusában? Véleményünk szerint a mozgások konvergáltak és a nagyon alacsony értékek felé közelítettek. A 2002-re vonatkozó becslések a 2. táblázatban láthatók:

2. Románia és Magyarország. Születési arányok és termékenység, 2002
 Romania and Hungary. Crude birth rates and fertility, 2002

	Románia			Magyarország
	együtt	románok	magyarok	

Nyers születési arányszám – 2002

– anyakönyvi adatok alapján	9,7	9,9	7,5	9,5
– Arriaga módszere alapján	10,3	9,9	9,5	–

A termékenység kor szerint – 2002

Korcsoport	Románia						Magyarország	
	együtt		románok		magyarok			
	1000 nőre	%-ban	1000 nőre	%-ban	1000 nőre	%-ban	1000 nőre	%-ban

15–19	173	13,8	170	13,1	108	0,4	109	8,4
20–24	407	32,4	418	32,3	334	32,3	300	23,0
25–29	387	30,8	404	31,2	362	35,0	461	35,4
30–34	202	16,1	205	15,9	163	15,8	301	23,1
35–39	71	5,6	80	6,2	54	5,2	110	8,4
40–44	16	1,3	16	1,2	12	1,2	21	1,6
45–49	1	0,1	1	0,1	1	0,1	1	0,1
Együtt	1257	100,0	1294	100,0	1034	100,0	1303	100,0

Teljes termékenységi arányszám

– anyakönyvi adatok alapján	1257	1294	1034	1303
– Arriaga módszere alapján*	1400	1400	1400	–

Az anyák átlagos életkora gyermek születésekor

– anyakönyvi adatok alapján	26,1	26	26	27,8
– Arriaga módszere alapján	27	27	27	–

Az anyák átlagos életkora – az első gyermek születésekor

24,1	25,6
------	-----	-----	------

Élveszületett gyermekek átlagos száma egy nőre (2002. márciusi népszámlálás alapján)

20–24	0,44	0,37	0,34	...
25–29	0,97	0,94	0,91	...
30–34	1,43	1,40	1,42	...
35–39	1,88	1,84	1,82	...
40–44	2,11	2,07	2,03	...
45–49	2,18	2,15	2,09	...
50–54	2,28	2,26	2,17	...

* E módszer szerint a hivatkozott időszak 2001. március–2002. március; ... nincs adat.

Forrás: Románia – INS, 2003b; 2004a; 2004b; 2004c; a szerző számításai; Magyarország – Európa Tanács, 2003.

Nincs szignifikáns különbség a három népesség termékenységi szintje között. Először az egy nőre jutó elveszületett gyermekek számát vizsgáljuk meg (2002-es román népszámlálás), majd a teljes termékenységi arányszám és a nyers születési arányszám vizsgálata következik.

Ha az anya kora szerint nézzük az átlagos élveszületési gyermekszámot, akkor az egy kumulatív jellegű, longitudinális mutató, mely a teljes termékenységi arányszámhoz képest igen stabil és merev. Éppen e tulajdonságai miatt különösen alkalmas minden összehasonlító elemzésre. A románok és a magyar nemzetiségek között minimális a különbség, ami azt bizonyítja, hogy szinte azonos a termékenységük. Az anyává válás átlagéletkora azonos Románia két populációjában – 26 év –, Magyarországon viszont majdnem két évvel magasabb, ami a kor szerinti termékenység eltérő struktúrájú modelljét jelzi.

Romániában és Magyarországon gyakorlatilag azonos a teljes termékenységi arányszám – 1,3/nő és az utóbbi években jó stabilitást mutat. A romániai magyaroknak transzverzálisan enyhén alacsonyabb a termékenysége – 1 gyermek/nő. Az Arriaga módszer révén kapott érték véleményünk szerint túlbecsüli a valós szintet.

A 2002-es nyers születési arányszám majdnem azonos volt Romániában és Magyarországon – 9,7, ill. 9,5 ezrelék. Az anyakönyvi adatok és a 2002-es népszámlálás adatai szerint a románok születési arányszáma 9,9 ezrelék volt, míg a romániai magyar nemzetiségűeké 7,5 ezrelék. Meglátásunk szerint az utóbbi érték enyhén alábecsüli a magyar kisebbség valós születési arányszámát. Ha megvizsgáljuk Románia magyarok lakta megyéiben a születési arányszámot, ezen állítás megerősítését találjuk. Akkor hát honnan eredhet az alulbecslés? Talán a magyar populáció túlbecslése a népszámláláskor, melyet a cigányok érezhető "apport"-ja okozott? Nincs megalapozott magyarázatunk rá.

Ha az Arriaga módszerrel kiszámított kor szerinti termékenységi arányszám segítségével, az 1992-es és 2002-es népszámlálás élveszületési gyermekszáma alapján megbecsüljük a termékenységet, akkor 9,5 ezreléket kapunk. Mivel e módszernek megvannak a maga korlátai – azok miatt a hipotézisek miatt, amelyekre alapul –, kissé túlbecsüli a 2001–2002-es termékenységet. Véleményünk szerint a 9 ezrelékhez közeli, de a románokénál és Magyarországénál alacsonyabb születési arányszám realiztikusabbnak tűnne.

Ha nagyon közel is van a három populáció termékenységi szintje egymáshoz, bizonyos mértékben különböznek a kor szerinti termékenység modelljei (4a és 4b ábra). A termékenység erős strukturális változások szakaszába lépett a rendszerváltozás utáni országokban. A születések későbbre halasztása nyilvánvaló realitás. E változás legerősebben Magyarországon jelentkezik, és a termékenységi arányszámok kor szerinti görbéi mutatják az eltolódást. A 30 évesek és annál idősebbek korosztályában a termékenység értéke Romániában egy negyeddal, Magyarországon pedig egy harmaddal emelkedett. Románia magyar népessége köztes pozíciót foglal el. A románok és a romániai magyar nemzetiség termékenysége közötti különbség megragadásának más módja az, ha a termékenységet vallási megoszlás szerint vizsgáljuk. A románok 94%-ban ortodoxok. A magyar nemzetiségűek főleg reformátusok (46%), római katolikusok (41%) és unitáriusok (5%). (INS, 2003, 1. kötet). A vallás nincs bejegyezve

az anyakönyvbe, de vannak népszámlálási adatok a nők megoszlásáról az élveszületett gyermekszám szerint, kor és vallás szerint. Ha az ezen adatokból az Arriaga módszerrel kapott, a kor és vallás szerinti termékenységi arányszámot használjuk, ugyanazt a nyers születési arányszámot kapjuk – 10 ezreléket – az ortodoxoknál és a római katolikus, református és unitárius lakosoknál (súlyozott átlag).

Konklúzióként megállapítható, hogy a három populációnak szinte azonos a termékenységi szintje, de az időbeli lefolyásban vannak kis eltérések.

V. Halandóság

Romániában az etnikai eredet szerinti halandósági különbségekről egyedül olyan adatok állnak rendelkezésre, melyek a haláleseteket etnikum szerint tüntetik fel. A 2002-es év kiváltságos év. Meg tudtuk határozni a nyers halálozási arányszámot, a kor szerinti halandóságot és a születéskor várható átlagos élettartam értékét (3. táblázat).

A halandóság magas volt és továbbra is magas Romániában és Magyarországon. Európában egyedül a volt szovjet térségben található a romániaiaknál és a magyarországinál magasabb halálozási arányszámokat és rosszabb születéskor várható élettartam értékeket. Ez a magasabb halandóság elsősorban a férfi lakosságot érinti. Azonban különösen az 1990-es évek közepétől nettó különbség figyelhető meg a nyers halálozási arányszám és a születéskor várható élettartam alakulása között. A nyers arányszám stabil marad – 12% körül Romániában és 13 ezrelék körül Magyarországon, míg a várható élettartam jelentősen növekedik (V. ábra). A kor szerinti halandóság tehát csökkenőben van, de a demográfiai elöregedés miatt a nyers arányszám továbbra is nagyon magas értéken marad.

A nyers halálozási arányszám magasabb a romániai magyarok körében, mind a többségi populációhoz képest, mind a magyarországi népességhez képest. E helyzetet a nagyobb fokú elöregedés magyarázhatja. Úgy tűnik, hogy bizonyos óvatossággal kell kezelni a romániai magyarok nyers arányszámának ezen szintjét, a már említett okok miatt.

Annak ellenére, hogy a nyers halálozási arányszám hagyományosan magasabb Magyarországon, Romániában alacsonyabb a születéskor várható élettartam: a férfiaknál egy évvel, a nőknél pedig majdnem két évvel. A magyar etnikumú férfiaknak kissé rövidebb a várható élettartama a románokéhoz képest, viszont ugyanennek az etnikumnak a női tagjai egy évvel hosszabb életet remélhetnek, mint a román nők.

3. Románia és Magyarország. Halandóság és a születéskor várható élettartam, 2002
Romania and Hungary. Mortality and life expectancy at birth

	Románia			Magyarország
	együtt	románok	magyarok	
Nyers halálozási arányszám	12,4	12,6	14,7	13,1
Csecsemőhalandóság 1000 élveszületésre	17,2	17,1	13,8	7,2
Születéskor várható élettartam években				
– férfiak	67,4	67,1	66,8	68,4
– nők	74,8	74,5	75,5	76,7

Forrás: Románia – 2004a; 2004b; 2004c; a szerző számításai; Magyarország – Európa Tanács – 2003.

Romániában a csecsemőhalandóság továbbra is nagyon magas szinten van, ami az ország gazdasági, szociális és kulturális helyzetére vezethető vissza, másrészt az orvosi ellátás hozzáférhetőségére és színvonalára, különösen a vidéki területeken. A magyar kisebbség csecsemőhalandósága ennél kisebb, de majdnem duplája a magyarországinak.

VI. Mik a perspektívák?

A termékenység gyors és jelentős növelése nélkül elég sötétek a három népesség kilátásai. A 4. táblázat bemutatja az ENSZ Népesedésügyi Szakosztályának legutóbbi projekció-sorozatából a közepes változat főbb eredményeit. Ha az egy nőre eső termékenység 1,7 gyermekre nőne, még az sem tudná megállítani a demográfiai hanyatlást. Valójában a termékenységsökkenés és a korstruktúra romlása automatikusan egy öngerjesztő folyamathoz vezettek.

*4. Románia és Magyarország népessége 2025-ben,
az ENSZ Népesedési Szakosztálya
2002-es demográfiai projekció-sorozatának közepes változata szerint.
Population of Romania and Hungary in 2025
according to the medium variant of the 2002 demographic projection series
of the United Nations Population Division*

	Magyarország	Románia
Népesség 2002-ben, millió fő	10,2	21,7
Teljes termékenységi arányszám, egy nőre		
– 2002	1,3	1,3
– 2025–2030	1,67	1,63
Születéskor várható átlagos élettartam, év		
– 2002		
– férfiak	68,4	67,4
– nők	76,7	74,8
– 2025–2030		
– férfiak	73,1	72,1
– nők	80,4	78,1
Népesség 2025-ben, millió fő	8,9	20,8
A népesség csökkenése 2002–2025-ig, %	13	4
A 65 évesek és idősebbek aránya, %		
– 2002	15,4	14,2
– 2025	21	18

Forrás: 2002 – Románia: 2004a; a szerző számításai; Magyarország: Európa Tanács, 2003; 2025-re – Egyesült Nemzetek Népesedésügyi Szakosztály, 2003.

A demográfiai előregedés jelentősen fel fog gyorsulni annak minden demográfiai, gazdasági és szociális következményével.

A múlt és jelen folyamatok fényében a demográfiai hanyatlás jelentősebb a romániai magyar kisebbség körében, aminek következtében arányuk tovább csökken az ország népességének összességéhez képest.

VII. Záró megjegyzések

A három vizsgált népesség termékenysége és halandósága nem mutat jelentős különbségeket. A termékenység időbeli lezajlását tekintve tetten érhető néhány jellegzetesség, ami a magyarországi termékenység gyorsabb strukturális modernizációjának bizonyítéka. A halandóságot tekintve továbbra is elfogadhatatlanok a születéskor várható élettartam értékei, mivel még mindig határozottan a nyugati országok átlaga alatt maradnak. Azonban e három populáció je-

lentős javulást tapasztal az 1990-es évek közepe óta a kor szerinti halandóság területén; e folyamat a legerősebben Magyarországon jelentkezik. Mivel 1990 előtt a közép- és kelet-európai országok magas halandósága a keringési rendszeri és főleg a cerebrovaszkuláris betegségek okozta elhalálozások rendkívül magas számával volt magyarázható, a kor szerinti halandóság csökkenése történelmi pillanatot jelent a közép- és kelet-európai térség halandósága szempontjából: a nyugat-európai országokhoz képest kb. 25 éves kiséssel végre kitört a kardiovaszkuláris forradalom (*Vallin – Meslé* 2001). A változások nyilvánvalóak Lengyelországban, a Cseh Köztársaságban, Szlovákiában és Magyarországon, sőt szerényebb mértékben Romániában is. Jó okkal feltételezhető, hogy a folyamat tartós lesz.

Magyarország és Románia kormánya tudatában van a jelen demográfiai folyamatok súlyosságának és a jövő kirajzolódó perspektíváinak. Ezen érzékenység és felelősség megnyilvánulásaként a miniszterelnök közvetlen irányításával létrejött (2001-ben Magyarországon és 2004-ben Romániában) több nemzeti népesedési szervezettel. Mivel a jelenlegi demográfiai helyzet javításának kulcsa a termékenység növelésében van, már csak az a kérdés, milyen mértékben lesz lehetséges egy ilyen változást létrehozni.

HIVATKOZÁSOK

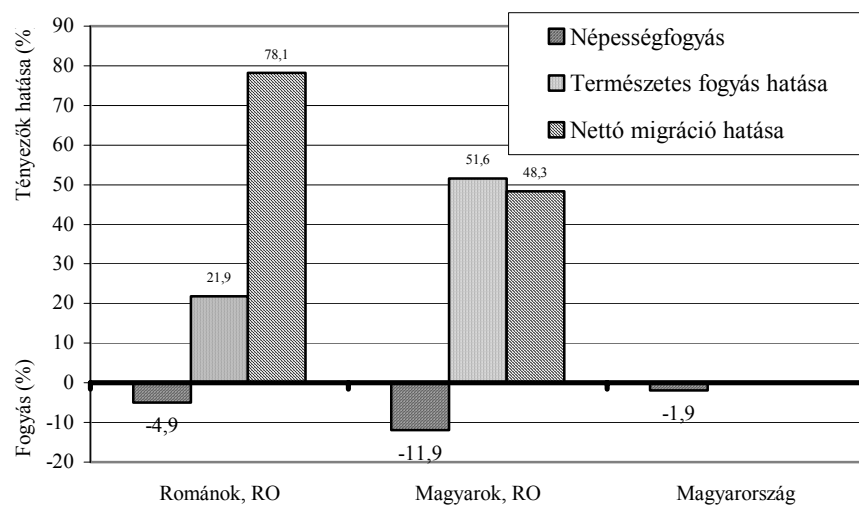
- Conseil de l'Europe. 1999. *Evolution démographique récente en Europe – 1999*. Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- Council of Europe. 2003. *Recent demographic developments in Europe – 2003*. Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- Courbage, Youssef. 1998. „Demographic characteristics of national minorities in Hungary, Romania and Slovakia.” In: Werner Haug, Youssef Courbage, Paul Compton. *The demographic characteristics of national minorities in certain European states*. Vol. I. *Population Studies No. 30*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- Cseh-Szombathy, László. 2003. „Changes in demographic processes in Hungary.” *Demográfia*, Special Edition, Vol. 46. 2003.
- Ghetau, Vasile. 2003. „The year 2050: will Romania's population reach 16 millions inhabitants?” *Populatie & Societate*, Special issue, December 2003.
- Hungarian Central Statistical Office. 2002. *Population Census 2001*. 4. *Ethnic affiliation. Data on national, ethnic minorities*.
- Institutul National de Statistica. 1993–2002. Annual publications on Live birth and Death.
- Institutul National de Statistica. 1994. *Recensământul Populatiei si Locuintelor 1992*. Vol. I. – *Populatie. Structura demografica*.
- Institutul National de Statistica. 1995. *Recensământul Populatiei si Locuintelor 1992*. *Structura etnica si confesionala a populatiei*.
- Institutul National de Statistica. 2001. *Anuarul Demografic al Romaniei 2001*.
- Institutul National de Statistica. 2003a. *Recensământul Populatiei si al Locuintelor din 18 martie 2002*. Vol. I – *Populatie. Structura demografica*.

- Institutul National de Statistica. 2003b. *Situatia demografica a Romaniei in anul 2002*.
- Institutul National de Statistica. 2003c. *Nascuti vii in anul 2002*.
- Institutul National de Statistica. 2003d. *Decedati in anul 2002*.
- Institutul National de Statistica. 2004a. Anuarul Statistic al Romaniei 2003.
- Institutul National de Statistica. 2004b. *Unpublished data*.
- Institutul National de Statistica. 2004c. *Recensamantul Populatiei si al Locuintelor din 18 martie 2002. Vol. IV – Populatie. Structure etnica si confesionala*.
- Klinger, András. 2003. "Mortality differences between the subregions of Hungary." *Demográfia*, Special Edition, Vol. 46, 2003.
- United Nations Population Divison. 2003. *World Population Prospects: the 2002 Revision*. United Nations. New York.
- Vallin, Jacques – France Meslé. 2001. "Trends in mortality in Europe since 1950: age-, sex- and cause specific mortality." In: Jaxgues Vallin et France Mesle, Tapani Valkonen. *Trends in mortality and differential mortality. Population Studies No. 36*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

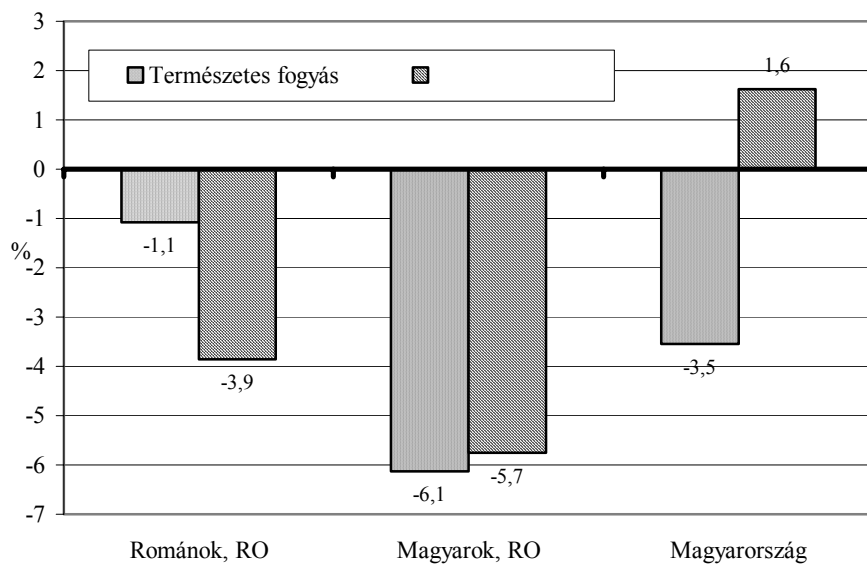
Tárgyszavak:

Népesedés
Etnikum
Kisebbség

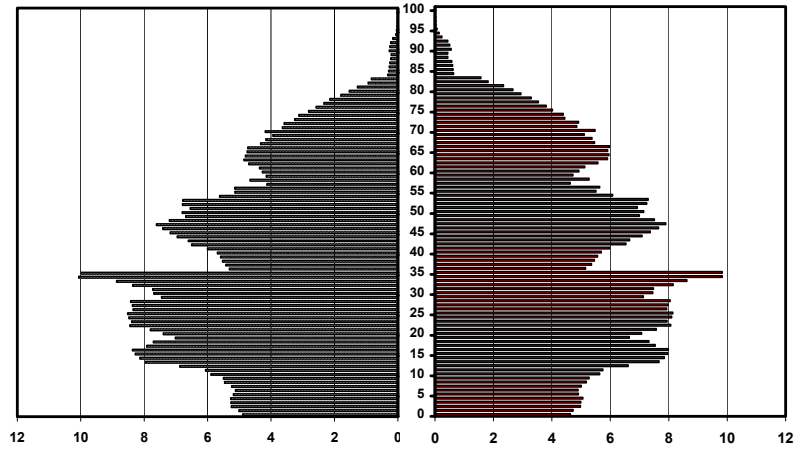
**COMPARISON OF THE DEMOGRAPHIC SITUATION OF
ROMANIANS, ETHNIC HUNGARIANS IN ROMANIA
AND HUNGARY (1992–2002)**



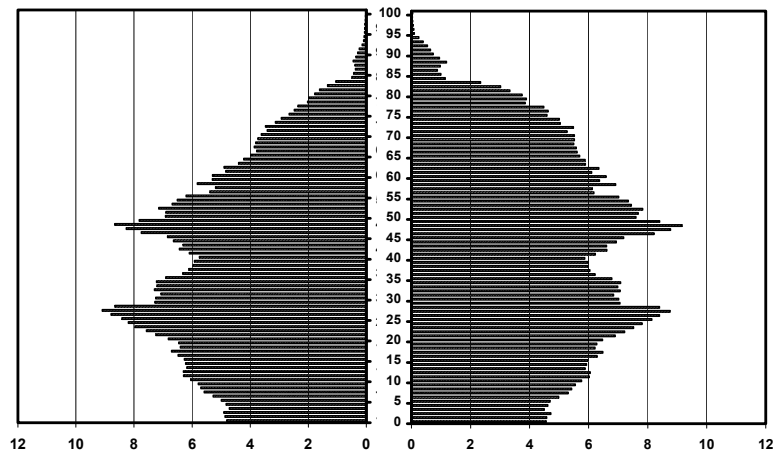
I.a Románia és Magyarország. Népszámszökkenés 1992 és 2002 között, valamint a természetes szaporodás és a nettó migráció hatása
Romania and Hungary. Population decrease between 1992 and 2002, impact of natural population changes and net migration



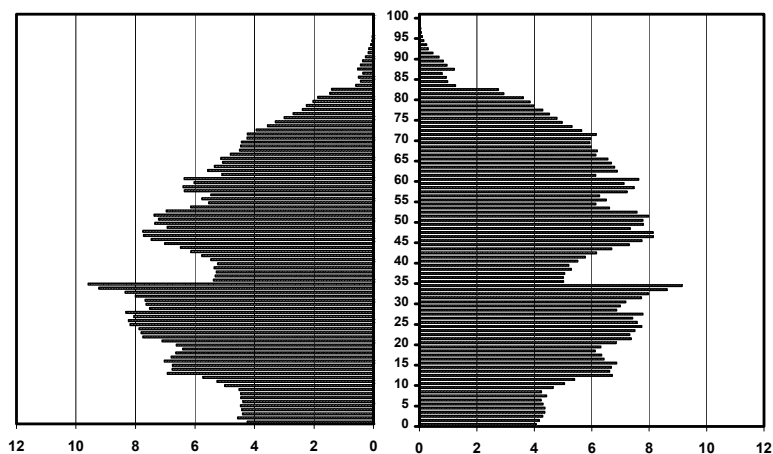
I.b Románia és Magyarország. Természetes fogyás és nettó migráció, 1991–2002
Romania and Hungary. Natural decrease and net migration, 1992–2002



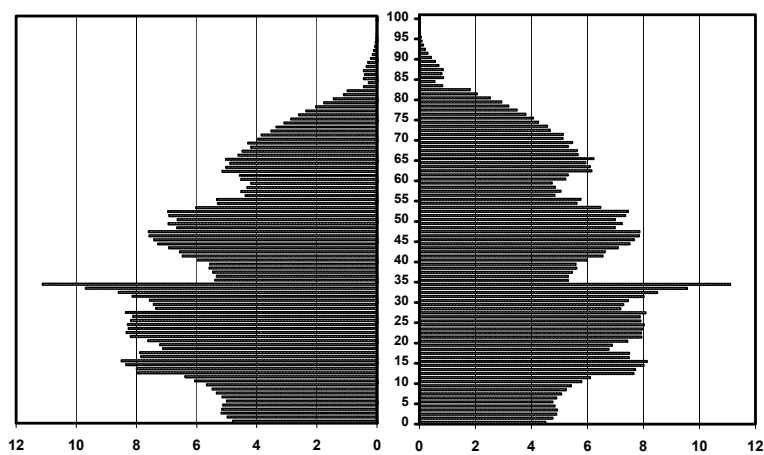
*II.a Korfa – Románia népessége (2003. január 1.)
 (Teljes népesség = 100)
 Population pyramid – population of Romania (1 January 2003)
 (Total population = 100)*



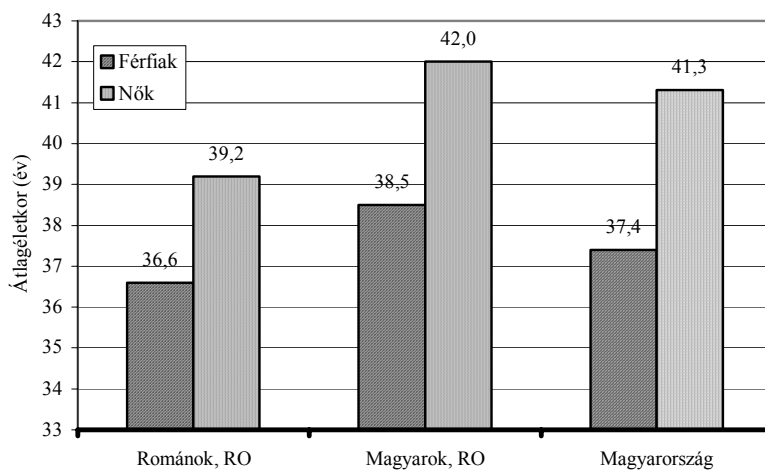
*II.b Korfa – Magyarország népessége (2003. január 1.)
 (Teljes népesség = 100)
 Population pyramid – population of Hungary (1 January 2003)
 (Total population = 100)*



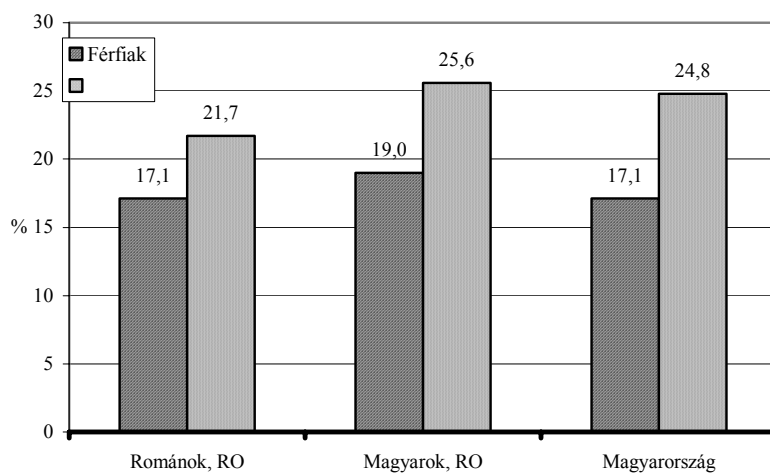
II.c Korfa – romániai magyar nemzetiségűek (2002. márciusi népszámlálás)
(Teljes népesség = 100)
Population pyramid – ethnic Hungarians in Romania
(Population Census in March 2002)
(Total population = 100)



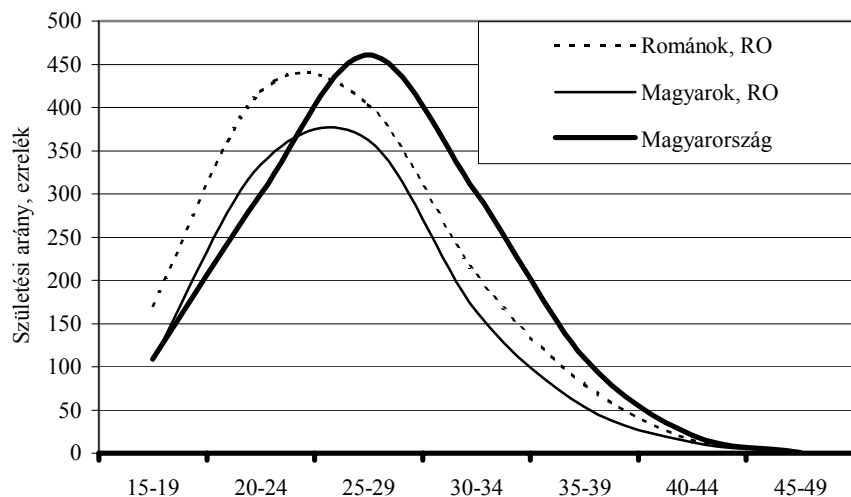
II.d Korfa – romániai román nemzetiségűek (2002. márciusi népszámlálás)
(Teljes népesség = 100)
Population pyramid – ethnic Romanians in Romania
(Population Census in March 2002)
(Total population = 100)



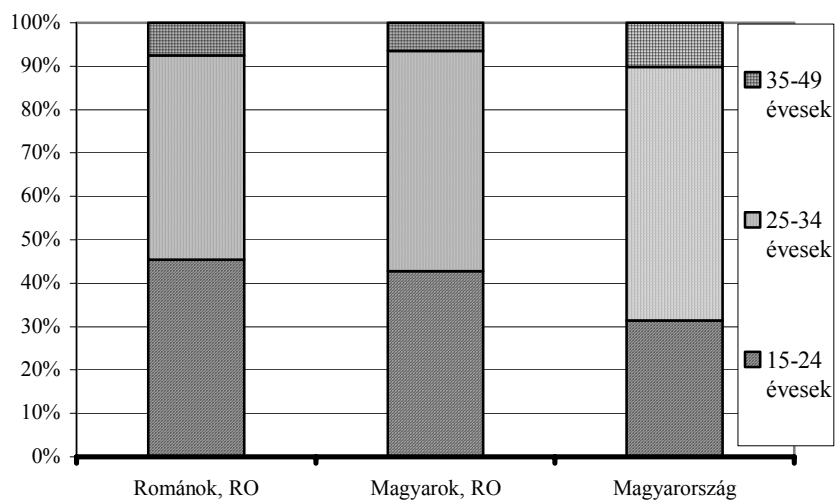
III.a Románok, romániai magyarok és Magyarország. A népesség átlagéletkora, 2002
Romanians, ethnic Hungarians in Romania, Hungary.
Mean age of the population, 2002



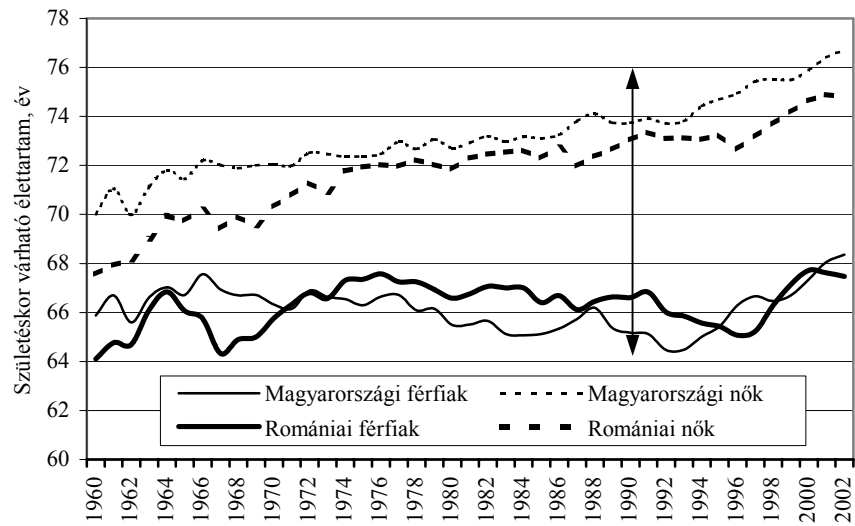
III.b Románok, romániai magyarok és Magyarország.
A 60 éves és annál idősebb népesség, 2002
Romanians, ethnic Hungarians in Romania, Hungary.
Population aged 60 and over, 2002



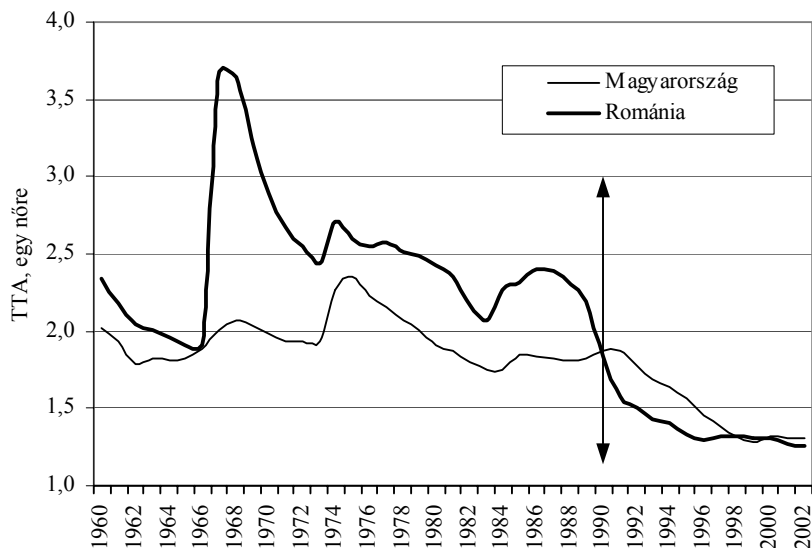
IV.a Románok, romániai magyarok és Magyarország. Kor szerinti termékenység
 Romanians, ethnic Hungarians in Romania, Hungary. Fertility by age, 2002



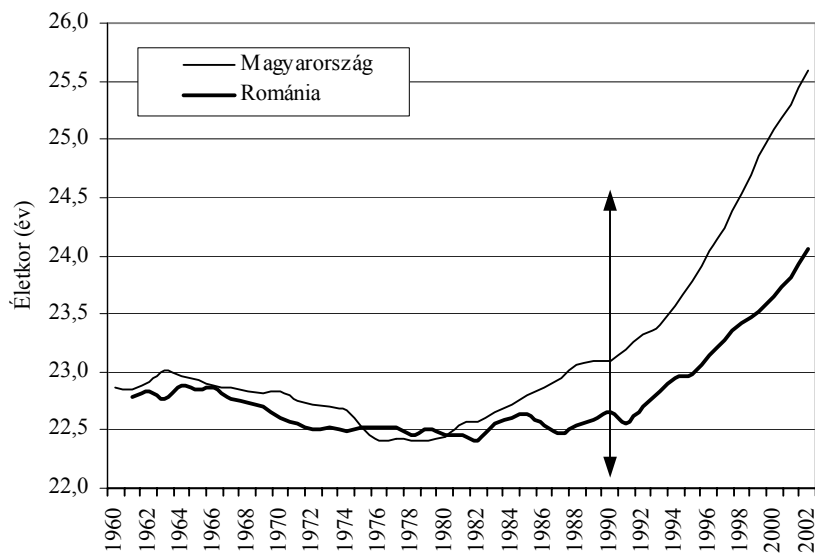
IV.b Románok, romániai magyarok és Magyarország. A kor szerinti termékenység
 struktúrája, 2002
 Romanians and Hungarians in Romania, Hungary. Timing of fertility by age, 2002



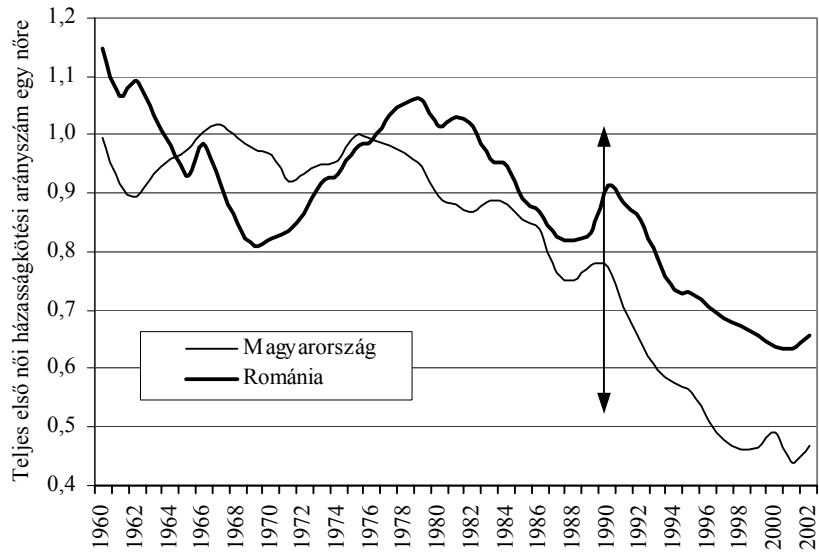
V. Románia és Magyarország. A születéskor várható élettartam, 1960–2002
 Romania and Hungary. Life expectancy at birth, 1960–2002



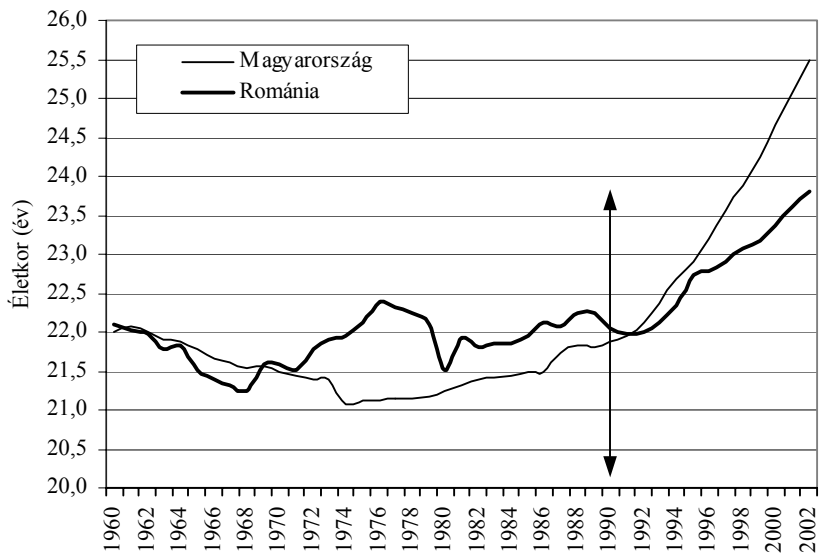
VI.a Románia és Magyarország. A teljes termékenységi arányszámok, 1960–2002
 Romania and Hungary. Total fertility rates, 1960–2002



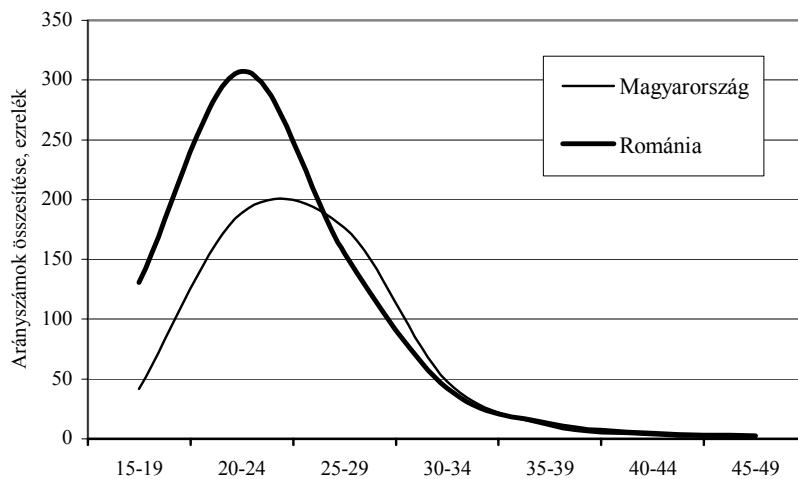
VI.b Románia és Magyarország. Az anyák átlagéletkora az első gyermekük születésekor, 1960–2002
 Romania and Hungary. Mean age of mothers at first child birth, 1960–2002



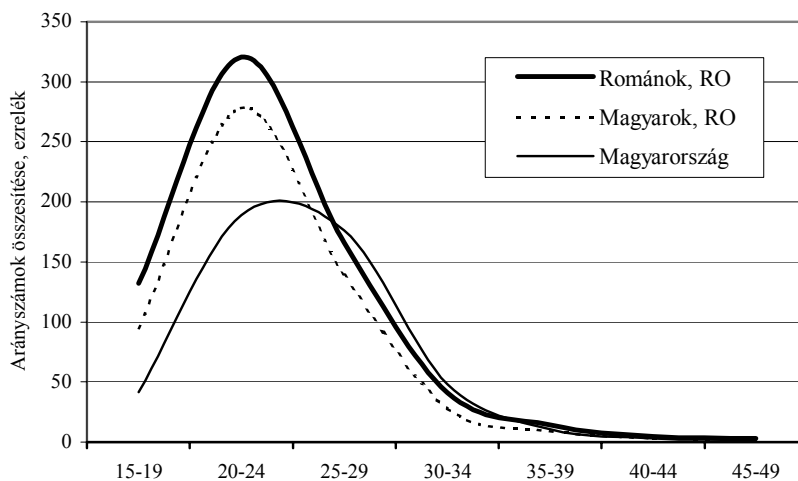
VII.a Románia és Magyarország. A teljes első női házasságkötési arányszám, 1960–2002
 Romania and Hungary. Total female first marriage rate, 1960–2002



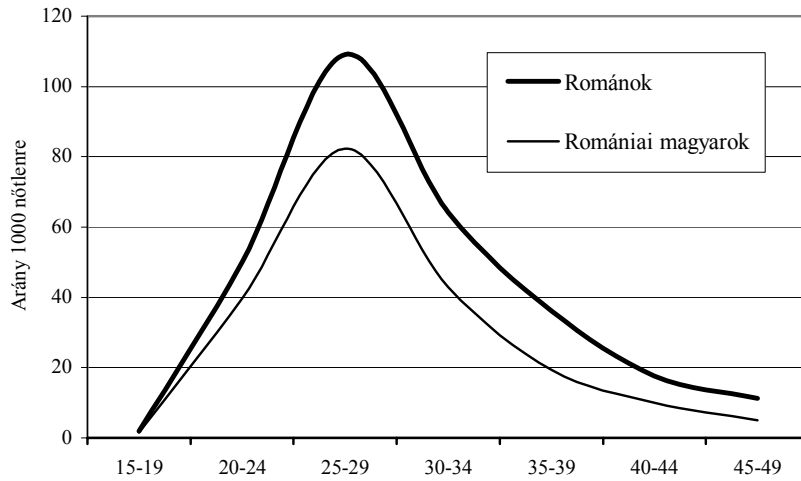
VII.b Románia és Magyarország. A nők átlagéletkora első házasságkötésükkor, 1960–2002
 Romania and Hungary. Mean age of women at first marriage, 1960–2002



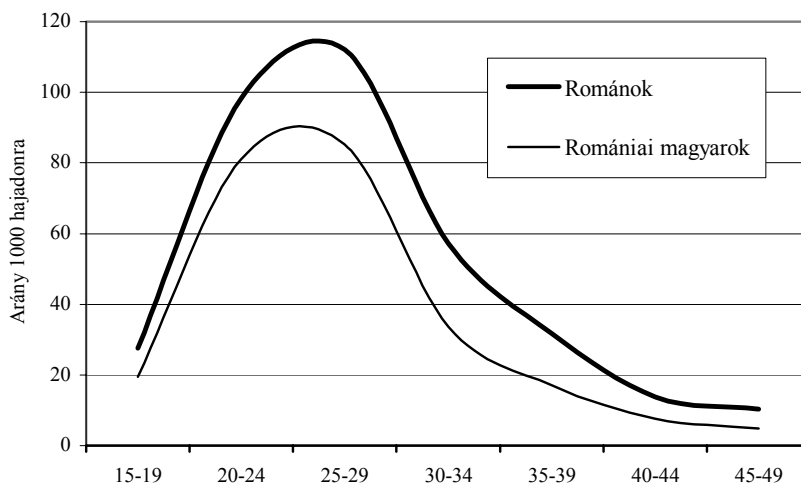
VII.c Románia és Magyarország. A nők első házasságkötési arányszámainak összesítése öt éves korcsoportonként, 2002
 Romania and Hungary. Summarized female first marriage rates by age group of five years, 2002



VII.d A nők első házasságkötési arányszámainak összesítése öt éves korcsoportonként, 2002 – románok, romániai magyarok és Magyarország
 Summarized female first marriage rates by age group of five years, 2002 – Romanians, ethnic Hungarians in Romania, Hungary



VIII.a Románia. A férfi első házasságkötések arányszámái, 2002 – románok és magyar etnikumúak
 Romania. Male first marriage rates, 2002 – Romanians and ethnic Hungarians in Romania



VIII.b Románia. A női első házasságkötésének arányszáma, 2002 – románok és magyar etnikumúak
 Romania. Female first marriage rate, 2002 – Romanians and ethnic Hungarians in Romania

A KÖRNYEZŐ ORSZÁGOKBÓL MAGYARORSZÁGRA VÁNDORLÓK SZOCIO-DEMOGRÁFIAI ÖSSZETÉTELE ÉS SZOCIO-KULTURÁLIS HÁTTERE¹

TÓTH PÁL PÉTER

A rendszerváltoztatás következtében a nemzetközi vándorlás, amely a szocializmus évtizedei alatt a tiltott, rendszeridegen társadalmi folyamatok közé tartozott egyszerre elfogadott jelenséggé vált hazánkban is. Az új feltételek között bevándorlók adatai alapján megállapítható, hogy ezeket a folyamatokat alapvetően a környező országokból érkező magyar nemzetiségűek határozzák meg. Ennek ismeretében döntöttünk úgy, hogy az 1995-ös adatfelvétel után, a 2001-ben letelepedési engedélyt kapott szomszédos országokból érkező, 18 éves vagy annál idősebb személyek körében, 1000 fős mintán, vizsgálatot végzünk.² Ezeknek a feltételeknek 4303 háztartás felelt meg, amelyekhez 5763 18 éves, vagy annál idősebb személy tartozott. Az adatfelvételt, a „lemorzsolódás” minta szerint úgy terveztük meg, hogy a kérdés a lehető legnagyobb arányban az eredeti címek alapján történjen, ezért a meghíúsulásokat és a megtagadásokat pótcímmel nem pótoltuk. Mivel egyéni minta készült, a minta esetszámát településtípusonként egyénekre vonatkozóan határoztuk meg. Az egyéneket pedig úgy választottuk, hogy a mintába egy háztartásból csak egy személy kerülhessen. A mintába kerülhető személyeknek az ország 914 településén volt bejelentett lakásuk. S mivel közülük sokan egyedül, egy-egy kistelepülésen élnek, a települések számát – a településeket meghatározó jellegzetességeket megőrizve – az utazási költségek mérséklése érdekében 339-re csökkentettük. Ennek következtében a mintába került 2543 személy azoknak a településeknek a 37,1 százalékán laktak, amelyeken a 2001-ben letelepedési engedélyt kapott szomszédos országok állampolgárai lakcím szerint megtalálhatóak.

Az 1995-ös vizsgálatkor a mintába tartozók ugyanúgy bevándorlási (letelepedési) engedéllyel rendelkeztek, mint a 2002. évi vizsgálat résztvevői. 1995-

¹ A tanulmány az 5/0084/2002-es számú NKFP kutatás keretében készült.

² Az adatfelvételt *Gödri Irénnel* készítettük elő. Ez a tanulmány a kérdőív „kemény adatainak” elemzése alapján készült. A bevándorlók motivációiról, a beilleszkedésükkel összefüggő kérdésekről *Gödri Irén* készített elemzést (Lásd a következő tanulmányt a *Demográfia* 2004/3-4. számában). A kérdőív elkészítése során az 1995-ös adatfelvételnél használt kérdőív (Polgár) legfontosabb kérdéseit minimális változtatással a 2002. évi adatfelvétel kérdőívben szerepeltettük (Lásd: *Tóth Pál Péter*: *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon* (1988–1994). Püski Kiadó, Budapest, 1997). A kérdőív 152 kérdést tartalmaz, az alkérdések száma 780, a változóké pedig több mint ezer.

ben azonban a meritési bázis más volt. Akkor ugyanis azokat a személyeket kerestük fel, akik a magyar állampolgárság megszerzése érdekében 1993-ban már kérelemmel fordultak a magyar hatóságokhoz.³ Amíg az első esetben a bevándorlási engedéllyel rendelkezőknek tehát a magyar állampolgársági iránti kérelmet már be kellett nyújtaniuk, addig a másodikban erre a „lépésre” nem volt szükség. A két vizsgálat még abban is eltért egymástól, hogy amíg az 1995-ös felvételnél a megkérdezettek 6,3 százaléka nem a szomszédos országok állampolgárai voltak, addig 2002-ben a mintába csak a szomszédos országok állampolgárai kerültek. A 2002. évi vizsgálat adatainak feldolgozása során azonban egyértelművé vált, hogy mindazokban az esetekben, amikor a kérdés mindkét adatfelvételnél azonos, akkor a két vizsgálat eredményét a mintavételi különbségek ellenére célszerű összehasonlítani. Ezt erősíti az is, hogy a bevándorló státuszú magyar nemzetiségű külföldi állampolgárok döntő többségének célja a magyar állampolgárság megszerzése.

A kutatás célja annak a folyamatnak a bemutatása volt, melynek következtében a megkérdezett arra az elhatározásra jutott, hogy Magyarországra vándorol, s hogy az adatfelvétel időpontjáig hogyan változott magyarországi élete, s hogyan alakult integrációja, a magyar társadalom „finom” szöveteihez való alkalmazkodása, beilleszkedése. Ezek mellett a maguk mögött hagyott „világot”, az otthoni kapcsolatok alakulását, változását s az új kapcsolatok kiterjedtségét, tartalmát, segítő, kondicionáló szerepét is igyekeztünk megismerni. Mindezek feltárása érdekében először a megkérdezett szocio-demográfiai meghatározottságát tártuk fel. A továbbiakban ezek legfontosabb összefüggéseit foglaljuk össze.

Bevándorlók

Számos egyéni, családi, társadalmi és gazdasági, politikai stb. oka lehet annak, ha valaki huzamosabb ideig egy másik országban szeretne élni, dolgozni. Ez azonban – a vándorlás illegális formáitól eltekintve – csak akkor valósulhat meg, ha az egyén vándorlási szándéka a célország bevándorlók iránti „igényével”, szükségletével, bevándorlási gyakorlatával, s törvényei által biztosított

³ 1993-ban a bevándorlási engedéllyel hazánkban tartózkodó külföldiek közül 20 716 személy nyújtott be állampolgársági kérelmet. Azoknak a településeknek a száma, ahol a kérelmet benyújtották – Budapest kerületeit is külön egységként számolva – 1321 volt. A kérelmet benyújtók száma az érintett települések közel 81 százalékában nem haladta meg az öt főt. Költségmegtakarítás érdekében a mintába csak azok a vidéki települések kerültek, ahol az állampolgárságot kért személyek száma a 30 főt, Budapesten pedig kerületenként a 150 főt elérte. Ennek eredményeként a kérelmet benyújtók 29,5 százaléka (6119 személy) közül választották ki azokat, akiket az adatfelvétel során felkerestünk. Akkori célkitűzésünknek megfelelően 700 fő megkérdezését terveztük. Az 1995-ös vizsgálat 679 főre terjedt ki.

lehetőségekkel találkozók. A 2001-ben bevándorlási engedéllyel hazánkban tartózkodó külföldi állampolgárok száma összesen 79 652 volt (1. táblázat).

1. Bevándorlási engedéllyel Magyarországon élő külföldiek száma, 2001
Number of foreigners living in Hungary with permit of immigration

Állampolgárság	Fő	Százalék
Román	37 996	47,7
Jugoszláv	9 781	12,3
Volt szovjet	4 888	6,1
Ukrán	5 859	7,4
Német	3 658	4,5
Kínai	3 684	4,6
Cseh és szlovák	1 728	2,2
Orosz	1 468	1,8
Egyéb	11 404	14,3
Összesen	79 652	100,0

Abban az esetben, ha csak a szomszédos országokból érkező bevándorlási engedéllyel rendelkező személyeket vesszük számításba (a *volt szovjet* állampolgárokat nem soroljuk a szomszédos országokból érkezettek közé), akkor az itt tartózkodó külföldiek száma 55 364 fő. Vagyis az összes bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldi 69,5 százaléka a szomszédos országokból érkezett. Közöttük a Romániából érkezők aránya 68,6 százalék. Őket 17,7 százalékos aránnyal a volt jugoszláv, majd 10,6 százalékkal az ukrán, s végül 3,1 százalékos aránnyal a volt csehszlovák állampolgárok követték. Ezeknek az arányoknak megfelelően a megkérdezettek (1015 fő) 71 százaléka Romániából, 16,8 százaléka Ukrajnából, 8,2 százaléka Jugoszláviából, 3,2 százaléka Szlovákiából, 0,5 százaléka Horvátországból és 0,2 százaléka pedig Ausztriából érkezett. Annak következtében, hogy Ausztriából csak 3-an, Horvátországból pedig 5-en kerültek a megkérdezettek közé, a vizsgálat eredményét három ország: Románia, Ukrajna és Szerbia-Montenegró állampolgárainak véleménye határozza meg. Az 1995-ös vizsgálat idején a szomszédos országokból érkezettek aránya 81,8 százalék. Ekkor a megkérdezettek 61,3 százaléka Romániából, 12,4 a volt Szovjetunióból, 17,1 százaléka Jugoszláviából, 0,9 százaléka a volt Csehszlovákiából, 6,5 százaléka pedig egyéb országokból érkezett, közel egy százaléka pedig már Magyarországon élt. Azt, hogy 1995-ben, illetve 2002-ben a magyar nemzetiségűek a szomszédos országokból érkezettek között pontosan milyen arányban voltak jelen nem tudjuk, egyéb ismereteink alapján azonban elégséges okunk van feltételezni, hogy a többség minden évben közülük került ki.

Demográfiai jellemzők

A 2002. évi felvétel során, mint említettük, azok kerülhettek a mintába, akik 2001-ben bevándorló státuszt kaptak. Ez azonban nem azt jelentette, hogy valamennyien egy időben is érkeztek Magyarországra. 2,2 százalékuk ugyanis az adatfelvétel időpontjáig még egy évet sem töltött az országban, a többség, 67,5 százalék egy-öt évet, valamivel több mint 30 százalékuk viszont már több mint öt éve hazánkban élt. Azoknak az aránya, akik 1–2, 2–3, illetve 3–4 éve élnek itt, közel azonos, pontosan 20,5, illetve 18,2, 18,4 százalék. Azoké pedig (67 fő), akik már több mint tíz éve vannak közöttünk, 6,7 százalék. Mindez azt jelenti, hogy a bevándorlók különböző időtartamú magyarországi tapasztalata igen eltérő hátteret jelent abban a folyamatban, amelyben az új egzisztenciateremtés, a beilleszkedés, a kibocsátó országhoz, az ott maradottakhoz, illetve az itteni új ismerősökhöz, barátokhoz fűződő viszonyaik különböző fokozatai elhelyezkednek. S bár az országban való tartózkodás időtartama nem tartozik a bevándorló „kemény” adatai közé, mégis úgy véljük, hogy a beilleszkedés széles értelemben felfogott folyamatában ezt a tényezőt a „kemény” adatok közé kell sorolnunk, s a következő vizsgálat során az egyik alapváltozónak kell tekintenünk.

Nem, életkor

A kor szerinti megoszlásban két korosztály meghatározó: az egyik a 18–39 éveseké, a másik pedig a 60 éveseké, illetve annál idősebbeké (2. táblázat). A válaszadók 79,7 százaléka 60 évnél fiatalabb. Közülük a legtöbben a 25–59 évesek korosztályához tartoznak. Arányuk – a Romániából érkezők kivételével, akik között az ehhez a korosztályhoz tartozók aránya 67 százalék – a 70 százalékot is meghaladta. Számarányuknak megfelelően minden korcsoportban a Romániából érkezők dominálnak.

2. A megkérdezettek származási ország, nem és korcsoport szerinti megoszlása, 2001

Distribution of the respondents by country, sex and age-group, 2001

Korcsoport	Mely országból érkezett?									
	Jugoszláviából		Romániából		Szlovákiából		Ukrajnából		Összesen	
	férfi	nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	férfi	Nő	férfi	nő
<i>Fő</i>										
18–24	1	5	23	46	2	4	4	13	30	68
25–29	12	8	73	95	4	10	16	21	105	134
30–34	7	5	65	79	4	3	11	16	87	103
35–39	7	4	27	27	–	1	4	10	38	42
40–44	5	7	16	21	–	–	8	6	29	34
45–49	2	2	13	18	1	2	4	10	20	32
50–54	3	4	6	7	–	1	3	6	12	18
55–59	1	3	11	24	–	–	5	6	17	33
60–64	3	–	22	40	–	–	3	4	28	44
65–69	3	–	23	30	–	–	5	5	31	35
70–X	1	–	24	31	–	–	3	8	28	39
Összesen	45	38	303	418	11	21	66	105	425	582
<i>Százalékos megoszlás korcsoportonként</i>										
18–24	2,2	13,2	7,6	11,0	18,2	19,0	6,1	12,4	7,1	11,7
25–29	26,7	21,1	24,1	22,7	36,4	47,6	24,2	20,0	24,7	23,0
30–34	15,6	13,2	21,5	18,9	36,4	14,3	16,7	15,2	20,5	17,7
35–39	15,6	10,5	8,9	6,5	–	4,8	6,1	9,5	8,9	7,2
40–44	11,1	18,4	5,3	5,0	–	–	12,1	5,7	6,8	5,8
45–49	4,4	5,3	4,3	4,3	9,1	9,5	6,1	9,5	4,7	5,5
50–54	6,7	10,5	2,0	1,7	–	4,8	4,5	5,7	2,8	3,1
55–59	2,2	7,9	3,6	5,7	–	–	7,6	5,7	4,0	5,7
60–64	6,7	–	7,3	9,6	–	–	4,5	3,8	6,6	7,6
65–69	6,7	–	7,6	7,2	–	–	7,6	4,8	7,3	6,0
70–X	2,2	–	7,9	7,4	–	–	4,5	7,6	6,6	6,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A 60 évesek és annál idősebbek aránya 20,3 százalék. Mivel az e korosztályhoz tartozókra ilyen mértékű önálló migráció általában nem jellemző, esetükben az ún. szekundér migrációval, a gyermekek utáni áttelepedés „gyakorlatával” állunk szembe. Különösen a Romániából (206 60 évesnél idősebb személyből 170) érkezők között utal erre e korosztály viszonylag magasabb aránya. Közöttük a férfiak 22,8, illetve a nők 24,2 százaléka 60 éves és annál idősebb. Az Ukrajnából érkezetek körében ezek az arányok alacsonyabbak, 16,7, illetve 16,2 százalék.

A mintába kerültek 57,4 százaléka nő, 42,6 százaléka pedig férfi. A nemek szerinti megoszlást a Romániából érkezetek mellett az Ukrajnából érkezők

közötti női többség határozza meg. Az első esetben a nők aránya 58, a másodikban pedig 61,4 százalék. A nemek szerinti megoszlást korcsoportonként is vizsgálva azt látjuk, hogy Románia és Ukrajna esetében szinte minden korcsoportnál a nők vannak többségben. A férfiak és a nők közötti különbség a Romániából érkezők esetében 16 százalék, Ukrajnából érkezőknél pedig ennél is magasabb, 22,8 százalék. Arányait tekintve különben a legmagasabb női arányt a szlovák állampolgárok között találjuk (65,6 százalék). Számuk azonban nem teszi lehetővé, hogy szerepük a vizsgálat szempontjából meghatározó legyen. (Ausztriából pedig csak két férfi és egy nő, Horvátországból öt férfi kapott letelepedési engedélyt.) Az 1995-ös vizsgálatához viszonyítva, amikor a nők aránya 49,5 százalék, a férfiaké pedig 50,5 százalék volt lényeges változás történt. A nők aránya ugyanis akkor 7,9 százalékponttal volt alacsonyabb (3. táblázat). Ez két szempontból is figyelemre méltó: egyrészt, mert 1990 és 2000 között az összes bevándorló státuszúak esetében a legmagasabb női arány 49,9 százalékkal 1999-ben, a legalacsonyabb pedig 44,3 százalékkal 1995-ben volt. 2001 előtt tehát a bevándorló külföldi állampolgárok között a nők aránya egyetlen évben sem haladta meg a férfiakét. Másrészt pedig ez azért is figyelemre méltó, mert az összlakosság körében is csupán 4,6 százalékkal haladja meg a nők aránya a férfiakét. Természetesen az, hogy a 2001-ben letelepedési engedélyt kapottak között 14,8 százalékkal több volt a nő, mint a férfi még nem ad okot aggodalomra. Abban az esetben azonban, ha a 18 éves és annál idősebb bevándorlók között ez az arány a továbbiakban is megmarad, akkor hozzá fog járulni ahhoz, hogy a női többség a hazai népesség körében mind egyértelműbbé váljon.⁴

⁴ 1980-tól hazánkban megnőtt az ezer megfelelő korú férfira jutó nők száma. 1990-ben 1081, napjainkban pedig ezer férfira már 1096 nő jut. A nemek szerinti legkedvezőtlenebb arány a Közép-Magyarország régióban van, ahol ezer férfira 1130 nő jut. Ezzel szemben a Közép-Dunántúl régióban ezer férfira csak 1050 nő jut. 39 éves korig ezer hasonló korú férfira kevesebb, mint ezer nő jut. A 60 évesek és annál idősebbek körében viszont, amíg 1949-ben 1270, addig 1990-ben 1489, 1999-ben pedig már 1587 hasonló korú nő jutott ezer férfira.

3. A bevándorlók nemek és korcsoportok szerinti százalékos megoszlása
 2001-ben (N=1007) és 1995-ben (N=679)
*Distribution of the immigrants by sex and age-group (%) in 2001 (N=1007)
 and 1995 (N=679)*

Korcsoport	Férfi		Nő		Összesen	
	2001	1995	2001	1995	2001	1995
20–24	7,1	7,0	11,7	8,9	9,7	8,0
25–29	24,7	22,4	23,0	18,8	23,7	20,6
30–34	20,5	18,1	17,7	14,0	18,9	16,1
35–39	8,9	15,5	7,2	14,9	7,9	15,2
40–44	6,8	12,2	5,8	12,8	6,3	12,5
45–49	4,7	6,1	5,5	8,3	5,2	7,2
50–54	2,8	6,7	3,1	9,2	3,0	8,0
55–59	4,0	3,5	5,7	4,5	5,0	4,0
60–64	6,6	4,4	7,6	2,7	7,1	3,5
65–69	7,3	2,3	6,0	2,4	6,5	2,4
70–x	6,6	1,8	6,7	3,6	6,7	2,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyezzük, hogy a 2001. évihez viszonyítva az 1993-ban bevándorlási engedéllyel rendelkezők között a két nem között nemcsak a férfi-nő arány, hanem a korcsoportok szerinti megoszlás is kiegyensúlyozottabb és egyenletesebb volt. 2001-ben a kor megoszlás közepén a férfiak és a nők esetében a 30–34, 1993-ban pedig a 40–44 évesek korcsoportja szerepel. Ennek ellenére az 1993-asok csoportját a 25–44 évesek korosztályának tömbje határozza meg, a 2001. éviét pedig a 25–35 éveseké. Az 1995-ös adatfelvételkor a többség, a megkérdezettek 72,4 százaléka 44 évesnél fiatalabb volt. A 2002-es mintában ugyanez a 35 évesekkel kezdődött. Lényeges különbség azonban az, hogy 2002-ben a 60 évesnél idősebbek aránya mindkét nemnél és együttesen is jelentősebb, mint amilyen 1995-ben, amikor arányuk csupán 8,5 százalék volt. Jelenleg 20,3 százalék az idősek aránya. A 2002. évi vizsgálat során tehát jelentősen, 11,8 százalékponttal magasabb az idősek aránya, mint 1995-ben. A különbség a férfiaknál 12, a nőknél pedig 11,6 százalékpont.

Hol laktak?

A szakirodalom szerint a nemzetközi vándormozgalom résztvevőinek többsége város lakó. Ezt a vizsgálat is megerősítette, hiszen a 2002-es minta esetében a megkérdezettek 66 százaléka városban nevelkedett. Az 1995-ös vizsgálatkor ennél 4,3 százalékponttal volt magasabb a városi környezetben nevelkedettek aránya. Az elmozdulás a faluból útnak indulók arányának (különösen, ha a kisvárosban élőkét is figyelembe vesszük) növekedésére hívja fel a figyelmet.

Az 1995-ös vizsgálatnál e két településtípusról érkezők együttes aránya 60 százalék alatt maradt, 2002-ben pedig 3 százalékponttal meg is haladta azt.

A megkérdezettek 77,5 százaléka a hazánkba költözés előtt azon a településen élt, ahol felnevelkedett. Vándorlási tapasztalata tehát csak 22,5 százaléknak volt.⁵ A legmobilabbak a Romániából érkezők voltak. 23,4 százalékuk ugyanis az áttelepedését megelőzően már nem azon a településen élt, ahol felnevelkedett. A legkevésbé voltak mobilak az Ukrajnából érkezők. Közülük születésük helyét a kivándorlás időpontjáig csupán 18,1 százalék hagyta el. Azok közül, akik az áttelepedés előtt már nem gyermekkoruk színhelyén éltek, csak 14 százalék költözött faluba. A lakhelyváltoztatók mozgása tehát egyértelműen a városba irányult. Abban az esetben azonban, ha azt nézzük meg, hogy a megkérdezettek addig, ameddig Magyarországra nem települtek át, hány településen éltek, akkor a fentiekől eltérő eredményt kapunk. Ez esetben ugyanis azok, akik születésüktől a kivándorlásig ugyanazon a településen éltek, a megkérdezettek 63,1 százalékát tették ki. Az eltérésnek az az oka, hogy életük során 374-en – tanulás, munkavégzés, vagy egyéb célból – átmenetileg más településen is éltek. Abban az esetben tehát, ha a kivándorlás előtti költöztörténet egészét megnézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy a megkérdezettek 26,7 százaléka egy alkalommal, 6,5 százaléka két alkalommal más településre költözött. A három alkalommal költözők aránya 2 százalék, a négyszer költözőké pedig 0,8 százalék. Mindezek mellett, ha nem is jelentős számban, de 9 olyan személyt is találunk, akik mielőtt kivándoroltak volna, ötnél többször költöztek. S ez azt jelenti, hogy az áttelepülők közel 37 százaléka a Magyarországra való érkezése előtt már valamiféle vándorlási tapasztalattal rendelkezett.

Sajátos elmozdulást figyelhetünk meg akkor, ha a gyermekkori és a magyarországi lakóhely típusát hasonlítjuk össze (4. táblázat).

4. A megkérdezettek lakóhelyének típusa, 2001
Types of dwelling-place of the respondents, 2001

Település típusa	Ahol nevelkedett		Magyarországon	
	Fő	%	Fő	%
Főváros	4	0,4	272	26,8
Nagyváros	368	36,3	177	17,4
Város	297	29,3	214	21,1
Falu	345	34,0	352	37,4
Adathiány	1	0,1	–	–
Összesen	1015	100,0	1015	100,0

⁵ Ez Magyarország lakosságának vándorlási szokásaihoz viszonyítva alacsonyabb mobilitást jelent, hiszen 1996-ban, a mikrocenzus adatai szerint az ország lakosságának 62 százaléka lakott ott, ahol született. Ebből a szempontból hazai viszonylatban a legkonzervatívabban a budapesti születésűek, akiknek 85 százaléka ma is születése helyén él.

Mindkét vizsgálati időpontban a többség városban élt. Az 1995-ös vizsgálathoz hasonlítva azonban a 2002. évi vizsgálatnál a faluról érkezők arányának 12,1 százalékpontos növekedését állapíthatjuk meg, és azt, hogy sokan választották Budapestet, közel hetvenszer többen, mint amennyien korábban valamelyik főváros lakói voltak. A legjelentősebb csökkenés, miközben a különböző városi településtípuson élők aránya is megváltozott, a korábban nagyvárosban élők körében következett be. Az elmozdulás eredményeként például a városban élők 8,2, a nagyvárosban élők pedig 19,2 százalékkal csökkent, miközben a fővárosban lakóké 26,4 százalékkal növekedett.

Nyelvi környezet

Az adatok azt mutatják, hogy azokon a településeken, ahol a *magyarok elenyészően kevesen vagy egyáltalán nem éltek*, csupán a megkérdezettek 4 százaléka nőtt fel. Még azokon a településeken is csak a megkérdezettek 18,9 százaléka élt, ahol a magyarok aránya *nem érte el az 50 százalékot*. A Magyarországra áttelepülők 77,1 százaléka ugyanis olyan településen nevelkedett, ahol *legalább 50 százalékban magyarok éltek*. Ezen belül 247 fő, a megkérdezettek 24,4 százaléka pedig olyan településeken nőtt fel, ahol *lényegében csak magyarok éltek* (5. táblázat). Vagyis nem zömmel a szórványból (ahol magyarságuk megmaradása bizonytalan) vándorolnak Magyarországra, hanem jelentős arányban onnan, ahol nincs ilyen hátrányuk, mert nagyrészt magyar környezetben élhetnek.

5. A magyarok aránya ott, ahol felnevelkedett Proportion of the ethnic Hungarians on the place where the respondent grew up

A magyarok aránya	Fő	%
Szinte csak magyarok éltek	247	24,4
Többségben	342	33,8
Fele-fele arányban	192	19,0
Kisebbségben	191	18,9
Elenyészően kevesen	22	2,2
Nem éltek ott magyarok	18	1,8
Összesen	1012	100,0

A fentiekől eltérő képet kapunk, ha azt nézzük meg, hogy milyen volt a magyarok aránya azon a településen, ahol a megkérdezett kivándorlása előtt élt. Azt tudjuk, hogy a bevándorlók 22,5 százaléka az átköltözése előtt más településen élt, mint ahol nevelkedett. Ekkor 10,3 százalékuk (225 fő) olyan településeken lakott, ahol a magyarok csak elenyészően kevesen vagy egyáltalán nem

éltek. A belső vándorlás során csupán 27,1 százalékuk került olyan településre, ahol a magyarok aránya az ott élők 50 százaléka alatt maradt. 58,2 százalékuk azonban olyan településre költözött, ahol a magyarok legalább 50 vagy annál nagyobb százalékban éltek. Ezen belül a csak magyarok által lakott településeken pedig a megkérdezettek 8,9 százaléka élt. A változás iránya a *szinte csak magyarok*, vagy a *többségében magyarok* lakta helyektől azok felé a települések felé mutat, ahol a magyarok *fele-fele arányban*, *kisebbségben*, vagy csak *elenyészően kevesen éltek*. A legnagyobb, 7,2 százalékpontos aránycsökkenés a *szinte csak magyarok* által lakott településeket érintette. A gyermekkorhoz viszonyítva tehát a leginkább magyarok által lakott településekről a kevésbé magyarok által lakott településekre költöztek el a legtöbben. A legkisebb változás a többségében magyarok által lakott településeket érintette. Ezt követően viszont az áttelepedés időszakára a települések lakosai között a magyarok aránya mind kevesebb lett. A kivándorlás „pillanatában” tehát – összehasonlítva a gyermekkor színvonalával – a Magyarországra áttelepülők jelentősebb arányban éltek a kevésbé magyarok által lakott településeken, mint gyermekkorukban. Az azonban mindkét időmetszetre jellemző, hogy, és ezt szeretnénk kiemelni, olyan helyről, ahol nagyon kevesen éltek magyarok, igen alacsony arányban indultak vándorútra.

Az adatok alapján megállapíthatjuk: az átköltözők többsége – származási országtól függetlenül – még akkor sem szórványtelepülésről vándorolt ki, ha a gyermekkorhoz viszonyítva az áttelepedés idején már kevésbé magyarok által lakott településen élt. S ez azt jelenti, hogy arányát tekintve a volt Jugoszláviából a legtöbben a szabadkai járásból, Romániából, Maros megyéből, Ukrajnából pedig a beregszászi járásból, tehát minden esetben a leginkább magyarok által lakott területekről vándoroltak hazánkba. Meg kell azonban jegyezni, hogy Románia és Ukrajna esetében annyival bonyolultabb a helyzet, hogy az említett területek mellett Bihar, Hargita, Kolozs, Szatmár megye, illetve az ungvári járás is a jelentősebb mértékben kibocsátó területek közé tartozik. Az adatok egyben arra is utalnak, hogy a kibocsátó területek súlypontjai lényegében függetlenek voltak attól, hogy a Magyarországra vándorló gyermekkorának színvonaláról, vagy egy másik településről indult-e útra.

Migrációs tapasztalatok

A migrációs lét szempontjából fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy a szűk családi körből milyen arányt képviseltek azok, akiknek már a szülei is migráltak. Ebben az összefüggésben csak 680 (anya), illetve 531 (apa) fő választ ismerjük, mivel a vizsgálat idején édesanyja (vagy nevelőanyja) a megkérdezettek 67,4 százalékának, édesapja (vagy nevelőapja) pedig 52,6 százaléká-

nak élt.⁶ Arányait tekintve az anyák „elmozdulása” 3,0 százalékponttal több, mint az apáké (6. táblázat). Az eltérés valószínűleg abból adódik, hogy az anyák közül – a férfiak magasabb halandósága következtében – többen követik gyermekeiket. (A megkérdezettek között 14,3 százalékkal nagyobb azoknak az aránya, akik édesapjukat már elveszítették.)

6. *Hol él jelenleg az édesanyja (nevelőanyja), az édesapja (nevelőapja)*
Where are the respondent's mother (foster-mother) and
father (foster-father) living now?

Hol él?	Anya		Apa	
	Fő	%	Fő	%
Magyarországon, azonos településen	69	10,1	38	7,2
Magyarországon, más településen	21	3,1	18	3,4
Az országban, ahonnan származik	581	85,4	470	88,5
Más országban	9	1,3	5	0,9
Összesen	680	100,0	531	100,0

Migráns szülők közül a legtöbben (az anyák 10,1, az apák 7,2 százaléka) a gyermekkel azonos településeken élnek Magyarországon. Az anyák 3,1, illetve az apák 3,4 százaléka szintén Magyarországon, de más településen él, mint gyermeke. A fentiek mellett, ha nem is jelentős arányban, olyan szülőket is találtunk, akik szintén a migrációt választották, de nem gyermekével egy országban, tehát nem Magyarországon, hanem egy másik országban élnek.

Állampolgárság

Azt, hogy a megkérdezettek között a szomszédos országok állampolgárai milyen arányt képviselnek, már ismerjük. A továbbiakban a legújabb kori történelmünk változó viszonyai és a migrálást kiváltó okok háttérének pontosabb értelmezése érdekében a bevándorlási engedéllyel rendelkezők állampolgárság szerinti megoszlását három időmetszetben vizsgáltuk: születésükkor, Magyarországra való áttelepedésüket megelőzően és az adatfelvétel időpontjában. Az Ausztriából, Szlovákiából, illetve Horvátországból érkezők esetében a fenti összefüggés vizsgálata az alacsony elemszám miatt szükségtelen.

A többi ország esetében azonban már egészen más a helyzet. Az állampolgárság szerinti megoszlás legváltozatosabb képét az első metszetben, a születéskori állapot szerint kapjuk. Ekkor ugyanis, ha nem is nagy számban, de csehszlovák állampolgárt „találunk” Ukrajnában, magyart pedig Ausztria és Horvátország kivételével mindegyikben. A Romániából és Ukrajnából érkezők

⁶ Azoknak az aránya, akik nem ismerték édesanyjukat 0,3, akik pedig édesapjukat nem ismerték 0,8 százalék volt.

10, illetve több mint 17 százaléka is olyan személyekből áll, akik születésükkor magyar állampolgárok voltak. Ők előbb jugoszláv, román, csehszlovák, illetve szovjet állampolgárok lettek, majd pedig az áttelepedés időszakára csehé, szlovákká, horvátá, románá, ukráná „transzformálódtak”. Az áttelepedés évére a Magyarországra vándorlók állampolgársága – néhány eset kivételével – a térség országainak átalakulását követve „alakult”, hogy majd a jogszabályban meghatározott magyarországi tartózkodás után esetleg ismét magyar állampolgárrá váljon.

1995-höz viszonyítva a 2002-es vizsgálatkor a bevándorlók között – a déli szomszédoktól érkezők és az egyéb állampolgárságúak kivételével –, igaz eltérő súllyal, de a román és az ukrán (szovjet, orosz) állampolgárságúak aránya növekedett. S ez többek között azt jelenti, hogy mint a korábbi években, úgy 2001-ben sem volt a Szlovákiában élő magyarok részéről erőteljes migrációs nyomásnak kitéve az ország. Annak ellenére így van ez, hogy Románia után a legtöbb magyar nemzetiségű ebben az országban él.⁷ A többi országban pedig, Szerbia-Montenegró kivételével, a magyar nemzetiségűek száma nem jelentős, aminek következtében kevesek számára viszonylag reális lehetőség a Magyarországra való vándorlás. Mindez azt jelenti, hogy Magyarország – a legtermészetesebb módon – Románia, Ukrajna és Szerbia-Montenegró magyar származású állampolgárai számára a legvonzóbb migrációs célország. A születéskori állapotot a román, a szovjet (orosz, szovjet, ukrán), a magyar és a jugoszláv (szerb, horvát) állampolgárságúak dominanciája jellemzi. A születéskor a román állampolgárságúak aránya 63% volt, a szovjet állampolgároké 13%, a magyar állampolgároké 10% és a jugoszláv állampolgároké 9%. A bevándorlás előtti időre ezek az arányok több vonatkozásban megváltoztak. A legjelentősebb változás az előzőekben felsorolt magyar, román és ukrán állampolgárságúak esetében következett be. A magyar állampolgárságú személyek aránya 8,8 százalékponttal csökkent, ezzel szemben a román 6,1, az ukrán pedig 3,2 százalékponttal növekedett. Mindezek azoknak a változásoknak a következményei, amelyek a II. világháborút követően a térség országait érintették.

Feltételezésünket, hogy az áttelepültek nem tekintik magyarországi létüket ideiglenesnek, hanem (esetleg ismét) magyar állampolgárok szeretnének lenni egyértelműen alátámasztja nemzetiség szerinti megoszlásuk, amely az amúgy is sokszínű helyzetet még tovább árnyalja. Az Ausztriából érkezők között ugyanis, bármennyire is meglepő, nincs osztrák, a Szlovákiából jövők között pedig nincs se szlovák, se cseh nemzetiségű. Ezek után mi sem természetesebb, mint az, hogy a Jugoszláviából, Romániából és Ukrajnából érkezők között alig van szerb, román,

⁷ A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a Szlovákiában élő magyar nemzetiségűek száma 520 528 volt. Ausztriában 40 583 (2001), Horvátországban 16 596 (2001), Szlovéniában 6243 (2002), Szerbia-Montenegróban 293 207 (2002), Ukrajnában 151 516 (2002) és Romániában pedig 1 434 377 (2002) fő a népszámlálások adatai szerint a magyar nemzetiségűek száma.

illetve ukrán nemzetiségű. Szlovákiából például egy német (!) nemzetiségű személy kivételével csak magyarok érkeztek. A román állampolgárok 95,7 százaléka magyar nemzetiségű. A magyar nemzetiségűek aránya a volt jugoszláv állampolgárok között 91,5, az ukrainaiak között pedig 84,6 százalék. A magyar nemzetiségűektől leszakadva 2,1 százalékkal a németek aránya volt a legjelentősebb, majd az ukránoké (1,9 %), a románoké (1,2 %) s 0,6 százalékkal a horvátoké. A többi nemzetiség aránya pedig fél százalék alatt maradt.

A születés kori állampolgárság természetesen nem szükségszerűen esik egybe azzal az országgal, ahol születésekor élt, különösen pedig azzal, ahonnan kivándorolt. Megjegyezzük, hogy az 1995-ös vizsgálatkor a szülőknél tapasztaltuk a jelentősebb változást. Közel 20 százalékuk ugyanis „más” országban született, mint amelyben halálukkor, vagy 1995-ben élt. Esetükben azonban nem valóságos, hanem csak virtuális migrációról beszélhetünk, amely az országhatár-módosítás hatására bekövetkezett kényszerű országváltásnak volt a következménye. A területi el- és visszacsatolások okozta változásokat, illetve a kikényszerített állampolgárság-váltás tényét egyértelműen az tükrözi, hogy például a születési állapothoz viszonyítva a szülők esetében milyen mértékben csökkent a Magyarországon élők aránya, lényegében ugyanolyan mértékben nőtt a halálukkor, illetve 1995-ben Romániában élőké.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a térség többszörös átrendeződése a születés kori állampolgárságra vonatkozó adatok alapján a legegységesebben az Ukrajnából érkezők között érhető tetten, hiszen közöttük (akár ugyanazon személy esetében) magyar, csehszlovák, szovjet és természetesen ukrán állampolgárok egyaránt megtalálhatók. A Romániából érkezők között majdnem hasonló változatoságot találunk, s még Jugoszláviánál is feltűnik négy magyar állampolgár. A Magyarországra való áttelepedés előtti időre ezek az állampolgársági „zárványok”, „sokszínűségek” megszűnnek, ekkorra a nem az adott állam állampolgárainak száma már csak néhány fő. Ezzel szemben az adatfelvétel időpontjában rögzített állampolgárság szerinti megoszlás – a migrálást követő elmozdulások következtében – már ismét változatosabb képet mutat.

Anyanyelv, nemzetiség

Közismert, hogy valamely személy nemzeti hovatartozását állampolgárságtól függetlenül anyanyelve és nemzetisége határozza meg. Ebben az összefüggésben azt tapasztaltuk, hogy a letelepedési engedéllyel rendelkezők nemzetiség szerinti és anyanyelv szerinti százalékos megoszlása szinte azonos (7. táblázat). A magyarok dominanciája egyértelmű. A megkérdezettek 92 százalékának a nemzetisége, 91,4 százaléknak pedig az anyanyelve is magyar. 1995-ben ezek az arányok alacsonyabbak, 83,7, illetve 82 százalék voltak. Ezek az adatok újabb adalékkal szolgálnak annak az állításnak az alátámasztására, hogy

a bevándorlók döntő többsége azok közül a magyar nemzetiségűek közül került ki, akik szüleinek állampolgárságát a világháborúk győzteseinek döntései változtatták meg.

7. A megkérdezettek anyanyelv és nemzetiség és szüleik anyanyelve szerinti megoszlása (%)

Distribution of the respondents by mother tongue and nationality and their parents' mother tongue (%)

Nemzetiség	A megkérdezett				Az apa		Az anya		Az apai nagy- apa	Az apai nagy- anya	Az anyai nagy- apa	Az anyai nagy- anya
	anyanyelve		nemzetisége		anyanyelve							
	2001	1995	2001	1995	2001	1995	2001	1995	(2001)			
Cigány	–	–	0,4	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Cseh	–	–	–	–	0,1	–	0,1	–	0,1	–	–	–
Horvát	0,7	0,3	0,6	0,3	1,0	0,4	1,0	0,3	0,6	0,5	0,7	0,7
Magyar	91,4	82,0	92,0	83,7	91,5	82,2	91,5	79,5	89,3	89,9	91,0	91,2
Német	1,2	0,7	2,1	0,3	0,2	0,7	0,2	0,7	0,8	0,6	0,8	0,4
Orosz	0,6	6,8	0,2	5,2	0,4	5,9	0,4	4,7	0,6	0,8	0,3	0,4
Román	3,0	1,3	1,2	1,3	2,5	1,6	2,5	2,2	3,6	3,1	2,0	2,6
Szerb	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,7	0,6	0,8	0,3	0,3
Szlovák	0,3	0,4	0,4	0,3	0,6	0,3	0,6	0,3	0,3	0,3	0,7	0,8
Szlovén	–	–	–	0,1	–	–	–	0,1	–	–	–	–
Ukrán	2,3	0,7	1,9	1,2	3,0	0,7	3,0	1,2	2,7	2,7	2,7	2,7
Egyéb	0,1	7,2	0,5	7,1	0,3	7,5	0,3	8,2	0,5	0,4	0,6	0,5
Nem tudja	–	–	–	–	0,1	–	0,1	0,4	0,8	1,0	0,9	0,4
Nincs adat	–	–	0,4	–	0,3	0,3	0,3	1,5	0,2	0,1	0,1	0,1

A magyar mellett, ha nem is jelentős százalékban, de a 2002. évi mintában egyéb anyanyelvű és nemzetiségű bevándorlókat is találunk. A horvátok, az oroszok, a románok, a szerbek és az ukránok esetében azonban azt tapasztaljuk, hogy arányuk kisebb a nemzetiség szerinti százalékos megoszlásuk szerint, mint az anyanyelv szerinti.

A megkérdezettek, szüleik és nagyszüleik anyanyelv szerinti megoszlása különösen anyai ágon mutat nagyfokú hasonlóságot. Mindegyik esetben egyértelműen a magyar anyanyelvűek dominálnak. Megállapítható, hogy ha nem is számottevő mértékben, de a nagyszülők csoportjához viszonyítva a szülők között a magyar anyanyelvűek aránya jelentősebb. A szülők és megkérdezettek viszonylatában pedig csupán 0,1 százalékpontos csökkenés tapasztalható. A magyar anyanyelvűek mellett a román, az ukrán és a német anyanyelvűek aránya haladja meg csak az 1 százalékot. A 2002-es és az 1995-ös felvétel adatai szerint a magyar anyanyelvűek közötti különbség közel 10 százalékpontos, amire elsősorban a nem szomszédos országokból érkezők aránya ad magyará-

zatot. Az adatok azt mutatják, hogy a Magyarországra irányuló migrációs mozgás résztvevői körében a felmenők anyanyelvi, nemzetiségi megoszlásában egy „magyarosodási” folyamat játszódik le. Ez paradox módon azt a feltételezést erősíti, mely szerint a kisebbségi sorban élők köréből azok, akik magyarnak tartják magukat nagyobb valószínűséggel telepednek át Magyarországra, mint azok, akik számára a magyar nemzeti identitás már nem annyira fontos.

A Duna-medence országainak többszörös „átszabása”, átrendezése, a egyes házasságok, a nyelvváltás, az asszimiláció stb. következtében természetesen a nemzetiség és az anyanyelv nem minden személy esetében azonos, illetve vannak olyanok, akik többnemzetiségűnek és/vagy kétnyelvűnek tartják magukat. Így van ez a megkérdezettek esetében is. Közöttük ugyanis, amíg a magyar és a német anyanyelvűek arány alacsonyabb, mint a magyar és a német nemzetiségűeké, addig a románok és az ukránok esetében ennek éppen az ellenkezője állapítható meg. A felmérés szerint 87 személy volt nem magyar anyanyelvű. A mintában tehát a szomszédos országok nem magyar anyanyelvű polgárait a megkérdezettek 8,6 százaléka reprezentálja. Közülük a legtöbben román, ukrán és orosz anyanyelvűek voltak. Mindezek (az állampolgárságban bekövetkezett változások, a nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlás közötti eltérés), még ha nem is igazán látványos formában, de együttesen a mögöttes múlt, a térség legújabb kori történetének lenyomata. S egyben azt az átrendeződést is tükrözik, melynek lényegét a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűek Magyarországra történő koncentrálódásában ragadhatjuk meg.

A háttér, az egykori helyzet minél pontosabb megismerése érdekében szükségesnek ítéltük, hogy a migráns gyermekkorának színhelyét is feltérképezzük. Ennek a terepszemlének, még akkor is, ha az eddigi képet nem sokkal árnyalta, a legfontosabb hozadéka talán mégis az volt, hogy megtudtuk, hogy a 106 magyar állampolgárnak született személy közül összesen tízen voltak, akik Magyarországon nevelkedtek. Az önmagukat többnemzetiségűnek tartó személyek számbavétele azonban tovább növelte a magyar „érintettségük” súlyát, mivel a nem magyar nemzetiségűek többsége, a megkérdezettek 8,3 százaléka, második nemzetiségüként a magyart nevezte meg. Második nemzetiségként, a magyar mellett, még a román és az ukrán is szerepelt. Azoknak az aránya, akik a kérdésre nem válaszoltak (3,3%), vagy nem tudtak válaszolni (0,3%) összesen 3,6 százalék volt.

A megkérdezettek 8,3 százaléka volt nem magyar nemzetiségű, illetve mint már említettük, 8,6 százaléka volt nem magyar anyanyelvű. (Emlékeztetőül állampolgárságuk szerint 0,1 százaléuk nem volt korábban e régió lakója.) Jelentéktelen tehát azoknak az aránya, akik Magyarországra érkezésüket megelőzően a Duna-medence népeitől lényegesen eltérő viszonyok között éltek, s akiknek magyarországi integrálódása sajátos problémákat vethet fel. 1995-ben a nem magyar anyanyelvűek aránya jóval több, 18 százalék volt. Emellett a nem magyar anyanyelvűek 7,2 százaléka nem a szomszédos országok valame-

lyikében született. A 2002. évi mintában azonban jelentéktelen azoknak az aránya, akik nem a szomszédos országok valamelyikében, hanem egyéb európai, amerikai, afrikai, ázsiai országban születtek.

A 2001-ben letelepedési engedélyt kapott személyek 92 százaléka, mint arról már szóltunk, magyar nemzetiségű volt. A fennmaradó 8 százalék kilenc nemzetiség között oszlott meg. Ebből 2,1 százalékkal a német, 1,9 százalékkal az ukrán és 1,2 százalékkal a román nemzetiségűek részesedtek. A cigány, a horvát, az orosz, a szerb, a szlovák és még öt egyéb nemzetiséghez tartozó személy már csak 0,2 és a 0,6 százalék közötti aránnyal szerepelt. Tehát amíg a születéskori állapot szerint a letelepedési engedélyt kaptak között a magyar állampolgárok aránya 10,4 százalék, addig nemzetiség szerint 92 százalékuk volt magyar, akik között csak hat olyan személy volt, akinek nem a magyar volt az anyanyelve. A német nemzetiségűeknél ennél jelentősebb az eltérés, mivel nemzetiség szerint arányuk 2,1 százalék, az anyanyelv szerinti pedig 1,2 százalék. S ez azt jelenti, hogy a német nemzetiségűek között 10 olyan személy volt, akinek nem német az anyanyelve. Hasonló eltérést találunk az ukrán nemzetiségűek és az ukrán anyanyelvűek között is. A legnagyobb arányú eltérés azonban a román nemzetiségűek és a román anyanyelvűek között van. Ez esetben ugyanis, amíg a román nemzetiségűek aránya 1,2, addig a román anyanyelvűeké 3 százalék.

Vallás szerinti megoszlás

Természetesen nem minden szomszédos országban élő római katolikus és református vallású személy magyar nemzetiségű, ennek ellenére a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűek többsége római katolikus és református vallású. Az adatok azt mutatják, hogy 1995-ben éppen úgy, mint 2002-ben a bevándorlási engedéllyel rendelkezők vallás szerinti megoszlása a már korábban bemutatott nemzetiség szerinti megoszlást erősíti meg (8. táblázat).

8. A megkérdezettek, szüleik és apai, valamint anyai nagypapjuk
vallása szerinti megoszlása (%)

*Distribution of the respondents by their religion and by that of their parents
and paternal and maternal grandfathers (%)*

Vallás	A megkérdezett		Az apa		Az anya		Az apai nagyapa	Az anyai nagyapa
	2002	1995	2002	1995	2002	1995	1995	
Római katolikus	37,6	48,0	37,3	44,2	37,2	48,0	37,7	42,7
Görög katolikus	5,9	2,8	6,6	4,0	7,4	4,1	2,7	3,1
Református	42,3	30,9	42,2	32,4	42,4	29,9	26,5	25,3
Evangélikus	1,6	0,4	1,0	0,9	1,4	1,2	0,6	1,3
Izraelita, zsidó	0,1	0,4	0,1	0,3	0,1	0,7	0,8	0,4
Görögkeleti, ortodox	1,4	3,1	1,6	3,1	1,4	3,2	3,2	2,7
Egyéb vallású	8,8	8,1	8,3	9,0	8,6	9,9	8,9	8,2
Nem keresztel- ték meg	1,7	5,7	0,8	2,2	0,4	1,8	0,4	0,2
Nem tudja	0,2	0,4	1,7	2,5	0,7	0,9	7,7	7,4
Nincs adat	0,5	–	0,5	1,5	0,5	0,3	14,6	10,3

A vallás szerinti összetétel vonatkozásában azonban a két vizsgálat közötti időben lényeges elmozdulás következett be. 2002-ben ugyanis a református vallásúak aránya 11,2 százalékponttal magasabb, a római katolikusoké pedig 10,4 százalékponttal alacsonyabb volt, mint 1995-ben. (Megjegyezzük, hogy ezek jelentős mértékben eltérnek azokról az arányoktól, amelyek a hazai lakosság vallás szerinti megoszlását jellemzik.) Természetesen szó sincs arról, hogy ezek az arányok rövid távon érdemben befolyásolnák a vallás szerinti megoszlás hazai struktúráját, miközben a kibocsátó országok vonatkozásában ez, különösen, ha a tendencia megmarad, akkor már rövid távon bekövetkezhet. Az aránynövekedés és csökkenés okait nem ismerjük, mert azok feltárására a vizsgálat nem terjedt ki. A fentiek mellett az 1995-ös arányokhoz viszonyítva 2002-ben jelentősebbé vált a görög katolikus és az evangélikus vallásúak aránya, illetve csökkent a görögkeletieké, valamint a meg nem keresztelteké. Az egyéb vallásúak 0,7 százalékpontos növekedése, pontosabban az, hogy 2002-ben a megkérdezettek 8,8 százaléka az egyéb vallásúak közé tartozott mindenféleképpen arra utal, hogy ha nem is jelentős mértékben, de növekszik azoknak az aránya, akik vallási hovatartozásukban, s feltételezhetően kulturális szokásaikban is, lazábban kötődnek a Duna-medence országainak hagyományaihoz.

Családi állapot

A bevándorló státuszúak között valamennyi együttélési forma megtalálható. A két minta családi állapot szerinti megoszlása azonban jelentős mértékben eltér egymástól (9. táblázat). Ez egyrészt a házastársukkal együtt élők arányának igen jelentős, 21,3 százalékpontos csökkenésében nyilvánult meg. Másrészt pedig abban, hogy drasztikusan, 25,1 százalékponttal nőtt az egyedül élők aránya. Ennek következtében az egyedül élő nőtlenek és hajadonok aránya közel 37 százalékos.

9. Családi állapot megoszlása hazánkba költözés előtt és jelenleg (2002)
Distribution of the respondents by marital status before the immigration and at present (2002)

Családi állapot	Költözködés előtt (százalék)		Szám N=1015	Százalék 100%
	2002 N=1015	1995 N=675		
Nőtlen, hajadon, egyedül él	36,7	16,6	182	17,9
Nőtlen, hajadon, élettárssal él	3,1	4,7	63	6,2
Házass, házastársával együtt él	42,0	63,3	602	59,3
Házass, egyedül él (külön élnek)	1,3	2,2	15	1,5
Házass, élettárssal él	1,1	1,3	16	1,6
Elvált, egyedül él	7,4	6,2	43	4,2
Elvált, élettárssal él	0,6	2,2	12	1,2
Özvegy, egyedül él	8,0	3,3	79	7,8
Özvegy, élettárssal él	–	0,1	3	0,3

Meglepő viszont, hogy az élettársi kapcsolatban élők aránya az 1995-ös 8,3 százalékról 2002-re nem növekedett, hanem a kivándorlás előtti állapothoz viszonyítva 5,5, a jelenlegihez képest pedig 4,4 százalékponttal csökkent. Az élettársi kapcsolatban élők aránya 2002-ben így csupán a bevándorlók 3,9 százaléka volt. Ez az arány alatta maradt a hazai lakosság körében becsült értéknek. A külön élő házassok aránya csekély, s bár az elváltaké növekedett, arányuk nem jelentős. Az özvegyek arányának növekedése pedig mindenekelőtt az ún. szekundér migráció megjelenésével függ össze. A megkérdezettek 60,3 százaléka, 612 fő tartós párkapcsolatban élt. Közülük 426-an házastársukkal éltek együtt. Az elváltak (81 fő) és az özvegyek (81 fő) mellett 24-en még házassok voltak, de már nem éltek együtt. Házastársa és élettársa tehát a kivándorlás előtt a megkérdezettek 60,3 százalékanak volt és majdnem 70 százaléku együtt élt házastársával. Azoknak a házassoknak az aránya pedig, akik

már nem élnek együtt, 4 százalékot tett ki. A kivándorlást megelőzően az elváltak és az özvegyek aránya azonos volt.

Egy migrációs döntés a házastársak esetében is jelentős kihívást jelent a felek számára. Ennek következményei a kivándorlás előtt, illetve azt követően is egyértelműen megfigyelhetők. A vándorlás emberi kapcsolatokra gyakorolt hatása még azokban az esetekben is kimutatható, amikor az országváltásra a családi állapotban nem következik be változás. A gyakorlatban azonban nem ez a helyzet. Az 1995-ös vizsgálat szerint a kivándorlást megelőzően a családi állapot a leendő migránsok 13,4 százalékánál (11,1% házasságot kötött, 1,7% elvált, 0,6% pedig elvált és újránházasodott) változott meg. Ennél a kivándorlást követően jelentősebb változás következett be. A változás ez esetben ugyanis már a vándorlók közel egyharmadát (28,7%) érintette. Azok között, akiknél változás következett be, a legjelentősebb azoknak az aránya, akik házasságot kötöttek (75,2%), őket az elváltak (18,3%), majd a megözvegyültek (6,5%) követték.

A 2002. évi felvételnél arról a változsról, amely a kivándorlást közvetlenül megelőzte, nem tudunk beszámolni, mivel ezzel kapcsolatban kérdést nem tettünk fel. A vándorlást követően azonban a megkérdezettek 29,7 százalékának a családi állapotában változás következett be. A változások az áttelepedés holdudvarához kötődnek, mivel 75,5 százalék esetében ezek 1998 és 2001 közé estek. 1995-ben 6,4, 2002-ben pedig már csak 5,4 százalékos volt a változás. A házas és házastársával együtt élő családi állapotúak voltak többségben, ők az adatfelvétel időpontjában a megkérdezettek közel 60 százalékát tették ki. Ez az arány 17,3 százalékkal magasabb, mint amilyen a kivándorlást megelőzően a hasonló családi állapotúak között volt. Ez a változás arra utal, hogy a vándorlás okai között a házasság, illetve a családgyejesítés fontos szerepet játszott. A fentiek mellett több mint 8 százalékot tesz ki azoknak az aránya, akik még házasok voltak, de már nem házastársukkal éltek. Az e csoporthoz tartozók arányánál (8,5%) alig alacsonyabb az özvegyeké (8,1%). A kivándorlás előtti állapothoz viszonyítva az egyedül élő hajadonok, nőtlenek magasabb, illetve a házasok alacsonyabb aránya tűnik fel. Az egyedül élők aránya ugyanis 18,8 százalékkal volt magasabb, a házastársukkal együtt élők pedig 17,3 százalékkal volt alacsonyabb. A vándorlás következtében a többi együttélési forma aránya is megváltozott, a változás mértéke azonban nem jelentős. E sorba talán az élettársal együtt élő nőtlenek, hajadonok arányváltozása nem simul teljesen bele, hiszen arányuk a kivándorlás előtti 3,1 százalékról 6,2 százalékra nőtt.

2002-ben is – az 1995. évihez hasonlóan – a legtöbben (70,8 százalék) azok közül, akiknek a családi állapotában az áttelepedés után változás következett be házasságot kötöttek. Mellettük 3,7 százalék házasságát még nem bontotta fel, de házastársával már nem élt együtt, többségüknek már élettársa is volt. Az elváltak aránya alacsony, 4,3 százalék. S ez 14 százalékponttal volt alacsonyabb, mint amit az előző vizsgálatnál tapasztaltunk. A leglátványosabb válto-

zás az élettársi kapcsolatot létesítők között volt. Amíg ugyanis 1995-ben senki sem tüntetette fel, hogy élettársi kapcsolatot létesített, addig – az összes lehetőséget figyelembe véve – a 2002. évi vizsgálat adatai szerint a bekövetkezett változások 23,3 százaléka éppen erre a formára esett. Miközben azok között, akiknek a családi állapota megváltozott, négy esetben a változás oka az élettársi kapcsolat felbomlása volt.

Összességében tehát a kivándorlás előtti és a jelenlegi családi állapot között a házások és a nőtlenek, hajadonok arányváltozása kivételével radikális változás nem következett be. A bekövetkezett elmozdulások pedig lényegében a hagyományos családi formák irányába mutattak.

A migráns motivációi, kapcsolatai vonatkozásában meghatározó jelentőségű az a család, háztartás, amelyben az egyén felnőtt, s amelyben Magyarországra költözése előtt élt. A kétszemélyes háztartások száma 215, s ez 21,2 százalékot jelentett, a háromszemélyeseké 22,7, a négyszemélyes háztartásoké pedig 28,7 százalékot tett ki. S ez a négy egység a háztartások 84,2 százalékát jelentette. Az öt- és a hatszemélyes háztartások aránya 9,7, illetve 4 százalék, az ezeknél többszemélyes háztartásokra pedig összesen csak 2,1 százalék jutott. Azt mondhatjuk tehát, hogy a háztartástagok számát tekintve a kibocsátó közeg nem volt nagy létszámú. Egy háztartásra átlagosan 3,2 személy jutott.

A Magyarországra költözést követően az egyszemélyes háztartások aránya csökkent, a kettő- és a háromszemélyeseké pedig növekedett. A házasságkötések következtében változás a kétszemélyes háztartások esetében volt a legégyértelműbb, a növekmény 10,1 százalék. A négy- és ötszemélyeseké aránya viszont csökkent.

Elvileg minden megkérdezettnek lehet gyermeke. Természetesen ennek – függetlenül attól, hogy együtt vagy külön élnek, elváltak vagy özvegyek – nagyobb a valószínűsége, ha valakinek házastársa, vagy élettársa van. Ezeknek a feltételeknek a megkérdezettek 62,5 százaléka felelt meg. Ezzel szemben gyermekeivel csak a megkérdezettek 30 százaléka élt együtt. Ehhez még hozzá kell tennünk azokat is (arányuk 4,9 százalék), akik a házastársuknak gyermekeivel éltek együtt. A majdnem háromszáz kivándorlás előtt gyermekével együtt élő megkérdezett többsége egy- vagy kétgyermekes. Egy gyermeke a megkérdezettek 48, két gyermeke pedig 45,6 százalékának volt. Ehhez a csoporthoz a gyermekesek 93,6 százaléka tartozott. Három gyermeket 14-en, négyet, illetve ötöt pedig ketten-ketten s végzetül hat gyermeket egy megkérdezett nevelt. S ez azt jelenti, hogy átlagosan 1,6 gyermek jutott egy-egy saját gyermeket nevelő megkérdezettre, ami a hazai átlagnál jobb, de igen alacsony. Abban az esetben pedig, amennyiben a házastárs megkérdezettel együtt élő gyermekeinek számát is beszámítjuk, akkor átlagosan 1,8 gyermek jut egy-egy saját, illetve házastársa gyermekével együtt élő megkérdezettre. Az összes megkérdezett esetében azonban egy felnőtt személyre átlagosan alig több mint 0,5 gyermek jut.

A gyermekes áttelepülők nem mindegyike érkezett gyermekével Magyarországra. Az egygyermekesek közül 14-en, a kétgyermekesek közül 46-an, a háromgyermekesek közül pedig 7-en nem hozták magukkal gyermeküket. Azaz a mintába került áttelepülők gyermekei közül 127 gyermek nem költözött hazánkba. A megkérdezett házastársak gyermekei közül pedig 50-ből csupán 5 költözött Magyarországra. A vizsgálat időpontjában azoknak a megkérdezetteknek a száma, akik nem éltek együtt gyermekükkel 269. Ebből 159-nek egy, 89-nek kettő, 14-nek három és 7-nek négy gyermeke volt. Vagyis 407 gyermek nem élt együtt a kivándorló szülővel. 114 esetben a gyermekek Magyarországon élnek, majdnem ugyanennyien abban az országban, ahonnan a megkérdezett kivándorolt. 32 esetében pedig a megkérdezett gyermeke egy harmadik országba vándorolt.

Iskolai végzettség

Az iskolázottság az egyén egész élete, lehetőségei, életvitele szempontjából fontos szerepet játszik. Ebben a vonatkozásban a 2002. és az 1995. évi vizsgálatok alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a bevándorló státuszúak jó feltételekkel rendelkeznek (10. táblázat). Erre már a szülők iskolai végzettségéből is következtetni lehet, bár a szülők esetében 2002-ben az apák 7 százalékát (1995-ben 4%), illetve az anyák 8,9 százalékát (1995-ben 7%) tették ki azok, akik általános iskolai tanulmányaikat nem fejezték be, vagy akik nem jártak iskolába. A fenti kategóriákhoz a megkérdezetteknek 2,6 százaléka tartozott. Az 1995-ös vizsgálatához viszonyítva ez azt jelenti, hogy a bevándorlók között olyanok is megjelentek, akik általános iskolai végzettséggel sem rendelkeztek. Szerencsére közöttük azoknak az aránya, akik nem jártak iskolába jelentéktelen (0,2%), s azoké sem nagy, akik befejezett iskolai végzettséggel nem rendelkeznek (2,4%).

A megkérdezettek és szüleik iskolai végzettségét összehasonlítva megállapítható, hogy a két generáció között egyértelmű változás következett be. Ha nem is jelentős arányban, de a szülők esetében még voltak olyanok, akik nem jártak iskolába. Sajnos, mint említettük a 2002. évi adatfelvételnél is találkoztunk hasonló esettel. Szerencsére szüleikhez viszonyítva a megkérdezettek körében jóval kevesebben vannak olyanok, akiknek nincs befejezett iskolai végzettségük. Emellett ki kell emelni a csak alapfokú végzettséggel rendelkezők szülőkhöz viszonyított arányának jelentős csökkenését, az érettségi vizsgával rendelkezők számának megkétszereződését, és a felsőfokú végzettségűek arányának másfélszeresére növekedését. A szülők esetében nem lehet nem felhívni a figyelmet arra, hogy mindkét vizsgálati időpontban az anyák az apákhoz viszonyítva jóval nagyobb arányban csak alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeztek. A szakmai végzettséggel rendelkezők körében viszont az

apák aránya már 17,2, illetve 17,5 százalékponttal meghaladja az anyákét. Az érettségizettek között ismét az anyák aránya magasabb, viszont az egyetemi diplomások között 5, illetve főiskolával 8,3 százalékpontos előnyük az apáknak van. Mindez a gyermek-szülő vonatkozásában úgy „realizálódott”, hogy jelentősen lecsökkent a csak alapfokú, illetve csak szakmai végzettséggel rendelkező gyermekek aránya. Az érettségivel, illetve egyetemi, főiskolai végzettséggel rendelkezők között viszont az apákkal szemben a gyermekek előnye vált egyértelművé.

*10. A megkérdezettek és szüleik iskolai végzettség szerinti megoszlása
Distribution of the respondents by educational status and
by that of their parents*

Iskolai végzettség	A megkérdezett		Az apa		Az anya	
	végzettsége (%)					
	2001	1995	2001	1995	2001	1995
Nem járt iskolába	0,2	–	0,5	0,7	0,4	1,2
Nincs befejezett	2,4	0,6	6,5	3,1	8,5	5,4
Alapfokú	10,3	5,2	22,5	18,6	40,4	40,6
Szakmai végzettség	20,7	14,9	31,6	28,4	14,4	10,9
Érettségizett	36,8	44,8	19,2	22,5	22,9	25,8
Felsőfokú*	10,0	34,3**	6,8	22,4	6,6	14,1
Egyetem	19,4	–	10,5	–	5,6	–
Nem tudja	0,0	–	2,3	2,8	1,1	1,6
Nincs adat	0,1	0,3	0,1	1,5	0,2	0,3

*2001-ben főiskola, technikum együtt.

**1993-ban főiskola, egyetem együtt.

Abban az esetben, ha csak a megkérdezettek iskolai végzettségét hasonlítjuk össze, akkor megállapíthatjuk, hogy a 2002. évi vizsgálat alacsonyabb értékeket mutat, mint az 1995-ös. Vagyis az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya magasabb, a magasabb iskolai végzettségűeké pedig alacsonyabb volt a 2002. évi vizsgálatnál, mint az 1995. évinél. Ez az érettségizettek esetében 8, az egyetemi, főiskolai végzettségűeknél pedig 14,9 százalékpontos különbséget jelent. Az alacsonyabb iskolai végzettségűek irányába történt elmozdulás arra utal, hogy a vándorlás a kibocsátó társadalom mind több rétegét érinti, s ez egyben a migráció általánosabb társadalmi elfogadottságát is tükrözi.

Az általános képtől eltérő megoszlást kapunk abban az esetben, ha a migráció előtti állampolgárság függvényében nézzük meg az iskolai végzettség szerinti megoszlást. Ez esetben a cseh, a horvát, a német és az orosz állampolgárok iskolai végzettsége az átlagnál jobb, a jugoszláv és a már magyar állampolgárságú bevándorlók között viszont jelentősebb arányban vannak képviselve azok, akiknek nincs befejezett iskolai végzettsége. Érdeemesnek tartjuk még megje-

gyezni azt is, hogy a felsőfokú végzettségűek aránya a Romániából érkezettek között jobb, bár közöttük közel 12 százalékponttal alacsonyabb, mint a magyarországi népességé.

Fontosnak tartottuk annak tisztázását, hogy anyanyelvük mellett a megkérdezettek (legalább közepes szinten) még milyen nyelven beszélnek. Egy (vagy több) idegen nyelv ismerete nem szükségszerű, de kisebbségi helyzetben szinte szükségszerűnek lehet tartani. Emellett az idegen nyelvtudás általában magasabb iskolai végzettségre utalhat, s egyben hatással lehet az egyén foglalkozására, munkakörére. Az idegen nyelvtudás azonban nemcsak azért fontos, mert ez alapján is következtetéseket vonhatunk le a beilleszkedés mértékére, hanem azért is, mert a migrációs döntésben (a magyar és az adott ország többsége anyanyelvének ismerete mellett) valamely idegen nyelv ismeretét fontos motivációnak, illetve a megvalósult migrációt követően transzferálható szellemi tőkének tekintjük.

Helyzetükből adódóan nem meglepő, hogy a megkérdezettek döntő többsége éppen úgy, mint szüleik is tudnak valamilyen idegen nyelven. Ez lényegében annak az alaphelyzetnek is a szükségszerű következménye, hogy jelentős részesnek az állampolgársága és az anyanyelve nem azonos, s így számukra az államalkotó többség nyelvének ismerete idegen nyelv ismereteként jelenik meg, de jelen esetben bennünket természetesen nem csupán ez érdekelt.

A nemzetiség és az anyanyelv szerinti megoszlás ismeretében úgy véljük nem meglepő, hogy anyanyelvén kívül csupán a megkérdezettek 6,3 százaléka nem beszélt még valamilyen nyelven. Az 1995-ös vizsgálat eredményéhez viszonyítva azonban ez azt jelenti, hogy a 2002-ben megkérdezettek között 3,1 százalékponttal alacsonyabb volt azoknak az aránya, akik anyanyelvük mellett legalább egy idegen nyelven elfogadható szinten tudtak. Ez az elmozdulás beleillik abba sorba, amelyet a két minta között állampolgárság (nemzetiség), iskolai végzettség, foglalkozás szerinti stb. megoszlás vonatkozásában tapasztaltunk.

Annak ellenére, hogy a megkérdezettek között cseh anyanyelvű személy nincs, mégis 20-an – közöttük 11 szlovák állampolgár – beszél cseh nyelven. Mellettük az ukrán állampolgárok között van még 8 olyan személy, aki csehül is beszél. A 43 horvátul beszélő közül 37 fő a volt Jugoszláviából, 4 pedig Ukrajnából érkezett. A nem magyar anyanyelvűek közül 58-an beszélnek magyarul, s ez azt jelenti, hogy a megkérdezettek között csupán 29-en nem beszélnek magyarul. Többségük Romániából és Ukrajnából érkezett. Oroszul a megkérdezettek 15,3 százaléka tud, döntő többségük ukrán állampolgár. A románul tudók aránya 62,6 százalék (635 fő) a minta állampolgárság szerinti összetételének megfelelően magas. Közülük három fő kivételével valamennyien Romániából érkeztek. Amennyiben kilépünk a környező országok többségi-kisebbségi nyelvi-világából, akkor angolul a bevándorlók 26,8 százaléka, franciául 7 százaléka, olaszul pedig 2,8 százaléka beszél. Német nyelvismeretről a

megkérdezettek kevesebb, mint 13 százaléka adott számot. Ezt az arányt – figyelembe véve a térség országaiban élő német nemzetiségűek egykori arányát – nem nevezhetjük jelentősnek. Spanyolul heten, s tizennégyen pedig még egyéb nyelveken is beszélnek.

Foglalkozás és munkahely

A migrációs mozgás szempontjából, a kivándorlást megelőzően éppen úgy, mint azt követően fontos szerepe van annak, hogy az egyén gazdaságilag aktív vagy inaktív, hogy mi a foglalkozása, van-e munkahelye illetve, hogy mennyire elégedett azzal a munkával, amit végez, s azzal a munkahellyel, ahol dolgozik.

Mielőtt a megkérdezettek foglalkozás szerinti megoszlását megvizsgálánk nézzük meg, hogy mi volt az a foglalkozási minta, amelyet a megkérdezett 14 éves korában édesapja foglalkozásán keresztül megismert, s amely közvetett vagy közvetlen formában a megkérdezett lehetőségét, választását is befolyásolhatta.

A legnépesebb csoporthoz tartozók szülei szakmunkások voltak. A szakmunkás szülők aránya (38,6%) duplája volt az értelmiségi (19%), illetve a fizikai dolgozó (18,9%) szülők arányának. Az önállóak, tehát a gazdálkodó, az iparos, a kereskedő és a szolgáltató foglalkozási ághoz tartozó szülők aránya alacsony, együttesen sem érte el a 10 százalékot, ami a térség országai korabeli politikai berendezkedést is tükrözi. A szülők foglalkozása azonban nemcsak mintát jelent a gyermek számára, hanem nagy általánosságban be is határolja azokat a lehetőségeket, amelyek közül saját életútján elindulhat. Nem is szólva arról, hogy számos esetben a gyermek életpályáját a meg nem valósult, vágyott egykori szülői elképzelések nem csekély mértékben alakítják, módosítják.

Az adatfelvétel során a bevándorlók foglalkozását három metszetben vizsgáltuk. Az első metszetben arra voltunk kíváncsiak, hogy az elindulást megelőzően mi volt a bevándorló foglalkozása. Mivel az áttelepedés előtti hónapok a foglalkoztatottság területén is bizonytalansággal lehettek terhesek, ezért úgy döntöttünk, hogy nem az utolsó év, hanem a kivándorlást megelőző három év legjelentősebb foglalkozását rögzítjük. Ezzel nemcsak kiküszöbölhetőnek tartottuk azt, hogy ne az elindulás előtti esetleges, véletlenszerű, ideiglenesnek ítélt foglalkozások alapján vonjunk le következtetéseket, hanem egyben azt a viszonyítási alapot is megteremtettük, amelyhez az áttelepedés utáni, illetve a jelenlegi állapot foglalkozás szerinti megoszlását hasonlíthatjuk. Természetesen annak ismeretét is fontosnak tartottuk, hogy az elindulást megelőző hat hónapban mi is jellemezte a megkérdezettek munkaviszonyát.

A tervezett kivándorlást megelőző hat hónapban a megkérdezettek közül 497-en inaktívak voltak. S ez azt jelenti, hogy a kivándorlók közel fele, 49 százaléka nem dolgozott. Az inaktívak csoportjának belső rétegzettsége a következő: a nyugdíjasok aránya 47,1, a tanulóké pedig 29,4 százalék. A nyugdíjasok között

hatan a nyugdíj mellett kereső munkát is végeztek. Ehhez az alcsoporthoz még 15 rokkant és 10 özvegyi nyugdíjas is tartozott. Az összes nyugdíjasok száma így összesen 234 fő, ami az összes bevándorló több mint 23 százaléka. A munkanélküliek aránya a megkérdezettek között meghaladta a 7, az inaktívak között pedig megközelítette a 15 százalékot. Az aktívak közel 56 százaléka alkalmazottként állandó munkaviszonnyal rendelkezett, 4,2 százalék viszont csak szerződéssel volt alkalmazva. Hasonló volt az arányuk azoknak is, akik önállóak (vállalkozók, tulajdonosok) voltak. A gazdaságilag aktívak még fennmaradó alcsoportjához tartozók viszont hosszabb távra is megnyugtató munkaviszonnyal nem rendelkeztek. Közülük a legtöbben az alkalmi fizikai munkából élők alcsoportjához (21 fő) tartoztak, de a többiek munkaviszonyát is bizonytalanság jellemezte. Az a helyzet tehát, melyben stabilnak mondható munkaviszonnyal a megkérdezettek 45 százaléka rendelkezett nagyfokú mozgásszabadságot biztosított a kivándorló számára, mivel a laza kötődés nem nehezítette, hanem feltételezhetően segítette az „elszakadást”. Ez volt tehát az a „pillanatnyi” állapot, amely az útnak indulók foglalkoztatási helyzetét az elmozdulás időpontjában meghatározta. Kérdéses, hogy az ezt megelőző időszakban mi volt jelen az indulás bizonytalanságaiból. Éppen ezért az országváltás előtti három év legjellemzőbbnek ítélt foglalkozási viszonyait is górcső alá vettük.

A migrálást megelőző három évben a megkérdezettek jelentős része – az 1995-ös vizsgálat eredményéhez hasonlóan – két domináns foglalkozási típushoz a *szakmunkás*, valamint az *értelmiségi* foglalkozási kategóriához tartozott. Értelmiségi foglalkozásúnak a megkérdezettek 24,4 százaléka tartotta magát. Ez viszont azt jelenti, hogy az egyetemi és főiskolai végzettségűek egy része (az összes megkérdezett 29,4 százaléka tartozott ehhez a csoporthoz) nem értelmiségi foglalkozású volt, munkaköre egyetemi, főiskolai végzettséget nem igényelt. Ehhez az alcsoporthoz a legközelebb talán még a közép, esetleg alsó szintű vezetők, és a szolgáltatás területén dolgozók voltak. A másik nagy alcsoportot, 23,1 százalékos aránnyal a szakmunkások alkotják. A *gazdálkodó*, *iparos*, *kereskedő* és a *szolgáltató* munkakörben kevesen, a megkérdezettek 4,3 százaléka dolgozott. 11,2 százalékot viszont a *betanított munkások* és *egyéb fizikai munkát végzők* adtak. Az utolsó három évben 143-an voltak azok, akik már nem dolgoztak. (A kérdésre a megkérdezettek 19,5 százaléka nem válaszolt.)

Mielőtt gondolatmenetünket tovább folytatnánk, érdemesnek tartjuk a migrálást megelőző fél, illetve három év foglalkozási és munkaviszonyait részletesebben elemezni. Abban az esetben, ha az átköltözést megelőző utolsó három év legjellemzőbb foglalkozását a munkavégzés utolsó fél évi területeivel összevetjük, akkor a kivándorlást megelőzően az utolsó fél évben a többség diplomához kötött és egyéb szellemi foglalkozásúak, illetve a szakmunkások és a betanított munkások alcsoportjához tartozott. Az e csoportokhoz tartozók együttesen az aktív keresők (N=673) 71,2 százalékát adták. Nagyobbik hányaduk (55,7%) szakmunkás, illetve betanított munkás volt. E 479 fős alcsoporton belül három fontosabb kate-

góriát találtunk. A legtöbben, 344-en alkalmazottként állandó munkavisztonnal rendelkeztek. 93-an nyugdíjasok voltak, s végül az al csoport tagjai közül 42 fő munkanélküli volt. S ez azt jelenti, hogy az értelmiségiek több mint egyharmada nyugdíjas és munkanélküli, a szakmunkások és a betanított munkások esetében viszont ez az arány magasabb, 43,5 százalék.

A második metszetben, közvetlenül az áttelepülés után a foglalkozási megoszlás az elsőhöz viszonyítva rosszabb „képet” mutat. A szolgáltatás területén dolgozók aránya minimális mértékben, a segédmunkásoké pedig mintegy 4 százalékkal nőtt. Az összes többi foglalkozási területen viszont igen kevés személyt találunk. A gazdaságilag aktívák száma az áttelepedés előtti állapothoz képest alig változott, csupán 18 fővel csökkent. A szerződéses munkaviszonyban lévők számának jelentős emelkedése mellett (közel ötszörösére nőtt) az egyéb foglalkoztatási területeket a csökkenés arányosan érintette. Annak ellenére, hogy az áttelepedést követő első periódusban a megkérdezettek foglalkoztatási viszonyai romlottak, az adatok alapján az állapítható meg, hogy helyzetüket nem visszafordíthatatlannak tűnő folyamatok határozták meg. Megállapításunkat egyértelműen alátámasztja az a tény, hogy az adatfelvétel időpontjában, tehát a harmadik időmetszetben, a bevándorlók foglalkozási viszonyait már javulás jellemzi, de a kiinduló állapothoz viszonyítva egyértelműen pozitív irányú elmozdulásról még ez esetben sem beszélhetünk. A két domináns foglalkozási területhez tartozók közül korábbi súlyukat leginkább az értelmiségiek őrizték meg. A jelenlegi 24,7 százalékos arányukkal az aktívák legnépesebb csoportját képezik.

A szakmunkások aránycsökkenése jelentősebb, 6 százalékos volt, az értelmiségi foglalkozásúaknál csak 2,7 százalékos. A legerőteljesebb változás az inaktívák körében következett be. Arányuk a korábbi 35,6 százalékról az adatfelvétel időpontjára 42,3 százalékra emelkedett. Ennek ellenére az átköltözés foglalkozási traumáit az adatok már nem tükrözik. Az állandó munkavisztonnal rendelkező alkalmazottak aránya a kivándorlás előtti 56 százalékról mintegy 70 százalékra emelkedett. (Az aktívák, inaktívák aránya 59,3–40,7 százalék.) A kivándorlás utáni állapothoz képest a szerződéses munkaviszonyban lévők száma több mint felével csökkent, s a vállalkozóké pedig majdnem megduplázódott. A nyugdíjasok aránya pedig csak mérsékelten, 22,5 százalékról 23,5 százalékra nőtt.

Abban az esetben, ha a megkérdezettek foglalkozási megoszlását szüleikéhez hasonlítjuk, akkor a szülők esetében megállapított főbb foglalkozási kategóriákat a gyermekeknél is megtaláljuk. Azt mondhatjuk, hogy a két foglalkozási megoszlás a kiköltözés előtti három évben hasonlított a legjobban egymáshoz. Természetesen ekkor már a „gyermekeknél” 16,2 százalékponttal kisebb aránnyal szerepeltek a szakmunkások, 10,4 százalékponttal többel az értelmiségi és 8,5 százalékponttal a fizikai foglalkozásúak. A szakmunkás szülők és az ugyanolyan foglalkozású gyermekek aránya közötti különbség 23,6 százalékpontra nőtt. A fizikai munkát végző szülők és gyermekek közötti különbség pedig ezzel szemben 5,1 százalékpont távolságra csökkent.

A három időmetszet foglalkozási struktúráját összehasonlítva azt mondhatjuk, hogy a kivándorlás előtt három évvel tapasztalható állapot legjellemzőbb foglalkozásához viszonyítva az áttelepedés után romlott az egyes foglalkozási ágakhoz tartozók aránya (lefelé mobilitás, munkanélküliség arányának növekedése), illetve hogy a kivándorlás előtti pozíciókat leginkább az értelmiségiek őrizték meg vagy mentették át.

Az életkörülmények a kivándorlást megelőzően és Magyarországon

A vándorlásnak nem közvetlen kiváltó oka az, hogy ki milyen lakásban él, azok esetében viszont, akik úgy döntöttek, hogy huzamosabb ideig vagy véglegesen egy másik országban, jelen esetben Magyarországon fognak élni, a döntésben feltételezhetően a lakáshelyzet is szerepet játszott. Éppen ezért szükségesnek tartottuk azt is megismerni, hogy a hozzánk érkezők milyen körülmények között éltek, s hogy az új viszonyok között milyen környezetbe kerültek, milyen életkörülményeket teremtettek maguknak. Tisztában vagyunk azzal, hogy a megkérdezettek nem a végleges magyarországi letelepedés előtt állnak, mégis a migrációs terveket illetően fontos ismeretet jelent számunkra, ha tudjuk, hogy mit hagytak maguk mögött, és hogy az itt töltött idő alatt mit is „teremtettek” meg már maguknak. Mindezekkel összefüggésben fontos információkat kapunk azokra a kérdésekre adott válaszokból, amelyek a lakásviszonyokra, az egy lakásban élők számára, a tartós fogyasztási eszközökkel való ellátottság mértékére vagy meghatározott kulturális javak meglétére, illetve hiányára stb. vonatkoznak.

Tulajdonjogi szempontból fontos összefüggésre utal, ha összehasonlítjuk, hogy a megkérdezett a kivándorlást megelőzően milyen jogcímen élt, és hogy milyen minőségben, jogcímen él jelenleg a lakásban, házban (*11. táblázat*). A lakás „birtoklása” bizonyos határokon belül ugyanis fontos mutatója nemcsak az egyén anyagi lehetőségeinek, hanem jövőbeli terveinek is. Vizsgáljuk meg tehát, hogy a vándormozgalom szereplői milyen jogcímen laktak az átköltözésük előtti lakásban és milyen jogcímen élnek a jelenlegiben.

*11. Milyen jogcímen lakott akkori és lakik a jelenlegi lakásban?
By what right did/does the respondent live on his/her former and
actual dwelling-place?*

Jogcím	Milyen jogcímen			
	lakott kivándorlás előtti		lakik jelenlegi	
	lakásában (házában)			
	szám	%	szám	%
Tulajdonos volt	945	93,1	569	56,1
Bérlő volt	41	4,0	115	11,3
Albérlő volt	10	1,0	164	16,2
Eltartási szerződés alapján	1	0,1	7	0,7
Szolgálati lakás volt	6	0,6	39	3,8
Szívességi alapon	9	0,9	105	10,3
Egyéb	2	0,2	15	1,5
Intézményes háztartásban élt	1	0,1	1	0,1
Összesen	1015	100,0	1015	100,0

Az adatfelvételt megelőzően feltételeztük, hogy az átköltözést követően azoknak az aránya, akik tulajdonosként élnek a lakásban jóval kisebb lesz, mint azt megelőzően, az országváltás előtt. Arra azonban nem gondoltunk, hogy az adatfelvétel időpontjában a megkérdezettek 56,1 százaléka már saját tulajdonú lakásban vagy házban lakik. Ezt annak ellenére igen jelentős eredménynek tartjuk, hogy ezt megelőzően hasonló jogviszonya 93,1 százaléknak volt. Ebből az is következik, hogy amíg a vándorlás előtt *egyéb jogcímen* összesen a megkérdezettek 6,9 százaléka élt valamely lakásban, házban, addig jelenleg 43,9 százaléuk. Természetesen ezeknél az arányoknál nem feledkezhettünk meg arról, hogy 67,5 százaléuk egy-öt éve, s valamivel több mint 30 százaléuk viszont már több mint öt éve hazánkban él.

A kivándorlás előtti állapothoz viszonyítva a tulajdonosok aránya 37 százalékponttal csökkent, a bérlőké pedig 7,3 százalékponttal nőtt. 1995-ben a tulajdonosok esetében a csökkenés mértéke ennek fele, 18,6 százalékpont volt! Jelentősebbé vált viszont az albérlők aránya, miközben a bevándorlók 10,3 százaléka a jelenlegi lakásában szívességi alapon él. Az, hogy 56,1 százalék már saját tulajdonú lakásban vagy házban él azt jelzi, hogy céljaik között a végleges letelepedés szándéka is megtalálható. Ezzel szemben az albérlők (16,2%) és a szívességi alapon élők aránya viszont nemcsak ennek ellenkezőjére, hanem arra is utal, hogy a bevándorlók nem csekély arányban jóval rosszabb helyzetet is vállaltak annak érdekében, hogy hazánkban tartózkodhassanak.

A jogcím mellett az épület jellege, amelyben a bevándorló él áttételesen szintén ismeretet szolgáltat a bevándorló terveiről, törekvéseiről és lehetőségeiről. A megkérdezettek 66 százaléka a kivándorlás előtt, mint ahogyan arról korábban szoltunk, városban élt. Ez az arány csak annyiban változott, hogy a városban élők aránya jelenleg 62,6 százalék. A falun és a városban élők egy-

máshoz viszonyított arányában tehát a kivándorlást követően drasztikus változás nem következett be. A falun, illetve a városban élők esetében viszont abban a tekintetben már változás következett be, hogy milyen típusú, minőségű és milyen környezetben található lakásban, házban éltek, illetve élnek. Ezt pedig – a szívességi alapot kivéve, amely fontos kapcsolati tőke meglétére utal – mindenekelőtt a bevándorlók anyagi helyzete, lehetősége határozza meg. Természetesen családi ház és családi ház között lényeges különbségek vannak, ennek ellenére a *milyen jellegű épületben van a lakás* kérdésre adott válaszok, részben nemcsak a bevándorlók településtípusok szerinti megoszlását tükrözik, hanem azt sugallják, hogy döntő többségük, az áttelepülés összes nehézsége ellenére megfelelő környezetben tudott letelepedni. A kérdésre adott válaszból felsejlő valóság meglepő, hiszen a bevándorlók több mint fele (54,5%) már családi házban lakik. A legjobb helyzetűek (5,2%) pedig többlakásos villákban élnek. A régi típusú városi házakról, amelyben 11,6 százalék él nehéz értéktételeket mondani, hiszen azok között jó és rossz állapotúak egyaránt vannak. Az új típusú városi házak többsége panellakást takar. Ilyen lakásban 23,3 százalék lakik.

Valamely lakás minőségét számos tényező befolyásolja. Ezek közül csak a szobák, félszobák, illetve a lakásokban élők számát vettük figyelembe. Az adatok szerint kétszobás lakásokban élők aránya az országváltás ellenére lényegében sem a 2002., sem az 1995. évi vizsgálatkor nem változott. Az egyszobás lakásban élők aránya, amíg 1995-ben a Magyarországra történt költözéssel közel négyszeresére nőtt, addig 2002-ben jelentős mértékben csökkent. Emellett 12,9 százalékkal csökkent a három-, 6 százalékkal pedig a négyszobás lakásokban élők aránya. Az öt és annál több szobában élők aránya csökkent, de nem látványosan. Összességében azonban, ha nem is jelentősen, de a szobák számát tekintve az átköltözéssel a bevándorlók rosszabb körülmények közé kerültek. Nemcsak a szobák, hanem a félszobák esetében is eltérés van a kivándorlás előtti és a jelenlegi helyzet között. A félszobák számának alakulásából is arra lehet következtetni, hogy a bevándorlási engedéllyel rendelkezők a kivándorlást megelőzően jobb feltételek között éltek, mint jelenleg. Természetesen nem kizárt, hogy mindez csak annak a tükröződése, hogy 23,3 százalékuk új típusú városi házban, többségében panellakásban él, amelyekben általában egy vagy két félszoba található.

A ház, a lakás típusának, nagyságának, a szobák számának, illetve a „birtoklás” jogcímének és a lakásban élők számának ismerete mellett a bekövetkezett változás mértékének fontos mutatója a lakás minősége, berendezésének színvonala, az ott található tartós háztartási eszközök száma, illetve bizonyos ingatlannak megléte vagy hiánya. A kivándorló korábbi és mostani lakásának kommunális ellátottsága alapján ugyanis következtetéseket tudunk levonni azzal kapcsolatban, hogy az őt körülvevő, mindennap használt eszközök közül mit hagyott maga mögött, vagy mit áldozott fel az országváltás érdekében. Amennyi-

ben tehát a fenti összefüggésekben az ellátottság kivándorlás előtti és jelenlegi szintjét összehasonlítjuk, akkor az azonosságok és a különbségek alapján értelmezni tudjuk a beilleszkedés háttérét szolgáló személyes életkeret váltást erősítő vagy gyengítő hatásai. A kivándorlás előtti állapot „leltára” a vándorló körülményeinek korábbi háttérét, felhalmozott javait tárja elénk. Annak szám-bavétele pedig, hogy mindebből mi „maradt”, pontosabban, hogy az új feltételek között a vizsgálat időpontjáig mit tudott átmenteni, vagy újra megteremteni nemcsak a migráns sikeressége, hanem jövőbeli terveinek megítélése szempontjából is fontos volt számunkra.

Megállapítható, hogy a 2002. évi vizsgálat szereplői, ha nem is látványosan rosszabb, de szerényebb hazai (korábbi) háttérrel, feltételekkel rendelkeztek, mint az 1995-ös megkérdezettek. Természetesen ez a megállapítás az „ellátottság” nem mindegyik összetevőjére, elemére érvényes. S figyelembe kell venni azt is, hogy a 2002. évi adatfelvételnél, az 1995-öshöz viszonyítva, azokban az esetekben találunk jobb helyzetet, amelyek az általános civilizációs fejlődés következményei (például vezetékes gáz, telefon, automata mosógép, mélyhűtő, számítógép, videó, Hifi stb.). Amennyiben a kivándorlás utáni helyzetet az azt megelőzővel hasonlítjuk össze, akkor mind a saját korábbi állapotukhoz, mind pedig az 1995-ös adatfelvétel arányaihoz viszonyítva jobb feltételekről tudunk számot adni. Egyedül a vezetékes telefonnal való ellátottság területén romlott a helyzet, mintegy 24,5 százalékponttal. Ezt viszont egyértelműen ellensúlyozza az, hogy amíg a kivándorlás előtt a megkérdezettek 18,9 százalékának volt, addig jelenleg 82,2 százalékának van mobiltelefonja. A kommunális ellátottság területén meglévő változások mindenekelőtt a fejlettebb magyarországi helyzet következményei. Az viszont a bevándorlók anyagi lehetőségeire utal, hogy többségük mindezekkel már rendelkezik. A tartós fogyasztási eszközök vonatkozásában is a jelenlegi helyzetük jobb, mint kivándorlásuk előtt. A lemezjátékoszók, a fekete-fehér tévékészülékek s egyéb, már elavultnak minősíthető eszközök aránya csökkent, miközben jelentősen növekedett a színes tévék, a számítógépek, a videók stb. aránya. A lakás berendezése vonatkozásában, bár jelenlegi lehetőségeik szolidabbak, mint amilyenek a kivándorlást megelőzően voltak, de összességében nem olyan mértékben romlottak, mint amit az 1995-ös vizsgálatnál megállapíthattunk. Az adatok arról tanúskodnak, hogy a bevándorlók többsége rövid idő alatt hasonló vagy jobb feltételeket tudott magának és családjának teremteni, mint amilyen körülmények között a kivándorlást megelőzően éltek.

A 2002. évi felvételnél nem részleteztük, hogy a megkérdezett birtokában volt-e, van-e értékes szőnyeg, antik bútor vagy eredeti képzőművészeti alkotás, műtárgy, mint 1995-ben, hanem összefoglalóan csak a saját tulajdonban lévő értékes művészeti tárgyak megléte vagy hiánya után érdeklődtünk. A kérdésre adott válaszokat azért nehéz értékelni, mert ezek az egyén anyagi helyzete mellett sokkal inkább a megkérdezett eredeti képzőművészeti alkotáshoz, műtárgyhoz való vi-

szonyát tükrözik, s nem azt, hogy ebben a vonatkozásban a vándorlás okozott-e valamilyen változást. Természetesen nem lehet megfedkezni arról, hogy a vándorlás költségeinek fedezésére nem egy esetben éppen a nagyobb értéket képviselő eredeti képzőművészeti alkotások, műtárgyak jelentenek biztosítékot. Az adatfelvétel szerint a kivándorlást megelőzően a megkérdezettek 19,1 százaléka volt eredeti képzőművészeti alkotás, műtárgy birtokosa. Jelenleg 14,5 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy új feltételeik között is birtokosai azoknak. A 4,6 százalékos különbség arra utal, hogy a többségnek egyrészt nem kellett megválnia ezektől az értékektől, másrészt pedig hogy lehetőségük volt arra, hogy a kivándorlással egyidőben, vagy azt követően ezeket az értékeket magukkal hozzák.

Azt, hogy az egyedül élők száma felére csökkent, 11,6 százalékról 5,7 százalékra esett (12. táblázat) természetesnek kell tartanunk, éppen úgy, mint azt, hogy nőtt azoknak az aránya, akik egy lakásban ketten, illetve hárman élnek együtt. Azoknak az aránya viszont csökkent, akik a kivándorlást követően is négyen éltek egy lakásban.

12. A lakásban élők számának százalékos megoszlása
Distribution of the respondents by the number of the persons
living in the same flat (%)

Fő	Kivándorlás előtt		Magyarországon	
	2001	1995	2001	1995
1	11,6	6,2	5,7	15,5
2	21,2	13,1	28,9	25,6
3	22,7	22,8	26,1	25,9
4	28,7	33,7	19,7	22,8
5	9,7	13,8	11,8	6,6
6	4,0	6,2	4,1	2,7
7	1,6	1,3	1,6	0,6
7-nél több	0,5	1,8	1,0	0,3
Nincs adat	0,1	1,1	1,1	–

A kivándorlást követően a legtermészetesebb módon a szülőkkel, a házastársal, a gyermekekkel, és a testvérrel együtt élők arányának jelentős elmozdulása következett be. A szülőkkel együtt élők aránya például a korábbi 44,9 százalékról 4,1 százalékra csökkent. E változással összefüggésben viszont a házastársukkal együtt élők aránya nőtt. Az élettársal együtt élők aránya stagnált (1995-ben ez növekedett), a testvérükkel együtt élők pedig csökkent.

A kérdőív megtervezésekor feltételeztük, hogy bizonyos kulturális javak megléte vagy hiánya, illetve különböző kulturális rendezvények látogatottságának változása megfelelő ismeretet nyújt annak megállapításához, hogy az áttelepülők mennyiben érzik magukat új körülményeik között „otthon”. Ebben a vonatkozásban az egyén igénye a meghatározó, alapnak a korábbi jelzőszámokat tekintettük

még akkor is, ha azokat életkörülményeik magyarországi alakulása szükségszerűen meghatározza (13. táblázat).

13. Kulturális állapot: rendezvények, látogatások gyakorisága
(százalékos megoszlás)

Cultural status: frequency of visiting different cultural or social events (%)

	Kivándorlás előtt						Magyarországon					
	soha	alkalmanként	rendszeresen	soha	alkalmanként	rendszeresen	soha	alkalmanként	rendszeresen	soha	alkalmanként	rendszeresen
	1995			2002			1995			2002		
Színház	11,0	54,8	33,4	32,8	50,2	17,0	44,3	47,3	8,2	65,0	31,3	3,7
Múzeum,												
kiállítás	16,5	61,9	20,9	37,6	53,0	9,4	34,2	58,3	7,5	56,6	38,9	4,5
Mozi	10,0	47,7	41,5	34,1	46,3	19,6	43,4	46,7	9,9	53,3	37,7	9,0
Kirándulás	5,9	34,8	58,6	13,9	48,2	37,9	19,6	57,7	22,7	29,2	56,8	14,0
Étterem	29,9	56,1	13,0	48,2	44,3	7,5	50,2	41,2	8,2	50,2	42,8	7,0
Szórakozóhely,												
barát	21,8	44,8	32,4	32,2	44,8	22,9	48,0	41,5	10,3	53,5	39,3	7,2
Otthon												
barát	6,5	42,3	50,4	14,5	54,6	30,8	23,1	57,3	19,3	32,2	53,8	13,9
Rokon												
otthon	7,2	46,5	45,4	27,8	58,8	13,1
Külföldi												
utazás	31,7	51,1	16,5	41,0	49,2	9,8	30,0	52,3	17,7	74,0	23,7	2,4

A kulturális állapotra vonatkozó kérdésekre adott válaszok alapján mindkét vizsgálat esetében határozott különbség van a kivándorlás előtti és a jelenlegi állapot között. A kivándorlás előtt ugyanis sokkal gyakrabban jártak színházba, múzeumba, moziba, étterembe stb., mint az áttelepülés után. Az új körülmények között – talán érthetően – egyedül az alkalmankénti kirándulók aránya növekedett. Jelentősen lecsökkent azok aránya, akik alkalmanként, vagy rendszeresen külföldre utaztak. A barátok otthoni vendégül látásának aránya igaz, hogy a kivándorlás előtt intenzívebb volt, de a csökkenés mértéke nem jelentős. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a bevándorlók Magyarországon a drágább, a költségesebb kulturális szolgáltatást kevésbé veszik igénybe, mint az áttelepülést megelőzően. A bekövetkezett változás hátterében a megélhetési feltételek biztosítása áll. Az új otthon megteremtése jó gazdasági viszonyok között is jelentős terhet jelent, melyet a fenti adatok tükrében részben a kulturális kiadásokra fordított összegek csökkentésével kompenzálnak.

Összefoglalás

Az új évezredben bevándorlók nem szerinti összetétele a nők javára billent. Kormegoszlás vonatkozásában pedig nemcsak idősebbek, mint az 1990-es évek hasonló típusú bevándorlói, hanem a gyermekeik után vándorló 60 éves és annál idősebb bevándorlók csoportja is megjelent körükben. Iskolai végzettségük alacsonyabb s ennek következtében foglalkozás szerinti megoszlásuk is eltér azokétól, akik közel egy évtizeddel korábban érkeztek hazánkba. Többségük városban nevelkedett, ennek ellenére a faluból útnak indulók aránynövekedésére fel kell figyelniük. Lakóhelyül előszeretettel választották Budapestet. Vándorlásuk nem a szórványok felszámolásához, hanem a szórványosodás általánosabbá válásához járul hozzá, mivel 77,2 százalékuk olyan településről érkezett, ahol *szinte csak magyarok, többségében magyarok vagy legalább fele-fele arányban magyarok* éltek. A döntő többség anyanyelve (91,4%) és nemzetisége (92%) is magyar. Ezek az arányok 1995-ben alacsonyabbak voltak. S ez azt jelenti, hogy a környező országokban élő magyarok vándorlásának mai Magyarországra területére történő koncentrálódása az elmúlt évtized alatt még egyértelműbbé vált. Az 1995. és 2002. évi vizsgálat között a bevándorlók családi állapotának arányaiban jelentős változás következett be. Ez mindenképp a háztársukkal együtt élők arányának jelentős csökkenésében és az egyedül élők arányának növekedésében nyilvánult meg. Az adatfelvétel időpontjában a bevándorlók foglalkozási viszonyait, az elindulás előtti állapotokhoz viszonyítva már javulás jellemzi. A két domináns (szakmunkás, értelmiségi) foglalkozási területhez tartozók közül korábbi súlyukat inkább az értelmiségiek őrizték meg. A jelenlegi 24,7 százalékos arányukkal az aktív keresők legnépesebb csoportját képezik. A bevándorlók többsége viszonylag rövid idő alatt hasonló vagy jobb feltételeket tudott megteremteni, mint amilyenek között az áttelepedést megelőzően élt. Ennek egyik fontos mutatója, hogy a bevándorlók 56,1 százaléka már saját tulajdonú lakásban vagy házban lakik.

Tárgyszavak:

Nemzetközi vándorlás
Népességstruktúra

**SOCIO-DEMOGRAPHIC COMPOSITION AND SOCIO-CULTURAL
BACKGROUND OF THE IMMIGRANTS COMING TO HUNGARY FROM
THE NEIGHBOURING COUNTRIES**

Summary

The paper gives account of a research carried out in 1995 and after in 2002 that surveyed the immigrants having come to Hungary from the neighbouring countries. The research aimed at demonstrating those processes in consequence of which the respondents decided to immigrate into Hungary. It also examined the immigrants' changing lives in Hungary, their integration into the Hungarian society. Besides it tried to explore the changes in the immigrants' former social relations and the dimension and content and helping role of their new relations.

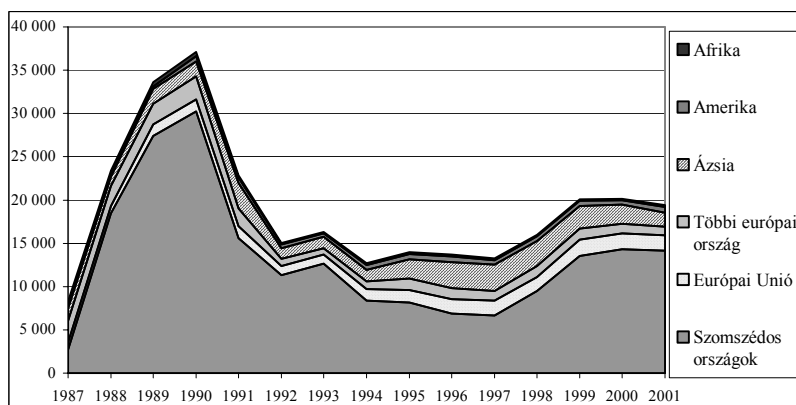
On the basis of the analysis one can demonstrate that the immigrants' sex distribution is characterised by the surplus of females in the new millennium. As for their age distribution they are not only older than the similar group of the immigrants of the 90s but the immigrants aged 60 and above following their children also appeared in the surveyed group. Their educational status expressed in terms of years of schooling completed is lower and in consequence of that their occupational distribution also differs from that of the immigrants who arrived a decade earlier. The majority of them grew up in towns but we have to notice the increasing proportion of immigrants of rural origin. They prefer Budapest as their place of residence where seventy times more of them settled down, than those who had formerly lived in a capital. Their migration did not contribute to the elimination of sporadic ethnic minority groups but helped to increase the number of those sporadic minority groups since 77,2 percent of them came from such settlements where the proportion of ethnic Hungarians was at least 50 percent. The decisive majority of them has Hungarian as mother tongue (91,4%) and is ethnic Hungarian (92%). These proportions were lower in 1995. This result means that the concentration of the ethnic Hungarians living in the neighbouring countries on the actual territory of Hungary became more stressed in the last decade. The marital status of the immigrants also significantly changed between the two surveys in 1995 and 2002. First of all it means the significantly decreasing proportion of married people living together with their partners and the increasing proportion of those who live alone. These changes have further worsened the Hungarian demographic trends. At the moment of the survey the immigrants' occupational status shows a positive change comparing with the conditions before their departure. Of the two dominant occupational groups (skilled workers and intellectuals) the latter has mostly maintained its former proportion. They form the largest group of the economically active population with their proportion of 24,7 percent. The majority of the immigrants could reach similar or better conditions and standard of living in a relatively short time if we compare their recent situation to their former one. It is proved by the fact that 56,1 percent of the immigrants already lives in his own flat or house.

A KÖRNYEZŐ ORSZÁGOKBÓL ÉRKEZŐ BEVÁNDORLÓK BEILLESZKEDÉSE MAGYARORSZÁGON¹

GÖDRI IRÉN

Bevezetés

Az európai migrációs folyamatok sajátos szeletét képezi néhány etnikai kisebbségnek a saját anyaországába történő migrációja. Többnyire a kelet-európai országokból – elsősorban a volt Szovjetunióból és Romániából – Németországba kivándorló németek, Izraelbe kivándorló zsidók, továbbá a „visszatérő” görögök, olaszok, ingriai finnek példáival találkozhatunk a nemzetközi szakirodalomban. A magyarországi bevándorlás jelentős része szintén ebbe a kategóriába sorolható: 1987 és 2001 között a bevándorlók mintegy 70%-a a szomszédos országokból (főként Romániából, Ukrajnából és a volt Jugoszláviából) érkezett, túlnyomó többségük az ott élő magyar kisebbségek köréből². A legnagyobb hulláma a környező országbeliek bevándorlásának 1989–1990-ben volt, az exodus-szerű romániai kivándorlás következtében, ezt követően számuk és egyben arányuk is visszaesett, majd 1998-tól újra növekedésnek indult (I. ábra)



I. A Magyarországra érkező bevándorlók a kibocsátó hely szerint (1987–2001) *Immigrants into Hungary by the place of origin (1987–2001)*

Forrás: Magyar Demográfiai Évkönyvek

¹ A tanulmány *A magyarországi bevándorlás okai és következményei* c. NKFP 5/0084/2002 számú kutatási projekt támogatásával készült.

² Az előzetes adatok szerint a 2002-es évben a bevándorlók 75%-a érkezett a szomszédos országokból.

A nemzetközi vándorlás e típusát gyakran az etnikai migráció kategóriájába sorolják (lásd: *Giorgi et al.* 1992; *Fassmann – Münz* 1995; *Brubaker* 1998; *Okólski* 1998; *Kyntaja* 1999), annak ellenére, hogy mind gazdasági szempontok, mind kapcsolathálózati hatások érvényesülnek a létrejöttében. A 2001-ben Magyarországon bevándorló státust szerző környező országbeliek reprezentatív mintáján készült felmérésben³ a megkérdezettek 92%-a volt magyar nemzetiségű. Az ő esetükben az etnicitás mint a migrációs döntést elősegítő és magát a migrációt megkönnyítő kapcsolati és kulturális tőke volt jelen a folyamatban. Azonban a tényleges motiváló szerepe – amely főleg a kisebbségi lét elutasításában és kisebb mértékben az etnikai konfliktusok, illetve etnikai diszkrimináció taszító hatásában fejeződött ki – csak egy szűkebb csoportnál volt elsődleges (*Gödri* 2004).

Ezzel együtt az a tény, hogy a bevándorlók zömének nemzetisége, anyanyelve, valamint történelmi és kulturális hagyományai megegyeznek a fogadó népességével, egyértelműen megkülönbözteti őket az országba érkező külföldiek más csoportjaitól és az új környezetben szerzett tapasztalataikra, valamint beilleszkedésük sikerességére is rányomja bélyegét. E tanulmány a beilleszkedési folyamat néhány dimenzióját elemzi a vizsgált populáció esetében az említett kérdőíves vizsgálat eredményei alapján, rávilágítva a különböző szociodemográfiai csoportokon belül tapasztalható eltérésekre, valamint a beilleszkedést meghatározó tényezőkre.

Az empirikus eredmények bemutatása előtt röviden áttekintjük a beilleszkedés fogalmának különböző megközelítéseit, a magyarázatában alkalmazott elméleti modelleket, majd felvázoljuk azt az értelmezési keretet, és azokat a dimenziókat, amelyekben az általunk vizsgált csoport beilleszkedése megragadható.

Elméleti megközelítések és modellek a beilleszkedés vizsgálatában

A bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatában hosszú ideig az *R. Park* nevéhez fűződő *asszimilációs modell* volt az uralkodó paradigma, amelyet – az amerikai bevándorlás kapcsán – az „olvasztótégely teoretikusainak” nevezett csoport képviselt. Eszerint a különböző kultúrájú népek kapcsolatba kerülése versenyen és konfliktuson keresztül történő alkalmazkodáshoz, majd asszimilációhoz vezet, ami az etnikai és kulturális identitás elvesztésével és ezáltal a fogadó társadalomba való teljes beolvadással jár. Az asszimiláció tehát ebben a megközelítésben egy ún. akkulturációs folyamatot is feltételez, melynek során a

³ A *Bevándorlók* c. vizsgálatra 2002 nyarán a Népeségtudományi Kutató Intézet említett kutatási projektjének keretében került sor. A bevándorlók szocio-demográfiai összetételének leírását *Tóth Pál Péter* jelen kötetben szereplő tanulmánya tartalmazza.

bevándorlók kultúrája változik, azaz beleolvad a fogadó kultúrába és ez a beilleszkedés ára. Park lineáris folyamatnak tekintette az asszimilációt és úgy vélte, hogy – bár eltérő gyorsasággal és könnyedséggel zajlik – elkerülhetetlen következménye a különböző etnikai háttérű csoportok bevándorlásának (Park 1928).

Néhány évtizeddel később Gordon kiterjesztette az asszimiláció fogalmát, különböző szakaszait különböztetve meg, így a kulturális asszimilációt – amely a nyelv, a vallás és egyéb kulturális jellemzők adoptálása mellett a fogadó társadalom értékrendjének és életmódjának az átvételét is jelenti –, a strukturális asszimilációt – azaz a fogadó társadalom intézményeibe és társadalmi struktúráiba való sikeres beépülést –, valamint az azonosuló asszimilációt. Nem tekintette eleve elrendeltnek az asszimilációt, mondván, hogy a folyamat elakadhat, pl. az akkulturációt nem feltétlenül követi a többi szakasz, de úgy vélte: ha a strukturális beilleszkedés is végbemegy, akkor elkerülhetetlen a teljes beolvadás (Gordon 1964; Schmitter Heisler 1992).

A '60-as évek végétől az egyetlen kimenetelt feltételező asszimilációs modell fokozatosan a háttérbe szorult és átengedte helyét a beilleszkedési folyamat több lehetséges kimenetelével számoló *integrációs modellek*nek. A figyelem a bevándorlókról és azok adaptációjáról a bevándorlók és a fogadó társadalom közötti interakcióra irányult, szem előtt tartva a fogadó társadalom gazdasági, etnikai, társadalmi rétegzettségét és kulturális sokszínűségét. Míg az asszimilációs modell szerint a bevándorlók alkalmazkodnak egy változatlan befogadó kultúrához, addig az integrációs modell szerint úgy válnak a fogadó társadalom tagjává, hogy közben maguk is alakítják annak kulturális arculatát, megőrizve ugyanakkor saját kulturális identitásukat.⁴ A kulturális- és az etnikai pluralizmus eszméi egyre inkább elterjedtek az integrációs diskurzusokban.

A kulturális szempontok mellett a '70-es, '80-as években a bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatában előtérbe kerültek a strukturális, illetve gazdasági szempontok is: a munkaerő-piaci körülmények, az ott zajló verseny, a bevándorlók szakképzettsége, gazdasági aktivitása, társadalmi-gazdasági pozíciója stb. A strukturalista szemléletmód azt hangsúlyozta, hogy a bevándorlók beilleszkedése elsősorban a fogadó társadalom gazdasági és társadalmi struktúráitól függ, a beilleszkedés haszna a bevándorló számára pedig azon múlik, hogy melyik rétegbe történik az integráció (Zhou 1997).

Az új modellek közül több is – bár különböző elméleti megközelítéssel – az „etnikai közösségek” fogalma köré épült. A *közvetítő kisebbségek* elmélete szerint a kiskereskedelmi tevékenység elterjedtsége egyes bevándorló csoportok körében annak köszönhető, hogy rendszeresen kizáródtak a munkaerő-piacról, ugyanakkor erős csoporton belüli szolidaritás és a fogadó társadalomhoz képest nagymértékű társadalmi, kulturális különbözőség jellemző rájuk

⁴ Az integráció kulturális szempontból tehát kétirányú folyamat, amelyből egy új egység születik. A nyilvános szférában (elsősorban az állami intézményekben) ez az új, közös kultúra a meghatározó, a magánszférában a saját hagyományok ápolása (Feischmidt 1997).

(Bonacich 1973; Turner – Bonacich 2001). Az etnikai vállalkozások modellje szintén kiemeli a bevándorlás során szerzett negatív tapasztalatok, illetve diszkrimináció következtében kialakult szolidaritást, mint jelentős erőforrást a csoporttagok számára, továbbá a szocio-kulturális és demográfiai jellemzők, valamint a társadalmi kapcsolatháló szerepét is hangsúlyozza (Light 1984; Portes – Sensenbrenner 1998). Az etnikai vállalkozások a munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetben levő bevándorlók számára jelentenek kitörési lehetőséget. A Portes és munkatársai által kifejlesztett *etnikai enklávék* gazdasági modellje is abból indul ki, hogy a bevándorlók – akár képességeiknek, akár a diszkriminációnak köszönhetően – gyakran csak a szekunder munkaerő-piacon⁵ találnak munkát, és társadalmi mobilitási lehetőségeik minimálisak. Számukra az etnikai enklávék jelentenek alternatívát, védelmet nyújtva a szekunder munkaerő-piacon történő kizsákmányolás ellen (Wilson – Portes 1980). Az előbbi két modellel ellentétben az etnikai enklávékra a térbeli koncentráció és a belső rétegzettség jellemző, ugyanakkor gazdaságilag sokszínűek, különböző típusú tevékenységeket tömörítenek (Schmitter Heisler 2000).

A fentiek alapján is érzékelhető, hogy a bevándorlók beilleszkedésének többféle kimenetele lehetséges: beléphetnek a fogadó társadalom elsődleges munkaerő-piacára, a szekunder munkaerő-piacára, valamint az etnikai vállalkozások, etnikai enklávék által biztosított megélhetést is választhatják. Ez utóbbi jelzi, hogy a bevándorló etnikai közösségek jelentős erőforrást (társadalmi tőkét) jelenthetnek tagjaik számára. A granovetteri elvből – a gazdasági cselekvés társadalmi „beágyazódottságából”⁶ – kiindulva Portes és Sensenbrenner (1998) arra a megállapításra jutnak, hogy „a bevándorlók gazdasági sikeressége nagyrészt azoktól a struktúráktól függ, amelyeknek részévé válnak, és különösen saját közösségeik jellemzőitől”. A szerzőpáros a korlátozott szolidaritást és a kikényszeríthető bizalmat nevezte meg a társadalmi tőke két legfőbb forrásának a bevándorló közösségekben.⁷

Hosszabb távon a bevándorlók munkaerő-piaci beilleszkedése nagymértékben kihat mind a társadalmi, mind a kulturális beilleszkedésükre. A társadalom különféle szegmenseibe, és a különféle kulturális miliókba való integrálódás lehetőségét szem előtt tartva fogalmazta meg Portes az ún. *szegmentált asszimiláció* (segmented assimilation) modelljét, amely mind a kulturális, mind a gaz-

⁵ A szekunder munkaerő-piacot az alacsony bérek, rossz munkakörülmények, nagyfokú bizonytalanság és a mobilitási lehetőségek hiánya jellemzi.

⁶ Granovetter szerint a gazdasági cselekvés a személyes kapcsolatok hálójába ágyazódik, azaz befolyásolják a cselekvők személyes kapcsolatait, valamint a kapcsolatháló egészének a szerkezete (Granovetter 1994).

⁷ A korlátozott szolidaritás a közös nehézséggel szembesülő bevándorlók körében felébredő kollektív érzésen – „mi” tudaton – alapul, a kikényszeríthető bizalom pedig arra utal, hogy az egyes csoporttagok jelenbéli vágyaikat alárendelik a kollektív elvárásoknak, számítva azokra a hosszú távú piaci előnyökre, amelyeket a csoporthoz való tartozás biztosít számukra (Portes – Sensenbrenner 1998).

dasági dimenziót figyelembe veszi. Kiindulópontja az volt, hogy a jelenkori bevándorlók és leszármazottaik esetében három lehetséges beilleszkedési minta különíthető el: vagy a fogadó társadalom középosztályába integrálódnak gazdaságilag, fokozatos akkulturáció mellett, vagy az underclass-ba (ami folyamatos szegénységgel jár⁸), vagy pedig a gyors gazdasági integrálódás ellenére megőrzik a bevándorló közösség értékeit és szolidaritását (*Portes – Zhou 1993*).

A különböző beilleszkedési mintákat – a bevándorlók által birtokolt humán tőke és társadalmi tőke mellett – a befogadás kontextusa is meghatározza, így a fogadó ország migrációs politikája, a munkaerő-piaci körülmények, valamint az etnikai közösség megléte illetve helyzete az adott országban. *Portes* a társadalmi struktúra három szintjén – a kormányzati politika, a civil társadalom és közvélemény, valamint a bevándorló (etnikai) közösség szintjén – történő fogadtatás együttes figyelembevételével a beilleszkedés 12 lehetséges kimenetelét különböztette meg⁹ (lásd: *Schmitter Heisler 2000*).

A nemzetközi vándorlás terjedésével és a globalizáció térhódításával a bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatában a transznacionális és globális megközelítések is előtérbe kerültek. A *transznacionalizmus modellje* a bevándorlóknak a kibocsátó országbeli közösségekkel fenntartott kapcsolataira épül, rámutatva arra, hogy a mindkét (a kibocsátó és a fogadó) társadalomhoz való egyidejű tartozás ún. *transznacionális közösségeket* eredményez, melynek tagjai egyszerre két országhoz is kötődnek, mind politikai, mind gazdasági és kulturális szempontból és szabadon mozognak a különböző kultúrák és társadalmi rendszerek között. E közösségek a társadalmi tőke fontos forrásai a bevándorlók számára és a lokális és etnikai identitás megőrzésében is fontos szerepet játszanak. (*Schmitter Heisler 2000; Brettel 2000*) A transznacionális vállalkozások számtalan gazdasági, társadalmi és pszichológiai előnnyel járnak és ezáltal sok esetben a normatív adaptációs modellt jelentik egyes bevándorló csoportok számára.

Az alkalmazható értelmezési keret és a beilleszkedés dimenziói a vizsgált csoportnál

A különféle megközelítések és modellek a bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatában végső soron azt a folyamatot próbálják leírni, amelynek során a

⁸ Ebben az esetben nagyobb az esélye az etnikai identitás megőrzésének. Az etnicitást az amerikai bevándorlók körében azok a csoportok őrizték meg leghitelesebben, amelyek gazdaságilag marginális helyzetben maradtak (*Steinberg 1994*).

⁹ A kormányzati politika részéről a bevándorlók fogadtatása lehet befogadó, közömbös vagy ellenséges, a civil társadalom és a közvélemény részéről lehet előítéletes, vagy sem, a bevándorló (etnikai) közösség pedig lehet gyenge vagy erős közösség, nagysága és összetétele alapján.

bevándorlók beépülnek a fogadó társadalom – vagy e társadalom különböző szegmenseinek – gazdasági, társadalmi „szövetébe”, és alkalmazkodnak kulturális, társadalmi érték- és normarendszeréhez. A beilleszkedés folyamatának különböző stádiumai vannak, a teljes kívülmaradástól (szegregációtól) a teljes beolvadásig (asszimilációig), és ez a különböző dimenziókon belül eltérő lehet.

Annak függvényében, hogy a bevándorló személyek (illetve csoportok) milyen mértékben sajátítják el a befogadó ország nyelvét, az adott kultúra szabályait, értékeit, mennyire tudnak eligazodni benne, továbbá a fogadó társadalom mely intézményeibe, illetve munkaerő-piacának mely szegmenseibe épülnek be, milyen társadalmi kapcsolataik alakulnak ki a fogadó társadalom tagjaival, a beilleszkedés különböző mintázatai rajzolódnak ki. Látható, hogy a kulturális elem a modellek többségében fontos szerepet játszik a beilleszkedési folyamat értelmezésében: a kulturális és etnikai identitás feladása vagy megőrzése, továbbá az akkulturáció iránya meghatározza a beilleszkedés típusát.

Az általunk vizsgált migrációs folyamatban azonban – ellentétben a nemzetközi vándormozgalom szereplőinek általános esetével – a nyelvi és kulturális alkalmazkodás másfajta értelmezést nyer és nem jeleníthető meg egyértelműen a beilleszkedés mutatójaként. A környező országokból érkező magyar nemzetiségű és anyanyelvű bevándorlók ugyanis e migráció során nyelvi és kulturális szempontból nem egy idegen környezetbe, hanem az ún. „anyaországba” érkeznek: számukra az áttelepedés által éppen a saját anyanyelv szabad használata válik lehetővé (nem csupán a magánszférában, hanem hivatalos helyeken is), továbbá hagyományaik ápolása, kulturális, vallási szokásaik, valamint etnikai identitásuk megőrzése sem ütközik akadályokba, illetve nem vezet a fogadó társadalmon belüli szegregációhoz. Nem csak nyelvi, de kulturális szempontból is a saját kulturális mintáikhoz, hagyományaikhoz sokkal közelebb álló közegbe kerülnek e migráció által, mint amilyen a kibocsátó ország(ok) többségi társadalmaiban körülvette őket.¹⁰

E megfontolások alapján a környező országokból Magyarországra érkező bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatában elsősorban a *gazdasági integráció*, valamint a *társadalmi integráció* dimenzióira kerül a hangsúly. Munkaerőpiaci helyzetük, valamint a társadalmi kapcsolataik alakulása mellett ugyanakkor az elégedettség, az otthonosság-érzés, valamint a beilleszkedtség szubjektív megítélése is fontos mutatói az integrációnak, éppen ezért az előbbi dimenziókkal összefüggésben a *pszichológiai adaptáció* néhány elemét is kiemeljük.

Gazdasági integráció

¹⁰ Természetesen itt fontos szempont, hogy a kibocsátó országon belül etnikai szempontból milyen összetételű közösségből érkeztek.

A gazdasági integráció dimenzióján belül a bevándorlók munkaerő-piaci helyzetét, foglalkozási státusát vizsgáljuk egyrészt a fogadó társadalommal való összehasonlításban, másrészt a saját migráció előtti helyzetükhöz, illetve iskolai végzettségükhöz viszonyítva.

A munkaerő-piaci integráció szempontjából fontos mind a bevándorlók összetételének, mind a migrációs motivációiknak a figyelembe vétele. A humán tőke – életkor, iskolai végzettség, szakképesítés, nyelvismeret – szempontjából minél jobb „adottságokkal” rendelkezik a bevándorlók csoportja, annál jobb eséllyel illeszkedik be a fogadó társadalom megfelelő gazdasági struktúráiba. A vizsgált bevándorló csoport a fenti jellemzők szerinti összetételét tekintve nem volt hátrányos helyzetben a fogadó népességhez képest: fiatal korösszetételének (a megkérdezettek 52%-a volt 35 év alatti) és magas iskolai végzettségének (mintegy 30%-uk volt felsőfokú végzettségű és további 37%-uk érettségizett) köszönhetően nem indultak rossz eséllyel a munkaerő-piaci helykeresés során.

A migrációs motivációk önmagukban is szelekciós tényezőt jelentenek: a gazdasági és szakmai szempontok által motivált migránsok összetétele sokkal előnyösebb, mint az etnikai motivációk vagy a családegyesítés szándéka által vezérelt bevándorlóké: az előbbi csoportok fiatalabb korösszetételűek és magasabb iskolai végzettségűek, mint az utóbbiak (Gödri 2004). Ugyanakkor azok a bevándorlók, akik elsősorban gazdasági helyzetük, életfeltételeik javítása, valamint szakmai lehetőségeik növelése érdekében választották a migrációt, feltehetően motiváltabbak a fogadó ország munkaerő-piacán a végzettségüknek megfelelő – és a bérezés szempontjából sem hátrányos – állást találni.

A bevándorlók gazdasági aktivitás szerinti megoszlásában a migráció során végbement változásokat, valamint a fogadó népesség hasonló megoszlását az 1. táblázat szemlélteti. Látható a foglalkoztatottak¹¹ arányának növekedése és a munkanélküliek arányának csökkenése, aminek következtében a munkanélküliségi ráta (azaz a munkanélküliek aránya a gazdaságilag aktív¹² népességen belül) a migráció előtti 12,8%-os értékről 5,3%-ra csökkent. Ez megközelíti a magyarországi munkanélküliségi ráta 2001. évi munkaerő-felmérés alapján számított értékét (5,7%).

1. A bevándorlók és a fogadó népesség gazdasági aktivitás szerinti megoszlása (%)
Immigrants and receiving population by economic activity (%)

Gazdasági aktivitás	Bevándorlók*	Magyarországi
---------------------	--------------	---------------

¹¹ A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet ajánlása szerint a foglalkoztatottak közé soroljuk az alkalmi munkából élőket és a segítő családtagokat (akiket egyébként kvázi-aktívoknak nevezünk), továbbá a nyugdíj mellett kereső munkát végzőket is.

¹² A gazdaságilag aktív népesség a munkaerő-piacon megjelenő népességet, azaz a foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes számát jelenti.

	migráció előtt	jelenleg	népesség**
Alkalmazott	41,5	50,0	42,5
Vállalkozó	4,6	7,2	6,4
Kvázi-aktív	2,8	1,3	1,3
Nyugdíjas	23,1	23,7	30,2
Tanuló	14,5	2,1	5,8
Gyes, gyed	1,7	6,6	4,0
Munkanélküli	7,3	3,3	5,4
Egyéb inaktív	4,5	5,8	4,4
	100,0	100,0	100,0
Foglalkoztatott	49,5	58,6	52,4
Munkanélküli	7,3	3,3	5,4
Inaktív kereső	24,2	30,2	32,0
Eltartott	19,0	7,9	10,2
	100,0	100,0	100,0
Aktivitási arány	56,8	61,9	57,8
Munkanélküliségi ráta	12,8	5,3	9,3

Forrás: *Bevándorlók, 2002; **Életünk fordulópontjai, 2001/2002.

A különböző származási országok szerint eltérések figyelhetők meg a foglalkoztatottak és a munkanélküliek arányában. Míg a migráció előtt az Ukrajnában élőknel volt a legnagyobb a munkanélküliség (10,6% a munkanélküliek aránya és 17,8%-os a munkanélküliségi ráta), a vizsgálat idején – a bevándorló státus megszerzését követő évben – a Jugoszláviából érkezetteknel volt a legnagyobb (9,6%, illetve 12,5%), annak ellenére, hogy a foglalkoztatottak aránya az ő esetükben is növekedett. Ezekben az eltérésekben feltehetően a magyarországi munkaerő-piac regionális különbségei is szerepet játszanak, ugyanis a Jugoszláviából érkező bevándorlók jelentős része a Dél-Alföldön telepedett le, míg a Romániából érkezettek – akiknél a munkanélküliségi ráta a vizsgálat idején a legalacsonyabb volt (3,4%) – több mint fele Budapesten és Pest megyében.

A magyarországi lakosság körében mintegy fél évvel a bevándorlók vizsgálata előtt készült reprezentatív felmérés – *Életünk fordulópontjai*¹³ – eredményeivel összehasonlítva a bevándorlók gazdasági aktivitás szerinti megoszlását, látható, hogy nem csak a foglalkoztatottak aránya, valamint az aktivitási arány nagyobb a bevándorlóknál (ami abból is következhet, hogy kevesebb közöttük

¹³ Az *Életünk fordulópontjai* c. társadalmi-demográfiai panel-vizsgálat első hulláma 2001 novemberre és 2002 februárja között zajlott a 18–74 éves népesség 16 394 fős reprezentatív országos mintáján.

a nyugdíjas és a tanuló), hanem a munkanélküliségi ráta is kisebb, mint a fogadó népességen belül.¹⁴

A bevándorlók gazdasági aktivitás szerinti megoszlása eltérő a különböző társadalmi-demográfiai csoportokon belül (2. táblázat). A munkanélküliek aránya a 40–49 éves korcsoportnál a legnagyobb és kissé átlag feletti az érettséggel rendelkezők, valamint a városokban élők esetében is. A munkanélküliségi rátát illetően még szembeötlőbbek a különbségek: legnagyobb ugyancsak a 40–49 éves korcsoportnál (10,7%) és a városokban élőkénél, de magasabb az átlagosnál az 50–59 éveseknél és a nőknél is. Az iskolai végzettség szerint kevésbé mutatkoznak lényeges különbségek: a két szélső iskolázottsági kategória között alig van eltérés a munkanélküliségi rátában. Összességében elmondható, hogy a 30 év alattiak, a szakmunkás végzettséggel rendelkezők és a Budapesten élők körében fordul elő legkevésbé a munkanélküliség.¹⁵

¹⁴ E felmérés eredményei alapján számított 9,3%-os munkanélküliségi ráta nagyobb, mint a munkaerő-felmérés által mutatott 5,7%, ami a munkanélküliség meghatározásának eltérő fogalmi rendszeréből adódhat. Ugyanakkor az előbbi vizsgálat a 18–74 év közötti népesség körében készült, míg az utóbbi célcsoportját a 15–74 évesek jelentették.

¹⁵ Az eltartottak aránya a 18–29 éves korcsoportban jelentősebb (a tanulók miatt), valamint a 40–49 éves és 50–59 éves korcsoportokban, ahol viszont többnyire háztartásbelieket takar, jelezvén, hogy a munkanélküliek mellett még van egy munkaerő-piacról – szándékosan vagy kényszerből – kiszoruló réteg. Az inaktív keresők a nyugdíjasokat, valamint a gyesen, gyeden lévőket jelenti.

2. A bevándorlók gazdasági aktivitás szerinti megoszlása a különböző társadalmi-demográfiai csoportokon belül (%)
Immigrants in different social and demographic groups by economic activity (%)

	Gazdasági aktivitás				Aktivitási arány	Munkanélküliségi ráta
	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív kereső	Eltartott		
<i>Nem</i>						
férfi	70,0	3,3	22,1	4,7	73,3	4,4
nő	50,3	3,3	36,1	10,3	53,6	6,1
<i>Korcsoport</i>						
18–29	74,2	3,0	12,2	10,7	77,2	3,8
30–39	80,3	3,7	9,7	6,3	84,0	4,4
40–49	78,4	9,5	2,6	9,5	87,9	10,7
50–59	36,6	2,4	47,6	13,4	39,0	6,2
60–	2,9	0,0	94,7	2,4	2,9	0,0
<i>Iskolai végzettség</i>						
max. alapfokú	24,2	1,5	57,6	16,7	25,7	5,8
szakmunkásiskola	56,2	2,4	37,0	4,3	58,6	4,1
érettségi	63,8	4,0	23,6	8,6	67,8	5,9
felsőfokú	69,4	3,7	21,2	5,7	73,1	5,1
<i>Településtípus</i>						
főváros	66,9	1,9	24,5	6,7	68,8	2,7
megyei jogú város	64,7	5,3	22,5	7,5	70,0	7,6
egyéb város	55,0	4,0	32,2	8,9	59,0	6,7
község	51,3	2,8	37,4	8,5	54,1	5,2
%	58,6	3,3	30,2	7,9	61,9	5,3

Ha az aktivitási arányt és a munkanélküliségi rátát korcsoportos bontásban is összehasonlítjuk a fogadó népességben belüli megfelelő arányokkal (3. táblázat), azt tapasztaljuk, hogy az 55 év alatti bevándorlók valamennyi korcsoporton belül nagyobb arányban jelennek meg a munkaerő-piacon, mint a fogadó népesség hasonló korú tagjai, az 55 év felettiak viszont jóval kisebb arányban. Ez utóbbiak nagy része (közel 90%-a) nyugdíjas, ami arra utal, hogy az idősebbek (55 év felettiak) közül azok választották a migrációt, akik már kiléptek a munkaerő-piacról.

3. *Aktivitási arány és munkanélküliségi ráta korcsoportos bontásban a bevándorlók és a magyarországi népesség körében*
Ratio of working and unemployed population (%) in the immigrant and Hungarian population by age groups

Korcsoport (év)	Bevándorlók*		Magyarországi népesség**	
	aktivitási arány, %	munkanélküliségi ráta, %	aktivitási arány, %	munkanélküliségi ráta, %
20–24	63,7	3,4	56,3	9,5
25–29	83,2	4,0	75,7	7,0
30–39	84,0	4,4	80,1	5,4
40–54	85,0	10,4	75,8	4,3
55–59	17,7	0,0	37,5	3,1
60–74	3,3	0,0	4,6	2,1

Forrás: *Bevándorlók, 2002; **Munkaerő-felmérés, 2001.

Megjegyzés: A munkaerő-felmérés eredményeinek bemutatásánál alkalmazott korcsoportos bontást alkalmaztuk (lásd: Munkaerő-felmérés idősorai 1992–2001, Budapest: KSH, 2002).

Ugyanakkor a munkanélküliség a 40 év alatti bevándorlóknál kisebb, mint a fogadó népesség megfelelő korcsoportjaiban (legszembevetőbb a különbség a 20–24 éveseknél), viszont a középkorúak (40–54 évesek) esetében kiugróan magas (10,4%-os a munkanélküliségi ráta, szemben a fogadó népesség hasonló korcsoportján belüli 4,3%-al), jelezvén, hogy ez a korcsoport szembesült leginkább nehézségekkel a munkaerő-piaci beilleszkedést illetően.

A gazdasági aktivitás struktúrájának pozitív változása (foglalkoztatottak arányának növekedése és a munkanélküliek arányának csökkenése) mögött jelentős *státusok közötti mozgás* húzódik (4. táblázat). A migráció előtt foglalkoztatottak több mint egyötöde kilépett a munkaerő-piacról (a kilépők fele munkanélküli vagy eltartott lett), a munkanélküliek többségének (71,6%-ának) viszont sikerült munkát találnia és 10,8%-uk inaktív kereső lett. Szintén belépett a munkaerő-piacra a korábban eltartottak (zömében tanulók) 70%-a. Az inaktív keresők – többnyire nyugdíjasok – túlnyomó többségének nem változott a státusa, az ő esetükben viszont nem is beszélhetünk munkaerő-piaci integrációról.

4. A bevándorlók jelenlegi gazdasági aktivitása a migráció előtti státus szerint (%)

(kilépési arányszámok)

Present economic activity of the immigrants by their status before the migration (%), (rates at departure)

Gazdasági aktivitás migráció előtt	Gazdasági aktivitás jelenleg				Összesen	
	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív kereső	Eltartott	%	N
Foglalkoztatott	78,1	5,2	11,1	5,6	49,5	502
Munkanélküli	71,6	5,4	10,8	12,2	7,3	74
Inaktív kereső	6,1	0,0	90,6	3,3	24,2	244
Eltartott	70,0	1,6	10,0	18,4	19,0	190
Együtt	58,6	3,3	30,2	7,9	100,0	1010

Az elmozdulások alapján a megkérdezettek mintegy 6,5%-áról mondható el, hogy a gazdasági aktivitás szempontjából rosszabb helyzetbe került: kiszorult a munkaerő-piacról, vagy inaktív kereső státusát „cserélte” eltartott státusra.

A munkaerő-piacról kiszorulókkal mellett a beilleszkedést illetően azonban azok is hátrányos helyzetben vannak, akik foglalkozás szempontjából kerültek alacsonyabb státusba a migrációt követően, vagy az iskolai végzettségükhöz képest alulfoglalkoztatottak.

A bevándorlók csoportján belül a gazdaságilag aktív népesség foglalkozási struktúráját vizsgálva a migráció előtt és jelenleg (5. táblázat), megfigyelhető, hogy a migrációt megelőzően a szakmunkások aránya nagyobb volt (35%), a betanított és segédmunkásoké kisebb (13,5%), mint a jelenleg aktívak közt. Az egyéb foglalkozási csoportok arányában nincs lényeges eltérés a két időpontban.

5. Az aktív keresők foglalkozási csoportok szerinti megoszlása a bevándorlók és a fogadó népesség körében (%)

Distribution of working population by occupational groups in the immigrant and native population (%)

Foglalkozási csoportok	Bevándorlók*		Magyarországi népesség**
	migráció előtt (N = 489)	jelenleg (N = 583)	
Értelmiségi, vezető	26,0	24,9	20,8
Egyéb szellemi	15,9	13,5	16,8
Önálló iparos, kereskedő	8,2	9,8	11,0
Szakmunkás	35,0	27,3	27,7
Betanított és segédmunkás	13,5	23,4	22,3
Gazdálkodó, mezőgazdasági munkás	1,4	1,0	1,4

Forrás: *Bevándorlók, 2002; **Életünk fordulópontjai, 2001/2002.

Ha a fogadó népesség foglalkozási struktúrájával vetjük össze a bevándorlókét, szembeötlő a hasonlóság: mindössze a vezető, értelmiségi réteg van kissé nagyobb, az egyéb szellemi foglalkozásúaké pedig kisebb arányban képviselve a bevándorlók közt, az egyéb kategóriák aránya megegyező.

Nemek szerinti bontásban vizsgálva az aktív keresők foglalkozásszerkezetét a bevándorlók és a fogadó népesség körében (6. táblázat), azt tapasztaljuk, hogy a vezetők és értelmiségiek együttes aránya csak a férfiak esetében nagyobb a bevándorlók közt, ami a felsőfokú végzettséggel rendelkezők magas arányának köszönhető e csoporton belül¹⁶. Az egyéb szellemi foglalkozásúak kisebb aránya a bevándorlóknál pedig főként a nők esetében hangsúlyosabb.

6. A foglalkozási csoportok nemek szerinti bontásban a bevándorlók és a fogadó népesség körében (%)

Occupational groups by sex in the immigrant and native population (%)

Foglalkozási csoportok	Bevándorlók*		Magyarországi népesség**	
	férfi	nő	férfi	nő
Értelmiségi, vezető	27,2	23,0	19,5	25,7
Egyéb szellemi	7,4	19,8	10,2	28,1
Önálló iparos, kereskedő, szolgáltató	9,4	10,2	12,4	6,1
Szakmunkás	33,6	20,7	34,7	15,8
Betanított és segédmunkás	21,1	25,6	21,2	23,7
Gazdálkodó, mezőgazdasági munkás	1,3	0,7	2	0,7

Forrás: *Bevándorlók, 2002; **Életünk fordulópontjai, 2001/2002.

Az önállóként dolgozók aránya a bevándorló férfiaknál nem éri el a fogadó népességen belüli hasonló arányt, a nők esetében viszont meghaladja. Érdemes megemlíteni, hogy mind a férfiaknál, mind a nőknél az önálló többsége kereskedő. A fizikai foglalkozásúak arányait tekintve, látható, hogy csupán a nők esetében mutatkozik némi eltérés a fogadó népességen belüli arányokhoz képest, és elsősorban a szakmunkások aránya magasabb valamelyest.¹⁷

A csoport egészét tekintve tehát elmondható, hogy *a környező országokból érkezett bevándorlók nem kerültek marginális helyzetbe a magyarországi munkaerő-piacon*. Ebben az életkor és iskolai végzettség szerinti összetételük mel-

¹⁶ A bevándorló férfiak 35%-a, a nők 25%-a rendelkezett felsőfokú (főiskolai vagy egyetemi) végzettséggel, ám ha a jelenleg aktív keresők csoportját tekintjük, akkor ez az arány 37% a férfiaknál és 32% a nőknél.

¹⁷ A 2000-ben végzett életmód/időmérleg vizsgálat a szakképzetlen munkások nagyobb arányát jelzi a magyarországi népességen belül: 26% a férfiak és 28,2% a nők körében (*Társadalmi helyzetkép, 2002:215*), ami meghaladja a bevándorlóknál mutatkozó 21, illetve 25,6%-ot.

lett minden bizonnyal az a *szimbolikus tőke* is szerepet játszott, amellyel az azonos anyanyelv és nemzetiség következtében rendelkeztek¹⁸, továbbá az a *kapcsolati tőke*, amely – Magyarországon élő családi, rokoni, baráti kapcsolataik révén – már a migrációt megelőzően is jellemezte a bevándorlók jelentős részét¹⁹. Ez utóbbi tényleges hatékonysága abban is megmutatkozott, hogy a munkaerő-piacon elhelyezkedni kívánó bevándorlók több mint a fele (53,5%) számolt be arról, hogy segítségben részesült a munkahely keresése során (a segítségnyújtók fele korábban bevándorolt személy volt, 45%-a pedig magyarországi születésű). Azoknak, akiknek sikerült elhelyezkedniük kétharmada állította, hogy személyes kapcsolata révén találta az első rendszeres munkáját és a kapcsolatszemélyek közt egyenlő arányban voltak a családtagok/rokonok, a barátok és az ismerősök. A kapcsolati tőke szerepe a munkaerő-piaci beilleszkedés során nem csak a posztmigrációs életút kezdeti szakaszában érhető tetten: azok a munkavállalók, akik a vizsgálat idején már nem az első munkahelyükön dolgoztak hasonló arányban (62,5%) említették, hogy személyes kapcsolataik által találták az újabb munkahelyet is.

Azonban a beilleszkedés megítélése szempontjából lényegesek azok az elmozdulások is, amelyek – akárcsak a gazdasági aktivitási státusok tekintetében – a foglalkozási státusok között végbementek. Ha megvizsgáljuk a migrációt megelőző 6 hónapban foglalkoztatott személyek jelenlegi foglalkozását a korábbi foglalkozási csoportok szerint, azt tapasztaljuk, hogy az értelmiségi, vezető foglalkozásúak 56%-a, az egyéb szellemi foglalkozásúak 29%-a, a szakmunkások 55%-a és a betanított és segédmunkások 45%-a maradt ugyanazon a foglalkozási csoporton belül.²⁰ Mindez azt mutatja, hogy a migráció jelentős – ám a különböző foglalkozási csoportokon belül eltérő – foglalkozási mobilitást is eredményezett. A legnagyobb változás a diploma nélküli szellemi foglalkozásúak esetében figyelhető meg: közel egynegyedük volt kénytelen fizikai munkát vállalni és közel egyötödük (18,2%) került munkanélküli vagy egyéb (jövedelem nélküli) inaktív státusba.

Ugyancsak lefele történő mobilitást eredményezett a migráció a korábban értelmiségi, vezető foglalkozásban dolgozók egynegyedénél, valamint a szakmunkások közel egyötödénél is. Az, hogy az értelmiségi, vezető foglalkozásúak

¹⁸ A nem magyar nemzetiségű bevándorlók esetében – bár az alacsony elemszám csak óvatos következtetéseket enged meg – kisebb az alkalmazottak aránya (és azokon belül több a szakképzetlen munkás), nagyobb viszont az önállók és az egyéb inaktívak aránya.

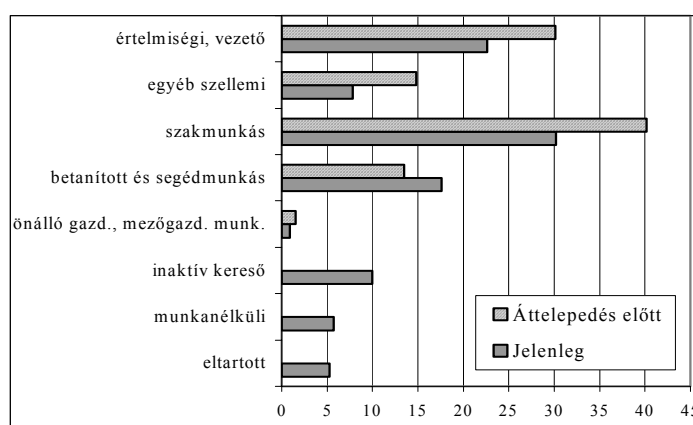
¹⁹ A bevándorlók közel fele említett korábban Magyarországra költözött családtagot, több mint egyharmaduk rokont, illetve barátot, ugyanakkor 50%-uk magyarországi rokonnal vagy barátal is rendelkezett már átköltözése előtt. (Főként a Romániából és Ukrajnából érkezők körében volt magas az áttelepített kapcsolatokkal rendelkezők aránya, a Szlovákiából érkezőknél pedig a magyarországi születésű kapcsolatoké (Gödri 2004).)

²⁰ Az önállók közül (az alacsony elemszámra való tekintettel) az alkalmazottal rendelkezőket a vezetőik csoportjába soroltuk, az alkalmazottal nem rendelkezőket pedig a szakmunkásokhoz.

aránya ennek ellenére nem csökkent a gazdaságilag aktívak foglalkozás-szerkezetén belül (lásd 5. táblázat) elsősorban annak köszönhető, hogy a munkaerő-piacra a migráció után belépő tanulók egyharmada ezt a foglalkozási csoportot „gazdagította”.

Felfelé mobilitás is megfigyelhető, ám a diploma nélküli szellemi foglalkozásúaknál és a szakmunkásoknál jóval kisebb mértékű, mint a „lecsúszás”. A korábban betanított- vagy segéd munkásként dolgozók – bár körükben is jelentős a munkanélkülivé vagy egyéb inaktívvá válók együttes aránya (14%) – egynegyede viszont felfele mozdult el a foglalkozási hierarchiában (12,5%-uk szakmunkás lett, további 12,5%-uk pedig szellemi foglalkozású).

A különböző foglalkozási csoportok közötti elmozdulások, valamint a munkaerő-piacról történő kilépések azt eredményezték, hogy a migráció előtt foglalkoztatottak megoszlását tekintve (II. ábra) valamennyi foglalkozási kategórián belül csökkenés tapasztalható, kivéve a betanított- és segéd munkás kategóriát, amelynek aránya – az inaktívvá válók 21%-os aránya ellenére – növekedett.

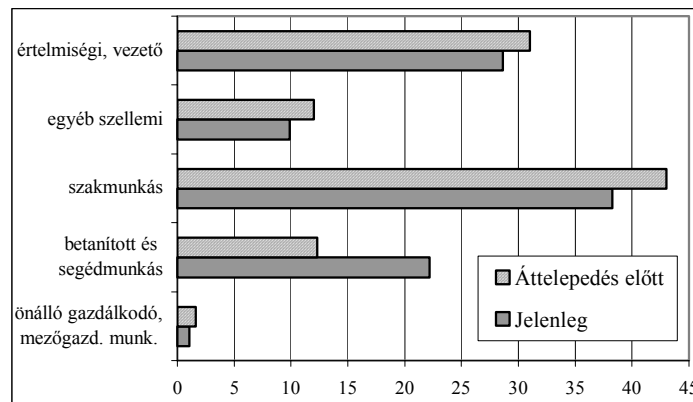


II. A migráció előtt foglalkoztatottak²¹ megoszlása foglalkozási csoportok, illetve gazdasági aktivitási státus szerint a két időpontban, % (N = 473)
Distribution of the population working before migration by occupational groups and economic activity before migration and at present

A migráció előtt foglalkoztatottak körében tehát összességében nagyobb volt a lefele mobilitás, mint a felfele történő elmozdulás: 29%-uk került alacsonyabb foglalkozási kategóriába vagy vált munkanélkülivé, illetve nem kereső inaktív- vá és mindössze 11%-uk lépett magasabb foglalkozási státusba. Ha csupán a

²¹ Itt csupán az alkalmazottként, illetve önállóként dolgozókat vettük figyelembe, az alkalmi munkából élőket, illetve a segítő családtagokat nem.

korábban foglalkoztatottak azon csoportját tekintjük, akik a migrációt követően (a megkérdezés idején) is foglalkoztatottak voltak, akkor is azt láthatjuk, hogy a betanított- és segéd munkások arányának növekedése mellett (ami leginkább a korábbi szakmunkások „lecsúszásából” adódik) az összes többi foglalkozási kategórián belül csökkenés mutatkozik (III. ábra).



III. A migráció előtt és jelenleg is foglalkoztatottak megoszlása foglalkozási csoportok szerint a két időpontban, % (N = 374)

Distribution of the population having worked before migration and working presently by occupational group before migration and at present

Mindebből arra következtethetünk, hogy bár a magyarországi munkaerő-piacon való elhelyezkedés a korábban is foglalkoztatott bevándorlók többségénél gyorsan és sikeresen zajlott (az elhelyezkedők mintegy 60%-a Magyarországra költözését követően azonnal munkába állt, további egyötödük pedig három hónapon belül), azonban ez gyakran a korábbi foglalkozási státushoz képest alacsonyabb státusú munka elvállalását jelentette. *Egyéni szinten a bevándorlók nagyobb arányban kerültek a migrációt követően rosszabb pozícióba, mint amilyen arányban foglalkozási előrelépést könyvelhettek el, a többség azonban (a migráció előtt és jelenleg is foglalkoztatottak 63%-a) a saját korábbi foglalkozási csoportján belül maradt.*

A saját korábbi foglalkozási státusukhoz viszonyítva alacsonyabb pozícióba kerülők mellett – mint említettük – az iskolai végzettségükhöz képest alulfoglalkoztatottak esetében sem beszélhetünk sikeres munkaerő-piaci beilleszkedésről. Ha megvizsgáljuk iskolai végzettség szerinti bontásban a foglalkozásszerkezetet (7. táblázat), azt találjuk, hogy a foglalkoztatottak csoportján belül a szakmunkások több mint egyharmada (37%), az érettségivel rendelkezők több mint egynegyede (26,7%), a felsőfokú végzettséggel rendelkezők egyötöde (20,8%) a végzettségéhez képest alacsonyabb foglalkozási csoportba tartozik.

Összességében a munkaerő-piacon elhelyezkedő bevándorlók legalább egynegyedéről állítható, hogy végzettségéhez képest alulfoglalkoztatott²².

7. Az aktív keresők foglalkozási csoportok szerinti megoszlása iskolai végzettség szerinti bontásban, % (N = 583)

Distribution of the working population by occupational group and educational status, % (N=583)

Foglalkozási csoportok	Iskolai végzettség				Együtt (N)
	alapfokú	szakiskola	érettségi	felsőfokú	
Értelmiségi, vezető	0,0	4,2	3,4	68,8	152
Egyéb szellemi	6,7	2,5	20,7	9,9	73
Önálló iparos, kereskedő, szolgáltatató	3,3	8,4	10,8	10,4	57
Szakmunkás	13,3	45,4	38,0	6,4	159
Betanított és segédmunkás	70,0	37,0	26,7	4,5	136
Gazdálkodó, mezőgazdasági munkás	6,7	2,5	0,4	0,0	6
N	30	119	232	202	583

A megkérdezettek véleménye is hasonló eredményt tükröz: a foglalkoztatottak 21,2%-a állította, hogy a munkája nem felel meg a végzettségének és további 17,6%-uk vélte úgy, hogy csak részben felel meg. Ez természetesen nem csak alulfoglalkoztatottságot takarhat, hanem a saját végzettséghez/szakmához képest eltérő területen való munkavállalást is. Azonban amennyiben ez nem saját elhatározásból, hanem a külső körülményekből – a lehetőségek hiányából – fakad, ugyanúgy a sikertelen munkaerő-piaci beilleszkedés mutatója. És ez utóbbit jól tükrözi, hogy míg az értelmiségi, vezető foglalkozásúak 23%-a és a szakmunkások 25%-a állította, hogy munkája nem – vagy csak részben – felel meg a végzettségének, addig az egyéb szellemi foglalkozásúak 37%-a, a betanított- és segédmunkásoknak pedig 78%-a.

Az alulfoglalkoztatottak mellett figyelembe véve a munkaerő-piacról kiszorulókat is (a munkanélkülieket, illetve a nem kereső egyéb inaktívakat), a bevándorlók – a vizsgált csoport egészét tekintve – legalább egynegyede nevezhető munkaerő-piaci szempontból sikertelen beilleszkedőnek (illetve ha az érettségivel rendelkező szakmunkásokat is ide soroljuk, akkor a teljes minta közel egyharmada). Azonban a nyugdíjasok, a gyesen, gyeden lévők, valamint a tanulók esetében eleve nem beszélhetünk munkaerő-piaci beilleszkedésről. Ezért három – a beilleszkedés szempontjából releváns – munkaerő-piaci státust különböztetünk meg: a végzettségüknek megfelelő munkát végző foglalkoztatottakat, a végzettségüknek nem megfelelő munkát végző foglalkoztatottakat,

²² Ha az érettségivel rendelkező szakmunkásokat is ide soroljuk, akkor 40,6%-ot tesz ki az alulfoglalkoztatottak csoportja az összes foglalkoztatotton belül.

valamint a munkaerő-piacról kiszorulókat (munkanélkülieket, háztartásbelieket, illetve az egyéb inaktívakat).

A fenti kategóriák alapján a különböző társadalmi-demográfiai ismérvek szerint vizsgálva a munkaerő-piaci beilleszkedés sikerességét, eltérések rajzolódhatnak ki a nem, az életkor, az iskolai végzettség, a településtípus, valamint a Magyarországra költözés óta eltelt idő szerint (8. táblázat).

8. A bevándorlók munkaerő-piaci beilleszkedésének sikeressége a különböző társadalmi-demográfiai csoportokon belül (%)

Measure of successful integration of immigrants into the labour market in different social and demographic groups (%)

	Munkaerő-piaci státus			N*
	Foglalkoztatott a végzettségének megfelelő munkával	Foglalkoztatott a végzettségének nem megfelelő munkával	Munkanélküli, háztartásbeli, egyéb inaktív	
<i>Nem</i>				
férfi	58,2	34,3	7,5	321
nő	46,5	34,1	19,4	355
<i>Korcsoport</i>				
18–29	54,4	35,3	10,3	272
30–39	55,2	34,3	10,5	239
40–49	42,4	38,1	19,5	113
50–	46,2	19,2	34,6	52
<i>Iskolai végzettség</i>				
max. alapfokú	35,6	15,6	48,8	45
szakmunkásiskola	48,1	41,4	10,5	133
érettségi	47,0	41,3	11,7	264
felsőfokú	63,2	25,7	11,1	234
<i>Településtípus</i>				
főváros	54,3	37,1	8,6	197
megyei jogú város	56,7	29,9	13,4	134
egyéb város	54,2	29,8	16,0	131
község	45,8	36,9	17,3	214
<i>Mióta él Magyarországon?</i>				
–1996	50,3	36,9	12,8	195
1997–1999	53,2	37,0	9,9	284
2000–	52,0	27,6	20,4	196
<i>Nemzetisége</i>				
magyar	53,2	33,5	13,3	617
nem magyar	40,7	40,7	18,6	59
%	52,1	34,2	13,7	100,0
N	352	231	93	676

**Megjegyzés:* Nem tartalmazza azokat, akiknél munkaerő-piaci beilleszkedésről nem beszélhetünk, azaz a nyugdíjasokat, a gyesen, gyeden lévőket, valamint a tanulókat.

Jól látható, hogy a férfiak, a fiatalabb korcsoportba tartozók, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, valamint a Budapesten, illetve a városokban élők

nagyobb arányban találtak a végzettségüknek megfelelő munkát. Ezzel szemben a nők, az idősebb korúak, az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők közt jelentősebb a munkaerő-piacról kiszoruló aránya. Ez utóbbiak többen vannak a községekben, valamint a kisebb városokban élők között is, mint a fővárosban.²³ A végzettségüknek nem megfelelő munkát végzők leginkább a 40–49 éves korcsoportban, valamint a szakmunkás végzettséggel és érettségivel rendelkezők csoportjában fordulnak elő, de a városbeliekhez képest nagyobb arányban vannak a fővárosban, illetve a községekben élők körében is. A Magyarországra költözés óta eltelt idő szerint nincs eltérés a végzettségnek megfelelő munkát végzők arányában, az itt tartózkodás időtartama inkább a munkaerő-piacra való belépés esélyét növeli. Úgy tűnik (bár a kis elemszámra való tekintettel csak óvatosan lehet fogalmazni), hogy a nem magyar nemzetiségűk között is többen vannak a munkaerőpiac szempontjából „sikertelen beilleszkedők”.

A migráció előtti foglalkozási státus szerint is eltérő a munkaerő-piaci beilleszkedés: legkevésbé a diploma nélküli szellemi foglalkozásúak, valamint a betanított- és segéd munkások esetében beszélhetünk sikeres beilleszkedésről, sokan közülük (19%, illetve 17%) nem találtak munkát, vagy nem a végzettségüknek megfelelőt (40%). A korábban szakmunkások zöme (93%) elhelyezkedett ugyan, de jelentős (39%) a végzettségének nem megfelelő munkakörben dolgozók aránya (mint a korábbiakban is láthattuk, többségük betanított- vagy segéd munkás lett). Legsikeresebb a migráció előtt értelmiségi, vezető foglalkozásúak beilleszkedése: kétharmaduk talált a végzettségének megfelelő munkát.

Bár a munkahelytalálásban a bevándorlók jelentős segítséget kaptak korábban áttelepedett személyektől, az nem mondható el, hogy olyan munkahelyekre kerültek, amelyek azonos országból érkezett személyeket tömörítenek. A felmérés idején a foglalkoztatottak mindössze 2%-a állította, hogy valamennyi munkatársa ugyanabból az országból származik mint ő maga és további 9%-uk pedig azt, hogy elég sok azonos országbeli munkatársa van. Az együttes arány a községekben, valamint a vállalkozók és a betanított- és segéd munkások esetében nagyobb kissé (15%). Tehát annak ellenére, hogy a munkahelykeresés során működnek a szolidaritási hálók az azonos országból bevándorlók közt, nem jellemzőek – vagy legalábbis nem elterjedtek – az ilyen alapon szerveződő vállalkozások.

²³ Leginkább az észak- és dél-alföldi régiókban (ahol a vizsgált csoport 22%-a él) magas a munkaerő-piacról kiszoruló aránya (26%).

Társadalmi integráció

Az egyén társadalmi integrációjának mértékére interperszonális kapcsolatainak kiterjedtsége, minősége, illetve kapcsolathálózatának összetétele és egyéb jellemzői alapján következtethetünk.²⁴ A társadalmi kapcsolatok a bevándorlók beilleszkedésének központi fogalmát jelentik. A társas interakciók ugyanis egyfelől tükrözik az egyén társadalmi környezetét és az elérhető erőforrásokról is számot adnak, másfelől jelzik, hogy melyik az a domináns szolidaritási és integrációs csatorna (lásd: *Utasi* 2002), amelyen keresztül az egyén integrálódik a társadalomba, valamint azt is, hogy valójában a társadalom melyik szegmensébe történik az integráció.

A migráció gyakran az egyéni kapcsolathálóok felszakadozását eredményezi és egyben új kapcsolatok létrehozásával jár együtt, tehát átalakítja a személyes kapcsolathálókat. A migráció kapcsán beszélhetünk a küldő és a fogadó hálózatokról (*Tilly* 2001), az előbbieknél a migrációs szándék kialakulásában, a migráció eltervezésében van szerepük, az utóbbiaknak pedig a bevándorlók beilleszkedésében. Az ún. migráns hálózatok gyakran segítik a bevándorlók kezdeti alkalmazkodását, különböző erőforrások elérhetőségét biztosítva számukra. Minél régebben zajlik a kibocsátó és a fogadó társadalom között a migráció, annál nagyobb a valószínűsége ezen kapcsolathálóok működésének. Ez ahhoz vezethet, hogy hosszú távon lassítják, vagy akár teljesen meggátolják a bevándorlók beilleszkedését a fogadó társadalom struktúráiba, mintegy elszigetelve őket tőle (*Gurak – Caces* 1992).

A környező országokból érkező bevándorlók számára a személyes kapcsolathálóok jelentős erőforrás-áramlást biztosítottak az áttelepedést követő első időszakban²⁵ és különösen fontos szerepük volt ebben a korábban áttelepedett kapcsolat-személyeknek, akik sok esetben családtagok voltak. Arra a kérdésre, hogy meghatározó-e az azonos országból érkezett – ugyancsak bevándorló – kapcsolatszemélyek, illetve a családtagok, rokonok szerepe hosszú távon is, vagy idővel a fogadó társadalom tagjaival kialakított kapcsolatok kerülnek túlsúlyba, a személyes kapcsolathálóok jellemzőinek és összetételének feltárással próbálunk meg válaszolni²⁶.

²⁴ A szervezeti-egyesületi tagság is a társadalmi integráció egyik mutatója, de erre itt nem térünk ki.

²⁵ Leginkább szállást biztosítottak és tanácsal, információval segítettek, továbbá gyakorlati segítséget és érzelmi támogatást is nyújtottak, valamint a lakás- és munkahelytalálásban is szerepük volt.

²⁶ A kapcsolathálóok rögzítésére egy 1997-es – majd 1998-ban újra megismételt – magyarországi vizsgálat során alkalmazott módszert adaptáltunk: a nyolcszituációs Fischer-módszer három szituációra redukált változatát (*Angelusz – Tardos* 1998). A három elképzelt élethelyzet: a háztartás körüli ügyes-bajos dolgokban igényelhető segítség, a közös programokon keresztül történő kapcsolattartás és a fontos dolgok, problémák megbeszélése.

A kapcsolatháló kiterjedését elsősorban a *méretük* mutatja. Összehasonlítva a magyarországi lakosság körében végzett felmérés eredményeivel²⁷, az tapasztalható, hogy a bevándorlók – bár kissé nagyobb arányban vannak közöttük a kapcsolattal egyáltalán nem rendelkezők (9%) – összességében gazdagabb kapcsolathálókkal rendelkeznek, mint a fogadó népesség: kevesebben vannak közöttük a kapcsolat-szegények és többen azok, akiknek közepes méretű, illetve kiterjedt a kapcsolathálója (9. táblázat). Ehhez – a minta életkori, képzettségbeli sajátosságai mellett – feltehetően az is hozzájárul, hogy az áttelepedés olyan élethelyzeteket hoz létre, amelyekben megnövekszik az interperszonális kapcsolatok jelentősége, illetve nagyobb mértékben mobilizálódnak a meglévő kapcsolatok. Ugyanakkor az is feltételezhető, hogy a migráció eleve szelektív ebből a szempontból is: a gazdagabb kapcsolathálóval rendelkezők nagyobb valószínűséggel szánják rá magukat, mivel kapcsolati tőkéjüket a migráció során, majd a későbbiekben is „hasznosítani” tudják.

9. A kapcsolatháló mérete (max. 15 fő) a bevándorlók és a fogadó népesség körében, %
Size of the networks of personal relations (max 15 persons) in the immigrant and receiving population (%)

	Nincs kapcsolat	Kapcsolat-szegény (1–4)	Közepes kapcsolatháló (5–9)	Kiterjedt kapcsolatháló (10–)	Átlag (fő)
Bevándorlók	9,0	38,1	46,7	6,2	4,68
Fogadó népesség	5,1	57,6	35,0	2,3	3,75

A különböző szocio-demográfiai mutatók mentén vizsgálva a kapcsolatháló méretét, leginkább az életkor és az iskolai végzettség (illetve ezek következtében a gazdasági aktivitás és foglalkozás) szerint észlelhető különbség (10. táblázat). Az általános – és a magyarországi lakosság körében is tapasztalt – tendenciának megfelelően, az életkor növekedésével a kapcsolatháló mérete csökken, a magasabb iskolai végzettségűek felé haladva pedig növekszik. Átlag feletti a kapcsolatháló mérete az értelmiségieknél (a nem vezető beosztásúaknál), valamint az egyéb szellemieknél és a tanulóknál, ugyanakkor érdekes módon a munkanélkülieknél is, ami azt jelzi, hogy ez a csoport nincs feltétlenül hátrányos helyzetben a kapcsolati tőke szempontjából, szemben a magyarországi munkanélküliekkel.

A kapcsolatok gazdagsága kissé nagyobb a városokban, mint a községekben, viszont ellentétben a magyarországi tendenciával Budapesten a legkisebb,

²⁷ Saját számítások az MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport 1998-as Omnibusz vizsgálatának kapcsolatháló-blokkja alapján. A szerző köszönettel tartozik *Tardos Róbertnek*, amiért az adatokat rendelkezésére bocsátotta.

ami a nagyváros személytelenebb – s ezáltal a bevándorlók számára az új kapcsolatok kialakulását megnehezítő – közegéből adódhat. A Magyarországra költözés óta eltelt idő szerint nem tapasztaltunk lényeges különbséget a kapcsolatháló méretét illetően.

10. A kapcsolatháló mérete a különböző társadalmi-demográfiai csoportokon belül
Size of the networks of personal relations in different social and demographic groups

	Kapcsolatháló mérete (átlag)	
	Bevándorlók	Magyarországi népesség
<i>Nem</i>		
férfi	4,84	3,65
Nő	4,56	3,83
<i>Korcsoport</i>		
18–29	5,37	4,23
30–44	4,69	4,16
45–59	4,67	3,90
60–	3,57	2,97
<i>Iskolai végzettség</i>		
max. alapfokú szakmunkásiskola	3,83	2,91
érettségi	4,00	3,77
felsőfokú	4,71	4,39
	5,52	4,43
<i>Foglalkozás</i>		
vezető	4,56	4,17
értelmiségi	6,02	4,67
egyéb szellemi	5,14	4,16
önálló	4,70	4,55
szakmunkás	4,41	3,71
egyéb fizikai munkanélküli	4,91	3,10
nyugdíjas	5,53	3,46
tanuló	3,54	3,12
	5,55	5,12
<i>Településtípus</i>		
főváros	4,19	3,98
város	5,06	3,77
község	4,65	3,56
<i>Összesen</i>	<i>4,68</i>	<i>3,75</i>

A kapcsolatháló kiterjedésének a méret mellett a *sűrűség* és a *heterogenitás* is fontos mutatói (Marsden 1991), és mindkettő lényeges a társadalmi integráció szempontjából. A sűrűség a hálózati tagok egymás közötti kapcsolatainak meglétére (és egyben intenzitására) utal. Minél sűrűbb egy network, annál nagyobb kohéziós erővel bír, és annál inkább alkot klikk jellegű képződményt.

Ezzel szemben a kevésbé sűrű és egyben heterogén személyes kapcsolatháló szerteágzóbbak: általuk az egyén különböző csoportokhoz, illetve a társadalom különböző rétegeihez kapcsolódik, és ezáltal bizonyos instrumentális erőforrások is nagyobb valószínűséggel elérhetőek számára (Lin 1988, Marsden 1991).

Az eredmények azt mutatják, hogy a szűkebb kapcsolatháló²⁸ sűrűsége meglehetősen nagy (átlagosan 0,86), ami arra enged következtetni, hogy a bevándorló csoport egészét tekintve zárt, kevésbé szerteágzó kapcsolatháló jellemzőek. Összességében a hálózatok kétharmadában valamennyi kapcsolat-személy jól ismeri egymást (azaz a hálózat sűrűsége 1) és mindössze 1,6%-ában nem ismerik egymást egyáltalán az alterek (azaz 0 a sűrűség). Tehát a hálózatok jelentős részének a belső magja – a szűkebb háló – kohezív csoportot képez. Az átlagosnál sűrűbb kapcsolathálót találunk az idősebbeknél, az alacsonyabb iskolázottságúaknál, valamint a községekben élőknel. Bár az eltérések nem túl jelentősek, jelzik, hogy a fenti kategóriákon belül még hangsúlyosabb a kapcsolatok átfedése, illetve a kapcsolatháló „zártasága”.

A kapcsolathálóknak a *kapcsolat-jelleg szerinti összetételét* vizsgálva, eredményeink azt mutatják, hogy a bevándorlók körében a felmért hálózatokon belül a kapcsolatok jelentős részét a családi-rokoni kötelékek jelentik: arányuk az összes említett kapcsolaton belül 41,5%, és közel fele-fele arányban állnak a családi és a rokoni kapcsolatokból. Ez az arány bár jelentős, jóval alulmarad a magyarországi lakosság körében mérthez képest, ami 1987-ben a nyolcszituációs módszer ellenére is²⁹ elérte a 47%-ot (Angelusz – Tardos 1988), 1997-ben pedig – a háromszituációs módszert alkalmazva – közel 70%-os volt (Angelusz – Tardos 1998).

A *rokonsági hányados* – a családi és rokoni kapcsolatok együttes aránya a kapcsolathálón belül – a „tradicionalizmus-modernség” dimenzió egyik mutatója (Angelusz – Tardos 1991). A kisebb rokonsági hányados a bevándorlók körében azonban inkább a migráció következtében felszakadozott hálózatokra és ebből kifolyólag a családi-rokoni kapcsolatok hiányára utal, semmint a „modernség” irányába való eltolódást fejezi ki.

A másik nagy szeletét a bevándorlók kapcsolatainak a baráti kapcsolatok alkotják, arányuk még a rokoni kapcsolatokénál is kissé nagyobb (45,6%), ami egyébként nem jellemző sem a magyarországi, sem az amerikai eredmények

²⁸ Mivel a kapcsolat-személyek egymás közötti ismeretségét csak az öt legfontosabbként említett személy esetében vizsgáltuk, csupán e szűkebb kapcsolatháló sűrűségét ismerjük. Feltehetően a tágabb kapcsolatháló sűrűsége ennél valamivel kisebb, lévén, hogy – a szakirodalom eredményei alapján – a hálózat méretének növekedésével csökken a sűrűség. A sűrűség mutatója 0 és 1 közötti értéket vehet fel: 0 abban az esetben, ha egyáltalán nem ismerik egymást az alterek és 1 abban az esetben, ha mindenki mindenkit jól ismer.

²⁹ Ami nyilván kiterjesztette a kapcsolatok körét (az átlagos network-méret 6,1 volt) és ez a nem rokoni kapcsolatok arányának növekedésével jár.

alapján. Ebben – mint a későbbiekben látni fogjuk – a vizsgált csoport iskolai végzettség és kor szerinti összetételének is szerepe van.

Abból, hogy a tágabb kapcsolathálókon belül összességében az ún. erős kötések (családi, rokon, baráti kapcsolatok) dominálnak és a kapcsolatok alig 13%-át teszik ki a gyenge kötéseknél nevezhető (munkatársi, szomszéd, ismerősi) kapcsolatok arra következtethetünk, hogy *a vizsgált bevándorló csoport az ún. tradicionális szolidaritás segítségével integrálódott és a domináns integrációs csatornát közel azonos arányban jelentik a családi-rokon kötések és a baráti kapcsolatok.* Az előbbieket az alacsonyabb iskolai végzettségű és idősebb személyeknél, az utóbbiak pedig a magasabb iskolai végzettségűeknél és fiatalabb korúaknál vannak túlsúlyban, továbbá a Magyarországra költözés óta eltelt idővel is növekszik a baráti kapcsolatok aránya a rokonsági arány rovására (11. táblázat).

11. A kapcsolatháló összetétele a különböző társadalmi-demográfiai csoportokon belül (%)

Composition of the networks of personal relations in different social and demographic groups (%)

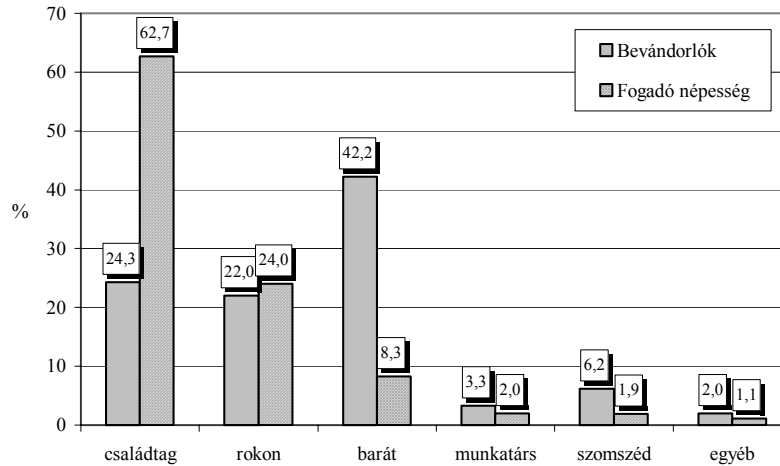
	Családtag, rokon	Barát	Munkatárs	Szomszéd	Egyéb	Együtt
<i>Nem</i>						
férfi	37,9	48,4	4,8	6,2	2,7	100
nő	44,3	43,4	2,8	7,2	2,3	100
<i>Korcsoport</i>						
18–29	37,1	54,3	3,3	3,6	1,7	100
30–44	34,9	49,5	5,5	6,9	3,2	100
45–59	43,3	40	4,3	10,7	1,7	100
60+	64	21,6	0,1	10,8	3,5	100
<i>Iskolai végzettség</i>						
max. alapfokú	49,9	31,5	5,6	9,8	3,2	100
szakiskola	48,5	38,3	2,8	7,6	2,8	100
érettségi	40,7	49	2,4	6,4	1,5	100
főiskola	37,6	50,3	1,8	6,6	3,7	100
egyetem	34,8	50,4	6,6	5,4	2,8	100
<i>Település-típus</i>						
Budapest	42,8	51,2	1,9	2,5	1,6	100
város	41,4	47,1	4,5	4,5	2,5	100
község	40,6	40	3,8	12,5	3,1	100
<i>Mióta költözött Magyarországra</i>						
1997 előtt	35,7	53,6	4,1	4,1	2,5	100
1997–1999	40,3	48,5	3,6	5,6	1,9	100
2000–	46,1	38	3,4	9,5	3	100
<i>Átlag</i>	41,5	45,6	3,7	6,8	2,4	100

Az egyéni kapcsolatháló összetétele azonban jelentősen eltérhet az átlagos összetételtől, ugyanis a felmért hálózatok közel egynegyede (23,8%-a) csak családi-rokoni kapcsolatokból áll, közel egyötöde (18,5%-a) pedig csak baráti kapcsolatokból, ugyanakkor csaknem 30%-ukban egyáltalán nincsenek családtagok vagy rokonok, több mint egyharmadukban (35,4%) viszont barátok nem szerepelnek.

A kapcsolatháló mérete szerint is változik az összetétel: minél nagyobb a kapcsolatháló annál kisebb a rokonsági hányados. A szűkebb – az öt legfontosabbként említett személyből álló – kapcsolathálót vizsgálva, azt tapasztaljuk, hogy ezeken belül a családi-rokoni kapcsolatok hányada kissé nagyobb (együttesen 46,3%-t tesznek ki), a baráti kapcsolatoké pedig kisebb (42,2%), mint a tágabb kapcsolatháló esetében, az egyéb kategóriákon belül viszont nincs lényeges eltérés.

Ha összehasonlítjuk a bevándorlók szűkebb kapcsolathálójának összetételét a fogadó népességen belüli hasonló módon feltárt háló összetételével³⁰, azt láthatjuk, hogy míg a fogadó népességen belül családi kötelékek alkotják az említett kapcsolatok közel kétharmadát, a bevándorlók körében jóval nagyobb szerepük van a baráti kapcsolatoknak és jóval kisebb a családi szálaknak (IV. ábra). Ez nyilván abból adódik, hogy a bevándorlók számára nem adott az a családi miliő, amellyel általában – az egyre inkább átalakuló családminták ellenére is – rendelkezik Magyarországon az emberek többsége. A migráció során családtagjaik kisebb-nagyobb részét maguk mögött hagyták (még akkor is, ha mintegy 50%-uk rendelkezett korábban áttelepült családtaggal) és a térbeli távolság miatt az otthonmaradt családi kapcsolatok kevésbé jelenthetnek erőforrást.

³⁰ Az előbbieken már említett 1998-as vizsgálat eredményei alapján.



IV. A különböző kapcsolat-típusok aránya a szűkebb kapcsolathálókon belül a bevándorlóknál és a fogadó népesség körében
Proportion of the different types of relation within the networks of closer relations in the immigrant and receiving population (%)

A bevándorlók társadalmi beilleszkedésének vizsgálatában egyik lényeges kérdés, hogy a személyes kapcsolathálózatukon belül megfigyelhető-e az *azonos származási ország szerinti szelektivitás*. Ez ugyanis arról árulkodik, hogy melyik közösségbe integrálódott (elsősorban) a bevándorló.

A felmérésünk alapján a bevándorlók tágabb kapcsolathálóját alkotó kapcsolat-személyek 46%-a, a szűkebb hálót alkotó kapcsolat-személyek 50%-a a kérdezettel azonos országban született (52%, illetve 48% a Magyarországon születettek aránya, a más országbeli kapcsolatoké pedig mindössze 1,8% mindkét háló esetében). Úgy tűnik tehát, hogy az újonnan formálódó magyarországi kapcsolataik ellenére a bevándorlók számára a szolidaritást és segítségnyújtást biztosító kapcsolatok közel felét az azonos származási országból érkezett kapcsolat-személyek jelentik.

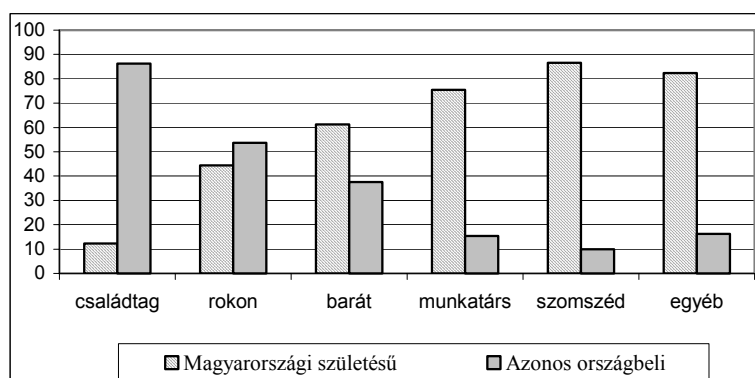
Azonban az egyéni kapcsolatháló szintjén jelentős eltéréseket tapasztalhatunk: a felmért kapcsolatháló 27%-ában egyáltalán nem jelenik meg azonos országbeli³¹ személy, 23,5%-ában pedig csak azonos országbeliek fordulnak elő és mintegy 50%-ot tesznek ki a „vegyes” – azaz mind azonos országbeli, mind magyarországi születésű kapcsolatokat tartalmazó – hálók. A hálóméret növekedésével csökken az azonos országbeliek aránya. Minél nagyobb méretű

³¹ Az „azonos országbeli” kifejezés a kérdezettel azonos országban született személyekre vonatkozik. Arról, hogy ezek a személyek jelenleg hol élnek, csak a szűkebb kapcsolatháló esetében van információnk.

a megkérdezett kapcsolathálója, annál inkább „vegyes” összetételű és annál kevésbé érvényesül az azonos származási ország szerinti homofília.

Az azonos országbeliek aránya az átlagosnál nagyobb az idősebb korcsoportokon belül (az 50–59 éveseknél 53%, a 60 év felettiéknél 62%), a megkérdezés előtti 1–2 évben érkezetteknel (53%), valamint a Budapesten élők körében (57%). Ez utóbbiak esetében eleve nagyobb az azonos országbeli lehetséges kapcsolat-személyek köre, ugyanis az összes bevándorló jelentős része (27%-a) él Budapesten. Nem és iskolai végzettség szerint nem tapasztalható különbség a származási ország szerinti homofiliát illetően. A különböző országokból érkező bevándorlóknál viszont jelentős eltérés mutatkozik: míg az Ukrajnából érkezőknél a kapcsolat-személyek 35%-át, a Jugoszláviából érkezőknél pedig 41%-át teszik ki az azonos országbeli személyek, addig a Romániából érkezők esetében 50% feletti az arányuk, ami nyilván abból adódik, hogy innen indult legrégebből a bevándorlás és innen érkeztek legnagyobb számban bevándorlók Magyarországra.

A szűkebb kapcsolathálón belül a kapcsolat-személyek születési helyét a kapcsolat jellege szerinti bontásban vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy míg a családi kapcsolatok túlnyomó többsége (86%-a) – érthető módon – azonos országbeli személyt takar, a rokoni kapcsolatoknál ez az arány már jóval kisebb (54%), a baráti kapcsolatok többsége (61%-a) pedig magyarországi születésű (V. ábra).



V. A bevándorlók szűkebb kapcsolathálóját alkotó személyek születési helye a kapcsolat-jellege szerint

Birth place of the persons forming closer networks by the type of relation

Még nagyobb a magyarországi születésűek aránya a többnyire gyenge kötéseket jelentő munkatársi, szomszédi, illetve ismerősi kapcsolatokon belül – bár

láthattuk, hogy ezek csupán kis szeletét jelentik a kapcsolathálóknak. Ha a családi és rokoni kapcsolatoktól eltekintünk, akkor a legfontosabbnak említett személyeknek összesen mintegy kétharmada (65,4%-a) magyarországi születésű. Ezek a kötelek tehát már a fogadó társadalom „szövetébe” kapcsolják a bevándorlókat.

Az elégedettség, az integrációs tudat és a társadalmi integráció összefüggése a munkaerő-piaci beilleszkedéssel

A munkaerő-piaci beilleszkedés sikeressége rányomja bélyegét az élet egyéb területeire, az elégedettséget, a szubjektív jólétet, valamint a jövőbeli kilátások megítélését is meghatározza.

Ha a munkaerő-piaci beilleszkedés sikeressége szempontjából elkülönülő három csoport esetében vizsgáljuk a különböző dimenziókon belül az *elégedettséget*, azt láthatjuk, hogy az elégedetlenek aránya jelentősebb azok körében is, akik nem a végzettségüknek megfelelő munkát végeznek, a legnagyobb pedig azok körében, akiknek nem sikerült elhelyezkedniük (12. táblázat). A nem megfelelő területen dolgozók leginkább a szakmai érvényesülésükkel, de a munkájukkal is elégedetlenebbek, mint a végzettségüknek megfelelő munkát végzők. A munkaerő-piacról teljesen kiszorulóknak viszont nem csak a háztartásuk jövedelmével és az anyagi körülményeikkel elégedetlenebbek, mint a másik két csoport, hanem a társadalmi megbecsültségükkel, valamint jövőbeli kilátásaikkal is.³²

³² Megjegyzendő, hogy a többi vizsgált dimenzióon belül – amelyek nem kötődnek szorosan a munkához (mint pl. egészségi állapot, baráti kapcsolatok, családi élet, lakáshelyzet, lakókörnyék) – nem mutatkozott eltérés az elégedetlenek arányában, ami arra utal, hogy az egészség, az emberi viszonyok és a környezet megítélésére nincs hatással a munkaerő-piaci helyzet.

12. Az elégedetlenek aránya a különböző dimenziókon belül a munkaerő-piaci beilleszkedés sikeressége szerint (%)

Proportion of malcontents in different respects by the measure of successful integration into the labour market (%)

Elégedetlen	Munkaerő-piaci státus			Nyugdíjas
	Foglalkoztatott, a végzettségének megfelelő munkával	Foglalkoztatott, a végzettségének nem megfelelő munkával	Munkanélküli, háztartásbeli, egyéb inaktív	
életszínvonalával munkájával**	10,3	15,6	16,2	3,2
szakmai érvényesülésével**	3,9	11,6	–	–
háztartása jövedelmével	6,3	34,4	–	–
anyagi körülményeivel	12,4	15,1	27,1	8,1
társadalmi megbecsültségével	9,2	14,7	21,6	7,4
jövöbeli kilátásaival	4,8	8,9	12,7	4,2
<i>N</i>	352	231	93	220

Megjegyzések: Elégedetlennek definiáltuk a 11 fokú skálán (0 – egyáltalán nem elégedett, 10 – teljesen elégedett) 4-es vagy annál kisebb osztályzatot adó személyt. ** A munkával és a szakmai érvényesüléssel való elégedettségre vonatkozó kérdést csak a foglalkoztatottak esetében kérdeztük.

A nyugdíjasok (mint kontroll-csoport) esetében is megvizsgálva az elégedettséget, megállapítható, hogy a legtöbb dimenzióon belül – de leginkább az életszínvonaluk tekintetében – kisebb közöttük az elégedetlenek aránya. Ez annak tulajdonítható, hogy túlnyomó többségük (91%-uk) áttelepedése előtt is nyugdíjas volt, és a származási országában megtapasztalt nyugdíjas léthez viszonyítva a jelenlegi többnyire pozitív változást jelentett.

Az *integrációs tudat* azt fejezi ki, hogy maguk a bevándorlók hogyan ítélik meg saját beilleszkedtségüket, illetve mennyire érzik magukat idegennek a fogadó társadalomban. Az adatok azt tükrözik, hogy legnagyobb arányban a munkaerőpiacról kiszorulók érzik sikertelennek a beilleszkedésüket: egynegyedük ítélte meg úgy, hogy még nem vagy csak részben sikerült beilleszkednie Magyarországon, és ugyancsak körükben a legnagyobb a magukat külföldinek érzők aránya is (38%), bár ez utóbbi mindhárom csoport esetében jelentősnek mondható³³. Látható, hogy azok esetében is, akik nem a végzettségüknek megfelelő munkát végeznek, kissé negatívabb a saját beilleszkedésükről alkotott

³³ A magukat külföldinek érzők között – a minta egészét tekintve is – jóval kisebb azok aránya, aki ezt határozottan állították (8,8%) és jelentősebb azoké, akik úgy nyilatkoztak, hogy ez változó (19,1%).

kép, mint azoknál, akiknek munkaerő-piaci beilleszkedése sikeresnek nevezhető (13. táblázat).

*13. Az integrációs tudat a munkaerő-piaci beilleszkedés szerint
Estimation of general integration by the measure of integration
into the labour market*

	Munkaerő-piaci státus			Nyugdíjas
	Foglalkoztatott, a végzettség- nek megfelelő munkával	Foglalkoztatott, a végzettség- nek nem megfe- lelő munkával	Munkanélküli, háztartásbeli, egyéb inaktív	
Úgy érzi, hogy még nem, vagy csak részben sikerült beilleszkednie, %	15,7	17,8	25	16,4
Előfordul, hogy külföldi- nek érzi magát Magyaror- szágon, %	31,9	33,8	38	13,3
<i>N</i>	352	231	93	220
<i>Akik tapasztalták már azt, hogy külföldinek tekintik őket</i>				
Úgy érzi, hogy még nem, vagy csak részben sikerült beilleszkednie, %	20,3	23,7	32,2	26,7
Előfordul, hogy külföldi- nek érzi magát Magyaror- szágon, %	41,8	44,8	50,9	27,1
<i>N</i>	232	156	60	86

A fogadó társadalom részéről tapasztalt megkülönböztetés szintén negatívan hat az identifikációs integrációra: azok körében, akik szembesültek azzal, hogy külföldinek tekintik őket, valamennyi csoport esetében nagyobb a magukat nem beilleszkedettnek érzők aránya, valamint a magukat külföldinek érzők aránya is (13. táblázat).

Az integrációs tudat leginkább a társadalmi megbecsültség érzésével mutat pozitív kapcsolatot (0,355** a korreláció), de ugyanakkor az életszínvonallal, a jövőbeli kilátásokkal és a munkával való elégedettséggel is összefügg, abban az értelemben, hogy minél nagyobb az elégedettség, annál erősebb az integrációs tudat is.

Érdekes módon, a nyugdíjasok között a foglalkoztatottakkal közel azonos arányban vannak azok, akik saját megítélésük szerint még nem illeszkedtek be, ám jóval kisebb arányban azok, akik külföldinek érzik magukat Magyarországon. Úgy tűnik tehát, hogy mind az elégedettség, mind a szubjektív integrációs tudat tekintetében a nyugdíjasok jelentik a legsikeresebben beilleszkedett csoportot – annak ellenére, hogy kapcsolathálójuk kisebb méretű és nagymérték-

ben áll családi-rokoni, illetve azonos országbeli kapcsolatokból (lásd: 14. táblázat). Ez egyfelől abból adódik, hogy ők szembesültek legkevésbé mindazokkal a nehézségekkel, amelyekkel a megélhetés biztosítása, valamint a munkahelykeresés, illetve a munkaerő-piacon való beilleszkedés során a másik három csoport óhatatlanul szembetalálta magát. Másfelől a nyugdíjasok jelentik a szekunder migráció azon alanyait, akik számára korábban áttelepedett gyermekeik révén³⁴ adott volt az a háttér, amely számos nehézségen átsegítette őket már az ittlétük első időszakában is. Ennek köszönhetően a helyismeret hiánya, a hivatalos ügyintézés nehézségei, a mindennapi életben való eligazodás, valamint a másfajta gondolkodásmód is az átlagosnál kisebb problémát jelentett számukra mind az átköltözésüket követő első hónapokban, mind a felmérés idején.³⁵

*14. A társadalmi integráció mutatói a munkaerő-piaci beilleszkedés szerint
Variables of social integration by the measure of integration
into the labour market*

Társadalmi integráció mutatószámai	Munkaerő-piaci státus			Nyugdíjas
	Foglalkoztatott, a végzettségének megfelelő munkával	Foglalkoztatott, a végzettségének nem megfelelő munkával	Munkanélküli, háztartásbeli, egyéb inaktív	
Nincs kapcsolata (%)	7,1	9,5	9,7	13,6
Kapcsolatháló mérete (fő)	5,1	4,7	5,0	3,6
Családtagok, rokonok aránya a kapcsolathálón belül (%)	36,9	34,8	43,0	66,7
Azonos országból származók aránya a kapcsolathálón belül (%)	46,6	42,7	38,2	63,1

A munkaerő-piaci beilleszkedés alapján elkülönített három csoport esetében vizsgálva a kapcsolatháló méretét, megfigyelhető, hogy a sikeresen beilleszkedők (a végzettségüknek megfelelő munkát végzők) mellett a munkaerő-piacról kiszorulóknak esetében is átlag feletti (5,0) a kapcsolatháló mérete (14. táblázat). Ez azzal függ össze, hogy a csoport jelentős része (55%-a) családgyesítés, illetve házasságkötés miatt költözött Magyarországra és ebből adódik a családi-rokoni kapcsolatok nagyobb aránya is a kapcsolathálóikon belül. Ugyanakkor

³⁴ A nyugdíjas státusúak háromnegyedének volt korábban Magyarországra költözött gyermeke.

³⁵ A felmérés idején a nyugdíjasok csoportján belül a honvagy jelentette a legnagyobb arányban (22,6%) említett problémát, de ez is alig nagyobb arány, mint a minta egészénél (20,6%).

az azonos országbeli kapcsolataik aránya valamelyest kisebb, lévén, hogy a házasságkötés több esetben magyarországi partnerrel történt.

Az integrációs tudat, valamint az elégedettség előbbiekben említett dimenziói nem mutatnak szoros összefüggést sem a kapcsolatháló méretével, sem annak összetételével, bár azok körében, akik úgy ítélték meg, hogy még nem sikerült beilleszkedniük, valamelyest kisebb az átlagos hálóméret (4,2), mint azok esetében, aki – megítélésük szerint – könnyen beilleszkedtek (4,86).³⁶

Összegzés

Az eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált bevándorló csoport sem a gazdasági aktivitás, sem a foglalkozás-szerkezet tekintetében nem került marginális helyzetbe a magyarországi munkaerő-piacon. Ebben az életkor és iskolai végzettség szerinti összetételükben is tükröződő humán tőkéjük, valamint a kapcsolati tőkéjük mellett az a szimbolikus tőke is szerepet játszott, amellyel a fogadó népességgel azonos anyanyelv és nemzetiség következtében rendelkeztek.

Másfelől azonban a gazdasági aktivitási státusok közötti elmozdulásokat, valamint egyéni szinten jelentős foglalkozási mobilitást is eredményezett a migráció. Leginkább a migráció előtt vezető, értelmiségi foglalkozásúak őrizték meg korábbi pozíciójukat és találtak a végzettségüknek megfelelő munkát Magyarországon. A diploma nélküli szellemi foglalkozásúak körében mind a munkaerőpiacról való kiszorulás, mind az alacsonyabb foglalkozási státuszba kerülés gyakoribb volt. A korábbi szakmunkások közül – bár zömében elhelyezkedtek – ugyancsak többen váltak betanított- ill. segédmunkássá. Megjegyzendő, hogy a családegyesítésekben megnyilvánuló szekunder migráció következtében³⁷ a minta közel egynegyedét nyugdíjasok alkották, és az ő esetükben munkaerő-piaci beilleszkedésről nem beszélhetünk.

Az eredmények arra is rávilágítanak, hogy bár a munkahelykeresés során működnek a szolidaritási hálók az azonos országból érkezett bevándorlók közt, a származás alapján szerveződő munkaközösségek, illetve vállalkozások kevésbé fordulnak elő.

Láthattuk, hogy a bevándorlók átlagosan nagyobb méretű kapcsolathálóval rendelkeznek, mint a fogadó népesség, ami a migráció kapcsolati erőforrásokat mobilizáló hatásának, illetve kapcsolati tőke szempontjából eleve szelektív voltának tulajdonítható. A hálók összetétele alapján arra lehet következtetni,

³⁶ Viszont összefüggést mutat a kapcsolatháló-méret az egészségi állapottal, illetve a baráti kapcsolatokkal való elégedettségekkel.

³⁷ A migrációs motivációik, valamint korábban áttelepedett családtagok alapján elmondható, hogy a szekunder migráció alanyait elsősorban a korábban áttelepedett gyermekeik után költöző nyugdíjas szülők jelentik.

hogy a bevándorló csoport az ún. tradicionális szolidaritás segítségével integrálódott. Az idősebb és alacsonyabb iskolai végzettségű személyeknél a családi-rokoni kötelékek, a fiatalabbaknál és a magasabb iskolai végzettségűeknél a baráti kapcsolatok jelentik a domináns integrációs csatornát. Míg az előbbieknél zömében ugyancsak bevándorló személyeket jelentenek, az utóbbiak közt már a fogadó társadalom tagjai vannak többségben.

Az integrációs tudat és az elégedettség vizsgálata alapján úgy tűnik, hogy a munkaerő-piaci beilleszkedés sikeressége rányomja bélyegét a pszichológiai adaptáció ezen elemeire is. Ugyanakkor a szubjektív mutatók alapján a nyugdíjasok jelentik a legsikeresebben beilleszkedett csoportot.

A fenti eredmények értelmezése során figyelembe kell venni, hogy ezek egy pillanatképet rögzítenek a bevándorló státusz megszerzését követő évben jellemző állapotról, azonban a migráció utáni beilleszkedés egy folyamat, amelynek a vizsgált alanyok egy része még az elején tart.

BIBLIOGRÁFIA

- Angelusz R. – Tardos R.* (1991): A magyarországi kapcsolathálózatok néhány sajátossága. In: Hálózatok, stílusok, struktúrák. ELTE Szociológiai Intézete és MKI, Budapest, 55–73.
- Angelusz R. – Tardos R.* (1998): A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In: Társadalmi Riport 1998 (szerk. Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy.), 237–256.
- Bonacich E.* (1973): A Theory of Middleman Minorities. In: *American Sociological Review* 38:583-594.
- Brubaker, R.* (1998): Migrations of ethnic unmixing in the „New Europe”. In: *International Migration Review*, Vol 32. No. 4: 1047–1065.
- Fassmann, H. – Münz, R.* (1995): European East-West Migration, 1945-1992. In: *The Cambridge Survey of World Migration* (ed. Cohen, Robin), Cambridge University Press: 470–480.
- Giorgi, L. et al.* (1992): The Internal logic and contradictions of migration control: an excursion into theory and practice in relation to East-West migration. In: *Innovation*, Vol. 5. No. 3 : 25–37.
- Gordon, M.* (1964): *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University Press.
- Gödri I.* (2004): A bevándorlás okai, motivációs háttere. In: *Bevándorlás és beilleszkedés*. NKI Kutatási Jelentés (előkészületben).
- Granovetter, M.* (1994): A gazdasági intézmények társadalmi megformálása: a beágyazottság problémája. In: *Tőkefajták* (szerk. Lengyel Gy. – Szántó Z.), Aula, Budapest.
- Gurak, T. D. – Caces F.* (1992): Migration Networks and the Shaping of Migration System. In M. Kritz et al (eds.): *International Migration System*, Clarendon Press, Oxford, 150–176.

- Kyntaja, E.* (1999): Coming Home? Identities in Transition: Patterns of Ethnic Migration from the former Soviet Union to Finland. Paper presented at the Conference: "Ten Years After – 1989–1999, A First Balance. Memorial Conference on eastern and central Europe's Road into the New World", Budapest.
- Light, I.* (1984): Immigrant and Ethnic Enterprise in North America. In: *Ethnic and Racial Studies* 7: 195–216.
- Lin, N.* (1988): Társadalmi erőforrások és instrumentális cselekvés. In: *Szociológiai Figyelő* 1988/3, Budapest, 79–92.
- Marsden, P.V.* (1991): Az amerikaiak fontos beszélgetési hálózatai. In: *Társadalmak rejtett hálózata* (szerk. Angelusz R. – Tradós R.), Budapest, MKI, 353–370.
- Okólski, M.* (1998): Regional Dimension of International Migration in Central and Eastern Europe. In: *Genus* 44 (1–2) : 11–36
- Park, R.* (1928): Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology* 33: 881–893.
- Portes, A. – Zhou, M.* (1993): The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants among Post-1965 Immigrant Youth. In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530: 74–98.
- Portes, A. – Sensenbrenner, J.* (1998): Beágyazottság és bevándorlás: megjegyzések a gazdasági cselekvés társadalmi meghatározóiról. In: *Tőkefajták* (szerk. Lengyel Gy. – Szántó Z.), Aula, Budapest.
- Schmitter Heisler, B.* (1992): The Future of immigrant Incorporation: Which Models? Which Concepts? In: *International Migration Review*. Vol. 26. No. 2 : 623–645.
- Schmitter Heisler, B.* (2000): The Sociology of Immigration. From Assimilation to Segmented Integration, from the American Experience to the Global Arena. In: *Migration Theory. Talking across Disciplines* (ed. by C. B. Brettell, J. F. Hollifield), Routledge, New York and London.
- Steinberg, S.* (1994): Az etnikum mítosza. Fajok, etnikumok és osztályok Amerikában. Cserépfalvi Alapítvány kiadása.
- Tilly, Ch.* (2001): Áthelyeződött hálózatok. In: *A migráció szociológiája* (szerk. Sik E.), Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest.
- Turner, J. H. – Bonacich, E.* (2001): A közvetítő kisebbségek összefoglaló elmélete felé. In: *A migráció szociológiája* (szerk. Sik E.), Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest.
- Utasi Á.* (2002): A bizalom hálója. Mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás, Új Mandátum, Budapest.
- Wilson, K. – Portes, A.* (1980): Immigrant Enclaves: An Analysis of the Labor Market Experience of Cubans in Miami. In: *American Journal of Sociology* 86 : 296–319.
- Zhou, M.* (1997): Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation In: *International Migration Review*. Vol. 31 No. 4 : 975–1008.

Tárgyszavak:

Nemzetközi vándorlás
Integráció

**INTEGRATION OF THE IMMIGRANTS FROM NEIGHBOURING
COUNTRIES INTO HUNGARY**

Summary

The paper analyses the economic and social integration of immigrants coming to Hungary from neighbouring countries and examines some elements of their psychological adaptation.

It can be proved on the basis of the analysis that the examined social group did not get into a marginal position on the labour market of the receiving country. Besides their human resources (their age structure and educational status) and social relations their symbolic capital was the main factor in this process of integration since they have the same mother tongue and nationality as the receiving population. At the same time migration caused changes in their economic activity, and on an individual level, generated a significant mobility in their occupational status. First of all most of those who had held a leading post or had been intellectuals were able to maintain their former position and found a job in accordance with their qualifications in Hungary. The analysis also shows the success of integration into the labour market within different socio-demographic groups. Moreover, it demonstrates that – though the networks of solidarity among immigrants coming from the same country work in the course of job-seeking – there are few enterprises organised by ethnic origin.

Regarding social integration, the paper examines the size and composition of the networks of immigrants with special respect to the relations of those who came from the same country. In sum, it can be established that the immigrants' networks of social relations are a bit larger than those of the receiving population. (That can be attributed to the impact of migration mobilising relations and to its originally selective nature with respect to social relations.) The composition of the networks leads us to conclude that immigrants were able to integrate by the help of so-called traditional solidarity. In the case of older people and persons of a lower educational level family relations offer the dominant way of integration, while among younger people and persons of a higher educational level ties of friendship serve the same purpose. While the majority of the former group also consists of immigrants, that of the latter comes from the receiving population.

Examining their own perception of integration and satisfaction we can establish that the success of integration into the labour market determines these components of psychological adaptation. At the same time pensioners seem to be the most successfully integrating social group on the basis of these subjective variables.

A NEMZETKÖZI VÁNDORLÁS HATÁSA MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGÉNEK VÁLTOZÁSÁRA¹

HABLICSEK LÁSZLÓ

Bevezető

A vándorlás a népességváltozás harmadik komponense. Sokáig a népesség változására gyakorolt befolyását tekintve is a harmadik pozíció illette meg a termékenység és a halandóság *után*. Csak a második demográfiai átmenet elmélete adott impulzust ahhoz, hogy a termékenység-centrikus reprodukciós modellt egy többtényezős konstrukció váltsa fel, melyben a vándorlás is szerepet kap. Egyre több országban számítanak arra, hogy a pozitív vándorlási egyenleg részben vagy egészben ellensúlyozza a természetes fogyást, vagyis a népesség öregedésének azt a következményét, hogy a halálozások száma meghaladja a születéseket.

Magyarországon több mint két évtizede csökken a népesség száma. Az 1980. évi népszámlálás 10,7 millió főt, az 1990. évi 10,4 millió főt, a 2001. évi 10,2 millió főt mutatott ki. A létszámcsökkenés miatt jelentősek a közvéleményben az aggodalmak, különösen amiatt, hogy a fogyás együtt jár a korösszetétel nagyfokú további előregedésével. A létszámcsökkenés mérséklésére elsősorban a termékenység növelését tartják fontosnak, de újabban a halandóság javítása és a pozitív vándorlási egyenleg elősegítése is egyre nagyobb hangsúllyal merül fel.

A migráció szerepének erősödését eredményezte a külföldiek tartós és jelentős bevándorlása az 1990-es években. Magyarország vonzerejének növekedésével már nemcsak a korábban kivándorolt honfitársak tértek vissza. Megjelentek a környező országokban élő magyar és nem magyar nemzetiségűek, más európai és Európán kívüli országok polgárai. Bár a folyamat még a kezdetén tart, és egyelőre nem lehet tudni, milyen intenzitással folytatódik, de kétségtelen, hogy Magyarországon az egyre jelentősebbé váló, külföldi származású népesség kialakulása – demográfiai időtávon mérve – napirenden van.

Mindaddig azonban, amíg nemzetközi vándorlással kiegészített, demográfiai alapon végrehajtott népesség-előreszámítások, modellszámítások, hatásvizsgálatok nem készülnek, a migráció hatásait sem lehet jól becsülni.

A KSH Népeségtudományi Kutatóintézetben az elmúlt években tettük meg az első lépéseket nemzetközi vándorlással kibővített népesség-előreszámítások

¹ A tanulmány az 5/0084/2002-es számú NKFP kutatás keretében készült.

készítésére. Híressé váltak a nemzetközi vándorlás népességi hatásait bemutató múltból induló előreszámítások (*Hablicsek – Illés 1997*)², illetve a nemzetközi vándorlás jövőbeni hatásait taglaló foratókönyvek (*Hablicsek – Tóth 2000*)³. A két vizsgálat azt mutatta ki, hogy a külső migráció a múltban jelentős negatív, a jövőben még jelentősebb pozitív hatást fejt ki a népességfejlődésre, bár egymagában nem oldja meg az utánpótlási problémákat. A Magyar Kormány kidolgozás alatt álló népesedéspolitikai koncepciója is jelentős figyelmet szentel a nemzetközi vándorlásnak, a termékenységgel és a halandósággal egyenrangúan kezeli.

Jelen tanulmány három témakörrel foglalkozik:

- Bemutatjuk a Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás fő adatait.
- Megvizsgáljuk a nemzetközi vándorlás különböző volumeneinek a népesség létszámára és korösszetételére gyakorolt jövőbeni hatásait.
- Modellszámításokkal becslést adunk a külföldi eredetű (1990-től bevándorolt) népességre, annak számára és összetételére.

1. A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás fő adatai

Az elemzéseket nagymértékben korlátozza, hogy a nemzetközi vándorlás statisztikailag a legnehezebben megfogható és mérhető jelenségek közé tartozik, az adatok általában hiányosak, pontatlanok, a vándorlással, vándorlókkal kapcsolatos fogalmi rendszerek nem egységesek.

1.1. Népszámlálások közötti vándorlási egyenlegek

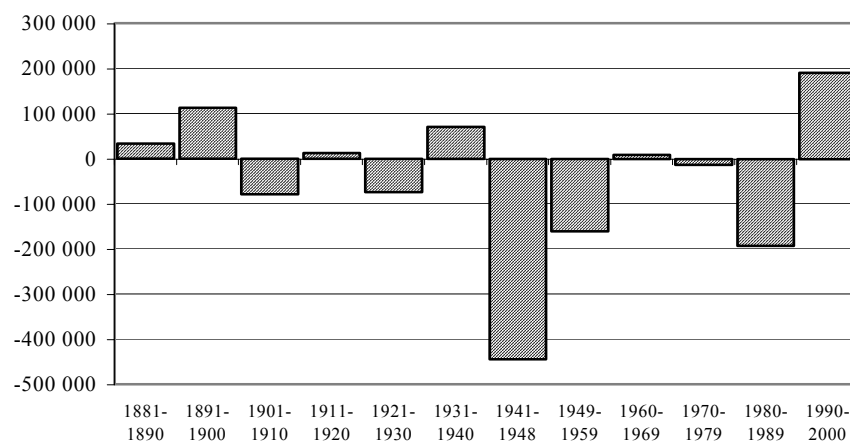
A nemzetközi vándorlás egyik lehetséges mérőszáma a népszámlálások közötti vándorlási egyenleg. Egyik népszámlálástól a következőig a népességet tovább lehet vezetni a természetes népmozgalom alapján, és az így adódó népességszámok, valamint az új népszámlálás népességszámainak különbsége utal egy népességtöbbletre vagy -hiányra, melynek oka a nemzetközi vándorlás (is) lehet. A népszámlálások közötti vándorlási egyenlegek az I. ábra szerint alakultak Magyarország mai területén 1880 és 2001 között.

Az ábrán az 1921 előtti időszakban a vándorlási különbözetegek kétféle vándormozgalom egyenlegei. Egyfelől a történelmi Magyarország és a mai országterület közötti belső vándormozgalom, másfelől a korábbi, országhatáron túlra irányuló, illetve onnan jövő vándorlás játszik benne szerepet.

² *Hablicsek L. – Illés S.*: A külső vándorlások népességi hatásai 1955–1995 között. KSH NKI Kutatási Jelentései, 58. 1996/3, 93 o.

³ *Hablicsek L. – Tóth P. P.*: A nemzetközi vándorlás szerepe a magyarországi népesség számának megőrzésében 1999–2050 között. Demográfia, 43. évf. 2000/1. sz. 11–46. o.

A vándorlási különbözetek nagysága hullámzó módon alakult. Az 1881–1900 közötti években egyértelmű nyereség látszik. 1921-től mérsékelten „el-vándorló” a népesség. 1940–1960 között, majd az 1980-as évek folyamán jelentős vándorlási veszteségek jöttek létre, legalábbis a népszámlálások közötti vándorlási egyenleg szerint. 1990–2001 között a mérleg megfordult.



I. Népszámlálási vándorlási különbözetek (ezer fő)
Balance of migration between two population censuses (thousand people)

1.2. Magyarország és az Európai Unió

Az Európai Unió népessége az utóbbi negyven évben jelentős mértékben gyarapodott a nemzetközi vándorlás következtében. A népszámlálások közötti vándorlási egyenlegek alapján a bevándorlók száma 15 millióval meghaladta a kivándorlókét. Természetesen ez a szám messze nem tükrözi a migráció tényleges mértékét, a vándorlásban részt vevők számát, ami akár tízszerese is lehet az egyenlegnek (1. táblázat).

*1. Korrigált nemzetközi vándorlási egyenlegek alakulása
az Európai Unió országaiban*
*Corrected balance of international migration in the countries of
the European Union*

Ország	1000 fő						Népesség- arány (%)
	1960–69	1970–79	1980–89	1990–99	2000	Összesen	
EU-15	894,1	2 360,9	2 559,6	8 629,0	680,4	15 124,0	4,0
EUR-11	1 018,0	2 257,4	1 925,7	6 844,1	482,0	12 527,2	4,3
B	155,1	81,0	5,5	101,9	12,1	355,6	3,5
DK	9,2	42,1	37,1	131,5	10,1	230,0	4,3
D	1 918,0	938,6	1 670,4	3 835,2	105,3	8 467,5	10,3
EL	-385,2	159,7	208,1	391,4	23,9	397,9	3,8
E	-699,0	-19,1	-94,4	295,5	20,8	-496,2	-1,3
F	1 993,5	742,9	510,5	589,4	55,0	3 891,3	6,6
IRL	-178,7	102,3	-197,2	71,2	20,0	-182,4	-4,8
I	-918,7	-196,0	-151,5	1 150,8	181,3	65,9	0,1
L	14,9	26,5	13,0	41,5	3,6	99,5	22,9
NL	68,9	312,0	207,9	361,3	53,1	1 003,2	6,3
A	54,6	80,2	133,5	334,8	17,3	620,4	7,7
P	-1 240,1	219,3	-204,6	-8,0	11,0	-1 222,4	-12,2
FIN	-150,4	-30,2	32,7	65,7	2,4	-79,8	-1,5
S	175,9	118,3	146,5	210,5	24,4	675,6	7,6
UK	76,1	-216,6	242,1	1 051,6	140,0	1 293,2	2,2
H	9,1	-12,9	-192,4	174,3	17,4	-4,4	-0,0

Forrás: European Social Statistics – Demography 2001. Eurostat. CR-ROM

Ha az 1960 és 2000 közötti összesített népszámlálási vándorlási egyenlegek 100 lakosra jutó nagyságát tekintjük, e szerint a legnagyobb befogadó ország – Luxemburg után – Németország, ahol a migrációs nyereség az összlakosság 10%-át teszi ki. Az EU-15 átlagos, a lakosság 4%-ára rúgó többletét további négy ország: Hollandia, Ausztria, Franciaország és Svédország nyeresége számottevően meghaladja. A másik póluson Portugália áll, amely lakosságának 12 százalékát veszítette el az utóbbi negyven év vándormozgalmának következtében.

Ami a migráció és a természetes népmozgalom összhatását illeti, az EU-15 országok népességszáma 1960–2001 között 63 millió fővel gyarapodott, amiből 48 millió a születési többlet, 15 millió pedig a vándorlási egyenleg. Az arány az 1990-es években megfordult: a népesség száma 14 millió fővel növekszik, amiből már több mint 9 millió köszönhető a nemzetközi vándorlásnak.

Még erősebb a migráció hatása a korösszetételre. Úgy becsülhetjük, hogy az időskori függőségi arány, tehát az idősek és az aktív korúak aránya a vándorlás pozitív hatása nélkül 3, a fiatalok függőségi arány 4, a teljes függőségi arány 7

százalékponttal magasabb lenne. A vándorlás tehát nemcsak a népesség számát, de korösszetételét is jelentősen módosította, lassítva az öregedési folyamatot az Európai Unióban.

Magyarország (lásd az 1. táblázat utolsó sorát) a nemzetközi vándorlás tekintetében nem különbözik jelentősen az EU-15 tagországoktól. Különösen nem az 1990-es években, amikor a népesség létszámához mérten az EU-15 átlagához közel fogadott bevándorlókat.

1.3. A nemzetközi vándorlás főbb adatai az 1990-es években

Az 1980-as évek végétől megindult új népességmozgások jelentős bevándorlást jelentenek Magyarországra. Az ezzel kapcsolatos létszámadatok a korábbiaknál nagyságrenddel nagyobbak lettek, ugyanakkor a számbavételt nehezítik a különböző fogalmak közötti átfedések, illetve a személyek nyomon követése a fogalmi kategóriák között.

A Magyarországra érkező külföldiek esetében az elmúlt időszakban az alábbi kategóriákkal kellett számolni:

- turistalátogató 30 napig, illetve vízumkötelezettség esetén a vízum érvényessége idejéig;
- 12 hónapnál rövidebb tartózkodási engedéllyel rendelkezők;
- legalább 1 év időtartamra szóló tartózkodási engedéllyel rendelkezők;
- menekültek, menedéket kérők;
- visszatérő magyar állampolgárok;
- bevándorlók, akik megfelelnek a letelepedés kritériumának, az önálló élethez szükséges lakhatási és munkafeltételekkel rendelkeznek;
- új állampolgárok, akik huzamosabb (1–3–8 éves) magyarországi tartózkodás után nyújtották be az állampolgársági kérelmet.

Témánk szempontjából két sokaság érdemel kitüntetett figyelmet. Amennyiben a népesség számának változását tartjuk szem előtt, akkor a *nemzetközi vándorlás (teljes) egyenlegét* vizsgáljuk. Ebben egyaránt szerepelnek a külföldiek és a magyar népességbe tartozó magyar állampolgárok országhatárunkat átszelő vándorlásai. Viszont a külföldi eredetű népesség becsléséhez a *külföldiek (Magyarországot érintő) vándorlási egyenlegét* (bevándorlásait és kivándorlásait) alkalmazzuk. Jelentős különbség van a külföldiek és a magyar állampolgárok nemzetközi vándorlási adatainak minőségében, az előbbiekre javára.

Az elérhető adatokat a 2. táblázat tükrözi:

2. Nemzetközi vándorlási egyenleg az 1990-es években
Balance of international migration in the 1990s

Naptári év	A belépő és eltávozó külföldi vándorlók egyenlege	A visszatérő és eltá- vozó magyar állam- polgárok egyenlege	Vándorlási egyenleg összesen
1990	25 971	-657	25 314
1991	17 598	-265	17 333
1992	10 519	0	10 519
1993	13 496	893	14 389
1994	10 374	2 237	12 611
1995	11 607	655	12 262
1996	10 901	441	11 342
1997	11 355	265	11 620
1998	13 709	501	14 210
1999	17 691	910	18 601
2000	17 976	1 210	19 186
2001	18 364	1 124	9 691*
2002	13 835	1 145	3 538*
Összesen	193 396	8 459	180 616

Forrás: Demográfiai Évkönyv, 2003, illetve saját számítás.

* A népesség továbbszámításához figyelembe vett vándorlási egyenleg.

A táblázatból kitűnik, hogy a nemzetközi vándorlás fő adatai csaknem magyarázzák az 1990-es években halmozódott nemzetközi vándorlási különbözetet. Hiszen a népszámlálási különbözet – 2001. január 1-jére számítva – 195 ezer fő, s ebből a táblázat szerint 186 ezer főt magyarázna a külföldi és a magyar állampolgárok vándorlási egyenlege. Ugyanakkor a magyar állampolgárok statisztika által kimutatott pozitív egyenlege nehezen hihető. Számszakilag ugyan elképzelhető, hogy a pozitív egyenleg az 1990. évi népszámláláskor külföldi tartózkodás miatt össze nem írt személyeket is tartalmazza, de adatok híján ez csak vélekedés.

Az, hogy a nemzetközi vándorlás flow-egyenlege kisebb a népszámlálási vándorlási különbözetnél (pontos statisztikai egyezéseket feltételezve), nem meglepő. A vándorlók ugyanis fiatal népességet képeznek, amely alacsony gyermekszám mellett is *szaporodik*. Ezt a nemzetközi vándorlás *multiplikatív hatásának* nevezzük.

A 2. táblázat teljes vándorlási egyenleg oszlopának utolsó két adata a népesség továbbszámításánál figyelembe vett vándorlási egyenleg. 2001-től a KSH áttért a nemzetközi vándorlással kibővített népesség-továbbszámításra. Ennél 2001-ben nemzetközi vándorlási egyenleg gyanánt 9691 főt, 2002-ben 3538 főt vettek figyelembe, mindkét esetben lényegesen kevesebbet, mint amennyi a vándorlási „flow” adatokból kiszámítható.

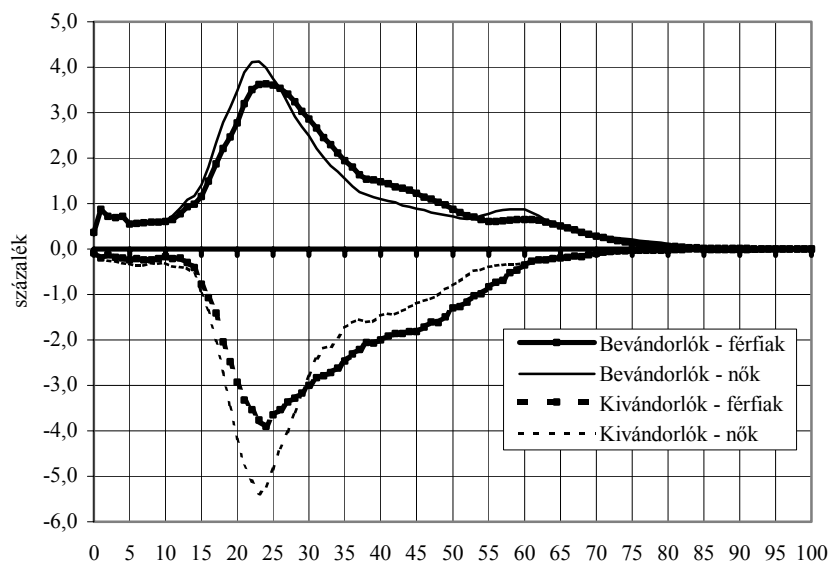
1.4. Bevándorlók, tartósan Magyarországon tartózkodó külföldiek

A külföldi állampolgárok Magyarországra történő legális vándorlása az 1990-es években a bevándorlási engedély, illetve a huzamos időre szóló tartózkodási engedély kiadásával megragadható volt. Korábban jelentős volt az egyéb módon (pl. menekültként) történő bejövétel is, de az 1990-es évek közepétől lényegében egyetlen kategória maradt: a bevándorló, illetve huzamos időre szóló tartózkodási engedéllyel rendelkező (ami lényegét tekintve egy és ugyanaz). A külföldiek kivándorlásának regisztrálása a bevándorlási, tartózkodási engedély esetleges megvonásával, leginkább az engedély időtartamának lejártával történt.

Ami a bevándorlók és a kivándorlók korösszetételét illeti, azt állapíthatjuk meg, hogy a korprofilok a klasszikus vándorlási kormegoszlásokat követik. Vagyis a vándorlók masszív többsége 20-as éveiben járó fiatal. A bevándorlók-nál a családok vándorlását jelzi a kisgyermek magasabb aránya, míg a nyugdíjba vonulással megnövő vándorlási kedvet az időskori csúcs megjelenése, ahogy az a következő ábrán látható.

A kormegoszlásokat mozgó átlagos eljárással simították, amire a kis esetszámok miatt is szükség volt. Nemek szerint a bevándorló külföldiek kormegoszlása egészen hasonló, ugyanez mintha fennállna a kivándorlóknál is, csak ott a sokkal kisebb esetszámok miatt bizonytalanabb módon.

Életkor szerint a bevándorlóknál jól látható a fiatalkori emelkedés és az időskori kiemelkedés mellett a jellegzetes, masszív fiatalkori csúcs a 15–35 éves korintervallumban. A kivándorlóknál mindebből csak a középső csúcs marad meg, mintegy egy évvel elcsúsztatva. Ennek lehetséges magyarázata, hogy a családdal vándorló fiatalok stabilabban maradnak itt, mint egyedülálló kortársaik. Az idős bevándorlók is sokkal kevésbé hajlamosak a tovább-, illetve visszavándorlásra, mint a fiatalok. Végül az adatok azt sugallják, hogy a magyarországi beilleszkedésben az első pár év döntő jelentőségű a külföldiek maradása, illetve elvándorlása szempontjából.



Forrás: KSH adatközlés.

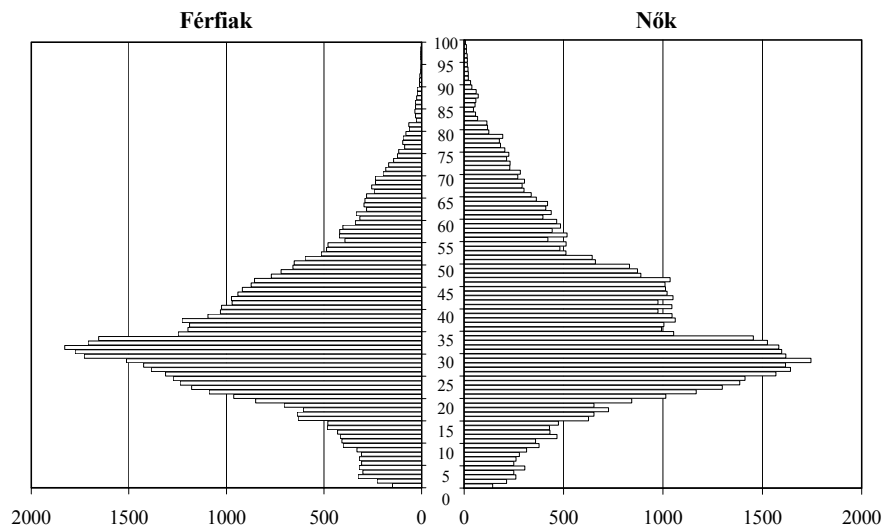
II. A bevándorló és kivándorló külföldiek kormegoszlása, 2000–2001 (%)
 Age structure of immigrant and emigrant foreigners, 2000–2001 (%)

A Magyarországon (huzamosan) tartózkodó külföldiek száma 2001. január 1-jén 110 ezer fő volt. Ez csökkentett (revízió utáni) létszám, miután 2000. január 1-jén ez a csoport még 153 ezer fős volt. Az állomány enyhe nőtöbbletet mutat, a nők száma 57 ezer, a férfiaké 53 ezer fő.

A Magyarországon tartózkodó külföldiek kormegoszlása tipikusan a bevándorlókra jellemző. Az átlagos kor 35,9 év, zömük 20–59 éves (lásd a következő táblát és a korpíramist).

3. A Magyarországon tartózkodó külföldiek korjellemzői, 2001
Age distribution of the resident aliens in Hungary, 2001

	Férfiak	Nők	Együtt
Létszám (fő)			
0–19 éves	8 638	8 318	16 956
20–59 éves	40 462	41 656	82 118
60+ éves	4 478	6 476	10 954
Összesen	53 578	56 450	110 028
Megoszlás (%)			
0–19 éves	16,1	14,7	15,4
20–59 éves	75,5	73,8	74,6
60+ éves	8,4	11,5	10,0
Átlagos kor (év)	35,0	36,7	35,9



III. A Magyarországon tartózkodó külföldiek korpiramisa, 2001. 01. 01.
Population pyramid of the resident aliens in Hungary, 01. 01. 2001.

Ami a magyarországi bevándorlás forrásait illeti, a 2002. évi kimutatások szerint, román állampolgár (túlnyomórészt romániai magyar) a tartózkodó személyek között 45 ezer fő, az összes tartózkodó 38 százaléka. További 19 százalék jött más szomszédos országból. Az összes itt-tartózkodó külföldi bevándorló 84%-a európai állam polgára, szám szerint 98 ezer fő. Ázsiából érkezett 14

ezer fő, 12%, máshonnan 4% (4. táblázat). A szomszédos országokban élő magyar nemzetiségű lakosság (2001-ben mintegy 2,5 millió fő) a bevándorlás tartós, de nem egyedüli forrását jelentheti a következő időszakban is.

*4. A Magyarországon tartózkodó külföldiek
állampolgárság szerint, 2002
Immigrant population by citizenship, 2002*

Ország, térség	2002 tény (fő)	2002 tény (%)
Románia	44 977	38,6
Többi környező ország	22 153	19,0
Európa többi országa	30 510	26,2
Európa összesen	97 640	83,9
Kína, Vietnam, Mongólia	9 942	8,5
Többi ázsiai ország	4 459	3,8
Ázsia összesen	14 401	12,4
USA	1 688	1,4
Egyéb országok	2 700	2,3
Mindösszesen	116 429	100,0

Forrás: Demográfiai Évkönyv, 2003

2. Modellszámítások a migráció különböző szintjeinek népességi hatásaira

A 2001–2050 előreszámítási periódusra készített modellszámításokkal azt mérjük meg, hogy a *termékenység és halandóság jövőre vonatkozó közepes hipotézise mellett* milyen hatása van a nemzetközi vándorlás különböző egyenleg-szintjeinek a népesség számára és korösszetételére hosszú távon. Három vándorlási szintet vizsgálunk: –10 ezer főt, +10 ezer főt és +30 ezer főt évente. Ezek a szintek 2005-től érvényesek 2050-ig.

1. Modellszámítás –10 ezer fős vándorlási egyenleggel

2. Modellszámítás +10 ezer fős vándorlási egyenleggel

3. Modellszámítás +30 ezer fős vándorlási egyenleggel

Mindhárom modellszámításban a közepes termékenységi és élettartam feltételezések azt jelentik, hogy a teljes termékenységi arányszám a jelenlegi 1,3-ról 2030-ig 1,6-ra növekszik, a férfiak és a nők születéskor várható élettartama pedig a jelenlegi 68 és 77 évről 2050-ig 77 és 83 évre emelkedik. A modellszámítások *alkotóelem-módszerrel* készültek.

A negatív vándorlási egyenleg egy olyan állapotot tükrözne, amikor a bevándorlás – például szigorú uniós előírások, a hazai munkaerő-piacot védő politika, a környező országok magyar nemzetiségeinek bevándorlását fékező

politikája stb. hatására – jelentősen mérséklődik, ugyanakkor a kivándorlás a fejlett uniós országok munkaerő-piacának megnyílásával, elhúzódó hazai modernizációs felzárkózás mellett erősen megugrik.

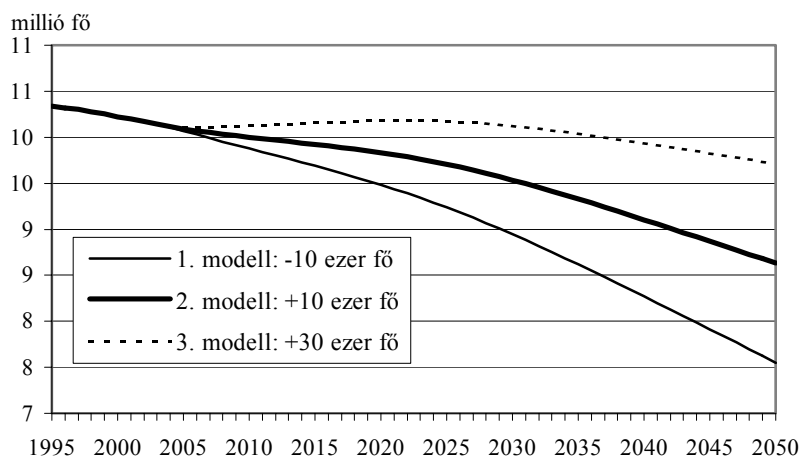
A +10 ezer fős egyenleg egyaránt számol egy élénk bevándorlással (hosszabb távon 20 ezer érkező és 2–5 ezer távozó külföldi) és az állampolgárok lényeges kivándorlásával is (5–8 ezer fő évente). Ez a feltételezés áll ma a realitások középpontjában, ehhez hasonló szinttel számolnak a hivatalos népesség-előreszámítások is.

Amennyiben Magyarország vonzereje az uniós tagsággal és látványos gazdasági felemelkedéssel jelentősen növekedne, nem lenne kizárható magasabb, sőt igen magas vándorlási egyenlegek létrejötte sem. A +30 ezer fős modell ennek hatásait hivatott bemutatni.

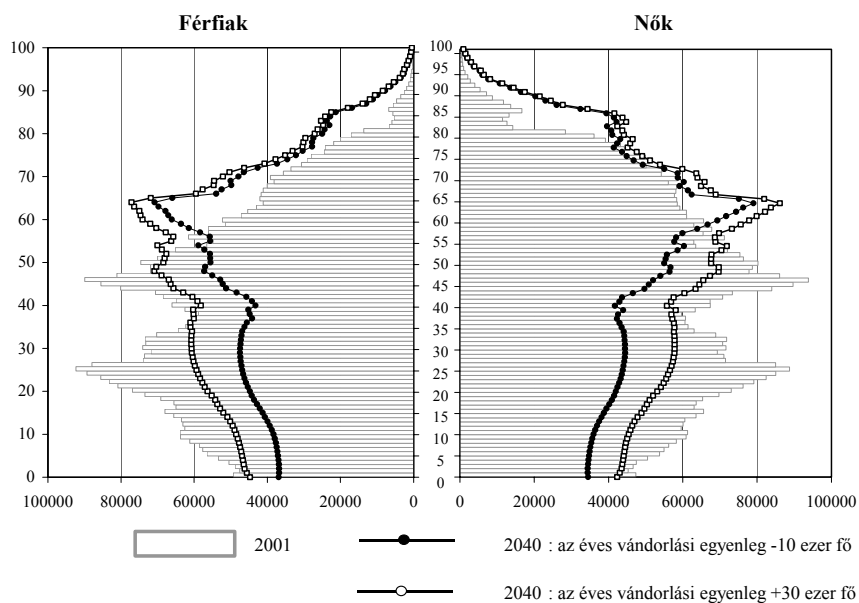
2.1. Főbb eredmények

Az éves egyenlegek 2005–2050 között a megadott szinten változatlanok, ebben az időszakban tehát –450, +450 +1 millió 350 ezer fős vándorlási hiányt, illetve többletet jelentenek. Ez azonban nem a teljes vándorlási hatás, hiszen a bevándorlóknak gyermeke születik, meghalnak, a kivándorlók külföldön születtő gyermekei és halálozásaik pedig „hiányoznak”. Azt mondjuk, hogy a vándorlók „megsokszorozzák” önmagukat.

A –10 ezer fős vándorlási egyenleg mellett a demográfiai krízisszituáció növekedése, hosszú távra szóló prolongálása következne be. A népesség száma ebben a modellszámításban mindössze 7,5 millió fő lenne 2050-ben. Az élveszületések évi száma csak kétharmada a mostaninak, a kissé csökkenő halálozás-szám pedig erősen emelkedő halálozási arányt takar: a mostani 13,3 ezrelékről 16,6 ezrelékre. Ennek nyomán a természetes fogyás éves mértéke csaknem megduplázódik, a tényleges fogyás pedig meghaladja az évi 70 ezer főt is. A korösszetétel erősen tovább öregszik. A 0-19 évesek száma 2,4 milliőről 1,4 millióra, az aktív korúak (20–64 évesek) száma 6,3 milliőről 4 millióra (!) csökken. Az idősek (65+ évesek) száma ezzel szemben 1,5 milliőről 2,2 millióra emelkedik, arányuk a mai 15 százalékról 29 százalékra nő. 2050-ben kétszer annyi idős ember él majd, mint fiatal. Megnégyeszerződik a legidősebbek (90+ évesek) száma.



IV. A népesség száma a modellszámításokban, 1995–2050 (millió fő)
Population number in the model calculations, 1995–2050 (millions)



V. A népesség korpiramisa 2001-ben és két modell szerint 2040-ben
Population pyramid in 2001 and in 2040 according to two models

Ehhez képest a +10 ezer fős egyenleggel számított modell jóval kedvezőbb népességfejlődést mutat, már ami a létszámot és az öregedés mértékeit illeti. A népesség száma 8,6 millió fő, még mindig igen alacsony szintű, hiszen a 2001. évi szinthez (10,2 millió fő) képest még mindig 1,6 millió fővel, 15 százalékkal kevesebb. Több viszont a születésszám: éves szinten 75 ezer fő az előző modell 63 ezrelével szemben. *Ez a bevándorlási többletből származó születéstöbblet*, a 900 ezer fős vándorlási különbözet tehát 12 ezer fős születésnövekményt ad a század közepére, ami arányát tekintve jóval nagyobb a teljes népesség születési arányánál (13,3 ezrelék a 8,6 ezrelékkal szemben). Még ennél is nagyobb a bevándorolt népesség gyermekvállalása, ha figyelembe vesszük a közülük meghaltakat is. Összességében, 2005–2050 között a +20 ezer fővel *több* évenkénti vándorlási egyenleg hatására az összes vándorlási többlet 900 ezer fővel növekszik, a születések száma 320 ezer fővel lesz több, és 162 ezerrel többen halnak meg, a bevándorlókra is a honi népesség demográfiai paramétereit feltételezve. A teljes vándorlási hatás tehát $900+320-160=1$ millió 60 ezer fő.

Több bevándorló – a speciális fiatal korösszetétel miatt – érzékelhetően módosítja (fiatalítja) a korösszetételt is. 240 ezer fővel növekszik a fiatalok, 700 ezer fővel (!) az aktív korúak száma. Ilyen időtávon a bevándorolt népesség idős korba lépése is jelentős, és ez az egyébként is bejövő időskorúak mellett *emeli az idősök számát is*, 150 ezer fővel. Mérséklődik az öregedési index, az idősök aránya. A társadalom eltartási terhei csökkennek.

A +30 ezer fős vándorlás az előzőeknél is markánsabb hatásokkal jár. A népesség száma 2050-ben 9,7 millió, a mai szinttel már összemérhető. Ez a vándorlási többlet-szint hosszú időn keresztül 10 millió fő feletti népességszámot biztosít. A bevándorlók gyermekvállalása az éves születésszámokat mintegy két évtizedig 100 ezer fő körül tartja, 2050-ben a születésszám „csak” 10 ezerrel kevesebb a mostaninál. Az aktív korban lévők száma az előző változatok többmillió csökkenései helyett csak 900 ezer fővel mérséklődik. Az öregedési folyamat is lassabban halad előre, mint az előző esetekben, leszámítva, hogy még jobban, a jelenlegi számhoz képest közel egymillióval emelkedik az idősök száma.

Igen jellegzetesen alakulnak a függőségi arányok. A mindenkor bevándorlók a törzslakossággal összemérhető (a hipotézisek szerint azonos) élettartam és termékenység hatására csökkenő és öregedő népességcsoportot képeznek. Emiatt a jelentős bevándorlás apadásával szinte egy időben a népesség öregedése felgyorsul, kialakul vagy meglődül a létszámcsökkenés. Éppen úgy, ahogyan ez a belföldi vándorlásoknál a nagyvárosaink esetében bekövetkezett.

A modellszámításokban ebből annyi látszik, hogy az idősök és az aktív korúak aránya, az ún. időskori függőségi ráta minden modellben igen határozottan emelkedik, függően a vándorlási egyenleg nagyságától. A közepes – +10 ezer fős egyenleggel számoló – modellben az arány a század közepére megkétszereződik, a +30 ezer fős vándorlási egyenleg esetén is 87 százalékkal emelkedik.

Vagyis az idős népesség – tegyük hozzá: megfelelő színvonalon meglehetősen drága – eltartását a bevándorlás sem oldja meg. Annál is inkább, mert közben a teljes függőségi arány is emelkedik. A 6. táblázat szerint az aktív népességre számított eltartási teher 30–45 százalékkal nő a következő 50 évben.

*5. Függőségi arányok 2050-ben a modellszámítások szerint
Dependency ratios in 2050 according to the model calculations*

Függőségi arányok	2001	1. modell –10 ezer	2. modell +10 ezer	3. modell +30 ezer
Fiatalkori (0-19/ 20-64)	0,375	0,343	0,344	0,343
Időskori (65+ / 20-64)	0,245	0,547	0,497	0,460
Teljes = fiatalkori + időskori	0,620	0,891	0,841	0,803

További lényeges szempont a vándorlás megítélésében az aktív korúakra gyakorolt létszámhatás. A bevándorlási többlet túlnyomó része ezt a korcsoportot gyarapítja, az elvándorlás pedig itt csökkent leginkább. A vándorlás korösszetétele miatt ráadásul különbség van a rövid távú hatás korintervalluma és a hosszabb távú, halmozódó hatás korintervalluma között: előbbi a fiatalabb munkavállalási korúakat érinti leginkább, utóbbi pedig egyre jobban megoszlik a teljes aktív életszakaszon. A modellekben az aktív korúak száma a következő táblázat szerint alakul:

*6. Az aktív korúak létszáma a modellszámítások szerint, 2001–2050
Number of the population of economically active age according to the model calculations, 2001–2050*

	2001	2010			2025			2050		
		1. modell	2. modell	3. modell	1. modell	2. modell	3. modell	1. modell	2. modell	3. modell
Létszám (ezer fő)										
20–39 évesek	2 909	2 868	2 929	2 991	2 107	2 295	2 484	1 642	1 969	2 297
40–59 évesek	2 852	2 706	2 722	2 738	2 742	2 852	2 962	1 829	2 134	2 439
60–64 évesek	534	590	595	600	521	533	545	524	587	650
20–64 évesek	6 295	6 164	6 246	6 329	5 370	5 680	5 991	3 995	4 690	5 386
Arány (%)										
20–39 évesek	28,5	29,0	29,3	29,5	22,8	23,6	24,4	21,7	22,8	23,6
40–59 évesek	28,0	27,4	27,2	27,0	29,7	29,4	29,1	24,2	24,7	25,1
60–64 évesek	5,2	6,0	5,9	5,9	5,6	5,5	5,4	6,9	6,8	6,7
20–64 évesek	61,7	62,4	62,5	62,5	58,1	58,5	58,9	52,9	54,3	55,4
Népesség (ezer fő)	10 200	9 878	10 001	10 125	9 237	9 706	10 174	7 553	8 634	9 714

A táblázat szerint a magas bevándorlási többletekre szükség van abból a szempontból, hogy hosszú távon ez akadályozza meg az aktív korúak vészes létszámzsugorodását. Ugyanakkor a jelentős számú bevándorló hullámszerűen

vonul végig a korosztályokon. Így rövid távon a fiatal munkavállalókat amúgy is sújtó munkanélküliség növekedését okozhatja, középtávon pedig az idősebb munkavállalóknál okozhat túltelítettséget. Mindez időzítési kérdéseket vethet fel a vándorlás kezelésében.

3. A külföldi eredetű bevándorló, Magyarországon tartózkodó népesség előrebecslése

A külföldi eredetű népesség modellezéséhez a Magyarországon tartózkodó külföldiek 2001. évi állományából fogunk kiindulni. Meg fogjuk becsülni, hogy a magyarországi átlagtermékenység, várható élettartam, illetve ezek *közepes hipotézisei* mellett mekkora lehet a jövőben *ennek és a jövőben hozzánk érkező* külföldi eredetű népességnek az összesített létszáma, nemek és életkor szerinti megoszlása.

A külföldi eredetű népesség előrebecslésénél figyelmen kívül hagyjuk azt a ténytet, hogy időközben magyar állampolgárrá válhatnak. Az egyszerűség kedvéért eltekintünk attól is, hogy magyar állampolgárként majdan ki is vándorolhatnak. Továbbá a külföldi bevándorló nők gyermekeit is külföldi eredetűnek tartjuk, függetlenül a gyermek apjának státusától, ellentétben a külföldi férfi és magyar nő vegyes házasságában születő gyermekektől, akik értelmezésünk szerint nem számítanak bele a külföldi eredetű népességbe.

A 2. táblázat alapján az utóbbi években a külföldiek vándorlási egyenlege 18 ezer főnek vehető. Ezt megelőzően alacsonyabb és magasabb szintek is előfordultak. A +18 ezer fős szintet tekintjük közepes feltételezésnek a jövőre vonatkozóan. A külföldiek vándorlási egyenlegét bevándorlókra és kivándorlókra bontjuk fel. A 18 ezer fős egyenleghez a statisztika alapján 20 ezer fő bevándorlót és 2 ezer fő kivándorlót társítunk. A vándorlók kormegoszlásai ezekben a modellszámításokban megegyeznek a 2000–2001. évi átlagokkal (lásd a IV. ábrát).

A modellszámításokban szabályos népesség-továbbszámítást végzünk, ezért szükségünk van a külföldi eredetű népesség termékenységének és halandóságának hipotéziseire. Egyéb információ híján azzal számolunk, hogy a bevándorló népesség termékenysége és halandósága megegyezik a hazai átlaggal.

Technikailag a külföldi eredetű népesség becsléséhez a 2001. január 1-jén külföldi állampolgárként Magyarországon tartózkodókból indultunk ki. Évről-évre hozzávettük a bevándorló külföldieket és az állomány nőtagjaitól származó élveszületéseket, levontuk a kivándorló külföldieket és az állományból származó halálozásokat. Az eredményt közelítőleg a 21. század eleje óta bevándoroltak népességcsoportjának tekintjük. Nem vagyunk tekintettel a különböző integrációs fokozatokra sem (pl. magyar állampolgárság megszerzése), ezért beszélünk külföldi **eredetű** népességről.

Nyilvánvaló, hogy a 2001. január 1-jei induló létszám, a 100 ezer fő, lényegesen kevesebb annál, ahányan a rendszerváltozás óta betelepültek. Mégis célszerű ebből a számból kiindulni, mert az 1990-es évek adatai, különösen 1995-ig, bizonytalanok. Célunk az, hogy *demonstráljuk, legalább* mekkora és milyen összetételű külföldi eredetű népesség halmozódik fel Magyarországon.

Ez a résznépesség számosabb, mint azt az előzőekben vizsgált vándorlási különbözetelek jeleznek. Ennek oka, hogy a 2. fejezetben vizsgált vándorlási különbözetelek tartalmazzák – a multiplikatív hatással együtt – a kivándorlókat is.

Az eredményeket a Függelék 4. táblázata tartalmazza.

3.1. A külföldi eredetű népesség száma

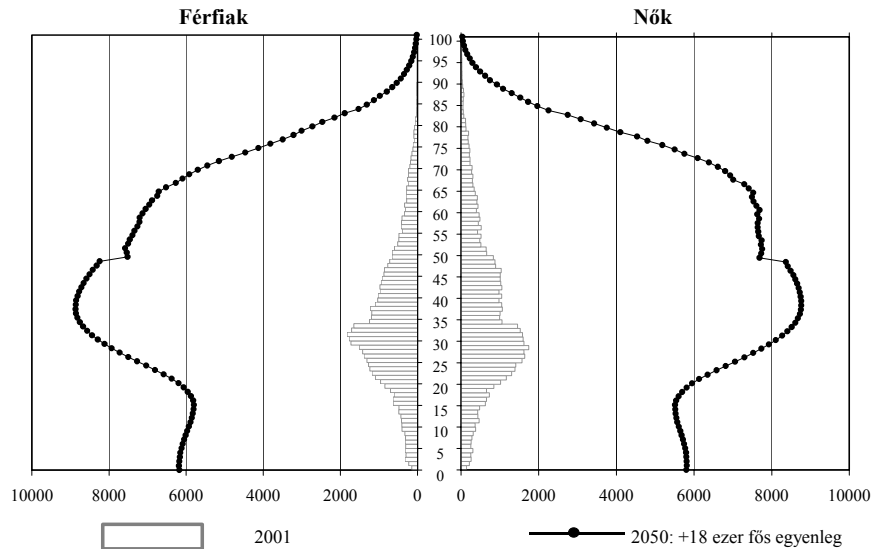
A fiatal korösszetételű induló állomány (III. ábra) az évenkénti, jelentős nagyságú vándorlási egyenleggel növelve, hozzávéve a természetes szaporulatot, előrevetíthetően egy igen dinamikus, erősen növekvő résznépességet képez. Kis túlzással azt lehet mondani, hogy a külföldi eredetű népesség *robbanásszerű* növekedésére lehet számítani a következő időszakban.

Az előrebecsült létszámok mindenesetre ezt támasztják alá. A +18 ezer fős vándorlási egyenleg mellett 2010-re 300, 2020-ra 500 ezres, 2050-re 1,1 milliós lehet a külföldi eredetű résznépesség nagysága. Ez a résznépesség ötven év alatti megtízszereződését jelenti.

Vessük össze ezeket a létszámokat a megfelelő, teljes népességre vonatkozó modellszámítással. A +10 ezer fős teljes vándorlási egyenleggel számoló 2. modellhez társítható a külföldi eredetű népesség szóban forgó, +18 ezer fős számítása, feltételezve a magyar állampolgárok –8 ezer fős évenkénti egyenlegét. Azt láthatjuk, hogy ebben a párosításban 13 százalékot tenne ki a külföldi eredetű népesség a század közepére.

3.2. A külföldi eredetű népesség korösszetétele

Ilyen dinamikusan növekvő résznépességben azt várjuk, hogy minden korcsoport létszáma erősen emelkedik, és ez így is van, bár a mértékek eltérőek. A 0–19 évesek száma 17 ezerről 233 ezerre, 14-szeresére; a 20–64 évesek száma 86 ezerről 706 ezerre, 8-szorosára; a 65+ évesek száma 7 ezerről 197(!) ezerre, 27-szeresére nőne 50 év alatt.



VI. A külföldi eredetű népesség korpiramisa, 2001, 2050
Age pyramid of the population of immigrant origin, 2001, 2050

A korfa egy viszonylag idős népességet állít elénk. Valóban, az itt-tartózkodók átlagos életkora 2001-ben 35 év felett volt, alig pár évvel maradt el a teljes népesség átlagos korától. 2050-ben a helyzet hasonló lesz, a külföldi eredetű népesség csaknem „együtt öregszik” a teljes népességgel.

A bevándorlók szűken értelmezett felfogásból gazdasági hasznót hoznak a befogadó országnak. Érdeemes megnézni a külföldi eredetű népességben a függőségi arányokat. Amennyiben azok jóval kedvezőbbek a teljes népességénél, akkor azt mondhatjuk, hogy a bevándorlók megkönnyítik a nem-bevándorolt népesség eltartását.

A 2001. évi induláskor ez az összefüggés fennáll. A külföldi eredetű népesség függőségi rátája (0-19 évesek és 65+ évesek / 20-64 évesek) 0,28, kevesebb, mint fele a teljes népességre számítottnak, ami 0,62. Ám az idő előrehaladásával gyors ütemben nő az eltartási kötelezettség: 2050-ben már közel kerül a 0,7-hez, bár a teljes népességé még ennél is nagyobbak várható.

Igen érdekesen alakul a külföldi eredetű népesség száma akkor, ha megváltoztatjuk a bevándorlók korösszetételét, több fiatalot és időset „hozunk be”, kevesebb aktív korút. Praktikusan ez a családok vándorlásának előmozdításával és a nyugdíjas bevándorlók „csábításával” lehetséges. Lényegében az adódik, hogy egy jelentős bevándorlási többlet előmozdítása, ugyanakkor a honi mun-

kaerőpiac védelme szempontjából érdemes a bevándorlók demográfiai összetételében ilyen módosulásokon gondolkodni. A módosított korösszetétellel kevesebb lenne a külföldi eredetű népesség, jóval kevesebb lenne benne az aktív korú, de az idősek száma nem változna. Ez abból adódik, hogy kevesebb gyermeke születne a bevándorlóknak, és közülük várhatóan többen haláloznának el.

Végül a 4. táblázat felhívja a figyelmet a bevándorlás korlátaira is. A számított, több mint egy milliós külföldi eredetű népesség ugyanis – feltételezve a források változatlanóságát – több mint 600 ezer fő magyar nemzetiségű polgár Magyarországra történő vándorlását is jelentené. Ez – a természetes fogyással együtt – maga után vonná a szomszédos országok magyar nemzetiségű lakosságának megfeleződését a következő időszakban.

Összefoglalás

1. Magyarországon szükség van a nemzetközi vándorlás jelentős pozitív hatására a népességfejlődés egyes kedvezőtlen tendenciáinak – az alacsony természetes reprodukció okozta létszámcsökkenésnek és a korstruktúra öregedésének – mérséklésére. E nélkül 20 százalékos népességsökkenés, 30 százalékhoz közel álló idős arányok, felszökő eltartási (függőségi) arányok becsülhetők a század közepére.
2. Az igen jelentős nagyságú, évi +30 ezer fős bevándorlási többletek számottevően javítják a demográfiai kondíciókat, ugyanakkor a bevándorlók igen nagy nyomást fejtenek ki a munkaerőpiacra. Egy állandósult magas szintű bevándorlás, változatlan gazdasági aktivitás mellett, hullámhegy-szerűen vonul végig a munkavállaló korosztályokon, jelentős feszültségeket keltve a munkaerő-piacon.
3. A nemzetközi vándorlás az a tényező, amelytől a jövőbeni népességfejlődés „karaktere” függ. A természetes reprodukcióra tett „józan” feltételezések mellett csakis egy emelt szintű bevándorlás jelentheti a népességfejlődés konszolidálását. Ez viszont feltételezi, illetve maga után vonja új demográfiai-társadalmi helyzet kialakulását: sok százezer, akár milliós nagyságrendű külföldi eredetű népesség integrálásának szükségességét.
4. A nemzetközi vándorlás önmagában nem oldja meg a népességfejlődés problémáit. Reális mértékei mellett csak lassul, de nem áll meg a létszámcsökkenés, mérséklődik, de továbbra is alaptendencia marad az elöregedés. A demográfia fejlődés fenntarthatósága továbbra is erősen a gyermekvállalás és a hosszabbodó élettartam függvénye marad.
5. A nemzetközi vándorlás figyelembe vehető mértékei dinamikusan növekvő, hosszabb távon létszámában és arányában is számottevő külföldi

eredetű népesség kialakulásával járnak. A létszáma megtízszereződik, aránya pedig 10% fölé emelkedik a század első felében.

6. Demográfiai hatásában, a munkaerő-piaci nyomás csökkentése érdekében egyaránt ajánlható a családok bevándorlásának ösztönzése és a nyugdíjasok betelepülésének könnyítése. Rendkívül érzékeny probléma viszont a szomszédos országok magyarságának Magyarországra történő esetleges tömeges vándorlása.

A nemzetközi vándorlás létezik és módosítja az egyes országok demográfiai jellemzőit. Mértékei Magyarországon is olyanokká váltak, hogy nem tekinthetünk el figyelembevételétől a népességi jövőkép kialakítása során sem. A tanulmányban ismertetett modellszámítások aláhúzzák a nemzetközi vándorlás fontosságát a hosszabb távú népességfejlődésben.

Reális vándorlási feltételezéseket alkalmazva kitűnik, hogy a migráció révén a magyarországi népességfejlődés „fenntarthatóbbá” válik. Korlátozza a népességcsökkenést, valamennyire akadályozza a öregedést, de egyik trendet sem fordítja meg. *A termékenységre és a halandóságra is fennáll, hogy reálisan várható esetleges kedvező jövőbeli alakulásuk önmagában hosszabb távon nem elégséges egy harmonikus magyarországi népességfejlődés biztosítására. Ezért végső konklúziónk az lehet, hogy migrációs politikánkat demográfiai szempontból is releváns politikaként szükséges értelmezni és működtetni, hiszen ez is jelentősen enyhítheti népesedési tendenciáink kedvezőtlen voltát.*

FÜGGELÉK

1. Modellszámítás: Népesség-előrebecslés, 2001–2050
2. Modellszámítás: Népesség-előrebecslés, 2001–2050
3. Modellszámítás: Népesség-előrebecslés, 2001–2050
4. Modellszámítás: Népesség-előrebecslés, 2001–2050

APPENDIX

1. Model calculation: Population projection 2001–2050
2. Model calculation: Population projection 2001–2050
3. Model calculation: Population projection 2001–2050
4. Model calculation: Population projection 2001–2050

Tárgyszavak:

Nemzetközi vándorlás
Népességelőrejelzés

IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON HUNGARIAN POPULATION CHANGES

1. modellszámítás

A népesség előrebecslése, 2001–2050

Termékenység: közepes
Halandóság: közepes
Vándorlási egyenleg: –10 ezer fő

Jellemzők	2001	2010	2020	2030	2040	2050
Népesség száma I.1.-én	10200298	9877534	9482244	8945214	8269918	7552696
Élvezületés	97047	98473	88734	74718	70015	62606
Halálozás	132183	125647	124098	127876	131076	125264
Vándorlási egyenleg	9691	-10000	-10000	-10000	-10000	-10000
Átlagos gyermekszám	1,31	1,43	1,57	1,60	1,60	1,60
Férfi élettartam	68,2	71,1	73,5	74,9	75,8	76,6
Női élettartam	76,6	78,7	80,3	81,3	82,0	82,6
Természetes szaporodás	-35136	-27174	-35364	-53158	-61061	-62658
Tényleges szaporodás	-25445	-37174	-45364	-63158	-71061	-72658
Összevont korcsoportok (fő)						
0–19	2360389	2061441	1899209	1740450	1516766	1372097
20–64	6294929	6163218	5664488	5202241	4681662	3994825
65+	1544980	1652875	1918547	2002523	2071490	2185774
20–59	5760685	5573692	5028268	4629443	3969419	3470525
60+	2079224	2242401	2554767	2575321	2783733	2710074
Összevont korcsoportok (%)						
0–19	23,1	20,9	20,0	19,5	18,3	18,2
20–64	61,7	62,4	59,7	58,2	56,6	52,9
65+	15,1	16,7	20,2	22,4	25,0	28,9
20–59	56,5	56,4	53,0	51,8	48,0	46,0
60+	20,4	22,7	26,9	28,8	33,7	35,9
Öregedési index (60+/0-19)	0,88	1,09	1,35	1,48	1,84	1,98

2. modellszámítás

A népesség előrebecslése, 2001–2050

Termékenység: közepes
Halandóság: közepes
Vándorlási egyenleg: +10 ezer fő

Jellemzők	2001	2010	2020	2030	2040	2050
Népesség száma I.1.-én	10200298	10001099	9831129	9535067	9103689	8633542
Élvezületés	97047	100705	94679	82943	80379	75409
Halálozás	132183	126474	126351	131780	136865	133390
Vándorlási egyenleg	9691	10000	10000	10000	10000	10000
Átlagos gyermekszám	1,31	1,43	1,57	1,60	1,60	1,60
Férfi élettartam	68,2	71,1	73,5	74,9	75,8	76,6
Női élettartam	76,6	78,7	80,3	81,3	82,0	82,6
Természetes szaporodás	-35136	-25769	-31672	-48837	-56486	-57981
Tényleges szaporodás	-25445	-15769	-21672	-38837	-46486	-47981
Összevont korcsoportok (fő)						
0–19	2360389	2089790	1981737	1884434	1711921	1611265
20–64	6294929	6245765	5894699	5591403	5233333	4690701
65+	1544980	1665544	1954693	2059230	2158435	2331576
20–59	5760685	5651076	5249645	5001277	4483735	4103354
60+	2079224	2260233	2599747	2649356	2908033	2918923
Összevont korcsoportok (%)						
0–19	23,1	20,9	20,2	19,8	18,8	18,7
20–64	61,7	62,5	60,0	58,6	57,5	54,3
65+	15,1	16,7	19,9	21,6	23,7	27,0
20–59	56,5	56,5	53,4	52,5	49,3	47,5
60+	20,4	22,6	26,4	27,8	31,9	33,8
Öregedési index (60+/0-19)	0,88	1,08	1,31	1,41	1,70	1,81

3. modellszámítás

A népesség előrebecslése, 2001–2050

Termékenység: közepes
 Halandóság: közepes
 Vándorlási egyenleg: +30 ezer fő

Jellemzők	2001	2010	2020	2030	2040	2050
Népesség száma I.1.-én	10200298	10124688	10179992	10124825	9937264	9714002
Élveszületés	97047	102938	100622	91163	90727	88193
Halálozás	132183	127296	128631	135698	142648	141510
Vándorlási egyenleg	9691	30000	30000	30000	30000	30000
Átlagos gyermekszám	1,31	1,43	1,57	1,60	1,60	1,60
Férfi élettartam	68,2	71,1	73,5	74,9	75,8	76,6
Női élettartam	76,6	78,7	80,3	81,3	82,0	82,6
Természetes szaporodás	-35136	-24358	-28009	-44535	-51921	-53317
Tényleges szaporodás	-25445	5642	1991	-14535	-21921	-23317
Összevont korcsoportok (fő)						
0–19	2360389	2118104	2064159	2028221	1906785	1849989
20–64	6294929	6328329	6124986	5980715	5785102	5386524
65+	1544980	1678255	1990847	2115889	2245377	2477489
20–59	5760685	5728479	5471098	5373253	4998097	4736080
60+	2079224	2278105	2644735	2723351	3032382	3127933
Összevont korcsoportok (%)						
0–19	23,1	20,9	20,3	20,0	19,2	19,0
20–64	61,7	62,5	60,2	59,1	58,2	55,5
65+	15,1	16,6	19,6	20,9	22,6	25,5
20–59	56,5	56,6	53,7	53,1	50,3	48,8
60+	20,4	22,5	26,0	26,9	30,5	32,2
Öregedési index (60+/0-19)	0,88	1,08	1,28	1,34	1,59	1,69

4. A külföldi eredetű népesség modellszámítása

A népesség előrebecslése, 2001–2050

Termékenység: közepes
 Halandóság: közepes
 Vándorlási egyenleg: 18 ezer fő

Jellemzők	2001	2010	2020	2030	2040	2050
Népesség száma I.1.-én	110028	287127	499648	714628	929356	1136554
Élveszületés	1792	4440	6444	8262	10449	12094
Halálozás	775	1646	2931	4748	7195	10179
Vándorlási egyenleg	17518	18000	18000	18000	18000	18000
Átlagos gyermekszám	1,31	1,43	1,57	1,60	1,60	1,60
Férfi élettartam	68,2	71,1	73,5	74,9	75,8	76,6
Női élettartam	76,6	78,7	80,3	81,3	82,0	82,6
Természetes szaporodás	1017	2794	3513	3514	3254	1915
Tényleges szaporodás	18535	20794	21513	21514	21254	19915
Összevont korcsoportok (fő)						
0–19	16956	53838	109884	154897	193195	233424
20–64	85665	214037	349425	486361	608894	705648
65+	7397	19232	40316	73332	127191	197339
20–59	82118	204648	328808	449545	548933	633459
60+	10944	28621	60933	110148	187152	269528
Összevont korcsoportok (%)						
0–19	15,4	18,8	22,0	21,7	20,8	20,5
20–64	77,9	74,5	69,9	68,1	65,5	62,1
65+	6,7	6,7	8,1	10,3	13,7	17,4
20–59	74,6	71,3	65,8	62,9	59,1	55,7
60+	9,9	10,0	12,2	15,4	20,1	23,7
Öregedési index (60+/0-19)	0,65	0,53	0,55	0,71	0,97	1,15

KÖZLEMÉNYEK

A KEDVEZMÉNYTÖRVÉNY ROMÁNIAI GYAKORLATÁRÓL – MAGYAR IGAZOLVÁNY IRÁNTI KÉRELMEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

CSÁSZÁR MELINDA

A magyar Országgyűlés 2001. június 19-én elfogadta a szomszédos államokban élő magyarokról szóló LXII. számú törvényt. A jogszabály 2002. január 1-jétől lépett hatályba. Romániai alkalmazása január 21-től kezdődött, a kedvezménytörvény gyakorlatba ültetését segítő tájékoztató irodák megnyitásával. Az eddigi elemzések elsősorban a jogi/politológiai diskurzus keretein belül vizsgálták a jogszabályt, a státustörvény elemzését módszertanilag a (nemzet)politika tárgykörébe utalva.

Jelen tanulmány célja áttekinteni a jogszabály végrehajtásának romániai kereteit, illetve a Magyar igazolványok igényléséhez kapcsolódó főbb statisztikai adatokat.

Az elemzés a 2002. január 21.–2004. augusztus 29. közötti időintervallumra vonatkozik, ezt követően megváltozik a Magyar igazolvány iránti kérelmezés és továbbítás ügyrendje.¹ Romániában 2004. augusztus 29-ig 493 539 Magyar igazolvány iránti igénylést nyújtottak be, amelyekhez a kérelmek átvételével és továbbításával megbízott tájékoztató irodák mintegy 2835 darab heti összesítése kapcsolódik.² Ennek alapján nyomon követhető a Magyar igazolvány iránti kérelmek számának időbeli alakulása, a kiskorúak számára igényelt igazolványok aránya, a kérelmek megyei/regionális sajátosságai, valamint a kérelmezők jogosultságának bizonyítása szerinti megoszlása.

A kedvezménytörvénnyel kapcsolatos várakozásokról

A kilencvenes évek első felében a határon túli magyarok támogatásával kapcsolatos viták egyik következtetése az a felismerés volt, miszerint az eseti programok helyett a támogatáspolitikát úgy lehet törvényi alapokra helyezni, ennek alapján a normatív támogatás irányába lépni, amennyiben a jog eszközével választ adunk arra a kérdésre, kik is azok a határon túli magyarok. Ezen megfontoláson túl a kedvezménytörvény megalkotásához kétségtelenül hozzájárult az európai uniós csatlakozás körüli ún. „Schengen-frászs” is, amely újabb vasfüggöny leereszkedésétől tartott az anyaország és a határon túli magyar közösségek között, illetve az ezen közösségek irányából megfogalmazódó folyamatos igény helyzetük világosabb rendezésére.

A határon túli magyarok körében a jogszabály elfogadását megelőzően végzett felmérések adatai szerint a leendő kedvezményezettek nagy érdeklődést nyilvánítottak a státustörvény és az ahhoz kapcsolódó támogatások iránt. A Balázs Ferenc Intézet által 2001

¹ A módosított ügyrend legfontosabb eleme, hogy az igazolványokat a konzulátusokra is lehet igényelni.

² Az adatok forrása az RMDSZ – Ügyvezető Elnökség Kedvezménytörvény – Központi Tájékoztató Iroda archívuma.

áprilisában végzett felmérés alapján³ a romániai magyarok 91,3%-a biztosan igényelné, hogy határon túli magyarként olyan igazolványt kapjon, amely révén lehetővé válna, hogy a schengeni határok esetleges bevezetése után korlátozás nélkül utazhasson Magyarországra, ott sajátos jogokkal rendelkezzen, illetve szülőföldjén különböző támogatásokban részesüljön. Az igazolvány kérelmezésének várható időpontját illetően a romániai magyarok 68,7%-a nyilatkozta, hogy azonnal igényelné, amint lehetővé válik (már 2002 elején), 9,5% pedig 2002 második felében váltaná ki Magyar igazolványát.

2004. augusztus 29-ig Romániában 493 539 személy nyújtotta be Magyar igazolvány iránti kérelmét, a 2002-es népszámlálás adataihoz viszonyítva a magyar nemzetiségűek 34,43%-a. Az előzetes felmérések előrejelzéseire képest ez az arány kevesebb, mint fele azoknak, akik Magyar igazolványukat – állításuk szerint – már a törvény hatályba lépésének első évében ki szándékoztak váltani. A következőkben megpróbálom felvázolni az igénylések ilyen jellegű alakulásának dinamikáját, és ennek lehetséges okait.

Legáltalánosabban úgy fogalmazható meg a jelenség, hogy – különösen az alkalmazás első időszakában – a kedvezménytörvénynek a politikai közbeszédben kommunikált, elsősorban szimbolikus üzenete a meghatározó, míg a jogszabályhoz kapcsolódó támogatások rendszere nem alakult a kedvezményezettek elvárásai szerint. A Magyar igazolványok rendszere nem jelentett megoldást a határon túli magyarokat érintő egyik legérzékenyebb kérdésre, a Magyarországra történő vízummentes utazásra sem⁴. A státustörvényhez kapcsolódó kedvezmények a meglévőkhöz képest lényegesen nem bővültek, azok a támogatási formák pedig, amelyek a Magyar igazolvány kiváltását feltételezik, viszonylag nehézkesen, vagy egyáltalán nem működnek.

Az egyik ilyen támogatási forma az Illyés Közalapítvány által meghirdetett „Szülőföldön – magyarul” nevelési-oktatási ösztöndíj, illetve tankönyv- és taneszköz-támogatás volt.⁵ A 2002-es választásokat követően az Illyés Közalapítvány kuratóriumában kialakult jogi pathhelyzet⁶ következtében a pályázatok elbírálása gyakorlatilag szünetelt, és csak 2003 novemberétől került sor a megítélt támogatások folyósítására. 2004. február másodikán hirdette meg az Iskola Alapítvány a 2003/2004-es tanévre szóló oktatási-nevelési, tankönyv- és taneszköz, illetve hallgatói támogatás iránti pályázatát, de a támogatás igényléséhez már nem volt kötelező az igazolvány megléte.

A Magyar igazolványhoz kapcsolódik a járulékos igazolványok rendszere: diákigazolvány, pedagógus-igazolvány, oktatói kártya. A járulékos igazolványok iránti igénylés mindvégig alacsony szinten maradt, ami elsősorban azzal magyarázható, hogy a rendszer működésének technikai problémái hosszú ideig nem biztosították a kérelmezés zavartalan ügymenetét.

³ A kutatás az erdélyi, felvidéki, vajdasági és szlovákiai magyarság körében készült, a határon túli magyar közéleti értékrend és a különleges státus iránti igények témakörben, 1052 személy megkérdezésével.

⁴ Szerbia és Montenegró, illetve Ukrajna állampolgárai csak vízum birtokában utazhatnak Magyarországra.

⁵ A pályázatot Románia esetén 2002. április 21-én írták ki, a pályázatok benyújtását naptári évhez kötötték, beküldési határidejük 2002. december 15. volt.

⁶ A 2002-es kormányváltást követően a kuratórium tagjainak egy része mandátumát időkorlát nélkülként értelmezi. 2002. július 7-én az Oktatási Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma visszahívta képviselőit az Illyés Közalapítvány kuratóriumából, illetve az Oktatási Állandó Bizottságból, a bizottság ezáltal működésképtelenné vált.

A státustörvényhez kapcsolódó másik támogatási forma a kedvezményes munkavállalás rendszere lett volna.⁷ A 2001. decemberében aláírt Orbán–Năstase egyetértési nyilatkozat a törvény diszkriminatív voltára hivatkozva megszüntetette az etnikai alapon történő különbségtételt a munkavállalási engedélyt igénylők között. A kedvezményes munkavállalási engedély kiváltásának nehézségei miatt⁸ azonban nagyon kevesen éltek a törvény biztosította lehetőséggel.⁹ A jogszabály módosítása pedig ezt a kedvezményt hatályon kívül helyezte.

A támogatások, kedvezmények illetve azok elmaradása a vizsgált időszak egészében jelentős mértékben befolyásolta a Magyar igazolvány iránti kérelmek számának alakulását.

A kedvezménytörvény romániai alkalmazása

A jogszabály elfogadását követően a Magyarországgal szomszédos államokban elkezdődik a törvény gyakorlati alkalmazásának előkészítése. A Velencei Bizottság jelentésén¹⁰ alapuló, 2001. decemberében megkötött magyar-román egyetértési nyilatkozat¹¹ megteremtette a törvény romániai alkalmazásához szükséges politikai feltételeket. A nyilatkozat értelmében Magyarország területén érvényes munkavállalási engedély alapján minden román állampolgár, etnikai hovatartozástól függetlenül, egyenlő munkavállalási feltételekben és elbánásban részesül. Az egyetértési nyilatkozat nem teszi lehetővé nem magyar identitású családtagok részére az igazolvány kiállítását a kedvezménytörvény alapján, megszüntetve ezáltal a Magyar hozzátartozói igazolvány kiváltásának lehetőségét Romániára nézve. A nyilatkozat értelmében az igazolványok kiállításának folyamata elsősorban Magyarország területén történik, az ajánló vagy más szervezetek Romániában nem adhatnak ki az etnikai eredetre vonatkozó ajánlást. A Magyar igazolványban – az egyetértési nyilatkozat szerint – nem kerül feltüntetésre az igazolvány kiváltására jogosult személy nemzetisége.

Romániában a Magyar igazolvány igénylése egyrészt a kérelmező szabad identitásválasztásán alapuló nyilatkozatát feltételezi, másrészt viszont minden esetben csatolni kell egy igazoló okiratot, amely az illető személy Magyar igazolványra való jogosultságát bizonyítja. Ez az okirat lehet valamely – az igazolás kiadására jogosult – egyház által kiállított tagsági igazolás, vagy valamely civil szervezet, különösen a Romániai

⁷ Részletesebben lásd a kedvezménytörvény 15.§-át.

⁸ A külföldiek munkavállalására vonatkozó általános szabályozástól egyetlen dologban tér el a státustörvény erre vonatkozó paragrafus: az illetékes munkaügyi hivatal köteles a munkavállalási kérelmet a munkaerő-piaci helyzet vizsgálata nélkül elbírálni abban az esetben, ha a külföldi munkavállaló rendelkezik Magyar igazolvánnyal.

⁹ A Foglalkoztatási Hivatal statisztikája szerint 2002. folyamán, október 26-ig 476 olyan munkavállalási engedélyt adtak ki, amely a kedvezménytörvényhez kapcsolódott, ebből 391 személy volt román állampolgárságú. Ld. Népszabadság, 2002. október 26. – Elmaradt a romániai vendégmunkások rohama <http://www.nol.hu/cikk/84235/>

¹⁰ A Velencei Bizottság jelentése a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról

[http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF\(2001\)019-e.html](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)019-e.html).

¹¹ A Magyar Köztársaság Kormányának és Románia Kormányának egyetértési nyilatkozata <http://www.htmh.hu/egynyil.htm>

Magyar Demokrata Szövetség (a továbbiakban RMDSZ) által kiadott tagsági igazolás, vagy az illető kérelmező magyar nyelvtudását bizonyító okirat. Az elemzés során az igazoló okiratok típusát a nagykorú kérelmezők esetén vizsgáltam, mivel a kiskorúak Magyar igazolványra való jogosultsága származtatott jogosultság, és a kérelmen a szülő jogosultságát igazoló okirat típusa és megnevezése kerül feltüntetésre.

2001. november 23-án Kolozsvárott megalakult a szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény alkalmazását felügyelő Országos Testület¹². Az Országos Felügyelő Testület (a továbbiakban OFT) hatáskörébe tartozik – a jogszabályok által meghatározott feltételek betartásával – a Magyar igazolványok igénylési feltételeinek szabályozása¹³. Az OFT az RMDSZ-t bízta meg a kedvezménytörvény romániai végrehajtásához szükséges jogi és gyakorlati teendők elvégzésével.

A tájékoztató irodák alkalmazottainak száma arányos az illető iroda vonzáskörzetébe tartozó magyar nemzetiségűek számával, tehát elvileg minden igénylő azonos technikai feltételek mellett adhatja be Magyar igazolvány iránti kérelmét.

Romániában a kedvezménytörvény végrehajtásához szükséges intézményi keret kialakításának alapelve, hogy a kérelmező lakóhelyén, vagy a lakóhelyéhez legközelebb eső településen nyújthassa be Magyar igazolvány iránti kérelmét. Ezen elv következtében több mint ezer településen működnek állandó vagy időszakos jellegű tájékoztató irodák. A tájékoztató irodák hálózata leképezi az RMDSZ országos szervezeti struktúráját.

A Magyar Országgyűlés 2003. június 23-án módosította a szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényt,¹⁴ de a Magyar igazolványok igénylésének feltételei nem változtak.

A Magyar igazolvány iránti kérelmekhez kapcsolódó statisztikai adatok

Romániában a megyei/területi tájékoztató irodák, valamint a hozzájuk tartozó helyi irodák 2002. január 21-én kezdték meg működésüket. Az átvett kérelmekről az irodavezetők minden hét első napján összesítést készítenek a Központi Tájékoztató Irodának egy meghatározott beszámoló-minta alapján.¹⁵

¹² A testületnek 28 tagja van, amelyben a romániai magyar egyházak, az RMDSZ, és a romániai magyar civil szervezetek 9-9 fővel képviseltetik magukat, az elnöki tisztséget *Markó Béla*, az RMDSZ szövetségi elnöke tölti be.

¹³ Az OFT 2002. január 11-i döntése nem teszi lehetővé Magyar igazolvány kérelmezését olyan okirat alapján, amelyben az állampolgárság szerinti állam nyilvántartása az illető személyt magyarként jegyzi, mivel Románia esetén ezt csak a katonakönyv tartalmazza.

¹⁴ Lásd a 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. A 2003. évi LVII. törvénnyel módosított, egységes szerkezetbe foglalt szöveg

<http://www.htmh.hu/archivum/trvuj.htm>

¹⁵ A heti beszámoló a következő adatokat tartalmazza: az illető tájékoztató iroda által az adott héten átvett Magyar igazolvány iránti kérelmek száma, az elektronikus úton továbbított kérelmek száma, a kiskorú, valamint a nagykorú kérelmezők száma, az elrontott, illetve a hiányos kérelmek száma, valamint a nagykorú kérelmezők esetén a kérelmek jogosultság szerinti megoszlása (annak függvényében, hogy egyházi tagsági igazolás, RMDSZ tagsági igazolás, magyar nyelvismeret vagy civil szervezeti tagság alapján kérelmezte az illető személy a Magyar igazolványt).

A továbbiakban bemutatom a Magyar igazolvány iránti kérelmekhez kapcsolódó főbb statisztikai adatok alakulását.

A Magyar igazolvány iránti kérelmek számának alakulása

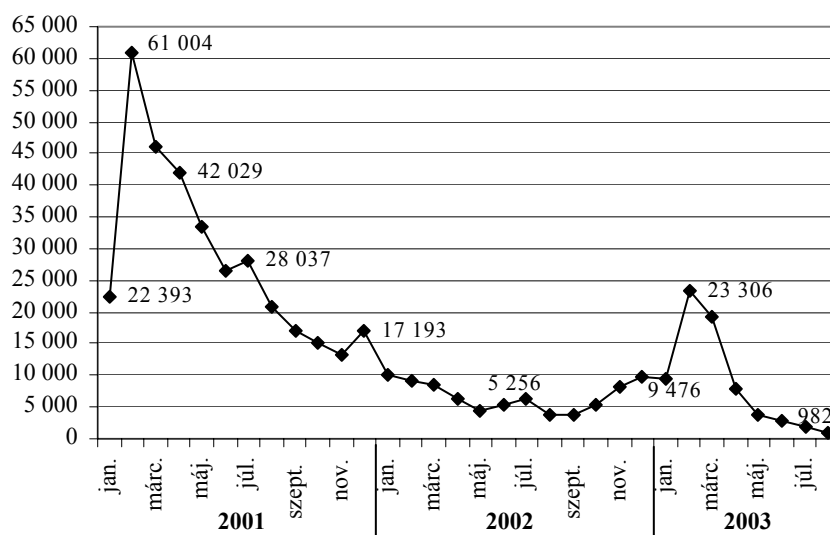
A Magyar igazolvány iránti kérelmek elemzése során a vizsgálat első szempontja az igénylések számának vizsgálata, bemutatva azok országos, illetve regionális alakulását. A kérelmek megyék szerinti megoszlását az 1-es számú táblázat tartalmazza.

*1. Magyar igazolvány iránti kérelmek számának megyei összesítése
2002. január 21. – 2004. augusztus 29.
Number of applications for Hungarian certificate by counties,
21 January 2002 – 29 August 2004*

Megye	Átvett db	Kérelmező		Jogosultság			
		Kiskorú	Nagykorú	RMDSZ	Egyház	Civil	Nyelv
Arad	10 408	2 003	8 405	2 932	3 786	212	1 476
Beszterce	6 754	1 880	4 874	700	4 044	5	125
Bihar	48 051	9 702	38 349	11 919	20 642	678	5 110
Brassó	12 186	2 728	9 458	3 472	4 864	77	1 045
Bukarest	1 170	140	1 030	409	359	15	247
Fehér	9 359	2 317	7 042	3 657	3 259	5	121
Hargita	126 744	39 046	87 698	19 008	58 445	1 357	8 888
Hunyad	5 049	1 005	4 044	766	2 857	25	396
Kolozs	36 121	7 748	28 373	6 540	19 169	151	2 513
Kovászna	66 853	19 914	46 939	9 994	31 526	296	5 123
Krassó-Szörény	1 695	165	1 530	355	1 068	0	107
Máramaros	16 615	3 618	12 997	5 178	6 565	158	1 096
Maros	77 112	19 482	57 630	16 907	37 220	197	3 306
Szatmár	38 457	10 915	27 542	7 349	17 671	82	2 440
Szeben	2 581	441	2 140	371	1 465	18	286
Szilágy	26 533	8 302	18 231	5 139	12 815	27	252
Temes	7 851	1 298	6 553	1 066	3 485	99	1 903
Összesen	493 539	130 704	362 835	95 762	229 240	3 402	34 434

A 2002. január 21. és 2004. augusztus 29. közötti időszakban a romániai tájékoztató irodák 493 539 Magyar igazolvány iránti kérelmet vettek át. A kérelmek számának havi országos alakulását az I-es számú grafikon mutatja.

A megyei/területi tájékoztató irodák összesítései jelentik az elemzés céljából feldolgozott adatokat, a 2002. január 21-e óta 2004. augusztus 29-ig eltelt időszak kimutatásai alapján. Az elemzés során összevontam a következő területi irodák adatait: Csíkszék, Gyergyószék és Udvarhelyszék (Hargita megye), Felsőháromszék és Háromszék (Kovászna megye), illetve Nagybánya és Történelmi Máramaros (Máramaros megye).



I. Magyar igazolvány iránti kérelmek számának havi alakulása
2002. január 21.–2004. augusztus 29.
Monthly number of applications for Hungarian certificate
21 January 2002 – 29 August 2004

A Magyar igazolvány iránti kérelmek számának alakulását vizsgálva megállapítható, hogy az igénylések száma az első periódusban a legmagasabb. Feltételezésem szerint ezt az induló program újdonsága, illetve az magyarázza, hogy ebben a periódusban erőteljesebb a törvény szimbolikus üzenete, egy olyan réteget szólítva meg, amely számára az igazolvány a magyar nemzethez való tartozás, a nemzeti identitás kinyilvánításának egy fontos eszköze.

2002 márciusától kezdődően a kérelmezők száma folyamatosan csökken. A kérelmek száma az új tanév kezdetével sem emelkedik, ebben a periódusban az igénylés alacsony szintje már a beígért, szülőföldön igénybe vehető támogatások elmaradásával magyarázható. A Magyar igazolvány iránti igénylések száma 2004 február-márciusában ugrik meg ismét, ebben elsősorban pragmatikus szempontok játszanak meghatározó szerepet: 2004. február másodikán hirdeti meg az Iskola Alapítvány a 2003/2004-es tanévre szóló oktatási-nevelési, tankönyv- és taneszköz, illetve hallgatói támogatás iránti pályázatát. Bár a támogatás igényléséhez nem kötelező az igazolvány megléte, a pályázati űrlapon szereplő „Magyar igazolvány száma, amennyiben van” rovat sok esetben már elégséges motivációs tényezőnek bizonyult a kérelem benyújtásához.

Az országos adatsorok mellett a kérelmek megyei, illetve regionális alakulását is megvizsgáltam. A régiók megállapításánál a Varga E. Árpád által javasolt ötös felosztást használtam, ezek a következők: Bánság (Arad, Krassó-Szörény és Temes megye), Dél-Erdély (Brassó, Fehér, Hunyad és Szeben megye), Észak-Erdély (Beszterce, Kolozs és Szilágy megye), Partium (Bihar, Máramaros és Szatmár megye), illetve Székelyföld (Hargita, Kovászna, Maros). A regionális elemzésben nem szerepel Bukarest, mivel ez

a tájékoztató iroda eltérő struktúra alapján szervezte meg tevékenységét, illetve az általa átvett igénylések az összes kérelemhez viszonyítva elhanyagolhatók.¹⁶ További észrevétel, hogy Hargita megyéhez hozzászámoltam a Moldvai Magyar Csángószövetség által Bákó megyében átvett kérelmeket is, mivel ezek elektronikus feldolgozása Csíkszere-dában történik.¹⁷

A Magyar igazolvány iránti kérelmeknek a 2002-es népszámláláshoz viszonyított aránya

2004. augusztus 29-ig Romániában a magyar nemzetiségűek 34,41 százaléka nyújtotta be Magyar igazolvány iránti kérelmét. Legmagasabb a kérelmezők aránya Szilágy megyében (a magyar nemzetiségűek 46,29 százaléka nyújtotta be igénylését), legalacsonyabb – a Bukaresti tájékoztató irodát kivéve – Temes megyében, ahol a magyar nemzetiségűek 15,27 százaléka kérelmezte a Magyar igazolványt.

A kérelmek megyék szerinti arányának a 2002-es népszámlálás adataihoz viszonyított részletes bontását a 2-es számú táblázat tartalmazza.

2. Magyar igazolvány iránti kérelmek aránya a 2002-es népszámlálás adataihoz viszonyítva, 2004. augusztus 29.

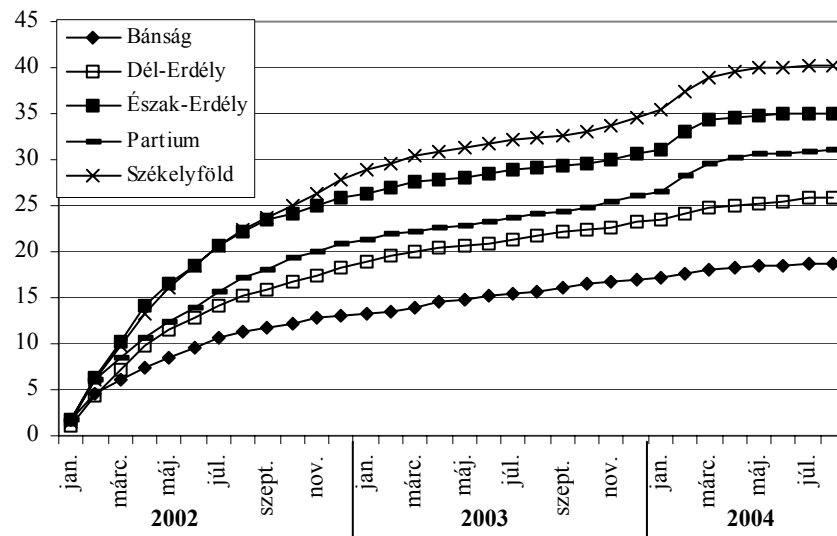
Number of applications for Hungarian certificate per 100 ethnic Hungarians (2002 census data) by counties on 29 August 2004

Megye	Magyar nemzetiségűek	Átvett kérelmek	Arányban kifejezve
Arad	49 399	10 408	21,07
Beszterce	18 394	6 754	36,72
Bihar	155 554	48 051	30,89
Brassó	51 470	12 186	23,68
Bukarest	13 005	1 170	9,00
Fehér	20 682	9 359	45,25
Hargita	280 369	126 744	45,21
Hunyad	25 321	5 049	19,94
Kolozs	122 131	36 121	29,58
Kovászna	164 055	66 853	40,75
Krassó-Szörény	5 859	1 695	28,93
Máramaros	46 250	16 615	35,92
Maros	227 673	77 112	33,87
Szatmár	129 998	38 457	29,58
Szeben	15 478	2 581	16,68
Szilágy	57 318	26 533	46,29
Temes	51 421	7 851	15,27
Összesen	1 434 377	493 539	34,41

¹⁶ A Bukaresti Tájékoztató Irodához tartozik – Bákó kivételével – az összes Kárpátokon kívüli megye. A bukaresti iroda, az összes kérelemhez viszonyítva a kérelmek 0,24 százalékát vette át.

¹⁷ Ennek megfelelően a 2002-es népszámlálás adatai esetén a Bákó megyei magyar nemzetiségűeket is hozzáadtam Hargita megyéhez.

A kérelmek arányának időbeli, régiók szerinti alakulását a II-es számú grafikon mutatja. Itt világosan kimutatható, hogy a kezdeti, gyakorlatilag azonos arányról történő „startolást” követően az egyes régiókban benyújtott kérelmeknek a 2002-es népszámlálás adataihoz viszonyított aránya sugarasan széttart, a kérelmek számának csökkenése az egyes régiók tekintetében nem arányos.



II. Magyar igazolvány iránti kérelmek arányának régiók szerinti alakulása a magyar nemzetiségűek számához viszonyítva
2002. január 21.–2004. augusztus 29.
Number of applications for Hungarian certificate per 100 ethnic Hungarians by regions, 21 January 2002 – 29 August 2004

A tájékoztató irodákhoz benyújtott Magyar igazolvány iránti kérelmek számának regionális vizsgálata alapján megfogalmazható következtetés, hogy minél magasabb az illető régióban élő – a településszerkezetet tekintve – magyarok aránya, annál nagyobb a Magyar igazolványt igénylők magyar lakossághoz viszonyított aránya.

Székelyföldön a magyar nemzetiségű személyek etnikailag homogén tömbben élnek, a kérelmezők aránya itt a legmagasabb, 40,28 százalék a 2002-es népszámlálás adataihoz viszonyítva.

Eltérő viszont Partium és Észak-Erdély esete. Partium térségében a magyar nemzetiségűek interetnikus környezetben élnek, azonban saját településükön jelentős részük többséget alkot, ugyanakkor nem elhanyagolható szempont a határ közelsége sem, annak minden előnyével. Ebből következik, hogy a Magyar igazolványt igénylők aránya a magyar lakosok összességéhez viszonyítva magas: 31,08 százalékot tesz ki. Észak-Erdély az igénylések arányát tekintve megelőzi Partiumot: 35,08 százalék kérelmezett Magyar igazolványt. Ennek több magyarázata lehetséges. Az egyik az, hogy Észak-Erdélyben a

kérelmezők magas aránya Beszterce és Szilágy megyéknek tulajdonítható, ami viszont az illető megyék településszerkezetével magyarázható. Bár Kolozs megyéhez viszonyítva jóval kevesebb magyar nemzetiségű személy él ebben a két megyében, az adott településeken a magyar lakosok jelentős része többségben, vagy magas arányban él.

Érdekes összehasonlítani a Bánságot és Dél-Erdélyt. A bánsági régióban a magyar lakosok 18,70 százaléka igényelt Magyar igazolványt, Dél-Erdélyben az arány 25,83 százalék. Mindkét esetben elmondható, hogy a magyar nemzetiségű személyek lakóhelyén belüli etnikai aránya a meghatározó, a térség magyar lakossága többségében interetnikus környezetben és számbeli kisebbségben élő város lakó. A dél-erdélyi kérelmek Bánságénál magasabb aránya ugyanis elsősorban a Fehér megye által elért kiugróan magas értékkel magyarázható, Fehér megyében viszont a magyar nemzetiségűek döntő hányada néhány olyan településen koncentrálódik, ahol többségben, vagy legalább magas arányban él. Bánságban viszont a magyar nemzetiségűek egyes településeken belüli megoszlásai nagyon nagy szórást mutatnak, ami a lakosok alacsonyabb Magyar igazolvány igénylési szándéka mellett a kérelmek benyújtásának lehetővé tételében is szervezési gondokat jelent.

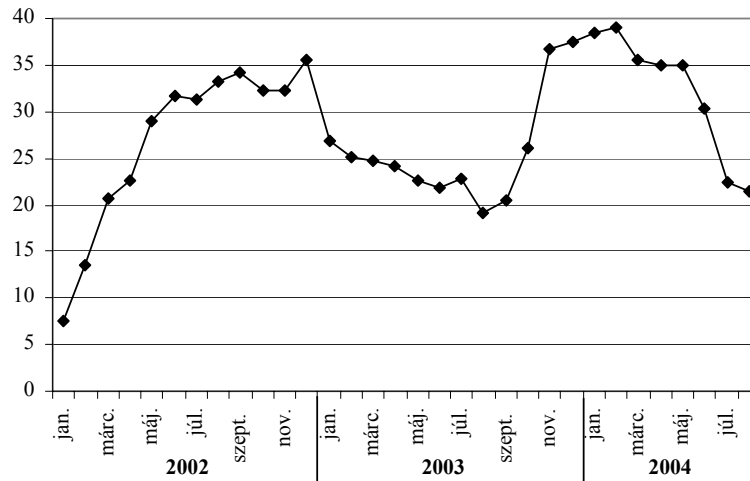
A kiskorúak által benyújtott Magyar igazolvány iránti kérelmek

A Magyar igazolvány iránti igénylésüket benyújtó személyek egy sajátos csoportját a kiskorú kérelmezők jelentik, hiszen az eddigi támogatásformák döntő többsége ezt a csoportot célozta meg. A kérelmezések alakulását tekintve különösen fontos az oktatási-nevelési támogatások szerepe, amely gyakorlatilag az egyetlen, minden jogosult számára biztosított, szülőföldön igénybe vehető támogatásforma.

Romániában a kedvezménytörvény végrehajtását segítő tájékoztató irodák megnyitásától 130 704 kiskorú kérelmező nyújtotta be Magyar igazolvány iránti igénylését, ami az összes kérelmezők 26,48 százalékát jelenti.

Ha a kiskorú kérelmezők számának alakulását vizsgáljuk, ez a kezdeti, havi nyolc- és kilencezer közötti értékről – egyetlen időszak kivételével – folyamatosan csökken, az utolsó vizsgált hónapban, 2004 augusztusában már csak 210 kiskorú személy nyújtotta be a Magyar igazolvány iránti kérelmét.

A kiskorú igénylők arányának az összesen kérelmezőkön belüli havi alakulását a III-as számú grafikon mutatja.



III. Kiskorú kérelmezők arányának havi alakulása a Magyar igazolványt kérelmezőkön belül, 2002. január 21.–2004. augusztus 29.

Monthly number of minor applicants per 100 applicants for Hungarian certificate 21 January 2002 – 29 August 2004

Az igénylések alakulását tekintve általánosan megfogalmazható, hogy a kiskorúak által benyújtott kérelmek száma, illetve aránya jelentős mértékben kötődik a különböző támogatások meghirdetése szempontjából kiemelt hónapokhoz. Így a diákigazolvány iránti kérelmek átvételének megkezdését követően¹⁸, az Illyés Közalapítvány pályázati kiírása utáni hónapokban, illetve az Iskola Alapítvány 2003/2004-es tanévre szóló pályázati kiírását követően a kiskorúak aránya jelentős mértékben emelkedik. Ugyanakkor kimutatható, hogy ezeknek a támogatásformáknak a nehézkes működése, illetve elmaradása a kiskorúak arányának csökkenő tendenciáját eredményezi. Ez a negatív tendencia 2003 novemberében fordul meg, amikor a 2002-es naptári évre kiírt nevelési-oktatási ösztöndíj, illetve tankönyv- és taneszköz-támogatás pozitívan elbírált pályázataira esetén megkezdődik a megítélt összegek folyósítása. 2004. februárjában, az új pályázat kiírásának hatására 40 százalékos körüli értéket (39,03) mutat a kiskorú igénylők aránya.

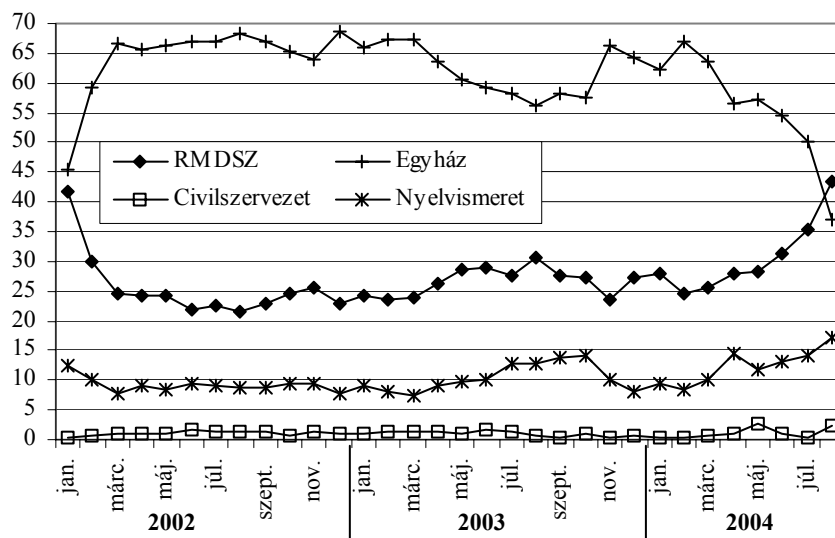
Székelyföldön magas a kiskorú kérelmezők aránya, Észak-Erdélyben is jelentős. Partiumban viszonylag alacsony, ami nagymértékben összefügg a tényvel, hogy ezekben a megyékben jelentős a Magyarországon tanuló diákok száma. Dél-Erdély és Bánság térségében alacsony a magyar tannyelvű oktatási intézmények száma, és mivel a kiskorúakat célzó támogatások mindegyike feltételezi a magyar oktatásban való részvételt, ebben a térségben emiatt lehet alacsonyabb a kiskorú igénylők aránya.

¹⁸ Romániában a járulékos igazolványok iránti kérelmek átvételének technikai feltételei csak 2002. március 11-ét követően biztosítottak.

A kérelmezők jogosultság szerinti vizsgálata

A heti összesítés négy jogosultságtípust különböztet meg: egyház által kiállított tagsági igazolás, vagy valamely civil szervezet, vagy az RMDSZ által kiadott tagsági igazolás¹⁹, vagy az illető kérelmező magyar nyelvtudását bizonyító okirat²⁰.

A Magyar igazolvány iránti kérelmek jogosultság szerinti alakulását a 2002. január 21.–2004. augusztus 29. közötti időszakban a IV-es számú grafikon mutatja. 2004. augusztus 29-ig Romániában 362 835 tizenhatalcadik életévét betöltött személy kérelmezte a Magyar igazolványt. A nagykorú igénylők 63,18 százaléka bizonyította az igazolványra való jogosultságát egyházi tagsági igazolás alapján, 26,39 százalék RMDSZ tagságot igazoló okirat alapján, 9,49 százalék magyar nyelvismeretet bizonyító okirat, és 0,94 százalék valamely civil szervezeti tagsági igazolás alapján.



IV. Magyar igazolvány iránti kérelmek jogosultság szerinti országos alakulása

2002. január 21.–2004. augusztus 29.

Changes in the number of applications for Hungarian certificate by title, 21 January 2002 – 29 August 2004

¹⁹ A Magyar igazolvány iránti kérelem űrlapján az RMDSZ civil szervezetként szerepel, a heti összesítés viszont külön tünteti fel a két szervezeti tagság alapján kérelmezőket, mivel az RMDSZ tagsági igazolás alapján benyújtott kérelmek száma többszörösét jelenti a más civil szervezeti tagságot bizonyító okiratok alapján benyújtott igényléseknek.

²⁰ Egy olyan dokumentumot kell bemutatni és fénymásolatban mellékelni, amelyből kiderül, hogy a kérelmező magyar nyelven tanult, illetve ha román tannyelvű iskolába járt, akkor fakultatív módon magyar tannyelvű órákat is látogatott.

Jogosultság tekintetében az első két hónapban magas az RMDSZ tagsági igazolás alapján Magyar igazolványt kérelmezők aránya, ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a törvény végrehajtásának szervezeti keretét az RMDSZ biztosította, így az első hónapokban többnyire a Szövetség vonzáskörébe tartozó személyek nyújtják be az igazolvány iránti igénylésüket.

2002 márciusától kezdődően a kérelmezők jogosultság szerinti megoszlásában beáll egyfajta „egyensúlyi állapot”, állandósulnak az arányok: az igénylők kétharmada egyházi tagsági igazolás, negyede RMDSZ tagságot igazoló okirat, 10 százalék a magyar nyelvismeret bizonyításával nyújtja be igénylését, míg a civil szervezeti tagság alapján Magyar igazolványt kérelmezők aránya mindvégig egy százalék alatt marad.

Az egyházi tagsági igazolás alapján kérelmezők magas arányát elsősorban az magyarázza, hogy az egyház rendelkezik a legkiterjedtebb intézményi struktúrával, ugyanakkor az igénylők jelentős hányadának lehetősége sincs más típusú szervezeti tagságot igazoló okirat kiváltására. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy az RMDSZ és az egyház által biztosított tagsági igazolások aránya a közlekedő edények elve alapján általában együtt mozog, ellentétes irányban: ahol magas az RMDSZ igazolások alapján kérelmezők aránya, ott alacsonyabb a jogosultságukat valamely felekezethez való tartozás alapján bizonyítók aránya, és fordítva.

Az egyes régiók közti különbségek tekintetében megfogalmazható, hogy azokban a térségekben, ahol a magyar nemzetiségűek kisebbségben élnek, az interetnikus környezet felértékeli az RMDSZ szerepét.

Ezeket a tendenciákat jelentős mértékben csak a végrehajtás megyei szinten tetten érhető tudatos döntése befolyásolja: van, ahol a jogosultság tudatos stratégiák alapján az RMDSZ, vagy akár a magyar nyelvismeret irányába mozdul el.²¹

Következtetések

Az igazolványok kérelmezésével kapcsolatosan megfogalmazható legfőbb kérdés a kiváltás motivációs hátterére vonatkozik: a Magyar igazolvány igénylése során annak szimbolikus értéke – az igazolvány mint a magyar nemzeti identitás vállalásának és kinyilvánításának eszköze – a meghatározó motivációs tényező, avagy az okirathoz kapcsolódó kedvezmények és támogatások, a pragmatikus vetület játszik fontosabb szerepet.

A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható, hogy a Magyar igazolvány iránti kérelmek száma együtt mozog az egyes támogatásformák, kedvezmények meghirdetésével, illetve azok elmaradásával. A 2002-es kormányváltást követően a jogszabály szimbolikus összetevői a politikai közbeszéd szintjén fokozatosan háttérbe szorultak.

Ha az igénylések szimbolikus-pragmatikus vetületeit az egyes régiók esetén próbáljuk értelmezni, a kérelmezés motivációs hátterét tekintve jelentősek lehetnek az eltérések az egyes térségek között. Az áttekinthetőbb összefoglalás céljából az öt régiót – jellemzőik alapján – háromra szűkítettem, ezek a Székelyföld, a határmenti térség (Partium és Bánság), illetve a két magyar tömb közötti középső korridor: Észak-Erdély és Dél-Erdély.

²¹ Például Temes megyében elsődlegesen a magyar nyelvismeretet javasolják a jogosultság bizonyítására, Szilágy megyében pedig az RMDSZ tagsági igazolást.

Székelyföldön a kérelmezés folyamatában valószínűleg a pragmatikus megfontolások dominálnak. Mivel a térségben lakók etnikailag homogén, kompakt tömbben élnek, kevésbé gondolhatják úgy, hogy a Magyar igazolvány nemzeti identitásuk kifejezője vagy erősítője lehet. Székelyföldön vélhetően azok kérelmezik nagyobb arányban az igazolványt, akik kiskorú gyermekeket nevelnek, vagy rendszeresen Magyarországra utaznak, tehát igénybe vehetik a törvény biztosította kedvezményeket. Ezt igazolja a kérelmek regionális alakulását megjelenítő grafikon is: Székelyföld esetén emelkedik a legmeredekebben a görbe a 2003/2004-es tanévre szóló pályázatok kiírását követően. Székelyföldön alacsonyabb lehet a kérelmezők aránya az idősebb, kevésbé mobilis rétegek körében.

A határmenti térség, Partium és Bánság esetén a kérelmezések aránya valószínűleg jelentős mértékben összefügg azzal, hogy ez a térség Magyarországgal szomszédos területet jelent, ennek minden előnyével. Ezekben a megyékben – az interetnikus környezet miatt – vélhetően erősebb a törvény szimbolikus üzenete, mint Székelyföldön, azonban nem ez, hanem inkább a pragmatikus szempontok a meghatározóak: nem véletlen, hogy Partium esetén is ugrásszerűen megnő az igénylések száma 2004 februárjában.

Az interetnikus környezetben élők, Észak- és Dél-Erdély térségében lakó magyar nemzetiségűek esetén lehet a legerősebb a Magyar igazolvány kiváltásának szimbolikus indíttatása. Ebben a térségben a román nemzetiségűekkel való együttélés következtében az igazolvány igénylése valószínűleg a magyar nemzeti identitás kinyilvánítása és megélése, egy olyan eszköz, amely az illető személyek identitástudatának erősítését is jelentős mértékben szolgálja.

Bár a jelenlegi adatok alapján a következtetések többsége hipotézisek formájában fogalmazható meg, megkockáztatható az a kijelentés, hogy amennyiben változik a magyar kormány támogatáspolitikája, és az egyes személyeket, háztartásokat megcélzó kedvezményeket és támogatásokat ráhelyezi a kedvezménytörvény rendszerére, a Magyar igazolvány meglététől teszi függővé azokat, ez kétségtelenül az igénylések szintjének növekedése irányába fog majd hatni. Viszont az is megállapítható, hogy a kérelmezők többsége számára a Magyar igazolvány elsődlegesen nem a magyar nemzethez való tartozás szimbolikus kifejeződésének szerepét tölti be, csupán egy kedvezmények igénybevételét biztosító okirat.

A tanulmányban vázolt tendenciák, illetve hipotézisek alaposabb körüljárása elsősorban kérdőíves kutatások és interjúk készítése útján képzelhető el. A Magyar igazolvány iránti kérelmekhez kapcsolódik egy statisztikai elemzés céljára alkalmas adatbázis-kivonat is, amely az igényléshez szükséges kérelem adatait tartalmazza. Ez a magyar Belügyminisztérium Központi Adatfeldolgozó, Nyilvántartó és Választási Hivatalában található. Adattartalmát tekintve az adatbázis főként a belső migráció tanulmányozására alkalmas (a kérelmező születési helye, illetve jelenlegi lakhelye alapján), az igénylők profiljának pontosabb vázolásához azonban minimális adatot tartalmaz.

Tárgyszavak:

Etnikum
Kisebbség

**THE HUNGARIAN STATUS LAW IN THE ROMANIAN PRACTICE –
CHANGES IN THE NUMBER OF APPLICATIONS FOR HUNGARIAN CER-
TIFICATE**

A MAGYARORSZÁGI CIGÁNY NÉPESSÉG DEMOGRÁFIÁJA

KEMÉNY ISTVÁN

A tanulmány

- tárgyalja a cigányság létszámát, és ennek változásait,
- összehasonlítja a cigány népesség növekedését az ország lakosságának növekedésével, ill. csökkenésével,
- tárgyalja az ezer lakosra jutó élveszületések számát a cigányoknál és az ország teljes lakosságánál,
- a kormegoszlást a cigányoknál és a teljes lakoságnál,
- a 15 éves és idősebb népesség családi állapotát,
- a nők élveszületett gyermekeinek számát a cigányoknál és a teljes lakoságnál.

Népességszám, népességnövekedés, születésszám

A tanulmány az említett témák mindegyikében három felmérésre támaszkodik: az 1971. évi, az 1993. évi és a 2003. évi felmérésre, természetesen elsősorban és a legnagyobb mértékben a 2003. évi felmérésre. Mindhárom felmérés országos reprezentatív felmérés volt. Az 1971. évi és az 1993. évi felmérésben a cigány lakosság 2, a 2003. évi felmérésben 1 százalékát kérdeztük meg.

1971-ben 320 ezer körülire, 1993-ban 468 ezer körülire becsültük a cigányok számát. Más, körültekintőbb megfogalmazásban:

- 1971-ben 270 ezer és 370 ezer,
- 1993-ban 420 ezer és 520 ezer körül volt a cigányok száma.

A 2003-as felmérésben 1165 lakásban 5408 személyt írtunk össze. Ha felmérésünk abszolút pontos lett volna, akkor 2003 elején 540 800 lett volna a cigányok száma. Teljesen elképzelhetetlen azonban olyan felmérés, amelyben a felmérők minden egyes cigány családdhoz eljutnak, és ott az összeírásban illetőleg a kérdőív kitöltésében sikerrel járnak. Az 1993-as felmérésben is számoltunk 5 százalékos, ill. 10 százalékos hibával. Ha a 2003-as felmérésben 5 százalékra becsüljük az összeírásból kimaradt cigány háztartások és személyek számát és feltételezzük, hogy az 540 800 a cigányok tényleges számának 95 százaléka, akkor 570 ezer före becsüljük az országban lakó cigányok számát. Ha 10 százalékra becsüljük a felmérésből kimaradt cigány háztartások és személyek számát és feltételezzük, hogy az 540 800 a cigányok tényleges számának csak 90 százaléka, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy 2003 tavaszán 600 ezer cigány élt az országban. Helyesebb azonban azt mondanunk, hogy a cigány háztartásokban élő személyek száma 2003 elején 520 ezer és 650 ezer között volt.

Az 1971 óta eltelt 33 esztendő első tíz évében az ország népessége növekedett, majd 1981 óta csökkent: 1971-ben 10 millió 352 ezer, 1980-ban 10 millió 709 ezer, 1990-ben 10 millió 375 ezer, 1993-ban 10 millió 365 ezer, 2001-ben 10 millió 200 ezer, 2003-ban 10 millió 142 ezer volt.

A cigány népesség folyamatosan növekedett. Az 1971-es 3 százalékról 1993-ban 5 százalékra, 2003-ban 6 százalékra emelkedett az aránya.

Az ezer lakosra jutó születések száma 1971-ben a cigányoknál 32 volt, 1993-ban 28,7. Az 1993-as felmérésről szóló beszámolóinkban azt írtuk, hogy a következő tízhusz évben további csökkenés várható. A 2003-as felmérés szerint 2002-ben az ezer cigány lakosra jutó születések száma 25,3 volt. Úgy látszik tehát, hogy a születések számának csökkenése 1993 és 2002 között tovább folytatódott. Arra azonban fölhívom a figyelmet, hogy mintánk nem volt elég nagy, és arra is, hogy mivel a születések száma évről évre változik, egy év adataiból nem vonhatók le következtetések.

Kérdőíveinkből meg tudtuk állapítani, hogy 1993 és 2002 között mintánkban évről évre miként változott az élveszületések száma.

1. Egyes évekre jutó élveszületések száma a 2003-as felmérés mintájában
Annual number of live births in the sample of the survey carried out in 2003

Évszám	Adott évben születetett gyermekek száma mintában	Évszám	Adott évben születetett gyermekek száma mintában
1993	142	1998	150
1994	162	1999	146
1995	158	2000	144
1996	123	2001	150
1997	153	2002	137

1994-ben jelentősebb növekedést, 1996-ban és 2002-ben jelentősebb csökkenést láthatunk.

Az 1993-as és a 2003-as adatok alapján becsléseket készítettünk a cigány lakosság számának évenkénti változásairól is. Mintánkban is, országosan is az évenkénti születésszámot az évenkénti lakosság számhoz viszonyítva azt láttuk, hogy 1994-ben az ezer lakosra jutó élveszületések száma 30,1-re emelkedett, majd csökkenni kezdett: 1995-ben 29,7, 1997-ben 28,6, 2000-ben 26,7, 2002-ben 25,3 volt. Az évenkénti tény- és arányszámok természetesen esetlegesek, de látható a csökkenés a kilencvenes évek második felében.

2. Ezer lakosra jutó élveszületések évi száma a felmérés mintájában
Annual number of live births per 1000 persons in the sample of the survey

Évszám	Ezer lakosra jutó születések szám	Évszám	Ezer lakosra jutó születések szám
1994	30,1	1999	27,2
1995	29,7	2000	26,7
1996	23,0	2001	27,8
1997	28,6	2002	25,3
1998	27,9		

A születésszámok néhány éven át tartó emelkedésében valószínűleg szerepet játszott a gyermektámogatások reálértékének erőteljes növekedése a rendszerváltást közvetlenül megelőző években. 1998-ig aztán felére csökkent a családi pótlék reálértéke, 1998 és 2000 között pedig még további csökkenés ment végbe, és hasonló mértékben veszítették értéküket más gyermektámogatások is. A gyermektámogatások közé sorolom a gyermekvállalásért járó szociális lakáskölcsönt is. Ennek hatása adott esetben jóval nagyobb lehet a családi pótléknál. A gyerekszám ideiglenes növekedése valószínűleg nem 1994-ben, hanem már korábban kezdődött.

Az 1971 és 1993 közötti húsz esztendőben mintegy 10 százalékkal csökkent az ezer cigány lakosra jutó születések száma. Az emelkedés éveit után újra csökkenés következett és az ezer lakosra jutó születések száma 2002-ben körülbelül 20 százalékkal volt kisebb az 1971. évinél.

Ennél a csökkenésnél azonban jóval nagyobb mértékű volt a születések számának országos csökkenése. Az ezer lakosra jutó születések száma országosan 1971-ben 14,5, 1993-ban 11,3, 2003-ban 9,3 volt.

Magyarországon az élveszületések száma 1971-ben 151 ezer volt, 1993-ban 116 ezer, 2003-ban 94.647 ezer. 1971-ben 10 ezer cigány gyerek született, 1993-ban 13 ezer, 2002-ben 15 ezer. 1971-ben az országban született gyerekeknek kevesebb, mint 7 százaléka volt cigány, 1993-ban több mint 11, 2002-ben 15,8 százaléka.

Kormegoszlás

A gyerekszám a cigányok körében sokkal nagyobb az országosnál, de sokkal nagyobb a halálozások száma és aránya is. A nagyobb gyerekszám és a nagyobb halálozási szám együttes eredményeképpen a 15 éven aluli gyerekek aránya kétszer akkora, mint a teljes népességben; a teljes népesség 16 százaléka, a cigány népesség 37 százaléka 15 éven aluli. A 60 évesek és idősebbek aránya viszont a teljes népességben ötször akkora, mint a cigányoknál: a teljes népességben 21 százalék, a cigányoknál 4 százalék.

3. A cigány háztartásokban élő és az országos népesség életkor szerinti megoszlása Age distribution of the members of Roma households and that of the total population

Életkor	Cigányok 1993	Cigányok 2003	Országos 2003
0–14	35,4	36,8	16,1
15–19	11,8	10,3	6,4
20–24	9,4	9,1	7,4
25–29	7,5	8,7	8,3
30–34	8,0	7,7	7,1
35–39	7,6	6,5	6,2
40–44	6,0	6,4	6,3
45–49	4,0	5,0	8,1
50–54	3,2	3,1	7,2
55–59	2,4	2,5	6,1
60–64	2,0	1,6	5,4
65–69	1,4	1,3	4,7
70–x	1,6	1,0	10,7
Összesen	100	100	100

Amennyiben a két becslés közül az 570 ezer fő felel meg a valóságnak, a cigány népesség száma 1993 és 2003 között évi 10 ezer, tíz év alatt 100 ezer fővel növekedett. Ha a 600 ezer fős becslés a reális, akkor a növekedés évi 13 ezer, tíz év alatt 130 ezer fő.

Még nagyobb a növekedés 1893-hoz képest. Akkor 65 ezer cigány élt az ország mai területén. 1893 és 2003 között tehát kilencszeresére nőtt az ország területén élő cigányok száma.

A 15 éves és idősebb cigány népesség családi állapota

Ismeretes, hogy a férfiak és a nők törvényes családi állapotában és az élettársi kapcsolatok elterjedtségében a legutóbbi években igen nagy változások mentek végbe az országban is, a cigányok között is.

Az 1990. évi népszámlálás idején az ország 15 éves és idősebb népességében 20,3 százalék volt a nőtlenek és hajadonok, 61,2 százalék a házások, 11,2 százalék az özvegyek és 7,4 százalék az elváltak aránya. 2003-ban viszont 28,2 százalék volt a nőtlenek és hajadonok, 50,9 százalék a házások, 11,6 százalék az özvegyek és 9,3 százalék az elváltak aránya.

A cigány népesség családi állapot szerinti összetétele 1990-ben sokkal inkább különbözött az országos összetételtől, mint ma. A népszámlálásban nem volt arra mód és lehetőség, hogy a teljes cigány népességről adatokat gyűjtsenek, de összeírták azokat, akik cigány nemzetiségűnek mondták magukat és volt kérdés a népszámlálási kérdőívben az anyanyelvről is. A cigány nemzetiségűeknél az országosnál sokkal nagyobb, 37,3 százalék volt a nőtlenek és hajadonok, az országosnál sokkal kisebb, 51,6 százalék volt a házások, 6,0 százalék az özvegyek és 5,2 százalék az elváltak aránya.

(A vonatkozó adatok megtalálhatók *Mészáros Árpád* és *Fóti János* cikkében A cigány népesség jellemzői Magyarországon. In *Horváth Ágota, Landau Edit, Szalai Júlia* [szerk.]: Cigánynak születni. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000.)

A házások tényleges aránya természetesen sokkal nagyobb volt 51,6 százaléknál. A cigányok egy része ugyanis nem kötött és nem köt polgári és egyházi házasságot, de házasságot köt a cigány közösség saját törvényei szerint, szertartásokkal ünnepli meg a házasság kimondását, és törvényesnek tekinti az így létrejött házasságot.

Mészáros Árpád és *Fóti János* a cigány anyanyelvűekről is közölt 1990. évi népszámlálási adatot. Ez az adat azonban a valóságban nem a cigány anyanyelvűekre vonatkozott. Az 1990. évi népszámlálásban ugyanis nem csak a cigány anyanyelvű, hanem a román anyanyelvű cigányokat is cigány anyanyelvűnek vették fel. A cigány anyanyelvűnek írt, a valóságban nem magyar anyanyelvű cigányok 40,0 százaléka volt 1990-ben nőtlen és hajadon, 46,5 százaléka házas, 6,8 százaléka özvegy és 5,7 százaléka elvált.

A törvényes családi állapot tekintetében cigányok és nem cigányok között ma kisebb a különbség, mint 1990-ben. 2003-ban a 15–29 éves férfiak közül országosan nőtlen 85 százalék, a cigányoknál 78,8 százalék, a 30–39 éves férfiaknál országosan 29,9 százalék, a cigányoknál 31,9 százalék, és ugyanilyen nagyságrendűek a különbségek az idősebb korosztályoknál is. A nőknél is azt tapasztaljuk, hogy a 15–29 éves korosztályokban a hajadonok aránya országosan 74,7 százalék, a cigányoknál 71,6 százalék, viszont a 30–39 éveseknél országosan 16,6 százalék, a cigányoknál 28,4 százalék, a 40–49 éveseknél országosan 5,9 százalék, a cigányoknál 12,8 százalék, az 50–

59 éveseknél országosan 4,1 százalék, a cigányoknál 3,9 százalék. A cigányok egy része azonban továbbra is a cigány törvények szerint köt házasságot. Polgári házasságot kötött a 30 év alatti cigány férfiak 21 százaléka, de ténylegesen házasságban él 36 százalékuk. Polgári házasságot kötött a 30 év alatti cigány nők 28 százaléka, de ténylegesen házasságban él 47 százalékuk.

4. A nőtlenek százalékos aránya az egyes korcsoportokban
Proportion of bachelors in certain age groups (%)

Korosztályok	Teljes népesség	Cigányok-törvényes	Cigány-tényleges
15–29	85,4	78,8	64,2
30–39	29,9	31,9	16,0
40–49	14,1	16,6	7,8
50–59	7,1	10,1	2,0
60–69	4,7	7,4	4,4
70–x	3,5		

5. A hajadonok százalékos aránya az egyes korcsoportokban
Proportion of spinsters in certain age groups (%)

Korosztályok	Teljes népesség	Cigányok-törvényes	Cigány-tényleges
15–29	74,2	71,6	53,2
30–39	16,6	28,4	14,4
40–49	5,9	12,8	6,9
50–59	4,1	3,9	3,3
60–69	3,3	8,0	5,7
70–x	4,1		

Fogalmazhatunk úgy is, hogy élettársi kapcsolatban él a 30 év alatti cigány férfiak 15, és a 30 év alatti cigány nők 19 százaléka. Ők maguk azonban házasságban élőnek tartják és mondják magukat. A 6. táblázatból látható, hogy az összes férfi 46 százaléka és az összes nő 44 százaléka él a magyar állam törvényei szerinti házasságban. A 7. táblázat viszont azt mutatja, hogy az összes férfi 59 százaléka és az összes nő 56 százaléka él a cigány közösségek által törvényesnek tekintett házasságban.

6. Törvényes családi állapot a különböző korcsoportokban – százalékos arányok
Legal marital status in certain age groups (%)

Nem	Korcsoport	Nőtlen-hajadon	Házás	Elvált	Özvegy	Összesen
Férfi	15–39	63,0	33,9	2,9	0,2	100
	40–59	14,4	73,1	9,4	3,1	100
	60–x	5,7	56,8	8,0	29,5	100
	Együtt	46,4	46,0	5,0	2,6	100
Nő	15–39	57,2	37,8	3,9	1,1	100
	40–59	9,8	63,8	14,2	12,2	100
	60–x	9,8	29,3	4,9	56,1	100
	Együtt	41,4	44,0	6,6	7,9	100

7. Tényleges családi állapot a különböző korcsoportokban – százalékos arányok
Actual marital status in certain age groups (%)

Nem	Korcsoport	Nőtlen-hajadon	Házás	Elvált	Özvegy	Összesen
Férfi	15–39	47,9	48,8	3,1	0,2	100
	40–59	5,9	83,6	7,4	3,1	100
	60–x	3,4	63,6	5,7	27,3	100
	Együtt	33,8	59,3	4,4	2,4	100
Nő	15–39	40,4	53,8	4,8	1,0	100
	40–59	5,7	69,6	12,9	11,8	100
	60–x	6,5	31,7	4,9	56,9	100
	Együtt	28,9	56,4	6,9	7,8	100

Szuhay Péternek mindenesetre igaza van abban, hogy a házasság tekintetében a magyarországi cigányok kétféleképpen viselkednek, és ebben a vízvonalon nem az etnikum, hanem a megélhetés és a társadalmi pozíció. A stabil egzisztenciájú, konszolidált, a többségi társadalom normáit elfogadó és követő családok a polgári és egyházi házasságot is elfogadják és fényesen ünneplik, a bizonytalan egzisztenciájú, szegény és leszakadt családok viszont fenntartják a házasságnak a cigány közösségek által szentesített és a többségi társadalom intézményeitől függetlenített formáját.

A nők elveszületett gyermekeinek száma

A nők elveszületett gyerekeinek számát illetően a 2003. évi adatok az 1990. évi népszámlálás cigány anyanyelvű és cigány nemzetiségű nőkre vonatkozó adataival hasonlíthatók össze.

Fóti és *Mészáros* adatai szerint 1990-ben 100 ötven éves és idősebb, cigány anyanyelvű házasságú nő gyermekeinek száma 531 volt, 100 magát cigány nemzetiségűnek mondó házasságú nő gyermekeinek száma 546, ugyanakkor az országban 100 ötven éves és idősebb nő gyermekeinek száma 205 volt.

A 2003-as felmérés adatai szerint viszont 100 ötven éves és idősebb cigány anyanyelvű, házas nő gyermekeinek szám 431, 100 cigány nemzetiségű, házas nő gyermekeinek száma 379 volt. Országosan ugyanakkor 100 ötven éves és idősebb, házas nő gyermekeinek száma 188 volt.

A 2003-ban cigány anyanyelvűeknél 19 százalék, a cigány nemzetiségűeknél 31 százalék a csökkenés mértéke.

8. Száz 15 éves és idősebb házas nő élveszületett gyermekeinek száma 1990-ben
Number of live births per 100 married women aged 15 and over by age group in 1990

Korcsoport	Cigány anyanyelvű nők	Cigány nemzetiségű nők	Országos
15–24	174	175	91
25–34	207	306	176
35–49	428	429	190
50–x	531	546	205
Együtt	358	354	188

9. Száz 15 éves és idősebb házas nő élveszületett gyermekeinek száma 2003-ban
Number of live births per 100 married women aged 15 and over by age group in 2003

Korcsoport	Cigány anyanyelvű nők	Cigány nemzetiségű nők
15–24	150	219
25–34	314	293
35–49	323	351
50–x	431	379
Együtt	334	321

Száz cigány anyanyelvű házas nő gyermekszáma 1990-ben 358, 2003-ban viszont 334 volt. Tegyük hozzá, hogy száz beás anyanyelvű házas nő gyermekszáma 284 volt, és száz cigány és beás anyanyelvű házas nő együttes gyermekszáma 2003-ban 304 volt. Mivel 1990-ben a cigány és a beás anyanyelvű nőket egyformán cigány anyanyelvűnek vették fel, ezért az 1990-es 334-et a 2003-as 304-gyel kell összehasonlítani.

A cigány nemzetiségű házas nők gyermekszáma 1990-ben 354, 2003-ban 321 volt. Ne feledkezzünk meg azonban arról, hogy a házas cigány nőknek csak egyharmada vallotta magát cigány nemzetiségűnek. Az összességet nézve száz törvényesen házas cigány nő élveszületett gyermekeinek száma 2003-ban 305, száz ténylegesen házas cigány nő élveszületett gyermekeinek száma 284 volt. Ez a szám jóval alacsonyabb az 1990. évi adatoknál. A termékenység csökkenése egyértelmű.

Mint láttuk, a száz nőre jutó gyermekek száma a tényleges házasoknál kisebb, mint az állami törvények szerinti házasoknál, de a különbség nem túlságosan nagy.

A 10. táblázatból látható, hogy hasonló a helyzet a hajadonoknál is.

10. Száz 15 éves és idősebb nő élveszületett gyermekeinek száma
a cigányok és a teljes népesség körében
*Number of live births per 100 women aged 15 and over by legal and
actual marital status (Roma and total population) in 2003*

Törvényes családi állapot	Cigányok	Teljes népesség
Hajadon	147,7	20
Házás	305,3	188
Tényleges családi állapot		
Hajadon	107,3	
Házás	284,4	

Az anyanyelvi csoportok között is vannak különbségek, de nem túlságosan nagyok.

11. Száz 15 éves és idősebb cigány nő élveszületett
gyermekeinek száma anyanyelv szerint
*Number of live births per 100 Roma women
aged 15 and over by mother tongue*

Anyanyelv	Száz nőre jutó gyermekek száma
Cigány	241,6
Beás	251,3
Magyar	232,0
Együtt	234,4

Alapvetőek viszont az iskolázottság szerinti különbségek.

12. Száz 15 éves és idősebb cigány nő élveszületett gyermekeinek
száma iskolázottság szerint
*Number of live births per 100 Roma women aged 15 and over
by educational status*

Iskolai végzettség	Száz nőre jutó gyermekek száma
Nyolc általános	270
Szaktanácsképző	168
Középfokú végzettség	161
Együtt	241

Egyes nézetek szerint ebben az összefüggésben az iskolázottság az ok, és a gyermekszám csökkenése a következmény. A valóságos összefüggés ennél bonyolultabb. Az általános iskolát végző cigány lánynak választania és döntenie kell, hogy elvégzi-e az általános iskolát, és utána tovább tanul-e vagy nem. A választást és a döntést különböző tényezők befolyásolják. A tényezők közé tartozik az iskola végzéséhez szükséges anyagi eszközök megléte vagy hiánya. Szaktanácsképzőt vagy középiskolát többnyire a jobb anyagi helyzetben lévő, illetőleg a középiskolához közelebb lakó lányok végez-

nek. A továbbtanulásban többnyire szerepet játszik a beilleszkedésre, az integrációra vagy az asszimilációra való törekvés is.

A házas nők megoszlása a gyermekek száma szerint

Országosan a házas nőkre az a jellemző, hogy 7 és fél százaléknak nincs gyereke, 25 százaléknak 1, 49 százaléknak 2, 14 százaléknak három és 5 százaléknak háromnál több gyermeke van. A cigány nők 6 százaléknak nincs gyermeke, 11 százaléknak 1, 23 százaléknak 2, 27 százaléknak 3 és 33 százaléknak háromnál több gyermeke van.

*13. Házas nők megoszlása az élveszületett gyermekek száma szerint
Distribution of married women by the number of their live born children
(Total and Roma population)*

	Gyermekek száma						Összesen
	0	1	2	3	4	5 és több	
Teljes népesség							
1920	17,9	16,6	12,5	10,0	9,2	32,9	100
1949	18,4	22,3	20,7	13,1	8,3	17,2	100
1970	13,8	29,2	31,0	12,7	5,8	7,5	100
1990	8,8	26,2	45,9	12,9	3,6	2,6	100
2001	7,5	24,9	48,6	13,9	4,2	0,9	100
Cigányok							
1993	3,3	13,3	23,5	23,0	14,5	22,4	100
2003	6,2	10,9	23,3	27,0	15,9	17,1	100

A táblázatból látható, hogy 1993-ban a cigány nők 36,9 százaléknak, 2003-ban 33 százaléknak volt négy vagy több gyereke, de az is, hogy 1920-ban országosan 42 százalék, de még 1949-ben is 25,5 százalék volt a négy vagy többgyerekes nők aránya.

Erre már 1990-ben felhívta a figyelmet *Janky Béla* (1999), valamint arra is, hogy a kilencvenes évek elején a cigány népesség kormegoszlásában és termékenységi mutatókban hasonlított 1920 országos népességéhez. Most hozzátehetjük, hogy ez a hasonlóság 2003 cigány népességére is fennmaradt illetőleg kis mértékben csökkent. A 14. táblázatból látható, hogy ezer 15–49 éves nőre jutó élveszületett gyermekek száma 1921 Magyarországon 117, a cigány népességben 1993-ban 112, 2003-ban 102 volt. Ezt az utóbbi adatot a mai Magyarországhoz képest nagyon nagyra találhatjuk, de az 1921-es magyarországi adatnál jóval kisebb volt. Már láttuk a csökkenő hasonlóságot a négy és több gyerekes anyák arányában, most hozzátesszük, hogy az öt és több gyerekes anyák arányában még nagyobb a csökkenés: az 1920. évi országos adat 33, a cigány adat 1993-ban 22, 2003-ban 17 százalék. Ez az utóbbi adat majdnem pontosan megegyezik az 1949. évi országos adattal. Gyerekszámában tehát a cigány adatok 1993-ban hasonlítottak az 1920–21. évi országos adatokhoz, de azoknál kisebbek voltak, és hasonlóak, de még kisebbek voltak a 2003. évi cigány adatok.

Gyermektámogatás és gyermekvállalás

A kilencvenes évek végén *Gyenei Márta* számolt be arról, hogy egy általa vizsgált településen a cigány és a nem cigány szegény családokban növekedett a gyermekszám. A gyerekszám növekedését *Gyenei* a szegény családokban országos jelenségnek tartotta, demográfiai robbanásnak nevezte, és azzal magyarázta, hogy a munkanélküliségre válaszul a szegények a családi pótlékért és más szociálpolitikai juttatásokért „stratégiai” gyerek szülésére vállalkoznak. „Nem lehet nem szembenézni azzal ténnyel – írta a Népszabadság 1998. november 14-i számában –, hogy egyre többen születnek ezért, hogy segítsenek eltartani a családot. Őket hívjuk stratégiai gyerekeknek, mert részét képezik egy háztartási stratégiának, amelynek célja a túlélés.” Ugyanakkor *Gyenei* azt is hangsúlyozta, hogy „a szisztéma csak akkor lehet rentábilis, ha egy gyermek ’bekerülési’ költsége alacsonyabb annál az összegnél, amit családi pótlék, ill. egyéb gyermek-támogatási juttatások címén el lehet könyvelni.”

Gyenei adatai valóban azt mutatták, hogy az általa vizsgált években és az általa vizsgált településen növekedett a szegény családokban a gyermekek száma. Ebben minden bizonnyal szerepet játszottak a szociálpolitikai juttatások és szerepet játszott a *Gyenei* által feltételezett háztartási stratégia. Az is valószínű, hogy más településeken is voltak olyan cigány és nem cigány szegény családok, amelyek ezt a stratégiát követték. Az 1993-as és a 2003-as felmérés adatai mégis azt mutatják, hogy országosan azok a tényezők voltak erősebbek, amelyek csökkentették a gyermekvállalási hajlandóságot.

Ezzel kapcsolatban utalok *Gábos András* és *Tóth István György* cikkére a gyermekvállalás támogatásának gazdasági motívumairól és hatásairól a Századvég 4. számában. A két gyermek után járó családi pótlék 1993-as áron számított összege erősen emelkedett 1987 és 1991 között (2687 forintról 3807 forintra), csökkeni kezdett 1992-ben és a csökkenés zuhanássá vált a kilencvenes évek második felében.

Tudjuk, hogy országosan eltolódások mentek végbe a nők átlagos életkorában első gyerekük születésekor.

Eltolódások mentek végbe a cigány nőknél is. 1993-ban 137, 2002-ben 121 volt a 15–19 éveseknél az ezer nőre jutó élveszületési arányszám. A 20–24 éveseknél az élveszületési arányszám 1993-ban 218, 2002-ben 219 volt. A 25–29 éveseknél 1993-ban az élveszületési arányszám 142, 2002-ben 134 volt.

14. Ezer nőre jutó élveszületési arányszámok az anya életkora szerint
Number of live births per 1000 women by the age of the mothers

Évszám	15–19 éves	20–24 éves	25–39 éves	30–34 éves	35–39 éves	40–49 éves	15–49 éves
1921	40,7	202,0	212,1	126,7	126,7	25,2	116,8
1930/31	40,9	158,5	151,8	110,7	74,8	15,7	88,0
1948/49	46,5	163,0	137,7	88,5	54,5	11,0	76,1
1969/70	51,0	162,2	111,1	52,8	19,0	2,3	56,6
1975	72,1	183,5	133,8	62,0	20,2	2,2	72,8
1990	39,5	147,0	115,2	46,8	16,4	1,6	49,4
1999	23,2	73,5	90,7	50,3	17,1	1,6	36,8
2000	23,3	70,1	94,6	54,4	19,2	1,7	38,1
2001	21,8	65,0	92,7	58,1	21,1	1,8	38,1
<i>Cigányok</i>							
1993	137,0	217,8	141,6	98,4	51,9	10,4	111,7
2003	121,1	219,2	133,8	64,1	48,7	6,8	102,2

Látható, hogy a legutóbbi tíz évben csökkent a 15–19 éves korban szülő anyák aránya. A 20–24 éveseket kivéve valamennyi korosztályban csökkent az élveszületések arányszáma és természetesen csökkent a 15–49 éveseknél is.

A *Századvég* 2001. őszi számában *Durst Judit* tett közzé cikket a gyermekvállalási szokások változásáról egy kistalusi cigány közösségben. A vizsgált település 560 fős lakosságában 75 százalék a cigányok aránya. Az 1950 és 1969 között született 30 cigány nő 20–21 éves volt, az 1970 és 1989 között született 20 cigány nő 16–17 éves volt első gyermekének születésekor. Vagyis, írja *Durst Judit*, „a mai tizen-huszonéves fiatal lányok már serdülőként, az előző generációkhoz képest három évvel korábban, átlagban 16 évesen váltak anyákká.” Nem kétséges, hogy a szóban forgó cigány közösségben az első gyerek születésének időpontja a 20–24 éves korcsoportból a 16–17 éves korcsoportba tevődött át. Az is valószínű, hogy ilyen eltolódás más kistalusi cigány közösségekben is bekövetkezett, elsősorban a cigány többségű vagy elcigányosodó településeken. Országosan azonban inkább az ellenkező irányban ment végbe kis mértékű eltolódás a cigányság körében.

Három vizsgálatunk adatai a magyarországi cigányság gyermekszámának lassú csökkenését mutatják. A gyermekvállalási szokások átalakulása összefüggésben áll a cigány fiatal nők iskolázottságával és a cigány népesség életmódjának változásával. A kilencvenes évek elején a cigány gyermekszám közel állt a húszas évek magyarországi gyermekszámához, de annál kisebb volt és még kisebb lett 2003-ban. Úgy látszik, hogy a következő években is csökken a gyermekszám, de csak nagyon kis mértékben és a magas gyermekszám miatt gyorsan növekszik a cigány népesség száma és az ország népességéhez viszonyított aránya.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Demográfiai Évkönyv 2003. KSH, Budapest, 2004. november.
- Durst Judit: „Nekem ez az élet, a gyerekek.” Gyermekvállalási szokások változása egy kis falusi cigány közösségben. *Századvég*, 2001, 3. sz. 71–92.
- Gábor András – Tóth István György: A gyermekvállalás támogatásának gazdasági motívumai és hatásai. *Századvég*, 2000, 4. sz. 77–114.
- Gyenei Márta: A „stratégiai gyerek” *Népszabadság*, 1998. november 14.
- Hablicsek László: *Demográfiai forgatókönyvek 1997–2050*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 1998.
- Hablicsek László: Kísérlet a roma népesség előreszámítására 2050-ig. In: Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.): *Cigánynak születni*. Új Mandátum, Budapest, 2000. 243–376.
- Janky Béla: A cigány nők helyzete. In: Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): *A nők helyzete*. Munkaügyi Minisztérium – Tárki, Budapest, 1999. 217–238.
- Kemény István – Janky Béla: A 2003. évi cigány felmérésről. Népesedési, nyelvhasználati és nemzetiségi adatok. *Beszélő*, 2003. október 64–76.
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. november 8.
- Magyar Statisztikai Évkönyv 2003*. KSH, Budapest, 2004.
- Mészáros Árpád – Fóti János: A cigány népesség jellemzői Magyarországon. In: Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.): *Cigánynak születni*. Új Mandátum, Budapest, 2000. 285–312.
- Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötődés*. KSH, Budapest, 2002.
- Népszámlálás 2001. 18. Demográfiai adatok*. KSH, Budapest, 2004.
- Népszámlálás 2001. 19. Családtípusok, családformák*. KSH, Budapest, 2004.
- Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés*. KSH Népeségtudományi Intézet, Budapest, 2002.
- Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt: Élettársi kapcsolatok és házasság – hasonlóságok és különbségek az ezredfordulón. *Szociológiai Szemle*, 2003. 4. sz. 55–75.
- Spéder Zsolt: Gyermekvállalás házasságon kívül – egy terjedő magatartásminta össze-tevői. *Századvég*, 2004. 1. sz. 83–100.
- Spéder Zsolt: Gyermekvállalás és a párkapcsolatok átalakulása. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 2004*. Tárki, Budapest, 2004. 137–151.
- Szuhay Péter: *A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Panoráma, Budapest, 1999.

Tárgyszavak:

Népeségstruktúra
Etnikum
Kisebbség

DEMOGRAPHY OF ROMA POPULATION IN HUNGARY

FIGYELŐ

FOLYÓIRATCIKK ISMERTETÉS

KEVIN MCQUILLAN (2004): *When Does Religion Influence Fertility?* (Mikor befolyásolja a vallás a termékenységet?) In: *Population and Development Review* 30 (1): 25–56.

A demográfiai kutatások a vallási hovatartozásra elsősorban a differenciális termékenység vizsgálatánál fordítottak figyelmet; ilyen vonatkozásban vizsgálták az Amerikai Egyesült Államok katolikus népességének magas fertilitását vagy azoknak az országoknak a lassan csökkenő termékenységét, ahol a populáció többsége muszlim.

A vallás elméleti megközelítése

Kiindulási pontként a vallási különbözőségek demográfiai magatartásra való hatás-vizsgálata területén klasszikusnak számító *Goldscheider* megközelítését ismerteti a szerző. A „characteristics approach” (jellemzők alapján való megközelítés) szerint a termékenység és a felekezeti hovatartozás közötti összefüggés sokszor hamis: a különböző vallási csoportokhoz tartozók magas termékenysége az adott csoporthoz tartozók társadalmi-gazdasági jellemzőivel magyarázható. Amennyiben a csoport társadalmi-gazdasági jellemzőit kiküszöbölve is létezik kapcsolat a felekezeti hovatartozás és a termékenység között, *Goldscheider* egy másik megközelítést, az ún. „particularized theology” (sajátos teológiai) hipotézis vizsgálatát ajánlja a demográfusoknak. E szerint például az amerikai katolikusok magas termékenysége a vallásos tanítások következménye, hiszen minden mesterséges fogamzásgátlás tilos körükben. *Goldscheider* a teológiai hipotézist felszinesnek és inadekvátnak tartotta.

A vallás befolyásának forrásai

Vallás és érték

A társadalom intézményei közül a vallás az, amelyik az emberi viselkedés irányítására vonatkozóan leginkább kidolgozott morális normarendszerrel rendelkezik. A vallásos hagyományok kiemelt figyelmet szentelnek a szexualitás, a férfi és a nő, valamint a család társadalomban betöltött szerepének. A vallásos nézetek hatásának tisztázásához két érték-kategória elkülönítése szükséges: viszonylag sajátos normák, amelyek befolyásolják a viselkedést, és amelyek a termékenységet befolyásoló tényezőkkel közvetlen kapcsolatban vannak, illetve a fertilitásra közvetett hatást gyakorló tágabb értelemben vett értékek. A szerző a két érték-kategória elkülönítésével lezártnak tekinti az érték-fogalom definiálását, közelebbi körülírásra, konkrét meghatározásra nem vállalkozik.

A vallásosság a termékenységre gyakorolt hatásának vizsgálata során lényeges szempont a zsidó, a keresztény és az iszlám vallás korlátokat tartalmazó tanítása és

hagyománya a fogamzásgátlást és az abortuszt illetően. A római katolikus egyház hivatalos doktrínája a legvilágosabb: a fogamzásgátlás és a művi terhesség-megszakítás minden formáját tiltja. Más keresztény felekezetek ennél kevésbé szigorú álláspontot képviselnek e kérdésben, hasonlóan a zsidó valláshoz, ahol csupán az ortodox irányzat tartja fenn a tiltást úgy a sterilizációval, mint az abortusszal kapcsolatosan. Az iszlám tanítását ellentmondás és fejlődés egyaránt jellemzi: támogatja a család-nagyság korlátozását, a terhesség-megszakítás tiltását és a fogamzásgátlás néhány formáját, mindenek előtt a sterilizációt. Az iszlámhívők egy része a vallásos előírásokra való hivatkozással egyáltalán nem alkalmaz semmilyen fogamzásgátlást.

Az ázsiai vallásokban (buddhizmus, hinduizmus) nincs formális, hierarchikus struktúra; és bár a szaporodással, az abortusszal kapcsolatosan a hindu és a buddhista gondolkodók kifejtik álláspontjukat, a vallási előírások szinte egyáltalán nem tartalmaznak tiltást a fogamzásgátlásra és az abortuszra vonatkozólag.

A termékenységet befolyásoló vallásosság vizsgálatakor mindenekelőtt a fogamzásgátlás és a művi terhesség-megszakítás problematikájával foglalkozunk, ezen túlmenően azonban számos olyan tényezővel számolnunk kell, amelyek megnövelik vagy korlátozzák a termékenységet. Például a szexuális élet elkezdésének időpontja, a vallási tiltások a hivatalos együttélésen kívüli párkapcsolatokat illetően, valamint a házasságon belüli szexuális aktivitás időzítése és gyakorisága.

Az értékek túlhangsúlyozása nem szerencsés a vallás és a termékenység közötti kapcsolat vizsgálatakor, mivel a családokat, a szexualitást, a fogamzásgátlást és a gyermek értékét illető vallásos tanítások nem feltétlenül vezetnek egy sajátos termékenységi mintázathoz.

A vallásos intézmények szerepe

A vallásos intézmények termékenységet befolyásoló hatása három szinten valósul meg: a társadalom egészében, a közösségben és az egyén életében. A vallásos intézmények termékenységre gyakorolt hatásának bemutatására a szerző több példát említ. Ezek egyike a francia többségű kanadai Québec tartomány, ahol a katolikus egyház már a XVII. század elején domináns erő volt, és ez a későbbi korokban, a XIX században is megmaradt: az egyház vezette a születési, halálozási és házassági anyakönyveket, egészségügyi és oktatási intézményeket működtetett. A XIX. század második felében a jelentős iparosítás és városiasodás ellenére a házasságon belüli termékenység magas maradt; a csökkenés első jelei csak a századfordulón voltak érzékelhetők. A XX. században is észlelhető a vallás hatása: a fogamzásgátlásnak csak a katolikus egyház által elfogadott módszerei terjedtek el széles körben; a házasságon kívüli terhességek – még az olyan nagyvárosokban is, mint Montreal – igen alacsony arányt képviseltek.

Egy másik példaként a szerző Írországot említi, ahol a XIX. század végén, a XX. század elején igen magas házasságon belüli termékenységet regisztráltak és nagyon sokáig tartott az átmenet a születésszabályozás elterjedéséig. A házasságon belüli magas termékenység mellett a házasságon kívüli termékenység igen alacsony maradt a késői házasságkötés, illetve a házasságtól való tartózkodás ellenére is; egyes szerzők feltételezése szerint azonban, főként a falusi környezetben, jelentős számban fordult elő olyan házasságon kívüli szülés, amely a hivatalos statisztikák számára láthatatlan maradt. A politikai fejlődés a katolikus egyház befolyásának növekedésével járt Írországból is és a

családi élettel, valamint gyermekvállalással kapcsolatos elképzeléseit hatékonyan tudta a katolikus egyház érvényesíteni, aminek következtében a termékenység magas maradt még akkor is, amikor Nyugat- és Észak-Európa más részein csökkenés volt.

A nyugati világ civil és egyházi hatóságot szétválasztó törekvése következtében napjainkban nem találunk olyan példát, amilyen a múltban Québec vagy Írország volt. A muzulmán vallású társadalmakban ezzel szemben az iszlám a vezető politikai és társadalmi erő; a vallási hatóságok széles körű befolyást gyakorolnak követőikre. A katolikus egyháztól eltérően a születésszabályozást illetően az iszlám nem képvisel egységes álláspontot: Szaúd-Arábiában például magas termékenység jellemző, Iránban pedig a vallási vezetők és intézmények közreműködésével terjedt el a születésszabályozás és csökkent a fertilitás.

A fenti példákban a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdök a vallás szempontjából homogén környezetben érvényesültek. A demográfiai viselkedésminták átörökítésére sokszínű vallási környezetben is van példa. Az Amerikai Egyesült Államokba bevándorló katolikus vallásúak saját intézményrendszerük kiépítésével nem csak az etnikai és nyelvi hagyományait őrítették meg, hanem a családdal kapcsolatos attitűdjeiket is. A katolikusok és a többségi protestánsok közötti legfőbb különbséget a termékenység tekintetében a fogamzásgátláshoz való viszonyulásuk jelentette. A második vatikáni zsinatot és az amerikai társadalomban végbement változásokat követően azonban a katolikusok széles tömegei elvetették a fogamzásgátlás vallásos okokból történő elutasítását, ami a termékenységüket hasonlóvá tette a többi felekezethez tartozókhöz.

A rendkívül szigorú vallási normák szerint élő mormonok fertilitása napjainkban is lényegesen meghaladja az amerikai átlagot; az abortuszok és a házasságon kívüli terhességek aránya viszont messze alatta marad az átlagnak.

Európában a vallás termékenységre gyakorolt hatása a vallásos intézmények politikai, társadalmi befolyásával állt kapcsolatban. A demográfiai átmenet lassúbb volt azokban a régiókban, ahol a katolikus egyháznak ideológiai vitái voltak a modernizáció, szekularizáció erőivel.

Konklúzióként a szerző a következőket fogalmazza meg: a vallásos értékek csak abban az esetben befolyásolták a demográfiai viselkedést, ha a vallás intézményeinek szankciók és jutalmazási lehetőségek álltak rendelkezésére. A vallásnak ahhoz, hogy hatással legyen a demográfiai viselkedésre a gyermekvállalással kapcsolatos kívánatos viselkedési normákat kell kommunikálnia; megfelelő kommunikációs csatornákkal kell rendelkeznie a tanítások eljuttatására és a követőknek erőteljes kötődést kell éreznük a vallásos közösséghez.

Kovács László

KÉT KONFERENCIA SZEGEDEN

1. Munkaülés a demográfusról

A Népesedési Kormánybizottság 2004. szeptember 10-én az MTA Szegedi Központjában „Demográfia és oktatása” címmel konferenciát rendezett. A Népesedéspolitikai Kormányprogram Koncepciója kiemelte a demográfiai elemzések iránti új típusú igények megjelenését és a népességtudomány kutatási-oktatási központjainak további fejlesztését. E két célkitűzés gyakorlatba átültetésének kívánalmát tükrözte a rendezvény szervezőinek két gondolata:

1. A kormány által kezdeményezett munkafolyamat eredményeként megfogalmazott népesedéspolitikai feladatok nem érhetnek véget a program megalkotásával, hanem nélkülözhetetlen a célok megvalósulásának követése és értékelése. Az elemzésben, értékelésben részt kell vennie minden érintett társadalmi szereplőnek, a megfelelő felkészültségű tudományos műhelyeknek, testületeknek.
2. A demográfia tudománya belső fejlődése érdekében érdemes gazdagítani centrumait a felsőfokú oktatásban és a tudományos intézményekben. Az egyetemi továbbképzések és doktori iskolák eddig ki nem aknázott területei a népességtudomány oktatásának és a demográfusképzésnek. Indokolt lenne a már létező továbbképzési formákba és doktori iskolákba beépíteni a demográfiai tudást és szemléletet.

Dr. Szabó Gábor, a Szegedi Tudományegyetem rektora, megnyitójában hangsúlyozta, hogy nagy öröme szolgál, hogy a rendezvénynek Szeged adhat otthont. A tizenegy karból álló universitas, nemcsak művelője, hanem potenciális megrendelője, hasznosítója is a népességtudomány által feltárt ismereteknek.

Dr. Szekeres Imre, a Népesedési Kormánybizottság titkára levelét *Varga Ágnes* asszonszón, a Miniszterelnöki Hivatal főosztályvezetője olvasta föl. Elhangzott, hogy nincs könnyű helyzetben a Kormány demográfiai tanácsadó testülete, mely a nemzeti népesedési program előkészítéséért felelős. A népesedési folyamatok valójában a privátszféra történéseinek összességéből állnak össze. A magánélet legintimebb kérdéseiről van szó, ha születésről, azaz gyermekvállalásról esik szó. Az egyéni döntés a főszerep, ha életmódról, azaz az életkörülmények megválasztásáról beszélünk és akkor is, ha azt elemezzük, hogy ki mikor és miért kel útra azért, hogy új hazát válasszon. Ezek azok a kérdések, amelyekbe a politikának nincs, és nem is lehet közvetlen beleszólása. Az indirekt eszközökkel operáló politika feladata kettős. Egyrészt olyan társadalmi környezet és közhangulatot kell teremteni, amelyben az emberek félelmek és szorongások nélkül vállalhatják és élhetik a saját életüket. Másrészt olyan világot teremteni, ahol nem kell félni az élet természetes dolgaitól. Ne legyen átlagon felüli kockázatvállalás, ha az ember gyerekekre vágyik és gyereke lesz, és az öregség se jelentsen veszélyt. A társadalmi folyamatok általában – de a népesedési folyamatok különösen – hosszabb távon ható folyamatok, éppen ezért kizárólag következetesen lehet érvényt szerezni a kormányzati munkában a népesedéspolitikai prioritások érvényesítésének.

Dr. Katona Tamás címzetes egyetemi tanár előadásában felvázolta a népességtudománnyal foglalkozó hazai műhelyek láncolatát, majd a demográfia graduális oktatásának tapasztalatait szedte csokorba és elemezte az aktuális helyzetet. A demográfia okta-

tása a jogi karokon a legkiterjedtebb és egészében véve a legnagyobb hallgató-számmal is bír. Másodiknak a természettudományi karok tekinthetők, harmadiknak a gazdaságtudományi karok. Ötödik-hatodik helyen az orvostudományi karok és a bölcsészettudományi karok osztoznak. A demográfia tudománya művelői körében a kutatói-oktatói elkülönülés, továbbá minőségbiztosítással és a tudósutánpótlással kapcsolatos nehézségek együttesen és egymás hatását erősítve hatottak a közelmúltban. A helyzet orvoslására egy demográfiai bázistanszék kialakítását és a tudományos fokozattal (PhD) és akadémiai doktori címmel rendelkezők számának növekedését tartotta kívánatosnak. Megállapította, hogy országos méretben a jelenlegi évenkénti 4500–5000 fő demográfiát hallgató igényeit csakis a jelenleginél nagyobb számú minősített oktató (oktató-kutató) elégítheti ki. A rendezvény délelőtti programjának zárásaként *Dr. Katona Tamás* vitavezetésével négy előadó beszélt a demográfiai képzés hazai gyakorlatáról, az universitas által kínált lehetőségekről, az interdiszciplináris tudományok számára kedvezőbb feltételekről, a doktori képzésbe bekapcsolódás megszervezéséről, valamint a működő tudományos iskolák tevékenységének hiányosságairól. Az előadók közül *Dr. Becsei József* egyetemi tanár egy érdekes és előremutató bejelentést tett. Terveik szerint a Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Karán a geográfus szak keretében demográfia szakirányt indítanak. *Dr. Faragó Tamás* egyetemi tanár egy többszintű ösztöndíjrendszer kialakítását tartotta kívánatosnak a tudomány művelése és fejlesztése céljából. Nem elégséges ösztöndíjakat alapítani az akadémiai doktori cím elnyeréséhez, a habilitáláshoz, vagy a PhD fokozat megszerzéséhez. Szükség lenne PhD hallgatói ösztöndíjakra, kiegészítő ösztöndíjakra a posztgraduális képzésben való részvétel biztosítása céljából, továbbá a tudományterület felé orientáló pályadíjakra a graduális képzésben részt vevők számára. *Langerné dr. Rédei Mária* egyetemi docens az Eötvös Loránd Tudományegyetemen Természettudományi Karán folyó demográfia-oktatás tapasztalatairól számolt be és felvillantotta egy kutatócsoport alapításának lehetőségét is. *Dr. Spéder Zsolt* a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója kutatási lehetőségeket ajánlott a pályakezdők részére. Színvonalas munka esetén a Demográfia című folyóiratot a publikációk közzétételének színteréül javasolta.

A délutáni program három párhuzamos szekciója közül kettőben friss kutatási eredmények megvitatására került sor. Az egyik a Magyarországra irányuló erdélyi migráció természetét, demográfiai hatásait vizsgálja. A kutatást a Kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem oktatói – *Magyari Nándor* irányításával – és hallgatói valósították meg. A kutatásban arra keresték a választ, hogy a Magyarországra szezonálisan és tartósan tapasztalható vándorlásnak melyek az erdélyi magyarságra ható demográfiai következményei. A vitát *Varga Ágnes* vezette.

A második szekcióban *Tóth Judit* és *Krémer Balázs* vitavezetésével a vándorláspolitikák nemzetközi tapasztalatairól volt szó, az Európai Unió tagországainak példái alapján. A kutatást a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program támogatásával *Lukács Éva* és *Illés Sándor* hajtotta végre. A részt vevők eszmét cseréltek a migráció jelenségeire adott kormányzati válaszok európai és regionális trendjeiről, az Európai Unió politikai ajánlásairól és tapasztalatairól, terveiről. A tavaly decemberben vitára bocsátott Népesedéspolitikai Konceptióban önálló migrációs politikára nem szerepel javaslat. A Kormánybizottság tartózkodott attól, hogy megfogalmazza, mely régiókból, milyen korösszetételű, képzettségű, a Magyar Köztársaság által támasztott elvárásokat vállaló migránsokat célszerű kedvezőbb tartózkodási, munkavállalási, letelepedési feltételekben részesíteni.

A szakmai viták hatására azonban nem lehetetlen, hogy az eredeti elképzelésünk módosulásának leszünk szemtanúi a közeljövőben.

A délutáni harmadik szekciórészben a délelőtti szakmai program folytatása volt, részben a népeségtudomány specifikumairól, művelőiről és egy új intézmény létrehozásával kapcsolatos javaslat megvitatásáról volt szó. *Szabó A. Ferenc*, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem professzora ismertette az intézményükben folyó demográfiai ismeretátadás kereteit és felhívta a figyelmet a migráció biztonságpolitikai aspektusainak fontosságára. Kiemelte, hogy a PhD képzésükben kötelező tárgyként szerepel a demográfia.

Kupcsik József a Corvinus Egyetem professzora egy új standard demográfiai alpmű megszületésének szükségessége mellett érvelt. Kifejtette, hogy az 1964-ben kiadott „Bevezetés a demográfiába” című könyv mintájára (nyilván korszerű tematikával és szemlélettel) a posztgraduális és PhD képzésben egyaránt használható könyv írására kellene összpontosítani a szakmai erőfeszítéseket. E munka alapján a rokon tudományterületek művelői is megírhatják a sajátos szempontjaiknak megfelelő kisebb tankönyveket, melyek kifejezetten az ő hallgatóiknak szólnak. Kiemelte, hogy az alpmű csakis a generációk együttműködésén alapuló kollektív munka eredménye lehet, melynek megírásában és szerkesztésében a fiatalabb oktatói-kutatói kohorszoknak kell szerepet játszania, a lektorálás pedig az idősebb tudósnemzedék dolga lesz.

A korszerű demográfiai szemlélettel kapcsolatban *Miltényi Károly*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet nyugalmazott igazgatója megjegyezte, hogy ideje lenne már túllépni a reformkortól napjainkig folyamatosan felbukkanó nemzethalál víziójának központi kérdésként való beállításán. A népességszám csökkenését fókuszba állító szemlélet helyett a népesség szerkezetében rejlő lehetőségekre és veszélyforrásokra (előregedés) kellene összpontosítani a figyelmet, továbbá a demográfiai folyamatoknak a népesség minőségi jegyeire gyakorolt hatásait lenne szükséges kiemelni.

A vitavezető *Illés Sándor* a demográfiáról és a demográfusokról beszélgetve felvette, hogy a demográfia központi kategóriája a népesség (nem az egyén, nem a család, nem a háztartás), amiből következik a makro-módszerek fontossága, esetleg dominanciája a demográfiai elemzések során. A demográfia specifikumát, sajátos látásmódját adhatja a makro elemzési szint és az interdiszciplinaritás. Érdekes a demográfia tárgykörét, a demográfusok feladatait időről-időre átgondolni.

A népeségtudomány tematikai határainak megállapításával kapcsolatban *Kovacsicsné Nagy Katalin* professzor asszony az Eötvös Loránd Tudományegyetemről felvetette, vajon a résznépességek (például a bűnelkövető szubpopuláció) vizsgálata beletartozik-e a demográfiaiainak tekinthető vizsgálatokba. A válasz egységesen igen volt.

A Demográfiai és Migrációs Oktató- és Kutatóközpont (DMOK) elképzelésének a tudományos közbeszédbe vitele az oktatás és kutatás egységesülését kívánta szolgálni. Egy új demográfiai bázisintézmény „felülről” történő létrehozásával kapcsolatban *Farragó Tamás*, a Corvinus Egyetem professzora megjegyezte, hogy itt, Kelet-Közép-Európában, a megkésett fejlődés következtében az állam általi kezdeményezések hatása „lefelé” is gyorsan elterjedhet, és a problémák hatékony megoldásául is szolgálhat. Felhívta még a figyelmet a tudományos karrier-pályák előreláthatóságának, tervezhetőségének és egymásra épülő stációinak fontosságára. A tudományosan minősített pályán tartásának és megbecsültségének fokozása ösztöndíjak rendszerének kialakításával segíthető leginkább – állapította meg.

2. Történeti demográfiai konferencia

A Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának Történeti Demográfiai Albizottsága a „Levéltári Napok” rendezvénysorozat keretében 2004. október 12-én konferenciát rendezett Szegeden a Móra Ferenc Múzeum vártermében. A migrációnak a történeti kutatásokban felmerülő aspektusai adták a rendezvény témáit. Az ülészakot vezető *Dr. Blazovich László* professzor, levéltár-igazgató, bevezetőjében utalt a vándormozgalomnak a magyar történelemben való kiemelt jelentőségére és hangsúlyozta, hogy a jelen problémáinak megoldásához igen sok módozatot találhatunk a múlt tanulmányozása közben. Kijelentette, hogy a konferenciát a kiváló tudós *Bálint Sándor* eszmeiségének és emlékének szentelik, és a közelmúltban elhunyt *Kovacsics József*re is emlékeznek egyben.

Bárkányi Ildikó, múzeumi osztályvezető, „Emlékek Csengőd község telepítéséről” címmel tartott előadást és kiemelte az igen nagymértékű népességfluktuáció jelenségét a telepítések során. A homokos terület benépesítésének folyamatát az antropológiai jellegű narratív interjúk módszerének alkalmazásával vázolta fel.

Dr. Juhász Antal tanszékvezető professzor „Családi életutak a Homokhátságról” című előadásában az általa vezetett kutatócsoport évtizedes munkájából villantott fel igen érdekes részleteket. Az 1878–1879-es kataszteri térképfelmérést, az egyházi anyakönyveket és a gazdacimtárakat forrásként felhasználva utalt az idős korban városban lakás jelenségére és elterjedtségére az általa vizsgált mezőgazdasági jellegű területen.

Dr. Szűcs Judit múzeumigazgató „Migráció három település példáján” című előadásában Pálmonostora, Jászszenlászló és Csólyospálos településekben végzett kutatásait mutatta be. Pálmonostora esetén egy foglalkozással, nevezetesen a dohánykertészkedéssel járó mozgásról szólt. Jászszenlászló példáján a „kétlaki élet” (iparos és paraszt egyben) korabeli szükségességére hívta fel a figyelmet. Csólyospálos lakói annyiban voltak különösek, hogy az ott termelt gyümölcsöket inkább idegeneknek adták el, mint a helybeli felvásárlónak, arra hivatkozva, hogy nem szeretnék, ha bármelyik helybeli a fejükre nőne.

Dr. Kocsis Gyula egyetemi docens az alföldi migráció 16–17. századi forrásait szedte csokorba. A már klasszikusan használt forrástípusok mellett a magisztrátusi jegyzőkönyvekre, a határpercek iratanyagára és az ún. repetíciós (jobbágy-visszaszolgáltatási) perek részletesebb tanulmányozására hívta fel a figyelmet az elkövetkezendő migrációs vonatkozású kutatások kapcsán. A családnevek elterjedésének, illetve visszaszorulásának forrásértéke kapcsán – saját kutatásának tapasztalatain okulva – igen nagyfokú óvatosságot és körültekintést javasolt a következő tudósgeneráció számára.

A konferencia utolsó előadója *Dr. Bárh János* múzeumigazgató volt. Hangsúlyozta, hogy a 18. századi Duna–Tisza közti migráció az elsősorban nem magyarokat érintő szervezett telepítések és a spontán vándorlások elegye volt. Bemutatta, hogy a relatív túlnépesedés által sújtott felvidéki területekről milyen időbeli és térbeli stációkban vándoroltak dél felé az emberek. A 18. század kezdetétől a közepéig a Felvidék déli és középső területeiről származó vándorok és leszármazottaik négy világosan elkülöníthető szakaszban értek el a láncmigráció célterületére, Bácskába.

Dr. Blazovich László zárszavában igen jelentős tudományos hozzáadatot termelőnek ítélte meg a konferenciát és utalt a helytörténetekben fellelhető demográfiai vonatkozása-

sok felkutatásának szükségességére. Ezek a pozitívista munkák teremtik meg a későbbi szintetizálás lehetőségét is. Nem véletlen, hogy a 2004. október 12–15. között zajló levéltári napoknak Szeged és Makó városok mellett Üllés és Maroslele települések is helyszíniül szolgálnak – állapította meg.

Illés Sándor

1 SZÁZALÉKOS HÍREK

Az Aktív Társadalom Alapítvány ezúton közli, hogy az 1 százalékos adófelajánlás keretében 2004 folyamán kapott 37 582 Ft-ot a „Népesedési Információs Rendszer (NEPINFO)” c. kutatás támogatására fordította.

Szalai Júlia
elnök

IRODALOM

FOLYÓIRATCIKKEK

CALDWELL, J. C. – SCHINDLMAYR, T.: *Historical population estimates: Unravelling the consensus*. (A népesség hosszú távú idősorainak becslése: Az egyetértés vizsgálata.) *Population and Development Review*, 2002/2. 183–204. p.

Az 1920-as évek közepére egyetértés jött létre a világ és az egyes földrészek népességének a 17. század közepéig visszanyúló növekedését illetően, amit az ENSZ kiadványai is megerősítettek. A bizonytalanságot érzékeltető a „közepes” becslés mellett „magas” és „alacsony” változat is közlésre került. Az ENSZ 1951-ben a világ népességére vonatkozóan a következő számokat közölte: 1650-ben 470 millió, 1750-ben 694 millió, 1850-ben 1091 millió, 1900-ben 1550 millió és 1950-ben 2406 millió. Már az idősorok első közreadói (*Willcox* 1931; *Carr-Saunders* 1936) is felhívták a figyelmet a bizonytalanságra a számok pontosságát illetően. Az adatok elemzéséből arra a következtetésre jutottak, hogy a modern világ kialakulását a népesség 1700 körül meggyorsult növekedése tette lehetővé.

A 17. századi adatok bizonytalan úti beszámolókon alapultak, a számmisztika is előfordult bennük, részben kéziratok voltak és különböző nyelveken íródtak. *Willcox* 68 forrásra hivatkozik, és végül ezek átlagát fogadja el. Maguk az európai adatok is bizonytalanok (a későbbi angliai kutatások legalábbis ezt jelzik), ami fokozottan érvényes más földrészek, főleg Afrika vonatkozásában.

A 20. század utolsó harmadában még régebbre visszanyúló népességszám becslések is készültek. Ezek az előbbi számokat alig módosították. Az egyes szerzők (*Clark* 1967; *Durand* 1977; *McEvedy* és *Jones* 1978, *Biraben* 1979, *Madison* 2001) becsléseinek szélső értékei a világ népességére vonatkozóan a következők: időszámításunk kezdete 170–300 millió, 1000-ben 250–310 millió, 1500-ban 420–480 millió. A háttérinformációk vegyesek: mezőgazdasági termelés, népsűrűség, háborúk és békés időszakok figyelembevétele. *Clark* szerint a számok nem légből kapottak, legalábbis ritkán azok.

Jelen dolgozat szerzői úgy látják, hogy ma valamivel, de nem sokkal jobb hosszú távú idősorokat lehet összeállítani. A világ teljes népességére vonatkozó számok a 20. századtól megbízhatónak vehetők, Európára pedig 1800-tól azok. Továbbra is bizonytalanságban vagyunk Amerika felfedezése előtti népességét vagy Ausztrália őslakosainak számát illetően, de Afrika ilyen értelemben is sokáig feltáratlan maradt. Információval szolgálhat a mezőgazdasági termelés fejlődésének és az urbanizáció terjedésének megismerése. A korai becslések bizonyos fokig visszszámítások voltak, és önmagába visszatérő gondolatmeneten alapultak: lényegében a népességszám változását becsülték, és ez legalábbis részben a népesség növekedésére vonatkozó előfeltételezésre épült. Az, hogy többé-kevésbé egyetértés mutatkozik a számokat illetően, nem kell, hogy okvetlenül megnyugtasson, és lényegében *Willcox* munkájának elfogadását jelenti. Az egyetértés annyiban veszélyes is lehet, hogy nem kedvez a további kutatásnak.

Sz. K.

HINDESS, G.: Population review of England and Wales, 2001. (Anglia és Wales népessége 2001-ben.) Population Trends, 2003/2. 7–14. p.

Anglia és Wales népessége a 2001. évi népszámlálás szerint az előző évhez képest 0,4 százalékkal, 1991-hez képest pedig 2,6 százalékkal növekedett. A korfa két helyen válik szélesebbé: a 35 év körülieknél és az 50-es éveik elején járóknál. Az utóbbi a háború utáni, az előbbi az 1960-es évek magas születési arányát (baby boom) jelzi. A termékenységek az 1970-es években bekövetkezett csökkenése a 24 év körüliek mostanra alacsony számához vezetett. A jelenleg alacsony termékenység a korfa alapjának elkeskenyedését okozza.

A tíz évvel korábbi állapothoz képest csökkent az iskoláskor előtti (0–4 évesek) száma, míg az iskoláskorúaké (5–15 éveseké) nőtt. Számottevően (15 százalékkal) csökkent a 16–29 éves korosztály: az 1970-es évek alacsony termékenysége érhető tetten, amit részben ellensúlyozott az ilyen korúak bevándorlása. A nyugdíjaskorúak (64 év feletti férfiak és 60 év feletti nők) száma valamelyest nőtt. A 85 év feletti emberek száma 30 százalékkal több, mint tíz évvel korábban, ami az idős korban várható élettartam meghosszabbodásából adódik.

A 2001. évi népszámláláson alapuló népesség-előrejelzés Anglia és Wales népességének folytatódó elöregedését vetíti előre az elkövetkező évtizedekben. A 60 év felettek aránya 2031-re 29 százalékra emelkedhet. A teljes eltartottsági arány 1991 és 2001 között 63 körül mozgott, miközben a fiatalok mindvégig az idősek arány felett voltak. 2007-re várható, hogy az időskori eltartottsági arány lesz a magasabb, és a különbség 2020 után nőni fog. A teljes eltartottsági arány 2020-ig valamelyest csökkenni, majd emelkedni fog, és 2035 körül várhatóan 70-es érték körül állandósul.

A belső vándorlást vizsgálva a Londonból való számottevő elvándorlásra hívja fel a figyelmet a szerző. 2001-ben 70 ezren költöztek ki a városból, amit a külföldről érkező bevándorlók nagy száma ellensúlyozott. A belső vándorlók között a 15–34 évesek vannak legnagyobb számban.

Az élveszületések száma 2001-ben a második legalacsonyabb érték volt, mióta a születéseket nyilvántartják (1938). Az élveszületések 40 százaléka házasságon kívüli születés volt, ami 1980 óta emelkedő tendenciát mutat. Az anyák első gyermekük születés kori átlagos életkora 2001-ben 26,5 év volt, ami 1970 óta emelkedést jelez. A teljes termékenységi arány 2001-ben 1,64 volt, ami 1964 óta csökken, és 1974 óta a pótlási érték alatt van. A korszpecifikus termékenységi arány a 20–24 és a 25–29 éves nőknél a legmagasabb és csökkenő, amit az idősebb korosztályokban mutatkozó növekedés valamelyest ellensúlyoz, de nem tud kiegyenlíteni. Ezek a változások részben annak tudhatók be, hogy a nők reprodukív életkoruk későbbi szakaszára halasztják a gyermekvállalást.

A nyers halálozási arány az utóbbi tíz évben csökkent és 2001-ben 10,2-es értéket mutatott. Ez a várható élettartam növekedését tükrözi, miközben a nők javára itt mutatkozó különbség csökken. A halálozási arány csökkenése a 15 év alatti és a 45–64 éves korosztályban a legnagyobb mértékű. A 45–74 évesek körében mind a férfiaknál, mind a nőknél a rák a vezető halálok.

Sz. K.

KREYENFELD, M.: Parity specific birth rates for West Germany: An attempt to combine survey data and vital statistics. (Paritás szerinti születési arány Nyugat-Németországra: Kísérlet a megfigyelési adatok és a népmozgalmi statisztika összekapcsolására.) *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 2002/3. 327–357. p.

A nyugat-európai országok többségétől eltérően a német népmozgalmi statisztika nem figyeli meg a születési sorrend szerinti születési arányt. A Statisztikai Hivatal csak a fennálló házasságokra közöl születési sorrendet. Ebből adódóan nem áll rendelkezésre az első gyermek születésénél átlagos életkor és a gyerektelenség mértéke. A termékenység alakulását különböző felmérések alapján lehet nyomon követni, de hosszabb időszakokra vonatkozóan ezek az adatok nem sokat érnek: kicsi a mintanagyság, rövid a megfigyelt időszak, túl kevés születési kohorszra terjednek ki. A szerző megpróbálta összekapcsolni a népmozgalmi statisztikai és a felmérési adatokat, hogy a születési sorrend szerinti születési arányt meghatározza az 1985–1995 közti időszakokra. Másokra is támaszkodva a továbbiakban az 1960–1995 közti időszakokra vonatkozóan tesz megállapításokat.

A népmozgalmi statisztika megadja az összes és a házasságon kívüli születések számát az anya életkora szerint, valamint a házasságon belüli születések számát az anya életkora és a születési sorrend szerint. Ezeket kiegészítendő a szerző megfelelő súlyozással szétosztotta a házasságon kívüli születéseket a születési sorrend szerint, amihez a társadalmi-gazdasági panelvizsgálat szolgált alapul.

Németországban a teljes termékenységi arány az 1965 körüli 2,5-es értékről tíz év alatt 1,5 alá csökkent, majd stabilizálódott. A csökkenés minden (1., 2., 3. és további) születésre igaz, de a 2. gyermek születését tekintve kisebb mértékű. Az anyák első gyermekük születéskori életkora 1960 és 1970 között csökkent, majd lényegében folyamatosan emelkedett, és 1995-ben meghaladta a 27 évet. Az 1955-ben és 1960-ban született korosztályok a magasabb életkor körüli jelentős szóródást is mutatnak: a görbék ellaposodnak szemben a korábbi korosztályok kifejezetten csúcsos görbéivel.

A családnagyság is változott: nőtt a gyerektelen és csökkent a három és több gyermekes házaspárok aránya, miközben az egy- és kétgyerekesek aránya viszonylag állandó maradt. A gyerektelenek jelenleg 24 százalékos aránya igen magas.

Ami az eredmények megbízhatóságát illeti, a kétféle adatok összefésülésének mintavételi hibája viszonylat kicsi, a házasságon kívüli születések születési sorrendjének megállapítása viszont igen érzékeny a becslőfüggvény specifikálására. Mikrocenzus adataival való összevetés azt jelzi, hogy itt alkalmazott módszer alábecsülte a gyerektelen házaspárok arányát. A szerző által a családnagyságra és a családok gyerekszám szerinti megoszlására vonatkozóan számított adatok részleteikben fölfelé és lefelé is eltérnek a család- és termékenységi megfigyelés eredményeitől.

Noha a szerző eredményei összhangban vannak másoknak a nyugat-német termékenységre vonatkozó megállapításaival, ebből még nem kíván messzemenő következtetéseket levonni. Ettől az tartja vissza, hogy (nem részletezett) külső forrásokkal való összevetésben jelentős eltérések mutatkoznak. Annak ismerete nélkül, hogy a becslések mennyire reprezentatívak és megbízhatók, nehéz megállapítani melyikük közelíti meg jobban az „igaz” termékenységi jelleget.

Sz. K.

KREYENFELD, M.: *Crisis or adaptation – reconsidered: A comparison of East and West German fertility patterns in the first six years after the „Wende”*. (Válság vagy alkalmazkodás – újraértékelés: A kelet- és nyugatnémet termékenység összehasonlítása a „fordulatot” követő első hat évben.)

Más kelet-európai országokhoz hasonlóan a keletnémet területeken is számottevően csökkent a termékenység a kommunizmus bukását követően. 1991-ben mintegy 40 százalékkal kevesebb születést regisztráltak, mint egy évvel korábban. Emellett jelentős elvándorlás is lejátszódott, így az évenkénti születések száma kevésbé használható a termékenység megragadására. A teljes termékenységi arány (ami figyelembe veszi a népesség számát és korösszetételét) az 1990. évi 1,5-ös értékről 1992 és 1995 között 0,8-ra csökkent. Ezt növekedés követte, de még 2000-ben is alatta volt a nyugatnémet értéknek. Egyes kutatók mindezt a keletnémet társadalom részben társadalmi, részben gazdasági válságával hozzák összefüggésbe. Mások alkalmazkodásról, a gyerekvállalás későbbre halasztásáról beszélnek, amivel felzárkóznak a nyugatnémet trendhez. A szerző az 1961 és 1970 között született és az újraegyesítéskor 20–29 éves korosztályra vonatkozó, az 1997. évi mikrocenzusból származó adatok vizsgálatával próbálja eldönteni melyik magyarázat a helytálló.

Németország újraegyesítésével a nyugatnémet intézményi keretek váltak általánossá: áttértek a piacgazdaságra, az 1990-es évek közepére gyakorlatilag befejeződött a privatizáció, a bérek és a hatékonyság ugyanakkor a keleti részekben elmaradt a nyugati szinttől, a munkanélküliségi ráta pedig kétszerese volt a nyugatinak. Az állami bölcsődei és óvodai ellátás köre az 1990-es években a keleti részekben a korábbi időkre jellemző maradt, messze meghaladva a nyugati területekre jellemző értéket. Az ellátó intézményeket és azok feladatát lényegében változatlanul átvette a helyi önkormányzat.

A keletnémet nők gazdasági aktivitása továbbra is a nyugatiaké fölé maradt. Nyugaton a kisgyerekes anyák általában rövidebb munkaidőben dolgoznak, míg keleten elfogadottabb a nők ilyenkor is teljes munkaidőben való foglalkoztatása. Kérdéses, hogy az NDK-ban szocializálódott korosztály mikorra alkalmazkodik a nyugati családpolitikai és munkaerőpiaci rendszerhez, vagy ezt már csak a következő korosztály teszi meg. A kisgyerekes anyák munkavállalásában megnyilvánuló különbséget magyarázza, és lehetővé is teszi a napközi ellátásról előbb bemutatott kép.

A keletnémetek közel fél évszázadig egy elnyomó rendszerben éltek, és erre adandó válaszként a magán/családi életben keresték az önmegvalósítás lehetőségét. Noha a politikai rendszer megváltozott, a keletnémetek még mindig fontosabb szerepet tulajdonítanak a gyerekeknek és a családi életnek, mint nyugati társaik. Ennek ellentmondani látszik, hogy a párkapcsolatban élők aránya keleten lényegesen magasabb, mint nyugaton.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a keleti részekben a gazdasági helyzet nem kedvez a gyerekvállalásnak, így a nyugati trendhez való igazodás, azaz az alkalmazkodás egyelőre nem várható. Ezzel ellentétes irányba hat, és viszonylag korai gyerekvállalást eredményez a fennmaradt bölcsődei és óvodai rendszer, valamint a gyerekek tulajdonított értéké a keletiek életében. A szerző szerint a teljes termékenységi arány kiegyenlítődése egyhamar nem várható, noha a Német Statisztikai Hivatal ezt 2005-re tette.

Sz. K.

MARTIN, J. L. – WILEY, J. – OSMOND, D.: *Social networks and unobserved heterogeneity in risk for AIDS*. (Társadalmi csoportok és az AIDS kockázatának nem megfigyelt különbségei.) *Population Research and Policy Review*, 2003/1. 65–90. p.

Az AIDS, mint szexuális úton terjedő betegség adott társadalmi csoporthoz kötődik. Az ilyen csoport természetének ismerete nem csak a betegség mértékének felméréséhez, hanem terjedésének megakadályozásához is hozzásegíthet. Az egyes csoportokban végzett felvilágosítással rámutathatunk a fokozott fertőzési kockázatot jelentő magatartásra. A szerzők konkrétan a homoszexuális férfiak városi környezetben kialakult és jól körülhatárolható csoportjáról írnak.

Több független változó által befolyásolt jelenség vizsgálatánál elfogadott, hogy nem vagyunk tekintettel minden lehetséges befolyásoló tényezőre. Ebből adódóan felcserélhetőnek látszó esetek valójában különböznek egymástól a tekintetben, hogy milyen valószínűséggel mutatnak ilyen kimenetelt. Ezt nevezik a statisztikusok „nem megfigyelt különbségek” problémájának: tudjuk, hogy látszólag azonos esetek valójában különböznek, de nem tudjuk megfigyelni a különbséget. Ha a nem megfigyelt változók többé-kevésbé függetlenek a megfigyelt változóktól, természetesen összefoglalhatók az általános „hibában”, és nem zavarják az elemzést. Nem véletlen mintavétel esetén – a HIV kockázati csoport tagjainak eltérő elérhetősége éppen hogy ilyen eset – érhetően bonyolódik a helyzet: amennyiben a nem megfigyelt különbség hatását a mért változók nem közvetítik, aligha kerülhető ki a torzítás. Példával érthetőbbé téve: iskolázott homoszexuálisok inkább kikérdezhetők (és így bekerülnek a mintába), ugyanakkor éppen ismereteik révén kevésbé valószínű, hogy HIV fertőzötté váljanak.

A szerző San Francisco AIDS fertőzött részén élő 18–29 éves férfiak egy éven át folytatott megfigyelésének (kábitószer használat, szexuális magatartás, a homoszexuális közösséggel való kapcsolat) adataira támaszkodnak. A megfigyelés 400 majd 600 meleg vagy biszexuális személyre terjedt ki. A HIV fertőzöttség vérmintán alapuló vizsgálatába és így a fertőzöttség kimutatásába 90 százalékuk egyezett bele.

Az önmagukat melegnek vallók között több volt a HIV fertőzött, mint a biszexuálisok között. A szerzők úgy látják, hogy van olyan nem megfigyelt jelleg, ami mind a melegként való önmegfogalmazással, mind a HIV kockázatát csökkentő magatartással összefügg, és ezt nem lehet megragadni a szokásos kockázati értékekkel. A biztonságos szex gyakorlatának mértéke nem volt kimutatható hatással. Ugyanakkor az erre adott válasz nem okvetlenül megbízható. (A szerzők *Durkheim* alapvető szociológiai axiómájára hivatkoznak ezzel kapcsolatban.)

A meleg közösségbe való integráltság vagy pusztán az érintett kora, ismeretekkel szolgálhat a lehetséges partnerek HIV fertőzöttségéről, ami további nem megfigyelt különbséget jelent. A feltett kérdésekre adott válaszok alapján a szerzők azonban ezt nem tartják befolyásoló hatásúnak: a kiterjedt homoszexuális kör több partnert is kínál, ami leronthatja az informáltság hatását.

A meleg közösségbe integrált személyekre koncentrált felvilágosítás hatásosabb lehet, mint az általános ismeretterjesztés. Ezek a személyek nagyobb ismeretségi körrel rendelkeznek, és az adott körben való népszerűségük révén meggyőzőbbek is lehetnek. Kiterjedt szexuális partnerkörük miatt mindenképpen célravezető őket megszólítani.

Sz. K.

LUY, M.: Warum Frauen länger leben – wird ein Vergleich der Sterblichkeit von Kloster- und Allgemeinbevölkerung durch Bildungsgrad und Missionstätigkeit der Ordnungsmitglieder beeinflusst? (Miért élnek a nők tovább – befolyásolja-e a képzettség és a missziós tevékenység a várható élettartamot a rendtagok és az általános népesség körében?) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2003/1. 5–35. p.

Már az 1746-ban elvégzett halálozási vizsgálatok óta tudjuk, hogy a nők tovább élnek, mint a férfiak. Ezt a későbbi népességstatisztikák is megerősítik. A jelenség lehetséges okairól a szakirodalomban számtalanszor vitatkoztak már, és a legkülönbözőbb hipotéziseket állították fel. Lényegében két csoportra oszthatóak a nézetek: az egyik szerint biológiai tényezők játszanak szerepet a férfiak korábbi halálozásában, a másik szerint magatartási és környezeti befolyásoló tényezők játszanak közre. Mivel az általános népességben a férfiak és a nők különböző környezeti befolyásoló tényezőknek vannak kitéve, lehetetlen a magatartásbeli és környezeti okokat megkülönböztetni.

Egészen más körülmények között élnek azonban a szerzetesrendben tevékenykedő férfiak és nők. Az utóbbi években bajor apácák és férfi szerzetesek körében végeztek vizsgálatokat. A megfigyelés 30 naptári évre vonatkozott, 25 éve kor fölött, az 1910/1940-es, valamint az 1955/85-ös halálozási táblával számolva és összehasonlítva az 1924/26, valamint az 1970/72 általános német halálozási táblával. Ez az analízis sem lehetett azonban minden szempontból egyértelmű, mert az életmód különbözött aszerint, hogy az illető szerzetesnő vagy szerzetes tagja volt-e a misszióknak, vagy nem. Amennyiben egy időt a misszióban töltött, ezt, de csak ezt vették számításba. Előfordulhatott ugyanis, hogy a rendbe való visszatérésnek épp a betegség volt az oka, s a halál már a rendházban következett be. Ha azt vesszük alapul, hogy a missziós tevékenység hiányos táplálkozással, fertőző betegségekkel, nem megfelelő orvosi ellátással járt együtt, könnyen igent mondunk a korábbi halálozási okokra. Nem mindig jellemző azonban, hogy az ipari országokban a körülmények ilyenek lettek volna, és a misszionáriusok 40%-a 30 évest, a misszionáriusnők 20%-a 25 évet töltött csak el ebben az életformában.

Az alapvető kérdés mégis csak az, hogy a missziós tevékenység a bemenetkor ábrázolt eredményeket a nemspecifikus halálozási különbségek esetében torzítani tudja-e. A férfiak magasabb halandósága a szerzetesrendi közösségben mindenekelőtt a második megfigyelési időszakban, és 1955 és 1985 között végül is egyáltalán nem a várt mértékben tértek el az általános népesség halálozási adataitól. A misszionáriusság kihatása a várható élettartamra ugyanis csak akkor állapítható meg, hogyha az ekkor nem missziót teljesítő szerzetesekével hasonlítjuk össze. Ezért tehát a missziós tevékenység befolyásának a mindkét megfigyelési időtartam tényleges halálozási viszonyaira kell, hogy kiterjedjen a vizsgálat az egész szerzetesrendi népesség körében.

Az összehasonlítás túlélési körülmények között a misszionárius és nem misszionárius apácák körében 1910 és 1940 között teljesen váratlan eredményt hozott: a misszionáriusok lényegesen kisebb halandóságúak voltak. Ennek oka egyrészt az lehetett, hogy misszionáriusnak a fizikailag és pszichikailag erősebb apácák mentek, másrészt a tbc az otthon maradtak körében erősebben tizedelt. Az 1955–85 közötti időszak már ellenkező képet mutat. Nincs különbség a misszionáriusok és a rendházban maradt szerzetesek túlélése között.

A vizsgálat másik része volt a képzettség hatása a mortalitásra. A férfiszerzetesek között megkülönböztették a főiskolai végzettséggel rendelkezőket és laikus testvéreket,

a bajor szerzetesnők között pedig szintén a magasabb képzettségűek és alacsonyabb végzettségűek csoportját alakították ki. Statisztikailag szignifikáns eredményeket csak az első megfigyelési szakasz apácáira nézve találunk: köztük a magasabb végzettségűek hosszabb életűek voltak. A férfi szerzetesek között megoszlott az arány végzettség szempontjából.

Érdekes eredménye tehát a bajor vizsgálatnak, hogy magában a képzettség egy olyan népességben, ahol nincs életmódbeli különbség, nem jelent túlélési különbséget. Az, hogy ez az általános népesség esetében nem így van, foglalkozási, jövedelmi és szociális hovatartozásra vezethet vissza. Az egész analízis világosság tette, hogy a férfiak magasabb halandóságának okai kizárólag az általános népesség férfitagjainak magatartási és környezeti tényezői.

Sz. G. S.

SCHULZ, R. – SWIACZNY, F.: Globale Verstärkung – Entwicklung, Ursachen, Folgen. (Globális elvárosiasodás – fejlődés, okok, következmények.) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2003/1. 37–66. p.

Az elkövetkező évtizedek során a globális elvárosiasodás, különösen a tartóssága szempontjából, jellemző lesz a világ népesedési folyamatára, amely a legnagyobb kihívásokat jelenti. A nagyvárosok növekvő száma és népessége a Föld kevéssé és a legkevésbé fejlett országaiban a múltban felkeltette a média és a politikusok figyelmét. Az emberek gyorsan növekvő része, akik a városokban élnek, ma messzemenően a tartós fejlesztések fenyegetettségének lesz kitéve. A városi népesség terjeszkedése új nyomor-nyedek kialakulásához vezet bizonytalan és egészségtelen életkörülményekkel és munkahelyek, lakások, valamint infrastruktúra hiányával.

1950 és 2000 között a városi népesség száma 0,75 milliárdról 2,9 milliárdra sokszorozódott, részese a világnépességben 29,8%-ról 47%-ra nőtt. Az elmúlt ötven év alatt az átlagos évi világnépesezési növekedési ráta 1,75% volt és így lényegesen csekélyebb, mint a városi lakosság növekedése, amely évente 2,68% volt. A 2001-es ENSZ World Urbanisation Prospect 2003-ig 4,9 milliárdra teszi a városi népesség növekedését, így a várossiasodáskvóta a 60%-ot el fogja érni. E szerint az előrejelzés szerint a globális népességfejlődés a városi régiókban fog történni, és az elvárosiasodás azokból a migrációs túltengésű területekből fog profitálni, ahol a termékenység magas marad.

A megavárosok száma mintegy 10 milliós lakossággal emelkedni fog. Míg New York 1950-ben még az egyetlen ilyen város volt, 2000-ig további 16 város érte el ezt a mértéket. Jelenleg csak a népesség 3,7%-a él megavárosokban, 2015-re azonban ez az arány 21 városban 4,7%-ra becsült, összekötve egy ez idáig ismeretlen városfejlődési rendszerrel.

Összefoglalóan négy összetevőre vezethető vissza a városok fejlődése. Először is a korábban falusi települések újraosztályozása a lakosság száma szerint, központiség és funkció szerint. Másodsor az adminisztratív városhatár kiterjesztése, harmadszor a születések és a halálozások pozitív szaldója, negyedszer pedig a belső és a nemzetközi vándorlás pozitív szaldója.

A népesség növekedése a fejlődő országokba a városokban a településnagyság olyan kiterjedésével jár, hogy azt munkahelyekkel, lakásokkal és infrastruktúrával már nem

képes ellátni a város. A betelepülők egyre kevésbé kvalifikáltak, mert a kereseti lehetőségek már nagyon rosszak. Egyre gyakrabban üti fel a fejét a munkanélküliség és a vele járó bizonytalanság. Kiterjednek a nyomornegyedek. A városok, melyek nem rendelkeznek elegendő kvalifikált személyzettel és teljesen alulfinanszírozottak, nem tudnak a problémáival megbirkózni.

A növekvő elvárosiasodás azonban nem csak a bevándorlók individuális életkörülményeire van kihatással a nyomornegyedekben, hanem a városi életmód nehezen viselhető ökonomiai és ökológiai hátrányokkal jár az egész város és népessége körében. Itt van elsősorban a felgyülemelő szemét, a tisztítatlan szennyvíz, az aránytalanul nagy vízfelhasználás és a megnövekedett közlekedés, valamint a tüzelőanyagok okozta levegőszennyeződés. Az ivóvíz drága és rossz minőségű, a szegények akár jövedelmük ötödét fordítják a vízre.

Problematikusak a fogyasztási szokások is a városokban, ahol nem elegendő a létfenntartásra szolgáló élelem és a táplálkozási szokások lényegesen eltérnek a falusiétól. Több zsír és több állati, mint növényi fehérje kerül az asztalra. A fejlődő országokban a kistermelők nem tudják ellátni a városi lakosságot elegendő élelmiszerral.

A komplex problémák, melyek a kevésbé fejlett országokban a vidékről menekülés és a városiasodás között fellépnek, megoldást csak a megfelelő intézkedések koordinált egymásra hatásával lennének képesek elérni. Az érintett országokban azonban a politika és az adminisztráció nincs ebben a helyzetben, a nemzetközi fejlesztési segélyezés pedig csak egyszeri segítséget nyújthat. A sok országban megfigyelhető szakadék város és falu között és a belső kohéziós veszteség sok városban, amely a szociális, gazdasági és/vagy etnikai elkülönülő egységeket szétbomlasztotta, megerősíti a cselekvési igényt, hogy nem lehetetlen világszerte trendváltozást bevezetni a nagyvárosokban.

Sz. G. S.

DEMENY, P.: Die bevölkerungspolitischen Dilemmata in Europa zu Beginn des 21. Jahrhunderts. (Népesedéspolitikai dilemmák Európában a 21. század kezdetén.) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2003/1. 91–117.

A tanulmány azokat a kérdéseket tárgyalja, amelyek a fenntartható szinten lévő termékenység tartósságát vetik fel Európában. A kontinens demográfiai kényszerhelyzetét a korstruktúrák és a relatív népességnagyság összehasonlítása alapján az európai és az Európán kívüli népesség körében tárja elő, mint például Oroszország és Jemen, valamint a 25 országra bővült EU és egy 25 országot átfogó háttere az EU-nak Észak-Afrikában és Nyugat-Ázsiában, felhasználva az ENSZ utóbbi ötven éves becsléseit és a 2050-ig szóló előrejelzéseit. A népességváltozás lehetséges geopolitikai aspektusait a cikk figyelembe vette. Hiányoznak azonban az európai politika válaszai. A születések arányának emelkedéséért a legtöbb kormány nem tesz semmit. Egy csomó politikai intézkedés, amely messzemenően támogatott, a születésszámok tervezett mellékhatásáért megkísérli a nők foglalkoztatását a formális munkaerőpiacon a gyermekek elhelyezésével összeegyeztetni. Az ilyen intézkedéseknek azonban valószínűleg megvannak a maguk határai. Egy tartós színvonalmegtartás alatti termékenység, magasabb Európán kívüli bevándorlás, negatív népességfejlődés és a világ népességének demográfiai súlyvesztése – ezek a 21. század biztos előrejelzései.

Európában példátlanul alacsonyak a születésszámok és ez különleges figyelmet kíván. A 20. század második évtizedében érte el a világnépességben való részesedésének 25%-ával csúcspontját. 1975-ben ez az arány már csak 17% volt és 2000-re 12%-ra esett vissza. Ez a tendencia várható a 21. századra, az ENSZ előrejelzése alapján 2050-ben 7%-ot tesz majd ki Európa népessége a világ népességéből.

A relatív népességnagyság drasztikus veszteségét más régiókhöz hasonlítva Oroszország, mint Európa demográfiailag legbetegebb országa, jó példa. Összehasonlítva népességnagyságát egy Európán kívüli országgal, Jemennel, azt látjuk, hogy Oroszország népessége 50 év alatt 32%-kal nőtt, Jemené 4,3 milliőről 18,3 millióra, vagy több mint négyszeresére emelkedett. Az ENSZ közepes előrejelzési variációja szerint Oroszországban 2050-ig lassulni fog a népességsökkenés és a várható élettartam férfiaknál 73 év fölé, nőknél 80 év fölé fog emelkedni. Így a népességnagyság 2050-re elérheti az 1950-es színvonalat, míg Jemen az 1950-esnek 24-szeresét.

Az EU 25 tagállamát összehasonlítva Észak-Afrika és Nyugat-Ázsia 25 országával a 2000-ben regisztrált 451,4 milliós Unió 2050-re várhatóan 401 milliós népességű lesz, míg a másik országcsoport népessége 587,3 milliőről 1,298 milliárdra fog emelkedni.

A nagyon gyors népességnövekedés túlnépesedéshez is vezethet, amely a belpolitikai stabilitását is veszélyeztetheti az érintett országnak. Ez vezethet a kivándorlásokhoz, amelyek alakulásában Európa és a Nyugat még szerepet játszhat. Feltehetően téved azonban, aki azt gondolja, hogy a termékenységi átmenet jelentős gazdasági és egyben kulturális változások nélkül meggyorsítható lenne. A történelmi tapasztalat a 21. század számára a következő fő tényezőket adja: az integráció a világgazdaságba a kereskedelem és a tőkeáramlás megnyitása következtében a képzési rendszer és a női emancipáció felértékelődésével jár. A kulturális befolyások a generatív magatartásra is nagy hatással lehetnek.

A nagy népesség nem jelent feltétlenül elszegényedést egy fejlődő országra, jó példa erre Dél-Korea esete. Szemben a különösen Európában elterjedt félreértéssel az olyan népesedésszerű országok, mint Kína, India vagy Brazília egyáltalán nincsenek hátrányos helyzetben ahhoz, hogy akár a 21. század első évtizedeiben komoly gazdasági és katonai hatalommá váljanak.

Ha az EU tisztázott bevándorlási politikával rendelkezne, hasznos lenne, bár problematikus. Tulajdonképpen az elmúlt évtizedek demográfiai csökkenése nagyobb igyekezetet kellett volna, hogy kiváltson, de a megfigyelések ennek ellentmondanak. Az EU korábbi tizenöt országából tizennégy kielégítőnek ítélte termékenységi szintjét. Az új tagállamok válasza a körkérdésre kevésbé meglepő: Szlovénia kivételével túl alacsonynak tartja termékenységét és remélhetően javíthatóan.

A cél Európában: biztosítani a nők keresőképességét és a gyermekvállalását is. Ehhez nyújtanának segítséget a családi segélyek, vagy az ingyenes ellátás a bölcsődében, óvodában. Az ilyen szolgáltatások finanszírozása viszont adóemeléshez vezet, amely ugyancsak a családokat sújtja. Egy egészen más társadalmi változás is a nők munkába állásának trendjét erősíti. Egyre több házasság végződik válással, s ez a gyermekekre nézve jóval nagyobb kockázatot jelent.

A termékenység növelésére alkalmas lenne az a módszer is, hogy a gyermektelenek fizessenek. Azonban nem lehet az a cél, hogy minél több gyermek szülessen, a fontos, hogy a gyermekek a legjobb lehetőségekkel nőjenek fel és felelős tagjai legyenek a társadalomnak.

Az európai népesedéspolitika másik nagy kérdése a bevándorlások helyzete. Jelenleg az EU gazdasági vonzereje a potenciális bevándorlók felé nagyobb, mint valaha. Ezt a gazdasági színvonalkülönbség és a politikai biztonság okozza a származási országokhoz viszonyítva. A bevándorlás valószínűleg nem fogja megállítani az európai népesség-visszaesést, de mivel a bevándorlók száma magas marad, a hanyatlást bizonyára lassítani fogja. Ez a történet alapvető változásokat hoz a népesség etnikai összetételében és kulturális örökségében. Amennyiben Európa nem ilyen jövőt szán utódainak, a korrekciós cselekedeteket nem halogathatja tovább.

Sz. G. S.

WENDT, H.: Asylwanderung nach Deutschland. Dimensionen, Flüchtlingskategorien, rechtliche Grundlagen, Verlauf, Herkunftsregionen und europäischer Vergleich. (Menekültvándorlás Németországba. Dimenziók, menekültkategoriók, jogi alapok, lefolyás, származási régiók és európai összehasonlítás.) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2003/1. 67–90. p.

A menekültjogra pályázók bevándorlása gyakran vitatott téma, amely az egész bevándorlási vitára és az integrációs folyamatra kihatással van. A '90-es években a menekültjogi státuszra pályázók kb. 20%-át tették, ki a németországi összbevándorlóknak. 2001-ben csaknem 1,1 millió menekült élt a Német Szövetségi Köztársaságban, amelyből 42% menekültjogra pályázó, menekült, vagy annak családtagja volt. A demográfiai hézag, amely a születések visszaesése következtében alakult ki és a szociális- és nyugdíjrendszer finanszírozhatóságát terheli, csupán a bevándorlással nem tölthető ki. A bevándorlás legfeljebb a népesség-visszaesést és az öregedést képes leltetni. Ezért kell egyidejűleg családpolitikai intézkedésekkel a strukturális családi károsodásokat enyhíteni.

Magas pénzügyi ráfordításokat és szociális juttatásokat kell a menekültjogra pályázóknak a tartózkodásukhoz juttatni, mivel a menekültjogra pályázók gyakran lassú eljáráson mennek keresztül. A mindenkori jogi státusz (menekültjogra pályázó, menekült vagy családtagja egy menekültnek) elérhető jogi tartózkodási engedélyt és pénzügyi következményeket (szociális juttatásokat) eredményeznek. További pénzügyi kiadások keletkeznek a szövetségben és a tartományokban többek között azoknak a feladatoknak a során, amelyet a Szövetségi Hivatal a külföldi menekültek elismerésére fordít és a közigazgatási törvényszék intéz.

A menekültjogi vándorlás, mint a menekültvándorlás egy formája egy kényszerű, illetve kérésre alapuló vándorlás. A politikai, gazdasági, valamint szociális, kulturális és ökológiai menekülési okok összefüggnek egymással, és egymást erősítik. Vándorlási, illetve meneküléskiváltó motivációs struktúrák a potenciális migránsnál mégis csak akkor jelentkeznek, amikor tudatosodnak bennük a más életkörülmények az individualitás szintjén. Kiváltó ok ehhez a tudat a megvalósuló jövedelememelkedésről. Ezzel a menekülés és migráció érzékeny reakciókkal bajlódó individuumokat, politikai, szociokulturális és ökonómiai egyenlőtlenségeket teremt a régiók között.

A jogi alapok a menekülti engedélyhez összefüggésben a menekültjogi törvénnyel fontos kereteket biztosítanak a németországi menekültvándorláshoz. Azzal, hogy az alaptörvénybe felvették a „politikai okokból élvezett menekültjog”-ot, a Szövetségi

Köztársaság minden politikai üldözött külföldinek szubjektív jogot biztosít a menekültséghez. A szabályozások a biztos harmadik államról és biztos származási országról 1993 óta egyértelműen kevesebb menekültjogi igénylő esetében játszanak szerepet. Ezt nem figyelembe véve a nem elismert menekültek nagy része tekintettel a származási ország politikai helyzetére türelmet kap.

1990-től 2002-ig a Szövetségi Hivatal a külföldi menekültek elismerésére 2,5 millió első kérelmet döntött el. Az elismerési kvóta minden évben 10% alatt volt. Emellett a döntések a közigazgatási törvényszéki ítéletek alapján figyelmen kívül maradnak, ami miatt az elismerési kvóta egyértelműen nő. Az elismerési kvóta a menekültjogi igénylők körében azokból az országokból is lényegesen magasabb, ahol az emberi jogok sérülnek. A fő származási országok 2002-ben Irak, Törökország, Jugoszlávia, az Orosz Föderáció, Afganisztán, Irán, Vietnam, India, Szíria és Algéria voltak.

A jelentős visszaesés ellenére Németország sokéves összehasonlításban a legtöbb menekültjogra igényt tartót felvette az EU-ba. Ebből kifolyólag Németország összesen 400 000 polgárháborús menekültet és az egykori Jugoszlávia menekülteinek leg többjét befogadta. Csak 2000-ben előzte meg Nagy-Britannia, mint a legerősebb felvevő ország.

Sz. G. S.

BAUER, A.: Volkszählung 2001: Berufliche und wirtschaftliche Struktur der Erwerbstätigen. (A 2001-es népszámlálás: a keresőképeselek foglalkozási és gazdasági szerkezete.) Statistische Nachrichten, 2004/5. 382–390. p.

A tanulmány a 2001-es népszámlálás fő eredményeit közli a szakmában betöltött állás, a gyakorolt szakma és a foglalkoztatottak gazdasági hovatartozása szempontjából. A foglalkoztatásnak egyre inkább a szolgáltatóiparban van jelentős szerepe. A mező- és erdőgazdaságban az 1991-es foglalkoztatottak csaknem harmada hiányzik. A termelői körben, beleértve az építőipart, mindössze 28% volt a foglalkoztatottak száma a tíz évvel ezelőtti 34% helyett.

Jellemző volt az elmúlt évtizedben, hogy az alkalmazotti körben foglalkoztatottak száma nőtt. 2001-ben először a munkavállalók több mint fele (53%) alkalmazott, hivatalnok vagy ipari tanuló volt. A mező- és erdőgazdaságban az önállóak és különösen a családi segítők száma tovább csökkent.

A 2001-es népszámlálás adatai a STATISTIK AUSTRIA (www.statistik.at) Web oldalon megtalálhatók. A népszámlálás egy sor módszertani változást hozott. A munkavállalók definíciójába például bekerültek a heti legalább egy órát foglalkoztatottak is.

A foglalkoztatottak aránya 2001. május 15-én az össznépeesség 49,6%-át tette ki. Minden tizedik munkavállaló önálló. 30 000 személy dolgozik formális díjazás nélkül családi vállalkozásokban. Az 533 000 szakmunkás jelenti a legerősebb csoportot, ezt követi a 444 000 betanított munkás és 256 000 segédmunkás.

A nők foglalkoztatása a szolgáltatóiparra koncentrál. Ezért a nők gyakrabban állnak alkalmazotti munkaviszonyban, mint a férfiak. 2,08 millió munkavállaló férfi teszi ki az alkalmazottak és hivatalnokok 46,1%-os legnagyobb csoportját. Ez a csoport igen heterogén, az egészen egyszerű tevékenységtől kezdve a vezető állásig beletartozik számos

feladat. Ami a nők felsőfokú végzettségét illeti, gyakorlatilag azonos (16,6%) a férfiakéval (17,0%). Több férfinak van azonban szakképesítése, mint ahány nőnek.

A mező- és erdőgazdaságban, 2001-ben mindösszesen a munkavállalók 4,0%-a dolgozott, férfiak és nők közel azonos arányban. A szolgáltatóiparban dolgozott a férfiak háromötöde, míg a nők négyötöde.

A foglalkoztatottságban a legnagyobb visszaesés a mező- és erdőgazdaságban, a textil- és ruházati iparban, a fémgyártásban és fémfeldolgozásban, a bútorgyártásban, valamint az élelmiszeriparban van.

A népszámlálás során a foglalkozás a nemzetközi foglalkozási rendszer (ISCO 88 COM) alapján került kódolásra. Ennek érdekében egy teauruszt dolgoztak ki a foglalkozásmegnevezések gyűjteményéből. Minden elnevezést háromszorosan lezártak, ezen kívül a több mint 20 000 elnevezés egy folyamatos számozás alapján azonosítható.

Az ISCO megköveteli a foglalkozás relatív pontos leírását, amelyet, ha szükséges, kiegészítő jelekkel kell kiegészíteni (gazdasági hovatartozás, üzemméret, legmagasabb végzettség stb.). Az ISCO bevezetése a nemzetközi ÖISCO-hoz való igazodást eredményezte, amelyet 2004 második felében publikálnak.

Az ISCO tíz foglalkozási főcsoportból, 27 foglalkozási csoportból és 111 alcsoportból áll. Az 1. főcsoport a közéleti vezetőket, a magángazdasági vezetőket, politikusokat stb. tartalmazza. A 2. főcsoportba tartoznak az „akadémiai” foglalkozások, melyekhez felsőfokú végzettség szükséges, 708 000 munkavállaló sorolható a 3. főcsoportba, itt a technikusok és az e szintnek megfelelő nem műszaki végzettségűek találhatók. 498 000, mintegy 13,3% az irodai, kereskedelmi alkalmazott. Csaknem ugyanennyien tevékenykednek a szolgáltatóiparban (5. főcsoport). Ezeket követik a mező- és erdőgazdasági dolgozók, majd a „kézművesek” és a gépkiszolgálók. (Ide tartoznak a járművezetők is.) A segéd munkásoknak nem szükséges a szakképzettség. 41 000 személy, a munkavállalók 1,1%-a katona.

A 2001-es eredmények azt mutatják, hogy a nők jóval ritkábban töltenek be vezető pozíciót, mint a férfiak.

Sz. G. S.

BAUNACH, D. M. – BARNES, S. L.: Competition, race, and the measurement of female labor activity. (Verseny, faj és a nők gazdasági aktivitásának becslése.) Sociological Inquiry, 2003/3. 413–439. p.

A munkaerőpiacon nem minden népességi csoport lép fel egyenlő eséllyel. A szerzők cikkükben a nők és férfiak munkáért folytatott versenyét vizsgálják. A verseny azt feltételezi, hogy a nők foglalkoztatottságát s férfiak munkavállalása befolyásolja és ez fordítva is igaz. Az elemzésben két adatforrást használtak a szerzők: a nők munkavállalási arányát és a nők részarányát a munkavállalók körében. A szükséges adatokat az 1990. évi amerikai népszámlálásból állították elő.

A nők munkavállalási aránya és a nők részaránya a munkavállalók körében tartalmukban erősen különböző mutatók. A nők munkavállalási aránya arra mutat rá, hogy a munkaképes korú nők hány százaléka dolgozik, míg a nők részaránya a munkavállalók körében azt mutatja, hogy a munkavállalók hány százaléka nő. Az előbbi mutató azt fejezi ki, hogy a nők mennyire integrálódnak a munkaerőpiacon, míg a másik arra mu-

tat, hogy a munkaerőpiacon mennyire kiegyensúlyozott a nemek aránya. A két mutató eltérő tartalmát az is bizonyítja, hogy a háttérváltozók hatására másként viselkednek. Szerzők erre példaként említik a kisgyermekes jelenlétét a családban és ennek hatásait a munkavállalásra. A gyermekek jelenléte emeli a nők munkavállalási arányát, ugyanakkor csökkenti munkaerőpiaci részarányukat. E szerint a gyermekes családokban a családi szerepek miatt ezekből a családokból több férfi, mint nő jelenik meg a munkaerőpiacon. Továbbra is a férfiak kenyérkereső és a nők háztartási szerepe kap társadalmi támogatást és jelenik meg az adatokban. Amikor a nő a háztartásfő, akkor is gyakrabban marad otthon gyermekeivel: hogy ki a háztartásfő, nem nagyon befolyásolja a munkavállalási gyakorlatot.

A vizsgálat során számos politikai következtetést adó megállapításra is szert tettek a szerzők. A gyermekes anyák munkavállalási hajlandóság emelkedik, ha a jó minőségű gyermekelhelyezési-gondozási intézmények rendelkezésre állnak. Ez biztosítja a nőknek annak lehetőségét, hogy mind a munkahelyen, mind a családi feladataik ellátásában helyt tudjanak állni. Ezzel ugyancsak csökken a nők munkavállalásának instabilitása, ami a jövőbeni foglalkozási és bérezési egyenlőség irányába mutat.

A szerzők rámutatnak a fekete nők munkavállalási lehetőségeit elősegítő erőfeszítések szükségességére: képzésük elősegítésére és a munkalehetőségek területi egyenlőtlenségeinek korrigálására. Ennek módoszataira ajánlják a lakóhely változtatás támogatását, a közlekedés javítását és a munkahelyteremtés támogatását. Az oktatási és betanítási támogatások ugyancsak csökkentik a képzettségbeli különbségeket, a hátrányokat.

A szerzők célja a nemek versengésének vizsgálata volt a munkaerőpiacon. A nők és férfiak munkavállalása nem független egymástól, egymással valóban versengenek a piacon. Igaz, hogy mindkét nemnek hasonló előnyöket jelent az oktatás, a munkahelyek számának emelkedése, de egyes tipikusan női munkakörök megjelenése a nők számára nyújt előnyöket a versenyben. Másrésztől a szegénység, a munkahelyek távolabbi rendelkezésre állása jobban veszélyezteti a nők munkavállalását, mint a férfiakét. A nőket hozza hátrányosabb munkaerőpiaci helyzetbe – és a férfiakat kedvezőbbbe –, amikor a családi szerepek kapnak nagyobb hangsúlyt.

M. Á.

FELSON, R. B. – ACKERMAN, J. – YEON, S.-J.: *The infrequency of family violence*. (A nem gyakori családi erőszak.) *Journal of Marriage and Family*, 2003/3. 622–634. p.

Szerzők a fizikai és verbális családi erőszaknak, mint a családi konfliktuskezelés eszközének előfordulását vizsgálták egy koreai és amerikai felvétel adatai alapján. Úgy találták, hogy a családtagok egymás között ritkábban alkalmaznak erőszakot a konfliktusok kezelésére, mintha ugyanaz a konfliktus egy idegennel kapcsolatban fordulna elő. Családon belül nagyobb a visszatartó erő a fizikai erőszaktól, mint a családon kívüli személyekkel szemben, ugyanakkor a verbális civódás a családon belül gyakrabban fordul elő, mint idegenekkel szemben.

A család tagjai közvetlen családi környezetükben gyakran fejezik ki nézetkülönbségeiket veszekedéssel, ugyanakkor vonakodnak idegenekkel vitába keveredni. Másrészt a nem szűk családi környezethez tartozó rokonokkal, munkatársakkal ritkábban kerülnek vitába, mint idegenekkel. Minthogy a fizikai erőszak általában a verbális erőszakból

fejlődik, így a szélesebb rokonsággal, ismerősökkel kapcsolatban a fizikai erőszak előfordulása is igen ritka.

A szerzők úgy vélik, annak hátterében, hogy az emberek ritkábban szállnak vitába, veszekedésbe ismerősökkel, nem közvetlen családtagokkal, munkatársakkal e tevékenységnek az ára is állhat. Például említik, hogy a munkahelyi nézetkülönbség – különösen a fölérendelt munkatárssal szemben – befolyásolhatja a foglalkozási előmenetelt. A közvetlen családi kapcsolaton túli rokoni szálak nem olyan erősek, hogy a veszekedésrel azokat ne lehessen eltépni. Ez is a konfliktusok árához tartozik. Így a fenti körökkel fenntartott kapcsolat alakításában ezek a lehetséges, de nem kívánatos fejlemények a konfliktusok kezelésében, mint fegyelmező erő szerepelnek.

A vizsgálat nem támasztotta alá szerzők azon koncepcióját, hogy a házaspárok között a verbális erőszak gyakrabban csap át fizikai erőszakban, mint idegenekkel szemben. Ugyancsak nem találtak nyomát annak sem, hogy az amerikaiak vagy koreaiak tolerálnák a házaspár közötti erőszakot. A férfiak körében a családon belüli vita ritkábban fordul fizikai erőszakba, mint ugyanaz idegenekkel szemben. Ez a jellemző a feleségek viselkedésére is. Úgy tűnik, a házaspárok között működik egy tiltó mechanizmus a fizikai erőszakkal szemben. De van egy másik értelmezése is a házaspárok fenti kapcsolatának. E szerint ebben a kapcsolatban a nézetkülönbségek vitákon keresztül feloldásának nagyobb a lehetősége, mint ugyanaz idegenekkel szemben.

A szülők és gyermekeik közötti kapcsolatok vizsgálatánál kitért, hogy a felnőttek gyakran mutatnak – igaz nem jelentős mértékű – agressziót a gyermekekkel szemben.

A szerzők úgy vélik, hogy a családon belüli erőszak gyakoriságát a lehetőségek gyakoriság határozza meg. Az együttélés ténye önmagában megteremti az erőszak lehetőségét, a közös döntésekben az érdekütközések hozzák azt felszínre. Ugyanakkor ezek az ütközések megmaradnak a verbális erőszak keretei között, a családon belüli fizikai erőszak ellenkezik minden normával.

M. Á.

VANWEY, L. K.: *Land ownership as a determinant of temporary migration in Nang Rong, Thailand.* (Földtulajdon, mint az ideiglenes vándorlás meghatározója Nang Rong-ban, Thaiföldön.) *European Journal of Population*, 2003/2. 121–145. p.

A szerző dolgozatában a földtulajdon és az ideiglenes munkavállalási célú vándorlás összefüggéseit vizsgálja. Korábbi kutatások kimutatták, hogy az ideiglenes munkavállalási célú vándorlás a vidéki fejlődési folyamat része, amikor is a vidéki háztartások diverzifikálják jövedelemforrásaikat (mezőgazdaságból és a mezőgazdaságon kívülről jövő jövedelmek) és diverzifikálják a jövedelem forrásának geográfiai elhelyezkedése szerint is. E folyamatok voltak jellemzőek a vizsgált faluban is.

A vizsgált területen a jövedelem diverzifikációjának két oka is volt. Egyrészt ezen úton kívánták a háztartás jövedelmét fokozni, mivel a mezőgazdaság termeléséből és a helyi munkavállalásból származó bevételek elégtelenek voltak a megélhetéshez, másrészt a háztartások a faluban rendelkezésre nem álló fejlesztési kölcsönöket így akarták pótolni. A helyi jövedelemszerzési lehetőséget más lehetőségek hiányában alapvetően a rendelkezésre álló földek megművelése jelentette. Azonban a termelés fejlesztéséhez, a gépesítéshez kölcsönökre, tőkére volt szükség. A szerző feltételezése az volt, hogy a

kisebb birtokkal rendelkezők a jövedelmük kiegészítésére, megélhetésük biztosítására próbálják bevételi forrásaikat diverzifikálni, míg a nagyobb gazdasággal rendelkezők főleg a birtok modernizálása, gépesítése érdekében.

A kutatások fenti előzetes feltételezéseket igazolták. A 10 hektár alatti birtoknagysággal rendelkező háztartásokban a birtok méretének emelkedésével csökkent a vándorlók előfordulása, csökkent mind a férfiak, mind a nők elvándorlása. A 10–20 hektár területen gazdálkodók körében a birtokméret emelkedésével nőtt a vándorlók gyakorisága is, s főleg e férfiak vándoroltak. A nemek vándorlásának fenti, eltérő sajátossága további kutatásokat eredményezhet. Korábbi kutatások kimutatták, hogy Thaiföldön a nők szerepvállalása sokkal rugalmasabb, mint a térség más országaiban. A nők hagyományosan részt vesznek a gazdaságban, mind a földművelésben, mind a kereskedelmi tevékenységben. Így a tradicionalizmus nem magyarázza a férfiak magasabb vándorlási gyakoriságát a jelentősebb birtokon gazdálkodó háztartásokban.

A szerző elméletileg két választ tart lehetségesnek. A nagyobb gazdasággal rendelkező háztartások több férfit küldenek el dolgozni más területekre, mivel a férfiak hagyományosan a magasabb keresettel kecsegtető területeket dolgoznak, s így a háztartás bevétele is magasabb lesz. Természetesen megvan az egyes iparágak munkaerőigénye is, ami a nemek szerint differenciáltan keresi a munkavállalókat, pl. az export orientált összeszerelő üzemek inkább a fiatal, családdal nem rendelkező nőket keresik. Egy másik magyarázat az lehet, hogy a nők azért is a föld közelében maradnak, hogy így is jelezzék örökösödési igényüket a földre.

A szerző szerint fenti jellemző magatartások fogják jellemezni a falvak lakosságát a közeljövőben. A kutatók között nagy vita van arról, hogy a jövedelemszerzés új módja miként fogja befolyásolni a falvak társadalmi összetételét. Van, aki azt mondja, e jövedelmek a szegényebbeket fogja segíteni abban, hogy javítsák abszolút és relatív anyagi helyzetüket a közösségen belül. Mások véleménye szerint a gazdagabb háztartások fognak jobban profitálni, mivel megvan a képességük a lehetőségek jobb kihasználására. A szerző véleménye szerint mindkét nézőpontban van igazság, de a leginkább hasznot hozó eredmény maga a vándorlás ténye. A fejüket vándorlásra adók úgy indulnak el munkát keresni, hogy nem is tudják mi vár rájuk.

A folyamat vesztesei a közepes méretű birtokkal rendelkezők lesznek. A szegényebbek és gazdagabbak jól felfogott közvetlen érdekükből mennek munkát vállalni, míg a középső csoport elmulasztja a csatlakozást a modern fejlődés folyamatának kezdetéhez.

M. Á.

KROSKA, A.: Investigating gender differences in the meaning of household chores and child cares. (Nemi különbségek vizsgálata a háztartási munkák és a gyermekgondozás értékelésében.) Journal of Marriage and Family, 2003/2. 456–473. p.

A szerző amerikai együtt élő párok körében vizsgálta egyes háztartási munkákról kialakított vélemények nemek közötti különbségeit. A vizsgálatban résztvevő személyek az egyes munkafajtákat kellett három szempont szerint minősíteni:

- a munka jellegének értékelése: pl. jó, kellemes, rossz, szörnyű,
- a munka tartalmának értékelése: pl. nagy munka, erőt feltételező, kis munka,

– az aktivitás jellemzői: pl. gyors, hangos, lassú, csendes.

Fenti jellemzők alapján képzett skála minősített minden tevékenységet. A továbbiakban a szerző azt vizsgálta, hogy az egyes tevékenységeket a válaszolók különböző csoportjai miként ítélték meg.

A csecsemő és gyermekgondozást a párok általában nagyra értékelték, noha a nők és férfiak harmadának véleménye volt a tevékenységekben eltérő. A nők – mint a szerző várt – a gyermekgondozást, mosást és ételkészítést tartották fontos és nagyra értékelt tevékenységnek, míg a férfiak jobban értékelték a kerti munkát, a gépkocsiszerelést mint a nők. A tevékenységek kétharmadában a nemek azonosan ítélték meg az egyes munkákat. Voltak érdekes különbségek is, amikor nem várt vélemények fogalmazódtak meg: például a mosogatást a férfiak kellemesebb munkának tekintették, mint a nők.

Érdekes különbséget talált a szerző egyes munkák megítélésében, amikor a kereső tevékenysége, vagy a háztartási munkamegosztás szerint vizsgálódott. A munkamegosztásban a vállalt munkát általában magasabbra értékeli, mint amiben nem vesznek részt. Ha e szerint vizsgáljuk, az egyes munkák megítélésében a nemek közötti különbségek eltűnnek, vagy jelentősen csökkennek. Ugyancsak eltűnnek az egyes házimunkák megítélésében a különbségek, ha a nők kereső tevékenységet folytatnak. Ekkor számukra is épp olyan pozitív munka a gépkocsiszerelés mint a férfiak részére, s a mosogatás és gyermekgondozás értéke szemükben is csökken.

Összefoglalva a férfiak és nők számos házimunkát különböző képen értékelnek. A szerző szerint ennek a különbségnek két oka is lehet: a kereső munkavállalás terén fennálló különbségek, valamint a házimunka megítélését irányító kulturális beállítódások.

A vizsgálatot eredményeinek értékét csökkenteti, hogy a minta nem véletlenszerű kiválasztáson alapul. Ezért a szerző azt írja, az eredményeket csak előzetes eredményeknek fogjuk fel, a vizsgálatot célszerű lenne egy nagyobb, reprezentatív módszerekkel kiválasztott mintán végrehajtani, s így is igazolni a megállapításokat. Longitudinális vizsgálatnak is helye lehet e kérdéskör vizsgálatában.

M. Á.

MURPHY, M. – GRUNDY, E.: *Mothers with living children and children with living mothers: the role of fertility and mortality in the period 1911–2050*. (Anyák életben lévő gyermekekkel és gyermekek életben lévő anyákkal: a termékenység és halandóság szerepe az 1911–2050 közötti időszakban.) *Population Trends*, 2003/112. 36–43. p.

Gyakran azt feltételezik, hogy a múlt termékenységi trendjei következtében emelkedni fog a gyermektelen idősorúak száma, s ez az idősök gondozásában fog problémákat jelenteni. Ugyanakkor a most nyolcvan évesek – akik valószínűleg leginkább segítségre szorulnak – körében magasabb a gyermekkel rendelkezők aránya, mint a korábbi kohorszokban, s ez az emelkedés oda vezet, hogy 2025-ben a gyermekes idősorúak aránya olyan magas lesz, mint amilyen még nem volt a brit népességtörténet során. Más oldalról tekintve a fiatal és középkorú felnőttek igen magas arányának lesz életben lévő felmenője, akik számíthatnak utódjaik gondozására. Az 1960 körül született kohorsz – akik 2025-ben lesznek 65 évesek – az, melynek befejezett termékenysége rendelkezésre áll már, mivel 1990 körül születtek gyermekeik. E csoportban az életben lévő gyermekkel rendelkezők, sőt a két és több gyermekesek aránya magasabb lesz, mint az 1926-ban születettek csoportjában.

A termékenység hosszan tartó csökkenése hatással lesz az idősök gyermekszámára, azonban ez csak a század második negyedében mutatkozik majd. A halandóság javulásának hatása növekszik annak alakításában, hogy az idősorúaknak van-e életben lévő felmenője vagy leszármazottja. Az említett rokonság léte természetesen nem jelenti automatikusan azt is, hogy azoktól az idősorúak szükség esetén támogatást, gondozást kapnak. A brit és más országok példája is ezt bizonyítja, hogy a többség azért részt vállal az idősök gondozásában. A gondozás formája, tartalma változhat, amely olyan ismérvek mentén lehet eltérő, mint például a gyermeke családi állapota, iskolai végzettsége stb. A gondozás nyújtásában a geográfiai közelségnek is nagy jelentősége van: jelenleg a gyermekes idősorúak fele lakik gyermekeiktől fél óra utazási távolságon belül, ami a segítség nyújtásának feltételét jelentheti, s úgy tűnik e fizikai közelség a közeljövőben nem is fog változni.

A fenti demográfiai tényezők megteremtik a családi gondozás elvi feltételeit a jövőben, azonban nem sokat tudunk a családon belüli kapcsolatok majdani alakulásáról. Mikroszimulációs kutatásokra van szükség annak tisztázására, hogy a rokonság együttműködése, a generációk közötti transzferek miként fognak a jövőben működni. A szerzők beismerik, hogy az apákról nem rendelkeznek adatokkal, így csak feltételezni tudják, hogy a rokonsági kapcsolataik úgy alakulnak, mint az idősorú nőké.

Az utóbbi időszakban a termékenység csökken és a szüléskori életkor széthúzódik. 2000-ben 16 év volt a különbség az alsó és a felső decilishez tartozó szülő nők életkora között: az alsó decilis 20,9 évnél fiatalabb volt, míg a legmagasabb decilis alsó korhatára 36,7 év volt. Fenti jelenségnek lényeges és hosszan tartó hatása lehet: a felső decilisben született gyermekek 60 évesek lesznek, csak 9 százalékuknak lesz életben anyja, míg ez arány a legalacsonyabb decilisben születettek körében 74 százalék lesz. Ez előrevetíti, hogy a következő években a szülési szokások változásának lesz nagy jelentősége. Ugyancsak nagy jelentősége lesz, ha e szokások a családon belül öröklődnek: fiatal anyák gyermekei is fiatalon lesznek anyák, idősorú nők gyermekei is idős korban szülik meg gyermekeiket. Ekkor sajátos családcsoporthoz alakulnak ki, van, ahol

a gondozásra szoruló időskorúakat gondoskodó leszármazottak tudják körülvenni, míg más csoportokban e gondozási lehetőség igen ritka lesz.

A probléma jövőbeni súlyát a világon a legalacsonyabb halandóságú japán népesség példáján tudjuk bemutatni. A 2000. év halandósági viszonyait feltételezve a nők 39 százaléka lesz 90 éves vagy idősebb és további 36 százalékuk fog nyolcvanas éveikben elhunyni. A kilencvenes éveikben hétszer annyi nő fog meghalni, mint a hatvanas éveikben. Ha feltételezzük, hogy a halált megelőző években igénylik az időskorúak a legtöbb gondoskodást, akkor látható, hogy a halandósági viszonyok alakulása és a gyermekszülések időzítése lesz az a két tényező, amik a legnagyobb hatással lesznek az időskorúak családi gondozásának forrásaira a következő időszakban.

M. Á.

KIECOLT, K. J.: Satisfaction with work and family life: no evidence of a cultural reversal. (Elégedettség a munkával és a családi élettel: nincs bizonyíték a kulturális fordulatra.) *Journal of Marriage and Family*, 2003/1. 23–35.

Hochschild „kulturális fordulat” hipotézise szerint az utóbbi évtizedekben a munka előtérbe került a család rovására. Érvéleése szerint ennek az az oka, hogy a munkahely a barátságok, a teljesítmény, az elismerés, sőt, sok esetben a pihenés színtere is; ezzel szemben az otthon az a hely, ahol az embert állandóan ostrom alatt tartja a rendtelenség, gyermekeinek és házastársának követelése. A szerző ezt a hipotézist tesztelte országos reprezentatív mintán, 1973–1994 közötti longitudinális adatokon.

A munkával és a családdal való elégedettségére vonatkozó kérdések alapján négy csoportot alakított ki: magas elégedettség mindkettővel; elégedettebb a munkával; elégedettebb a családdal; alacsony elégedettség mindkettővel.

A tanulmányban a szerző három hipotézist vizsgált meg: 1. történt kulturális váltás, mégpedig oly módon, hogy az idők során megnövekedett azoknak a válaszadóknak az aránya, akik a munkával elégedettebbek, mint a családdal; 2. négy tényező magyarázza az elégedettséget: a) a nők elégedettebbek a munkával, mint a férfiak; b) az elváltak elégedettebbek a munkával; c) kisgyermek jelenléte a családban növeli a munkával való elégedettséget; d) az értelmiségiek és a vezetők esetében nagyobb annak a valószínűsége, hogy egyaránt elégedettek a munkával és a családdal, mint más foglalkozási csoportokban dolgozók esetében; 3. a munka előnyben részesítése pozitív kapcsolatban áll a heti munkaórák számával.

Az első hipotézis nem igazolódott be, tehát a kulturális fordulat nem következett be. A munkával való elégedettség az idők során nemhogy növekedett volna, hanem csökkent – a 80-as évek közepének kivételével – az 1973-as 16,1%-ról 10,8%-ra 1994-re; ezzel szemben, a családi élettel való elégedettség 31,8%-ról 40,4%-ra növekedett.

A nőkről azt feltételezte a szerző, hogy nagyobb valószínűséggel elégedettek a munkával, mint a férfiak. A férjzett és a férjzetlen nők esetében is valószínűbb, mint a házas férfiaknál, hogy a munkával elégedettebbek, de a nőtlen férfiaknál a legnagyobb ennek a valószínűsége.

A várakozásoknak megfelelően az elváltak nagyobb valószínűséggel részesítik előnyben a munkát, mint mások. Az elváltak nagyobb valószínűséggel elégedettek a

munkával, és kisebb a valószínűsége, hogy az otthonnal elégedettek vagy mindkettő esetében magas az elégedettségük.

Az előzetes feltevésekkel ellentétben azok esetében, akiknek iskoláskoránál kisebb gyermekük van, más eseteknél nem valószínűbb, hogy a munkával a leginkább elégedettek. A 6–12 éves gyermekkel rendelkezők esetében megnövekszik annak a valószínűsége, hogy egyaránt elégedettek a munkával és az otthonnal, szemben az otthonnal való elégedettséggel vagy, amikor mind az otthonnal, mind a munkával való elégedettség mértéke alacsony. Ez tehát azt jelenti, hogy a serdülőkor előtti korú gyermek jelenléte a családban csökkenti annak a valószínűségét, hogy a munkát találják a leginkább kielégítőnek. Talán a fiatal gyermek a családi életet kielégítőbbé teszi azáltal, hogy növeli a szülők fontosságának érzését és célt ad az életüknek. Ez a hatás az idők során nem változott.

Az idősebb dolgozók a fiatalabbaknál nagyobb valószínűséggel találták a munkát vonzóbbnak, szemben az otthonnal. Az önálló foglalkozású válaszadók nagyobb valószínűséggel voltak elégedettek a munkával, mint mások, szemben az otthonnal való elégedettséggel. A pénzügyi elégedettség pozitív kapcsolatban állt a magas munkaotthon elégedettséggel, jobban, mint akár a munkával, akár az otthonnal való elégedettséggel.

A munka előnyben részesítése nem járt együtt hosszabb munkaidővel. Azok a férfiak és nők, akik a munkát részesítették előnyben, nem töltöttek több időt munkával, mint azok, akik egyaránt elégedettek a munkával és a családdal.

Bár a kulturális fordulat nem következett be, optimizmusra nincs ok. Ehelyett az következett be, hogy a férfiak és a nők munkalehetőségei, karrierútjai és családi felelőssége továbbra is különbözőek maradtak életük során, megoldatlanul hagyva számos hosszú ideje fennálló problémát a munkával és a családdal kapcsolatban.

A feszültségek a munka és a családi élet egyensúlya között megmaradtak. Az elemzés azt mutatja, hogy a férjzett nők, a férjzetlen nők és a nőtlen férfiak ebben a sorrendben egyre valószínűbben találják a munkát kielégítőbbnek, mint a családi életet vagy mindkettőt. Ez a sorrend párhuzamosan fut az egyes csoportoknak a házimunkával kapcsolatos felelősségével.

A szerző felhívja a figyelmet az elemzés korlátaira is: például, hogy a munkával és a családdal való elégedettség globális jellemzőjét használja, nem tér ki az egyes specifikus aspektusokra. A családot és a munkát egyszerre figyelembe vevő, integrált modellek segítségével alaposabban meg kellene vizsgálni, hogy a családi jellemzők, lehetőségek és korlátok hogyan lépnek interakcióba egymással, valamint a férfiak és a nők család-munka preferenciáival, és hogyan befolyásolják az idők során a családdal és a munkával való relatív elégedettséget.

F. E.

TWENGE, J. M. – CAMPBELL, W. K. – FOSTER, C. A.: Parenthood and marital satisfaction: a meta-analytic review. (Gyermekvállalás és elégedettség a házassággal: meta-elemzés.) Journal of Marriage and Family, 2003/3. 574–583.

A szerzők a gyermekes és a gyermektelen házaspárok elégedettségét vizsgálják korábban megjelent, a témával foglalkozó tanulmányok eredményei alapján. Az elem-

zés célja annak meghatározása, hogy a gyermekek valóban hatással vannak-e a házassággal való elégedettségre, és ha igen, milyen mértékű ez a hatás; továbbá, hogy milyen tényezők befolyásolják és milyen elmélettel magyarázható legjobban ez a hatás.

A szerzők négy elméleti modell érvényességét vizsgálják. A *szerepkonfliktus-modell* szerint a gyermek megjelenése a családban a társadalmi szerepek tradicionális újraszerveződése irányában hat. Problémák főként akkor merülnek fel, ha a pár nem akarja követni a tradicionális szerepeket. A *szabadság korlátozásának modellje* szerint a gyermekek nagymértékben csökkentik az egyének szabadságát a házasságban. A gyermekek nevelése sok időt és figyelmet igényel, és ezek az igények közvetlen összeütközésbe kerülhetnek a szülő saját igényeivel. A *szexuális elégedetlenség* modellje szerint a gyermekek gyakran akadályozzák a szülők szexuális életét. Nehezebb szexuális életet élni, ha gyermek is van a házban. A szexuális intimitás csökkenése negatív következményekkel járhat a házassággal való elégedettségre nézve. Az *anyagilag költségek* modell azt emeli ki, hogy a gyermekek sok pénzbe kerülnek, a családi költségvetésben tetemes kiadásokat jelentenek, s ez a házassággal való elégedetlenséghez vezethet.

A *gyermekes és a gyermektelen házaspárok* összehasonlításában a szülők elégedettsége szignifikánsan alacsonyabb, mint a gyermektelen pároké, továbbá, a nők a kevésbé elégedettek. A férfiak elégedettsége csaknem független a gyermek korától, a kisgyermekes nők azonban – szemben azokkal, akiknek gyermekei már idősebbek – elégedetlenebbek. A legnagyobb különbség a gyermektelen és a kisgyermekes nők között tapasztalható. A házassággal való elégedettség azok között csökken a legjobban, akik a gyermekért elsősorban felelősek, ezek pedig többnyire a nők. A gyermek jelenléte nagyobb negatív hatást okozott a magasabb társadalmi-gazdasági státuszú csoportokban. Az ezekbe a csoportokba tartozók valószínűleg több szerepkonfliktust tapasztalnak és a szabadság nagyobb mértékű csökkenését élik át.

A gyermekek száma negatívan befolyásolja az elégedettséget: minél több gyermek van a családban, annál alacsonyabb a szülők elégedettsége a házassággal. A hatás erősebb volt, amikor a gyermekes és a gyermektelen házaspárokat hasonlították össze, mint a gyermekek száma és az elégedettség közötti hatás.

Az eredmények alapján a szerepkonfliktus-modellt és szabadság korlátozásának modelljét találták a szerzők helytállóknak, ezeket támogatják leginkább az adatok.

Az újabb keletű kutatások a szülői státusszal való nagyobb elégedetlenséget jelzik, valamint erősebb negatív hatást mutatnak ki a gyerekek száma és a szülők elégedettsége között, mint a régebbiek; továbbá, az újabb generációk elégedetlensége nagyobb, mint a korábbi generációké. Ennek okát a szerzők a kulturális hatásokban látják. Úgy érvelnek, hogy a történeti hatások tulajdonképpen kulturális hatások, a születési kohorsz pedig a tágabb társadalmi környezet kultúrájának mutatója. A jelen kultúra az egyéni szabadságot és választást értékeli, amely tükröződik az alacsonyabb születési rátákban. Az emberek később házasodnak és később szülnék gyermeket. Nagyobb a kontraszt a fiatal felnőttek élete és a kisgyermekes szülők élete között, mint korábban volt, ezért nehezebb az átalakulás is, és nagyobb elégedetlenséget eredményez.

A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy az áttekintett tanulmányok nem oksági, hanem csupán korrelációs kapcsolatot mutatnak ki, tehát nem mondhatjuk, hogy a gyermek születése az oka a házassággal való elégedetlenségnek. Elképzelhető, hogy sok esetben a gyermek kedvéért maradnak együtt a párok, akkor is, ha a házasságuk már megromlott, miközben a gyermek nélküli boldogtalan párok elválnak – ezáltal azonban

csökkenhet az elégedettség a gyermekes házaspárok között, a gyermektelenekkel összehasonlítva.

F. E.

AMATO, P. R. – JOHNSON, D. R. – BOOTH, A. – ROGERS, S. J.: *Continuity and change in marital quality between 1980 and 2000.* (Állandóság és változás a házasságok minőségében 1980 és 200 között.) *Journal of Marriage and Family*, 2003/1. 1–22.

A tanulmány két országos adatfelvétel adatait felhasználva, amelyeket 1980-ban és 2000-ben házasságban élő személyek körében végeztek, arra keres magyarázatot, hogy hogyan változott a házasság minősége a vizsgált időszakban.

A tanulmány négy alapvető cél köré szerveződik. *Először*, megvizsgálták, hogy hogyan változott a házasság minősége az Egyesült Államokban a 20. század utolsó két évtizedében. 2000-ben az emberek idősebb korban kötöttek házasságot, nagyobb valószínűséggel kötöttek többedik házasságot, gyakrabban fordult elő a házasság felbontása, nagyobb valószínűséggel éltek együtt a házasságkötés előtt, iskolázottabbak voltak és több gazdasági forrással rendelkeztek. Továbbá, a feleségek nagyobb valószínűséggel álltak alkalmazásban és nagyobb arányban járultak hozzá a családi jövedelemhez, a férjek és a feleségek nagyobb munkakövetelményeknek tettek eleget, a férjek nagyobb mértékben vettek részt a házimunkában, és a családi döntéshozatal egyenlőbbé vált. Ami az attitűdöket illeti, az egyének nézetei kevésbé voltak tradicionálisak a nemekre vonatkozóan, nagyobb mértékben támogatták az élethosszig tartó házasságot és nagyobb vallásos befolyásról számoltak be.

A *második* cél az volt, hogy megvizsgálják a házasság minőségének három dimenzióját: a házasság boldogságát, a válási hajlamot és a házassági interakciókat. A házasság boldogsága és a válási hajlam csaknem ugyanolyan mértékű volt 2000-ben, mint 1980-ban. Ezzel ellentétben a házastársi interakciók jelentős mértékben csökkentek a vizsgált időszakban.

A *harmadik* cél annak a kérdésnek a megválaszolása volt, hogy vajon miért volt stabil a házasság boldogsága és a válási hajlam az adott időszakban. A további elemzések eredményei alapján a szerzők elutasították azt a lehetőséget, hogy a házasság minőségét egyáltalán nem befolyásolták a szélesebb körű társadalmi változások. Valójában a házasság boldogsága és a válási hajlam úgy maradhatott stabil, hogy pozitív és negatív irányban ható erők egyaránt befolyásolták. Például, a heterogámia és a feleség munkaidőjének növekedése a házasság boldogságának csökkenése irányában hatott, míg a család jövedelmének növekedése, a döntéshozás nagyobb egyenlősége, a nem tradicionális nemi szerepek támogatása, az élethosszig tartó házasság normájának támogatása, a nagyobb vallásosság valószínűleg növelte a házasság boldogságát.

A házassági interakciók egyértelmű és folyamatos csökkenést mutatnak ugyan, de valószínűleg ebben az esetben is egymással ellentétes irányú hatásokkal kell számolni. A szerzők az adatok alapján nem tudták megmagyarázni a házassági interakciók csökkenését az adott időszakban. Úgy tűnik azonban, hogy a férjek és a feleségek élete egyre jobban elkülönül, kevésbé osztják meg egymással az olyan tevékenységeket, mint az étkezés, bevásárlás, ház körüli munkák, barátok látogatása, szabadidős tevékenység-

gek. A házassági interakciók csökkenésében közrejátszhat a házastársak eltérő munkarendje, a növekvő szolgáltatási szektor, amely lehetővé teszi a házastársak számára, hogy egymástól függetlenebbek legyenek, továbbá a gyermekek olyan iskolaidő utáni tevékenységei, amelyek jobban igénybe veszik a szülők idejét.

A tanulmány *negyedik* célja az volt, hogy kimutassa, hogy ezek a trendek mennyiben különböznek a férfiak és a feleségek esetén. Két olyan változót találtak, amely konzisztensen különböző volt a két nem esetén. Úgy tűnik, a döntéshozás terén tapasztalt növekvő egyenlőség a feleségek körében nagyobb mértékben eredményezte a házasság minőségének javulását, mint a férfiak körében – azonban mind a férfiak, mind a feleségek esetében a házasság minőségének javulásával áll kapcsolatban. Egyetlen egy trend eredményezett különböző következtetéseket a férfiak és a feleségek esetén: a férfiak növekvő részvétele a házimunkában a feleségek körében a házasság minőségének javulását eredményezte, míg a férfiak körében a házasság minőségének romlását. Ez összhangban áll számos megfigyelő azon véleményével – főként a témához feminista szemszögből közelítőkével –, hogy a férfiak és a nők közötti viták legfőbb forrása a házimunka.

A szerzők rámutatnak a tanulmány egyes korlátaira is. Az általuk alkalmazott dekompozíciós elemzés nem alkalmas oksági viszonyok feltárására, továbbá csak a közvetlen hatások becslésére használható. Az elemzés során nem tudták figyelembe venni a kölcsönhatásokat a magyarázó változók és a házasság minősége között. További korlátot jelent, hogy néhány magyarázó változót csak egyetlen kérdés alapján mértek, pl. a vallásosságot vagy az egyenlőséget. Nem tudták a szerzők meghatározni, hogy a házasságokban bekövetkezett változások szelekciós hatás, kohorsz hatás vagy periódus hatás eredményeként következtek be.

Végző következtetésük szerint a házasságban egyszerre vannak jelen negatív és pozitív irányú folyamatok, hatások. Bár a házasságok sok kihívással szembesülnek manapság, mégis, a házasság alkalmazkodó intézménynek tűnik, amely alkalmas a túlélésre.

F. E.

NOMAGUCHI, K. M. – MILKE, M. A.: Costs and rewards of children: the effects of becoming a parent on adults' lives. (A gyermekekkel járó költségek és hasznok: a szülővé válás hatásai a felnőttek életére.) Journal of Marriage and Family, 2003/2. 356–374.

A szerzők abból indultak ki, hogy a szülővé válás egyaránt járhat költségekkel és haszonnal, beleértve olyanokat, mint a széles körű és aktív társadalmi hálózat kiépítése és a pszichés források – mint a személyes hatékonyság, az önbecsülés – fejlődése.

Arra kerestek választ, hogy ez valóban így van-e, és ha igen, melyek a fő különbségek a gyermekesek és a gyermektelenek között. Országosan reprezentatív panelvizsgálat két hullámának 1933 felnőttre vonatkozó adatait felhasználva – akik az első hullám idején még gyermektelenek voltak – hasonlították össze az időközben gyermeket vállalókat azokkal, akiknek nem született gyermekük. Két fő kérdésük a következő volt: 1. Mennyiben különböznek a gyermekesek és a gyermektelenek a társadalmi és pszichés források, a mindennapi terhek (a háztartási munka) és a pszichés jólét (depresszió)

tekintetében? 2. A szülővé válás hatásai mennyiben különböznek nem és családi állapot szerint?

A szerzők úgy találták, hogy a szülővé válásnak a felnőttek életére gyakorolt hatása meglehetősen sokoldalú, továbbá, hogy költségei és hasznai nagymértékben különböznek nem és családi állapot szerint. Az újdonsült szülők mindegyikére igaz, hogy nagyobb mértékű társadalmi integrációról számoltak be, hatékonyságukat azonban alacsonyabbra értékelték, mint a gyermektelenül maradtak, az önbecsülésben pedig nem volt különbség. A férjezett nők esetén, bár az anyává válás nagyobb költségeket jelent – abban az értelemben, hogy több házimunkáról és a házastárssal való gyakoribb vitákról számoltak be –, ugyanakkor azonban jobb mentális egészséggel, a depresszió ritkább előfordulásával jár. A házimunkával töltött idő tekintetében a nem az alapvető differenciáló tényező: míg az anyák hetente 9 órával több házimunkát végeztek, mint a gyermektelenül maradt nők, addig a férfiak csupán 1 órával töltöttek többet ezzel a tevékenységgel, mint a gyermektelen férfiak.

Az apává váló házias férfiak esetében találták a legkisebb változást mind a költségek, mind a hasznok tekintetében: az egyetlen változás, amelyről beszámoltak, az volt, hogy kiszélesedtek a kapcsolataik a rokonokkal, barátokkal és szomszédokkal.

A nem házias férfiak és nők esetében a gyermekvállalás több gondot jelentett, mint amennyi örömmel járt. A soha nem férjezett nők és férfiak a szülővé válást követően kisebb hatékonyságról számoltak be, mint a háziasok.

A nem házias férfiak a leginkább sérülékenyek az apává válás során, őket fenyegeti leginkább a depresszió – ebből a szempontból a folyamatosan házias nők vannak a legelőnyösebb helyzetben. A nem házias apák általában kisebb figyelmet kapnak a szülőkre vonatkozó kutatások során. A folyamatosan nem házias apák többsége, akik ebben a tanulmányban szerepelnek, valószínűleg sohasem lakott együtt gyermekével. Mindazonáltal, ők gyakrabban depressziósak, mint a házias apák, és erős érzelemként jellemző rájuk a pszichológiai veszteség-érzés. Ennek talán az az oka, hogy nincsenek állandó kapcsolatban gyermekükkel.

Az eredményeik alapján állítják a szerzők, hogy újra kell gondolni azt a széles körben elterjedt nézetet, hogy a gyermekek a felnőttek életére csak negatív hatást gyakorolnak, csak terheket jelentenek. A gyermektelenekkel összehasonlítva, a gyermekesek életében a jó és a rossz dolgok egyaránt nagyobb mértékben jelennek meg.

A szerzők szerint eredményeik valószínűleg alábecsülik a szülővé válásnak mind a pozitív, mind a negatív hatásait. Ez azért lehet így, mert nem vették figyelembe azokat a változókat, amelyek közvetlenül hatnak a szülői tapasztalatra, mint például a gyermekgondozással töltött idő, a gyermek kapcsán előforduló házastársi viták, a gyermekneveléssel kapcsolatos örömeik és gondok.

Későbbi kutatásoknak kell azt tisztázniuk, hogy a szülővé válás, ill. a szülői lét költségei és hasznai hogyan változnak a gyermek növekedésével.

F. E.

RAYMO, J. M.: *Premarital living arrangements and the transition to first marriage in Japan*. (Életkörülmények a házasságkötés előtt és az első házasságkötés Japánban.) *Journal of Marriage and Family*, 2003/2. 302–315.

Japánban 1970 és 2000 között a nők átlagos életkora az első házasságkötéskor 24,2 évről 27 évre, a férfiaké pedig 26,9 évről 28,8 évre emelkedett. Bár a legtöbb fejlett országban hasonló változásoknak lehetünk tanúi, a későbbi életkorban és kisebb számban kötött házasságok következményei különösen fontosak Japánban – itt ugyanis a házasság és a családalapítás alternatívái korlátozottak maradtak, ezért a házasságkötés és a családalapítás időzítésének kapcsolata sokkal közvetlenebb, mint azokban az országokban, ahol az élettársi kapcsolat és az egyszülős családok elterjedése kíséri a házasságkötési arányszámok csökkenését.

A tanulmány központi kérdése az, hogy mennyire felel meg a valóságnak az a széles körben elterjedt nézet, amely a szülőkkel való együttlakás meghosszabbodásában látja a későbbi házasságkötés irányába mutató trendek okát Japánban. A hipotézis szerint a szülőkkel való együttlakás elhúzódásának előnyei – az elsősorban az apa által nyújtott anyagi források és a főként az anya által biztosított háztartási szolgáltatások mellett – függenek a gyermek saját gazdasági kilátásaitól is, ez pedig – a családon belül még mindig erős hagyományos nemek szerinti szereposztást figyelembe véve – nemek szerint különböző. A hagyományos női szerepek mellett a hosszabb együttélés a szülőkkel azoknak a nőknek a számára előnyös, akiknél a munkaerőpiac elhagyása magas költségekkel jár – tehát a magasan képzett, magas foglalkozási státuszú nők esetében. A férfiak közül pedig azok számára a legelőnyösebb a szülőkkel való hosszú együttlakás, akik alacsony pénzkereső kapacitással rendelkeznek ahhoz, hogy megteremtsék a családalapításhoz szükséges forrásokat.

Az eredmények azt mutatják, hogy a szülői ház késleltetett elhagyása valóban kapcsolatban áll a későbbi házasságkötés trendjével. Feltéve, hogy 23 éves korukban még nem kötöttek házasságot, a házasságkötés kockázatának kohorszontkénti csökkenése nagyobb azok között a férfiak és nők között, akik a szüleikkel együtt laktak, mint azok között, akik a szülői otthontól távol élnek. Ugyanakkor kevés bizonyíték van arra, hogy a szülőkkel való együttlakás kapcsolatban állna a későbbi házasságkötéssel azok között a fiatal férfiak és nők között, akiknek a hipotézis szerint a legtöbb hasznuk származna ebből. Inkább úgy tűnik, hogy ennek pontosan az ellenkezője igaz, főleg a nőkre vonatkozóan. Azok a szüleikkel együtt lakó nők, akiknek a hipotézis szerint legkevésbé kellene késleltetniük a házasságkötést (alacsony foglalkozási státuszú férfiak lányai, alacsony iskolázottságú és alacsony foglalkozási státuszú nők), valójában később kötnek házasságot, mint azok, akikről azt gondoljuk, hogy a meghosszabbított együttlakás több előnnyel jár.

A férfiaknál is hasonló a helyzet: azok a férfiak, akik számára a hipotézis szerint nagyobb haszonnal jár a szülőkkel való együttlakás (a szülők magas társadalmi-gazdasági státusza, az anya kisebb mértékű munkavállalása) korábban házasodnak, mint azok a férfiak, akiknek a feltételezés szerint kevesebb előnyük származik a szülőkkel való együttélésebből. A férfiaknál azonban az is megfigyelhető, hogy az együttlakás azok körében áll inkább kapcsolatban a késői házasságkötéssel, akiknek a legkedvezőtlenebbek a gazdasági kilátásaik (alacsony iskolázottságú, stabil foglalkoztatással nem rendelkező férfiak).

Bár az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a szülőkkel való együttlakás és a késői házasságkötés közötti kapcsolat más, mint a közvélekedés által elfogadott „parazita szinglik” nézőpont, további elemzések szükségesek, amelyek elkerülik ennek a tanulmánynak számos korlátját, például pontosabban mérik a szülők által nyújtott forrásokat, és figyelembe veszik a lakáskörülmények változását az életút során.

Összességében azt lehet mondani, hogy a meghosszabbodott együttlakásra vonatkozó hipotézis korlátozott támogatottsága ebben a vizsgálatban nem feltétlenül mond ellent annak a scenáriónak, amely szerint több fiatal japán férfi és nő számára jelent előnyt, hogy a szülők anyagi javakat és szolgáltatásokat biztosítanak számukra, amíg meg nem házasodnak. Azt viszont alátámasztják ezek az eredmények, hogy a házasság időzítésének aggregált trendjei Japánban nem tükrözik növekedést azoknak a fiatal szingliknek az előfordulásában, akik azért kötnek később házasságot, hogy tovább élvezhessék „parazita” életmódjukat.

A szülői ház elhagyásával kapcsolatos kutatások két olyan foratókönyv létezését látszanak bizonyítani, amelyek nagyobb összhangban vannak ennek a kutatásnak az eredményeivel. Azok a jellegzetességek, amelyekről azt gondoljuk, hogy megnövelik a szülőkkel való együttlakás vonzerejét, aktuálisan fontosabbak lehetnek a független életvitel kialakításának megkönnyítésében. Hasonlóképpen lehetséges az, hogy a magas lakhatási költségek és a házasságkötés egyéb alternatíváinak (pl. élettársi kapcsolat) korlátozottsága, együtt a viszonylag erős családközpontúsággal hozzájárulhat ahhoz, hogy a szülőkkel való hosszabb együttlakás vonzereje növekedjen mind a független élet, mind pedig a házasságkötés rovására azok között a fiatal férfiak és nők között, akik korlátozott gazdasági forrásokkal rendelkeznek.

F. E.

BAIZÁN, P. – AASSVE, A. – BILLARI, F.: *Cohabitation, marriage, and first birth: The interrelationship of family formation events in Spain.* (Élettársi kapcsolat, házasság és az első gyermek: a családformáló események kölcsönös kapcsolatai Spanyolországban.) *European Journal of Population*, 2003/2. 147–169.

A tanulmányban a szerzők azt vizsgálták, hogy az első gyermek születése és az első párkapcsolat (élettársi vagy házastársi kapcsolat) kialakulása mögött vannak-e olyan tényezők, amely mindkét eseményt befolyásolják, másrészt ezeknek az eseményeknek a kölcsönös egymásra hatását. Az eseménytörténeti elemzés módszerét alkalmazták spanyolországi retrospektív adatokra.

Az első hipotézis szerint vannak olyan nem mért tényezők, amelyek egyaránt befolyásolják az első gyermek születését és az első párkapcsolat kialakítását. Azok a fiatal nők, akik a legnagyobb valószínűséggel szülik meg első gyermeküket (olyan okok következtében, amelyeket nem mértek), megegyeznek azokkal, akik a legnagyobb valószínűséggel alakítanak ki párkapcsolatot. Ebből arra lehet következtetni, hogy mindkét esemény ugyanannak a folyamatnak, a családformálódásnak a része, és hogy az alacsony termékenység és az első párkapcsolat kialakítása részben egymással összefüggő tényezők által meghatározottak. A szerzők kimutatták, hogy a lehetséges magyarázat olyan nem megfigyelt tényezők között keresendő, mint az értékorientációk, az események időzítésére vonatkozó normák és az egyén közösségi interakciói.

A szerzők második hipotézise az, hogy a párkapcsolat (élettársi vagy házastársi kapcsolat) kialakítása azoknál a pároknál következik be, akik ezt a formát tekintik a legmegfelelőbbnek az első gyermek vállalásához. Valóban, az első párkapcsolat kialakítása erőteljesen megnöveli az első gyermek születésének kockázatát: az első gyermekszülés relatív kockázata 25-szörösére nő házasságkötéskor, 7-szeresére élettársi kapcsolat kialakításakor. Azután a házasság első három évében ez tovább növekszik, majd azt követően csökken. Élettársi kapcsolat esetében folyamatosan csökken a kapcsolat kialakításának harmadik évéig, majd azt követően stabil marad. Az együtt élő pár házasságkötése további háromszoros növekedést eredményez az első gyermek születésének relatív kockázatában.

Az együtt élők esetében az első gyermek születésének kockázata növekszik az egymást követő kohorszok esetében. Az 1965–1975-ös születési kohorsz esetén a relatív kockázat 1,63-szorosa az 1945–1954-es születési kohorsz esetén tapasztalt kockázatnak. Ha összehasonlítjuk a házas nőket, akik a házasságkötés előtt nem éltek együtt későbbi házastársukkal, az eredmények azt mutatják, hogy az együttélés hatása közeledett a házasság hatásához a gyermekszületés vonatkozásában, bár még mindig figyelemre méltóak a különbségek a fiatalabb kohorszban. A születési kohorszok közötti különbségek azonban statisztikailag nem szignifikánsak. Mindazonáltal, az eredmények azt mutatják, hogy az élettársi kapcsolatot egyre inkább alkalmasnak tartják a gyermekvállalásra. Ellentétben a házasságkötést megelőzően együtt élőknel tapasztalható trenddel, azoknál a házas nőknél, akik a házasságkötést megelőzően nem éltek együtt későbbi házastársukkal, erőteljes csökkenés tapasztalható a gyermekvállalás relatív kockázatában, amely kapcsolatban áll a házas termékenység növekvő mértékben való elhalasztásával.

A terhesség ideje alatt drámai növekedés tapasztalható az együttélés, illetve a házasság bekövetkeztében, a gyermektelenek esetében. Az eredmények azt mutatják, hogy a párok igyekeznek elkerülni azt, hogy a gyermek élettársi vagy házastársi kapcsolaton kívül szülessen, főként a házasságot választják. A születést követő első évben csökken a házastársi vagy élettársi kapcsolat létrehozásának kockázata. A terhességet és a szülést gyakrabban követi házasság, mint élettársi kapcsolat, ami azt jelzi, hogy a házasságot még mindig megfelelőbbnek tartják a gyermeknevelésre, mint az élettársi kapcsolatot.

Az oktatásban való részvétel csökkenti az élettársi vagy házastársi kapcsolat kialakításának és a gyermekszülésnek az esélyét. A magasabb képzettség magasabb karrier-elképzelésekkel jár együtt, amelyeket sokszor nehéz elérni, mivel az utóbbi évtizedekben Spanyolországban nagyon magas volt a munkanélküliségi ráta, és a családalapítás előtt kellett megalapozni a karriert. Az élettársi kapcsolat pozitív kapcsolatban áll a képzettség szintjével, összhangban azzal az értelmezéssel, hogy a fiatal, magas képzettségű emberek magasabbra értékelik a függetlenséget és az autonómiát, mint a kevésbé képzett fiatalok.

Ha valaki alkalmazásban áll, az csökkenti a tanulmányozott események előfordulásának intenzitását. A csökkenés kisebb az élettársi kapcsolat, mint a házasság esetében, amely összhangban van azzal, hogy az élettársi kapcsolatban élőkre a nemi szerepek nagyobb egyenlősége jellemző. Az elméleti megfontolások alapján az alkalmazásban állás lehet pozitív és negatív hatással is a családalapításra. Sok nő esetleg abbahagyja a munkát azért, hogy gyermeket vállaljon, mert Spanyolországban nagyon nehezen egyeztethető össze a munkavállalás és a gyermeknevelés. Ugyanakkor azonban a munkanélküliség esetleg lehetőséget nyújt a gyermekvállalásra.

A munkatapasztalat erős pozitív hatással van mind az együttélésre, mind a házassághoz, és sokkal kisebb a hatása az első gyermek születésére. Ez a hatás különösen fontos a házasság esetében: a négy vagy több év munkatapasztalattal rendelkező nők esélye háromszorosára növekszik azokhoz képest, akik nem rendelkeznek munkatapasztalattal.

F. E.

DEMOGRÁFIAI FOLYÓIRATSZEMLE

DEMOGRAFIE

a Cseh Statisztikai Hivatal folyóirata

2004. No. 1.

MC DONALD, P. F.: A termékenység fenntartása a politika segítségével: a választások lehetőségei.

KOCOURKOVA, J.: Gyermektámogatások a Cseh Köztársaságban: preferenciák és a realitás.

SOTKOVSKY, I. – TVRDY, L.: A természetes és a migrációs növekmény a morvasziléziai térségekben 1992 és 2001 között.

ALES, M.: Termékenység és házassági mozgalom.

DEMOGRAPHY

az Amerikai Népesedési Társaság folyóirata

2004. No. 1.

LOGAN, J. R. – STULTS, B. J. – FARLEY, R.: A kisebbségek szegregációja a nagyvárosokban: a változás két évtizede.

WIKES, R. – ICELAND, J.: Hiperszegregáció a huszonegyedik században.

FISCER, C. S. – STOCKMAYER, G. – STILES, J. – HOUT, M.: A szegregáció területi és a szociális alapú különbségeinek megkülönböztetése az USA nagyvárosaiban, 1960–2000.

GUNDERSEN, C. – ZILIAK, J. P.: Szegénység és makrogazdasági hatások terület, faj és családstruktúra szerint.

HAYWARD, M. D. – GORMAN, B. K.: A gyermekkor későbbi hatásai: a korai életciklus társadalmi körülményeinek hatása a férfiak halandóságára.

ELO, I. T. – TURRA, C. M. – KESTENBAUM, B. – FERGUSON, B. R.: Az időskorú hiszán eredetűek halandósága az Egyesült Államokban: korábbi bizonyítékok és új eredmények.

JOHNSON, S. H. – RENDALL, M. S.: A mexikói bevándorlók termékenységének hatása az Egyesült Államokban.

FUSSEL, E. – MASSEY, D. S.: A kumulatív hatások korlátai: nemzetközi vándorlás a mexikói városi övezetekből.

OKUN, B. S.: Bepillantás az etnikai folyamatokba: házassági szokások a nem tiszta zsidó felmenőkkel rendelkezők körében Izraelben.

EUROPEAN JOURNAL OF POPULATION

az Európai Népesedési Társaság folyóirata

2004. No. 1.

VIKAT, A. – THOMSON, E. – PRSKAWETZ, A.: A gyermeknevelés felelőssége és a mostoha- és szülőcsaládok termékenysége Finnországban és Ausztriában.

RYCHTARIKOVA, J. – GOURBIN, C. – WUNSCH, G.: Az apai életkor és a gyermekhalandóság: a halvaszületés esete.

ENGELHART, H. – PRSKAWETZ, A.: Az időben és térben változó korreláció a termékenység és a női foglalkoztatottság között.

VAN BAVEL, J.: Diffúziós hatások az európai termékenységi átmenetben: történeti bizonyítékok a belga városokban (1846–1910).

JOURNAL OF MARRIAGE AND THE FAMILY

az USA Családi Kapcsolatok Nemzeti Tanácsának folyóirata

2004. No. 2.

CROSNOE, R.: Társadalmi tőke és a családok és az iskola együttműködése.

SWISHER, R. – SWEET, S. – MOEN, P.: A családbarát közösség és működésének illeszkedése a kétkeresős családokhoz.

CLARK-IBANEZ, M. – FELMLEE, D.: Etnikai csoportok közötti kapcsolatok: a társadalmi hálózatok különbözőségének szerepe.

IECIVICH, E. – BARASCH, M. – MIRSKY, J. – KAUFMAN, R. – AVGAR, A. – KOLFOGELSON, A.: A szociális támogatás hálózata és az öregkorúak magányossága az oroszországi és ukrán zsidók körében.

DODSON, L. – DICKERT, J.: A lányok otthoni munkája az alacsony jövedelmű háztartásokban: a minőségi kutatás egy évtizede.

DOWNEY, D. B. – CONDRON, D. J.: A gyermekek egymás közötti játéka az óvodában: az otthoni testvérek létéből származó előnyök.

BROWN, S. L.: Családstruktúra és jólét: a szülők együttélésének jelentősége.

PAPP, L. M. – CUMMINGS, E. M. – SCHERMERHORN, A. C.: A család rossz körülményei, a szülők probléma felismerése a gyermek kezelése.

LIN, I-F. – SCAFFER, N. C. – SELTZER, J. A. – TUSCHEN, K. L.: Az elvált szülők mennyiségi és minőségi beszámolója a gyermekek életkörülményeiről.

VOYDANOFF, P.: A családi munkaigény és munkalehetőségek hatása a családért végzett munka konfliktusaira és a megoldásra.

NOMAGUCHI, K. M. – BIANCHI, S. M.: A testgyakorlásra fordított idő: nemi különbségek a házasság, a gyermeknevelés és a munkavállalás hatásaiban.

SARKISIAN, N. – GERSTEL, N.: A nemi különbségek magyarázata a szülők támogatásában: a munkavállalás fontossága.

KAUKINEN, C.: Státusz kompatibilitás, fizikai erőszak és emocionális kihasználás az intim kapcsolatokban.

- LEONE, J. M. – JOHNSON, M. P. – COHAN, C. L. – LLOYD, S. E.*: A férfitpartner erőszakosságának hatása az alacsony jövedelmű, kisebbségi nőkre.
- SASSLER, S.*: Az együttélésre lépés folyamata.
- HUGHES, F. M. – GORDON, K. C. – GAERTNER, L.*: A szülői kötelezettségek előrelátása.
- EDWARDS, M. L. K.*: Mi tisztességes emberek vagyunk: a családi azonosság kialakítása és fenntartása a vidéki munkásközösségekben.
- MUSTILLO, S. – WILSON, J. – LYNCH, S. M.*: Az önkéntesség hagyománya: két elmélet tesztelése a generációk közötti átörökítéséről.

POPULATION

a Francia Nemzeti Népeségtudományi Intézet folyóirata
2003. No. 6.

- DE SANTIS, G.*: A nemzedékek közötti transferek stabil és igazságos rendszerének demográfiai aspektusai.
- RENAHY, N. – DÉTANG-DESSENDRE, C. – GOJARD, S.*: A munkaerő vándorlásának két korszaka: vándorlás és letelepedés egy ipari területen.
- GUILLAUME, A.*: A terhesség-megszakítás szerepe a termékenység változásában Abidjan-ban az 1990-es években
- RANDALL, S. – LEGRAND, T.*: Reprodukciós stratégiák és döntéshozatal Szenegálban: a csecsemőhalandóság szerepe.
- LARDOUX, S. – VAN DE WALLE, E.*: Poligámia és termékenység Szenegál vidéki területein.

POPULATION AND DEVELOPMENT REVIEW

az Amerikai Népesedési Tanács folyóirata
2003. No. 4.

- RAMSDEN, E.*: Társadalomdemográfia és eugenetika az Egyesült Államokban a két háború között.
- MURPHY, R.*: Termékenység és a torzult nemi arány egy vidéki kínai tartományban: kultúra, állam és politika.
- VOAS, D.*: Ellentmondó preferenciák: a túl magas vagy túl alacsony termékenység kialakulásának oka.
- LUY, M.*: A férfiak többlet-halandóságának okai: zárt népeségekből származó okok.

2004. No. 1.

- BOONGARTS, J.*: A népesség öregedése az állami nyugdíjak növekvő költségi.
- MC QUILLAN, K.*: Mikor befolyásolja a vallás a termékenységet?
- CHEW, K. S. Y. – LIU, J. M.*: Átláthatóságba rejtve: az amerikai kínaiak munkaerejének globális változása, 1880–1940.

CAETANO, A. J. – POTTER, J. E.: Politika és a nők sterilizációja Északkelet-Braziliában.

POPULATION RESEARCH AND POLICY REVIEW

a KLUWER Akadémiai Kiadó és a Déli Demográfiai Egyesület folyóirata

2003. No. 5–6.

RINDFUSS, R. R. – GUZZO, K. B. – MORGAN, S. P.: Az alacsony termékenység változó megítélése.

DIPRETE, T. A. – MORGAN, S. P. – ENGELHART, H. – PACALOVA, H.: A gyermeknevelés költségeinek nemzetek közötti különbsége generál-e nemzetek közötti termékenységi különbségeket?

GOLDSTEIN, J. – LUTZ, W. – TESTA, M. R.: A népesség újratermelési szintje alatti ideális csalánagyság veszélye Európában.

QUESNEL-VALLÉE, A. – MORGAN, P. S.: Hiányzik a cél? A termékenységi elképzelések és magatartás összhangja az Egyesült Államokban.

BERNARDI, L.: A társadalmi hatások csatornái a termékenység befolyásolására.

ALAGARAJAN, M.: A vallásosság hatásának vizsgálata a termékenységre Kerala államban: egy interaktív hipotézis tesztelése.

ESPENSHADE, T. J. – GUZMAN, J. C. – WESTOFF, C. F.: A népesség újratermeléséhez szükséges termékenység meglepő variánsai a különböző országokban, országcsoportokban.

2004. No. 1.

SMITH, S. K. – CODY, S.: A népesség-becslésének értékelése, Florida, 2000. április 1.

SCHINDLMAYER, T.: Az emberi donor-trendek magyarázata.

RATNER, B. D.: Egyenlőség, hatékonyság és azonosság: a népességről és fenntarthatóságról szóló vita megalapozása.

DALENBERG, D. – FITZGERALD, J. – WICKS, J.: A háztartásokban nyújtott személyes gondoskodás direkt felértékelése.

2004. No. 2.

DE JONG, G. F. – STEINMETZ, M.: Fogékonyság és munkavállalás a bevándorló férfiak és nők körében.

LIU, G. – ZJANG, Z.: Társadalmi-gazdasági különbségek a kínai legidősebbek szubjektív egészségében.

MANNING, W. D. – SMOCK, P. J. – MAJUMDAR, D.: Az együttélés és a házasság relatív stabilitása a gyermekvállalás érdekében.

LEHRER, E. L.: A vallás szerepe az együttélési formákban: egy gazdasági nézőpont.

POPULATION STUDIES

A Londoni Közgazdasági Főiskola Népszékvizsgáló Bizottságának folyóirata
2004. No. 1.

- SHORT, S. E. – ZJANG, F.:* Az anya és gyermekvédelmi ellátás szolgáltatásainak igénybevétele Kína vidéki területein.
- LIU, J. – LARSEN, U. – WYSHAK, G.:* Az örökbefogadást befolyásoló tényezők Kínában, 1950–1987.
- YI, Z. – VAUPEL, J. W.:* Összefüggés a késői gyermekvállalás és az egészséges öregkor között a kínai legidősebbek körében.
- BANISTER, J. – HILL, K.:* A halandóság Kínában, 1964–2000.
- BILLARI, F. – FREJKA, T. – HOBBSRAFT, J. – MACURA, M. – VAN DE KAA, D.:* Hozzászólás John Caldwell és Thomas Schindlmayer a *Population Studies* 57. évf. 3. számában megjelent, a „Magyarázatok a modern társadalmak termékenységi kríziseinek okaihoz: magyarázatahoz: a közösség keresése” című cikkéhez.
- CALDWELL, J. C. – SCHINDLMAYER, T.:* Válasz a „Magyarázatok a modern társadalmak termékenységi kríziseinek okaihoz: magyarázatahoz: a közösség keresése” című cikkünk vitatóinak.
- VAN BAVEL, J.:* Nyilvánvaló születés-időzítés a termékenységi átmenet előtti Európában: bizonyítékok a tizenkilencedik századi Belgiumból.
- ENGELHARD, H. – KÖGEL, T. – PRSKAWETZ, A.:* A termékenység és a női foglalkoztatottság újragondolása: egy makroszintű idősor elemzés a fejlett országokból, 1960–2000.
- ZHAO, Z.:* A távol-keleti halandósági jellegzetesség nem egyedülálló halandósági modell: válasz Noreen Goldman-nek.

POPULATION TRENDS

az Egyesült Királyság Nemzeti Statisztika Hivatalának folyóirata
2004. No. 115.

- SHAW, C.:* A 2002. évi adatokon alapuló népesség-előreszámítás az Egyesült Királyság és alkotórészeire.
- BENTON, P. – WHITE, I.:* A 2011. évi népszámlálás: a javasolt tervezés Angliában és Walesben.
- GRUNDY, E.:* Az öregkorúak életkörülményei: Az európai és amerikai trendek áttekintése.